

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Παιδαγωγικό Παιχνίδι και Παιδαγωγικό Υλικό στην Πρώτη Παιδική Ηλικία»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

**Η βία στο λαϊκό παραμύθι και η επίδρασή της στα παιδιά
της πρώτης σχολικής ηλικίας**

Αικατερίνη Τάτση

ΒΟΛΟΣ 2011

1^η Επιβλέπουσα: Τασούλα Τσιλιμένη, Επίκουρος καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Θεσσαλίας

2^η Επιβλέπουσα: Φωτεινή Μπονώτη, Επίκουρος καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Θεσσαλίας

Αξιολογητής: .....

Βαθμός	
Ολογράφως	

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους με εκείνους του ανθρώπους χωρίς την βοήθεια των οποίων δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας.

Πρώτα- πρώτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τις επιβλέπουσες καθηγήτριές μου, την κ. Τασούλα Τσιλιμένη, Επίκουρο Καθηγήτρια ΠΤΠΕ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και την κ. Φωτεινή Μπονώτη, επίσης Επίκουρο Καθηγήτρια του ίδιου τμήματος, για τις εποικοδομητικές υποδείξεις τους καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μου.

Εκ δευτέρου, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον σύζυγό μου Άρη και τις δύο κόρες μου Τάνια και Μαρίνα για την απεριόριστη υπομονή, κατανόηση, αγάπη και συμπαράσταση που μου πρόσφεραν απλόχερα σε κάθε βήμα της προσπάθειάς μου.

Τέλος, ευχαριστίες οφείλω και στο προσωπικό της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για το ότι κατέβαλλαν φιλότιμες προσπάθειες να εξυπηρετήσουν τις βιβλιογραφικές ανάγκες της εργασίας αυτής.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη

Abstract

Εισαγωγή

ΜΕΡΟΣ Α΄ : ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Παιδική Λογοτεχνία: Γενικά και ειδικά

1.1. Ορισμός της Παιδικής Λογοτεχνίας.

1.2. Τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας.

1.2.1. Ποίηση.

1.2.2. Πεζογραφία.

1.2.2.1. Παραμύθι

1.2.2.1.α Λαϊκό παραμύθι

1.2.2.1.β. Σύγχρονο/ έντεχνο παραμύθι

1.2.2.3. Διήγημα

1.2.2.4. Μικρές ιστορίες

1.2.2.5. Μυθιστόρημα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η χρησιμότητα της παιδικής λογοτεχνίας

2.1. Αισθητική ανάπτυξη

2.2. Γνωστική ανάπτυξη

2.3. Γλωσσική ανάπτυξη

2.4. Ανάπτυξη της φαντασίας

2.5. Συναισθηματική ανάπτυξη

2.6. Κοινωνική ανάπτυξη

2.7. Ηθική ανάπτυξη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Το λαϊκό παραμύθι ως λογοτεχνικό είδος

- 3.1. Η προέλευση του λαϊκού παραμυθιού
- 3.2. Φύση και χαρακτηριστικά του λαϊκού παραμυθιού.
- 3.3. Δομικά στοιχεία του λαϊκού παραμυθιού.
  - 3.3.1. Οργάνωση παραμυθιακού περιεχομένου.
  - 3.3.2. Βασικά μοτίβα του λαϊκού παραμυθιού.
  - 3.3.3. Οι ήρωες του λαϊκού παραμυθιού.
- 3.4. Η παιδαγωγική αξία του λαϊκού παραμυθιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Τρόποι προσέγγισης του λαϊκού παραμυθιού.

- 4.1. Συμβολική προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού.
- 4.2. Μορφολογική προσέγγιση
- 4.3. Ψυχαναλυτική προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού
- 4.4. Φεμινιστική προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού
- 4.5. Φιλολογική-ιστορική προσέγγιση του παραμυθιού
- 4.6. Ένα παράδειγμα συγκριτικής ανάλυσης παραμυθιού με βάση τις διάφορες θεωρίες ανάλυσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι.

- 5.1. Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι ως αντικείμενο έρευνας.
- 5.2. Μορφές βίας στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι
  - 5.2.1. Σωματική κακοποίηση
  - 5.2.2. Συναισθηματική/ Ψυχολογική κακοποίηση
  - 5.2.3. Σεξουαλική κακοποίηση

ΜΕΡΟΣ Β΄ : Η ΒΙΑ ΩΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΓΕΝΙΚΑ- ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η βία και οι βασικές μορφές της

- 1.1. Ορισμός του φαινομένου της βίας.
- 1.2. Μορφές κακοποίησης
  - 1.2.1. Σωματική ή Φυσική κακοποίηση
  - 1.2.2. Συναισθηματική/ Ψυχολογική κακοποίηση
  - 1.2.3. Σεξουαλική κακοποίηση
- 1.3. Η επίδραση της βίας στον ψυχισμό του παιδιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η βία στη λογοτεχνία

- 2.1. Η βία στην παιδική λογοτεχνία
- 2.2. Η βία στο παραμύθι
- 2.3. Η βία στο λαϊκό παραμύθι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Παιδικό σχέδιο και βία

- 3.1. Ιστορική αναδρομή του ενδιαφέροντος για το παιδικό σχέδιο
- 3.2. Η γλώσσα του παιδικού σχεδίου
- 3.3.Εξελκτικά στάδια του παιδικού σχεδίου
  - 3.3.1. Εξέλιξη της έννοιας της ανθρώπινης μορφής
  - 3.3.2. Εξέλιξη της έννοιας του χώρου
- 3.4. Βασικές θεωρήσεις του παιδικού σχεδίου
  - 3.4.1. Προβολική θέαση του παιδικού σχεδίου
  - 3.4.2. Το παιδικό σχέδιο ως διαγνωστικό εργαλείο
  - 3.4.3. Ψυχαναλυτική θεώρηση του παιδικού σχεδίου
- 3.5. Συναισθηματικές συνιστώσες του παιδικού σχεδίου
- 3.6. Στοιχεία έκφρασης της βίας στο παιδικό σχέδιο.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Μεθοδολογικές συνιστώσες της έρευνας

- 1.1. Σκοπός της έρευνας
- 1.2. Διατύπωση του ερευνητικού προβλήματος
- 1.3. Ερευνητικά ερωτήματα
- 1.4. Ερευνητική μέθοδος
  - 1.4.1. Μέθοδοι ανάλυσης κειμένων
  - 1.4.2. Ερευνητικά εργαλεία συλλογής απόψεων
- 1.5. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Βιβλιογραφική έρευνα- 1^η ερευνητική δράση

- 3.1. Καταλογογράφηση ελληνικών λαϊκών παραμυθιών που περιέχουν σκηνές βίας.
- 3.2. Ανάλυση και παρουσίαση ενδεικτικών παραμυθιών βίας.
- 3.3. Συζήτηση/ Συμπεράσματα της ανάλυσης των παραμυθιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Έρευνα στην τάξη μέσω συνέντευξης- 2^η ερευνητική δράση

- 3.1. Ερευνητική Διαδικασία
- 3.2. Βασικές ερωτήσεις άξονες
- 3.3. Παρουσίαση/Σχολιασμός των συνεντεύξεων
- 3.4. Συζήτηση αποτελεσμάτων- Συμπεράσματα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Μελέτη των παιδικών σχεδίων- 3^η ερευνητική δράση

- 4.1. Παρουσίαση/ Σχολιασμός σχεδίων/ζωγραφιών
- 4.2. Συζήτηση/ Συμπεράσματα

Γενικά συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1: Συνεντεύξεις

Παράρτημα 2: Παραμύθια

Παράρτημα 3: Ζωγραφιές

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το λαϊκό παραμύθι συνιστά ένα βασικό είδος της Παιδικής Λογοτεχνίας που ασκεί σημαντική επίδραση στο σύνολο της προσωπικότητας του παιδιού. Η παιδαγωγική του αξία, όμως συχνά αμφισβητείται λόγω του ότι ανιχνεύονται συχνά στο πλαίσιο του βίαιες σκηνές- κατάλοιπο της αφετηρίας του ως μέσου ψυχαγωγίας των ενηλίκων. Η παρούσα έρευνα έλαβε χώρα με σκοπό τη διερεύνηση του είδους της βίας που απαντάται στο λαϊκό παραμύθι και της επίδρασής που αυτή ασκεί στον ψυχισμό των παιδιών της πρώτης σχολικής ηλικίας. Προς επίτευξη αυτού του ερευνητικού σκοπού και προς εξαγωγή πιο αντιπροσωπευτικών συμπερασμάτων, εφαρμόστηκε ένας συνδυασμός τριών ερευνητικών μεθόδων: της βιβλιογραφικής μεθόδου, της συνέντευξης και της μελέτης του παιδικού σχεδίου. Η ερευνητική διαδικασία είχε ως εξής: Σε ένα πρώτο επίπεδο, προβήκαμε σε μια σχετικά εκτεταμένη μελέτη ελληνικών λαϊκών παραμυθιών – μελετήσαμε 550 παραμύθια από 12 συλλογές παραμυθιών από 5 διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας. Σκηνές βίας εντοπίστηκαν σε 300 από αυτά, ενώ πολύ έντονη ή διάχυτη βία εντοπίστηκε σε 100 από αυτά, τα οποία και καταλογογραφήθηκαν τελικά. Από τα 100 αυτά παραμύθια παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν τα 8 που είχαν ένα συνδυασμό διαφόρων μορφών βίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, προχωρήσαμε σε μια έρευνα στην τάξη, όπου διαβάσαμε σε 30 παιδιά Β΄ Δημοτικού ένα ελληνικό λαϊκό παραμύθι με τίτλο «Η Δεκοχτούρα». Εν συνεχεία πήραμε συνέντευξη από αυτά τα παιδιά και μελετήσαμε τα σχέδια που δημιούργησαν με αφορμή το παραμύθι που άκουσαν. Γενικό συμπέρασμα της έρευνας ήταν ότι το λαϊκό παραμύθι περιέχει σημαντικά επίπεδα βίας. Αυτή όμως η βία παρόλο που δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα δε φαίνεται, τουλάχιστον μέσα από τα παιδικά σχέδια να έχει έντονη αρνητική επίδραση στον ψυχισμό τους. Τα σχέδια των παιδιών έδειξαν ότι τα παιδιά επικεντρώθηκαν περισσότερο στο αίσιο τέλος του παραμυθιού και κυρίως στο στοιχείο της κάθαρσης. Η επίδραση, λοιπόν, του λαϊκού παραμυθιού όχι μόνο δεν είχε αρνητικές συνέπειες για τα παιδιά, αλλά αντίθετα, τα βοήθησε να συνειδητοποιήσουν την παρουσία του φαινομένου της βίας και να προβληματιστούν πάνω σε αυτό.

ABSTRACT

Folktales are a basic element of child literature and they have a major influence on child personality. But their pedagogical value is often under dispute because of the violence that is often detected in them, as residues of their starting point as an entertainment for adults. The present research took place in order to explore the kind of violence found in folktales and the impact that this has on the psyche of children of primary school age. To achieve this objective we applied a combination of three research methods in order to extract more representative conclusions: the literal review, the interview and the study of children's drawings. The research process has as follows. At a first level, we made an extensive study of Greek folktales-we studied 550 folk tales from 11 collections and 5 regions of Greece. Scenes of violence were found in 300 of them, while strong and widespread violence detected in 100 of them which eventually cataloged. Of these 100 folktales we presented and analyzed 8, as they had a combination of different forms of violence. At a second level, we took a survey in class, where we read a Greek folktale titled «The Dekochtoura» to 30 children of the second grade of elementary school. Then, we interviewed the children and studied their paintings created in response to the story they heard. The general conclusion of the research was that folk tales contain substantial levels of violence, but this violence, although created negative feelings in the children of our sample, such as sadness or fear, it seems through their paintings that had no permanent negative effects on their psyche. The children's painting showed that children focused on the happy end of the story and especially on the element of catharsis, but instead, it helped them to realize the presence of phenomenon of violence and to reflect on this.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

“ *Κόκκινη κλωστή δεμένη/ στην ανέμη τυλιγμένη/ δως της κλώτσο να γυρίσει/ παραμύθι να αρχινίσει*”. Πόσες γενιές και γενιές παιδιών δεν έχουν ακούσει και πόσες γενιές μαμιάδων και γιαγιάδων σε χωριά και πόλεις της Ελλάδας δεν έχουν πει αυτή τη φράση-πρόσκληση σε ένα ταξίδι στη χώρα της μαγείας και της περιπέτειας.

Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι αποτέλεσε από πολύ παλιά ένα από τα βασικότερα μέσα ψυχαγωγίας ενηλίκων, αρχικά, και παιδιών, αργότερα, και η αξία του είναι πραγματικά αναμφισβήτητη. Από τη στιγμή που τα παραμύθια μετατράπηκαν σε αποκλειστικό παιδικό ανάγνωσμα, συγκέντρωσαν το ενδιαφέρον πολλών επιστημόνων διαφορετικών επιστημών οι οποίοι τα μελέτησαν από διάφορες πλευρές- λαογραφική, ιστορική, παιδαγωγική, ψυχολογική κλπ.- καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ασκούν σημαντική επίδραση στο σύνολο της προσωπικότητας του αναπτυσσόμενου ατόμου (Αναγνωστόπουλος 1987β - Bettelheim 1995-Ζαν 1996). Μάλιστα αυτή η επίδραση είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μικρότερη είναι η ηλικία του παιδιού.

Στις μέρες μας παρατηρείται μια τάση ενσωμάτωσης του παραμυθιού στη σύγχρονη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία (Μαλαφάντης 2006) όχι μόνο σε επίπεδο προσχολικής ηλικίας, όπως ίσχυε ως σήμερα, αλλά και σε επίπεδο δημοτικού σχολείου (Αναγνωστόπουλος 2007). Η εξέλιξη όμως αυτή είναι αργή, ίσως λόγω κάποιων κατάλοιπων αντιδράσεων που μερικοί μελετητές, επηρεασμένοι από την Ψυχολογία του Βάθους (Δελώνης 1990) είχαν εκφράσει, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1980 (Μαλαφάντης 2006), περί παιδαγωγικής ακαταλληλότητας του λαϊκού παραμυθιού λόγω βίαιων ή μη ρεαλιστικών σκηνών που αυτό περιέχει (Αναγνωστόπουλος 1987β- Δελώνης 1990).

Υπάρχει όμως πράγματι τόση βία στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι και αυτή είναι αλήθεια τόσο καταστρεπτική ώστε να επηρεάζει την παιδαγωγική του αξία; Στο ερώτημα αυτό θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε με την παρούσα εργασία μας, καθώς αντικείμενο της είναι ο εντοπισμός στοιχείων βίας σε διάφορα λαϊκά παραμύθια της Ελλάδος και ο προσδιορισμός του είδους της επίδρασής τους σε παιδιά της δεύτερης τάξης του δημοτικού σχολείου.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού, προσεγγίσαμε το θέμα μας τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά, διαρθρώνοντας το κείμενό μας σε τρία βασικά μέρη. Στο πρώτο επιχειρούμε να προσδιορίσουμε το υπό εξέταση αντικείμενο, δηλαδή το

λαϊκό παραμύθι, ως λογοτεχνικό είδος και να συζητήσουμε την παιδαγωγική του αξία. Στο δεύτερο μέρος, προσπαθούμε να προσεγγίσουμε το φαινόμενο της βίας από την πλευρά της ψυχολογίας, ενώ στο τρίτο μέρος περιέχεται η εμπειρική έρευνά μας επί του θέματος. Στο πλαίσιο αυτής της έρευνας καταβάλλεται προσπάθεια διερεύνησης του είδους της βίας που απαντάται στο λαϊκό παραμύθι και των επιδράσεων που αυτή ασκεί στον ψυχισμό των παιδιών της πρώτης σχολικής ηλικίας.

Προκειμένου να διερευνήσουμε τα ως άνω ερευνητικά ερωτήματα και να απαντήσουμε σε αυτά αναλήφθηκαν δύο ειδών ερευνητικές δράσεις: (α) βιβλιογραφική έρευνα που είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό, παρουσίαση και σχολιασμό δειγμάτων λαϊκών παραμυθιών διαφόρων περιοχών της πατρίδας μας και εντοπισμός των στοιχείων βίας σε αυτά και (β) έρευνα μέσα στην τάξη η οποία έλαβε χώρα τόσο με τη λήψη συνεντεύξεων από 30 παιδιά της Β΄ δημοτικού ενός σχολείου του Βόλου όσο και τη μελέτη των ζωγραφιών που τα παιδιά έκαναν μετά το άκουσμα του παραμυθιού.

ΜΕΡΟΣ Α΄ : ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Παιδική Λογοτεχνία: Γενικά και ειδικά

1.1. Ορισμός της Παιδικής Λογοτεχνίας.

Είναι αλήθεια ότι κατά καιρούς έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες ορισμού της έννοιας της Παιδικής Λογοτεχνίας, τόσο από Έλληνες όσο και από ξένους μελετητές. Πράγματι οι ορισμοί που υπάρχουν για την Παιδική Λογοτεχνία είναι πολλοί (Παπαντωνάκης 2011) και ακολουθούν δύο κατευθύνσεις.

Από τη μια μεριά, υπάρχουν εκείνοι οι ορισμοί που ορίζουν την Παιδική Λογοτεχνία με όρους που σχετίζονται με τη λογοτεχνία των ενηλίκων. Σύμφωνα με αυτούς η Παιδική Λογοτεχνία είναι η λογοτεχνία που απευθύνεται στα παιδιά και διαφέρει από εκείνη για ενηλίκους ως προς το βαθμό, όπως αναφέρει η R.J. Lukens (αναφορά στο Παπαντωνάκης 2011). Η Παιδική, δηλαδή, Λογοτεχνία περιλαμβάνει ό,τι και η Λογοτεχνία για ενηλίκους αλλά σε απλούστερη γλώσσα και μορφή.

Η άλλη κατεύθυνση ορισμών προσπαθεί να ορίσει την Παιδική Λογοτεχνία με βάση τα χαρακτηριστικά του παιδικού βιβλίου. Σύμφωνα με αυτούς, ως Παιδική Λογοτεχνία νοούνται τα κείμενα εκείνα που έχουν ως πρωταγωνιστές κυρίως παιδιά, διακρίνονται από λιτότητα λόγου, συντομία περιγραφών και απουσία βωμολοχιών (Παπαντωνάκης 2011- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου 1990).

Κάνοντας μια σύνθεση των στοιχείων των παραπάνω ορισμών, μπορούμε να καταλήξουμε σ' έναν ενιαίο ορισμό της Παιδικής Λογοτεχνίας. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, «η Παιδική Λογοτεχνία είναι το σύνολο των άρτιων λογοτεχνικών έργων που απευθύνονται άμεσα ή έμμεσα στις αισθητικές απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντα της νηπιακής, παιδικής και εφηβικής ηλικίας και που ανταποκρίνονται στο αντιληπτικό, γλωσσικό και συναισθηματικό τους επίπεδο» (Δελώνης 1990:12)

Η Παιδική Λογοτεχνία είναι σήμερα ένας ιδιαίτερος κλάδος της Γενικής Λογοτεχνίας αλλά όχι αποκομμένος από αυτή, αφού και η Λογοτεχνία για παιδιά διαβάζεται από ενηλίκους για λόγους τεχνοκριτικής και λογοτεχνικά έργα για ενηλίκους διασκευάζονται ώστε να αποτελέσουν αναγνώσματα για παιδιά και εφήβους. Ως ιδιαίτερος δε κλάδος της Λογοτεχνίας, η Παιδική Λογοτεχνία γνωρίζει σημαντική ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια σε παγκόσμια κλίμακα (Παπαντωνάκης 2011) είτε ως πρωτότυπη παραγωγή, είτε ως μελέτη της παραγωγής αυτής.

1.2. Τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας

Στην παιδική λογοτεχνία είναι αλήθεια ότι συμπεριλαμβάνονται πολλά και ποικίλα είδη κειμένων, καθένα από τα οποία έχει τα δικά του χαρακτηριστικά, τη δική του δομή και το δικό του ύφος (Δελώνης 1990).

Στην παρούσα ενότητα τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας που θα παρουσιασθούν αφορούν τόσο την ποίηση όσο και την πεζογραφία και παράλληλα με την ειδολογική κατάταξη της λογοτεχνικής κειμενικής παραγωγής θα δοθούν και κάποια στοιχεία εξέλιξης των ειδών αυτών ως σήμερα.

1.2.1 Ποίηση

Με τον όρο “Παιδική Ποίηση”, εννοούμε τα αισθητικά δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα που είναι σε θέση να φέρουν το παιδί σε επαφή με το φαινόμενο της Τέχνης. Η Παιδική ποίηση κατά τον Χ. Σακελλαρίου «ακολουθεί σε γενικές γραμμές την ποίηση των ενηλίκων» τόσο ως προς στοιχεία που την προσδιορίζουν όσο και ως προς την εξελικτική της πορεία (Σακελλαρίου 1984 :53).

Η ποίηση ήταν από πολύ παλιά ένα από τα βασικότερα μέσα διαπαιδαγώγησης των μικρών παιδιών. Κατά την αρχαιότητα, προς επίτευξη του σκοπού αυτού, χρησιμοποιούνταν κυρίως έργα του Ομήρου, του Ησιόδου, αλλά και των μεγάλων τραγικών και λυρικών ποιητών (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990). Η επιλογή τέτοιων έργων είχε ως αποτέλεσμα αφενός μεν την τέρψη των μαθητών και αφετέρου την εκμάθηση στοιχείων Ιστορίας και Μυθολογίας αλλά και την επαφή με τα ήθη και τα έθιμα της φυλής. Έτσι, τα παιδιά ενώ μάθαιναν να εκφράζονται σωστά, να διατυπώνουν συγκροτημένα τη σκέψη τους και να κατανοούν την ποίηση, ταυτόχρονα λάμβαναν και μαθήματα πατριωτισμού, αυτοθυσίας, φιλίας και δικαιοσύνης.

Οι απαρχές της παιδικής ποίησης εντοπίζονται στα λαϊκά νανουρίσματα, τα ταχταρίσματα και τα ανώνυμα παιδικά στιχάκια (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990). Αυτά δημιουργήθηκαν, και δημιουργούνται ακόμη, από τα άτομα που φρόντιζαν άμεσα το παιδί, δηλαδή τη μαμά, τη γιαγιά ή κάποια παραμάννα και αποτελούν την πιο σημαντική επαφή του παιδιού με την γλώσσα του και το ρυθμό.

Τα πρώτα δειλά βήματά της, τουλάχιστον στον ελληνικό χώρο, η ποίηση τα

κάνει το 19ο αιώνα με πρωτεργάτες τους Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή, Αλέξανδρο Κατακουζηνό και Ηλία Τανταλίδη αρχικά και τους Γ. Βιζυηνό, Δ. Καμπούρογλου, Αλ. Πάλλης. Ζ. Παπαντωνίου μετέπειτα (Δελώνης 1990- Παπαντωνιάκης 2011). Τα έργα τους διακρίνονται για το χιούμορ, τη γλωσσική της αρτιότητα, την πειθαρχημένη και συναισθηματική διατύπωσή της, τη φυσική απλότητα, την ελικρίνεια των συναισθημάτων, τη λιτότητα, τον ρυθμό και την αισιοδοξία. Επίσης, βασικό στοιχείο της είναι ο λυρισμός (Δελώνης 1990- Σακελλαρίου 1982).

Στο παραπάνω πλαίσιο κινήθηκε και η παιδική ποίηση ως το 1970 (Δελώνης 1990). Έτσι, το ύφος της είναι ελικρινές και ορισμένες φορές θυσιάζεται σε παιδαγωγικές σκοπιμότητες και γίνεται συγκαταβατικό. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και μετά πραγματοποιούνται σημαντικές εξελίξεις στην αισθητική και κυρίως στη γλώσσα, το ύφος και το μέτρο. Η γλώσσα της παιδικής ποίησης είναι πια η δημοτική που διαθέτει πλούσιο λεξιλόγιο και δουλεύει με άνεση το στίχο, την αλληγορία, τη μεταφορά και την προσωποποίηση (Δελώνης 1990). Ο συμβολισμός και η εικονοπλαστική της δύναμη την κάνουν χαρούμενη και λειτουργική. Έτσι τα ποιήματα αυτά είναι γεμάτα πνοή ζωής, δροσιά και χάρη, έχουν αισθητική πληρότητα, αμεσότητα προβολής στην ψυχή του παιδιού και δείχνουν βαθιά γνώση της παιδικής ψυχολογίας (Δελώνης 1990, Σακελλαρίου 1982).

Η σύγχρονη παιδική ποίηση τέλος, διακρίνεται από νεωτερικότητα (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990). Η θεματογραφία αλλάζει καθώς οι σύγχρονοι δημιουργοί επιθυμούν να εκφράσουν την αγωνία τους για πανανθρώπινα προβλήματα -περιβαλλοντική ρύπανση, πυρηνικός πόλεμος, μοναξιά κλπ- αλλά και ιδανικά όπως ειρήνη και συναδέλφωση των λαών (Αναγνωστόπουλος 1987β). Και η μορφή όμως αλλάζει, καθώς σπάζουν οι παραδοσιακές φόρμες - ομοιοκαταληξία, συγκεκριμένα μοτίβα λυρικότητας κλπ.- και παρατηρείται μια τάση απαλλαγής από το επίπλαστο ύφος με τις υπερβολές και τον κομπασμό (Δελώνης 1990).

Κύριος στόχος της ποίησης, με όποια μορφή κι αν εκφέρεται, είναι η αισθητική καλλιέργεια του παιδιού. Πράγματι, με τη βοήθεια τη ποίησης εκλεπτύνεται η ευαισθησία του παιδιού και αποκτά τη δυνατότητα να ανακαλύπτει το ωραίο, την αρμονία και το ρυθμό σαν στοιχεία της πνευματικής ζωής του ατόμου, να τα εκτιμά και να τα χαίρεται (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1990).

Ως επιμέρους στόχους της θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την υποβοήθηση του παιδιού να αναπτύξει τη φαντασία του, το σύνολο των διανοητικών ικανοτήτων του, αλλά και την ηθική του καλλιέργεια. Επίσης, μέσα από την ποίηση τα παιδιά θ'

ανακαλύψουν το χιούμορ, την αισιοδοξία και την πίστη στη ζωή και τον εαυτό τους (Αναγνωστόπουλος 1997- Δελώνης 1990).

Για να μπορέσει η παιδική ποίηση να εκπληρώσει τους παραπάνω στόχους, πρέπει να διακρίνεται από απλή διατύπωση νοήματος, σχετική συντομία, ζωηρότητα ύφους και χάρη, παραστατικότητα -που επιτυγχάνονται με σύντομες περιγραφές και καθαρές εικόνες- αποφυγή διδακτισμού και ρητορίας και γενικά να κινείται σε εύθυμη και αναζωογονητική ατμόσφαιρα, να στηρίζεται στα βιώματα των παιδιών, να γεννά την αισιοδοξία και τέλος να καλλιεργεί τη συνεργατικότητα με όραμα την ανάπλαση του κόσμου προς το καλύτερο (Αναγνωστόπουλος 1987α- Κανατσούλη 1996- Σακελλαρίου 1982).

1.2.2 Πεζογραφία

1.2.2.1 Το παραμύθι

Είναι γνωστό ότι το παραμύθι κατέχει μια σπουδαία θέση στη λογοτεχνία, προφορική και γραπτή, κάθε χώρας (Γεργατσούλης 1997) και είναι ιδιαίτερα αγαπητό στα παιδιά (Αναγνωστόπουλος 1992- Tatar 1992). Αν αναλύσουμε ετυμολογικά τον όρο «παραμύθι», τότε θα οδηγηθούμε στη ρίζα της αρχικής του προέλευσης που με τη σειρά της θα μας αποκαλύψει τον κύριο ρόλο του.

Το παραμύθι, λοιπόν, ετυμολογικά προέρχεται από το ομηρικό ρήμα «παραμυθέομαι», το οποίο σημαίνει, αρχικά, συμβουλευώ και στους μετέπειτα χρόνους- Ηρόδοτο και Πλάτωνα- παρηγορώ (Αναγνωστόπουλος 1987β). Κατ' αυτό τον τρόπο, το «παραμύθι» στην αρχαιότητα σήμαινε λόγος παρηγορητικός που σκοπό είχε την «παραμυθία», την παρηγοριά δηλαδή, του ακροατή και αργότερα του αναγνώστη του (Δελώνης 1990- Σακελλαρίου 1982).

Σήμερα το παραμύθι νοείται ως ένα διακριτό λογοτεχνικό είδος (Αναγνωστόπουλος 1997- Σακελλαρίου 1984), το οποίο διακρίνεται σε λαϊκό και σύγχρονο ή έντεχνο (Αναγνωστόπουλος 1987β). Τα δύο αυτά είδη παραμυθιού, θα παρουσιασθούν στη συνέχεια.

1.2.2.1.α. Λαϊκό Παραμύθι.

Αν και με το είδος αυτό του παραμυθιού θα ασχοληθούμε επισταμένως σε επόμενο ειδικό κεφάλαιο, επειδή αποτελεί το βασικό θέμα της εργασίας μας αυτής, θα δώσουμε εδώ βασικά και γενικά μόνο στοιχεία γι αυτό και θα εμβαθύνουμε στο ειδικό κεφάλαιο.

Το λαϊκό παραμύθι αποτελεί ίσως το παλαιότερο είδος λογοτεχνικής παραγωγής και ανήκει ως είδος στην προφορική λογοτεχνία, κυρίως, αλλά και στην γραπτή (Αναγνωστόπουλος 1991- Αυδίκος 1994-Δελώνης 1990). Στην προσπάθειά μας να το ορίσουμε ερχόμαστε αντιμέτωποι με έναν ικανό αριθμό ορισμών, κοινό σημείο των οποίων είναι ότι πρόκειται για μια διήγηση που περιέχει το στοιχείο του μαγικού/υπερφυσικού και του απίθανου/ απίστευτου (Μερακλής 2001).

Προκειμένου να διευκολυνθεί η κατανόηση των όσων έπονται στο παρόν πόνημα θα προσδιορίσουμε εννοιολογικά το λαϊκό παραμύθι υιοθετώντας τον ορισμό των Bolter & Polivka, όπως αυτός αναφέρεται στον Ευ. Αυδίο (1994:8), διότι θεωρούμε ότι είναι ο συντομότερος, περιεκτικότερος και αντιπροσωπευτικότερος, όλων. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, το λαϊκό παραμύθι είναι «μια ανώνυμη λαϊκή διήγηση που έχει δημιουργηθεί με ποιητική φαντασία και απόλυτη λιτότητα, είναι παρμένη από τον ονειρικό κόσμο του μαγικού, έχει περιεχόμενο μη-αληθινό, φανταστικό, είναι μια ιστορία του θαύματος, που δεν εξαρτάται από τους όρους της πραγματικής ζωής, έχει σαγηνευτικό χαρακτήρα και γοητεία και την ακούν με ευχαρίστηση μικροί και μεγάλοι, έστω και αν δεν τη θεωρούν πιστευτή».

Οι απαρχές του λαϊκού παραμυθιού μπορούν να ανιχνευθούν στην ανάγκη του πρωτόγονου ανθρώπου, από την πρώτη στιγμή εμφάνισής του στη γη, να εξηγήσει ό,τι του προκαλούσε δέος, περιέργεια ή φόβο στο φυσικό περιβάλλον εντός του οποίου ζούσε και στους μύθους που είχε επινοήσει για να καλύψει την ανάγκη του αυτή (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990). Οι εν λόγω μύθοι συνδύαζαν το θείο και το μυστηριώδες με το ευτράπελο και το εύθυμο και έτσι βοηθούσαν την ψυχή του ανθρώπου να ηρεμήσει. Σκοπός τους, να μπορέσουν, συνεπαρμένοι από τη διήγηση να ξεχάσουν τους φόβους τους, να παρηγορηθούν (Δελώνης 1990). Έτσι, το παραμύθι, ακολουθώντας την εξέλιξη του ανθρώπου έφτασε και στους ιστορικούς χρόνους της αρχαιότητας με την ονομασία “παραμύθιον” που σήμαινε λόγος παρηγορητικός ή γενικά κάποια διήγηση που σκοπό έχει να αποσπά την προσοχή εκείνου που την ακούει από ό,τι οδυνηρό τον απασχολεί και τον βασανίζει,

απαλύνοντας τον ψυχισμό του (Σακελλαρίου 1982).

Εξελισσόμενο μέσα στο χρόνο, το παραμύθι ακολούθησε τις ανάγκες του ανθρώπου και ενσωμάτωσε όλες τις φανταστικές διηγήσεις που σκοπό έχουν να παρασύρουν την ψυχή του ανθρώπου σε ένα φανταστικό κόσμο με σκοπό την ψυχαγωγία (Δελώνης 1990 –Σακελλαρίου 1992) και την τέρψη.

Οι διηγήσεις αυτές λαμβάνουν χώρα σε ένα ευρύ πλαίσιο περιστάσεων, τόσο σε ώρες εργασίας όσο και σε ώρες ξεκούρασης και χαλάρωσης. Στις πρώτες αγροτικές συνάξεις, όπου η δουλειά που έκαναν οι άνθρωποι δεν ήταν στο ύπαιθρο, αλλά στις αποθήκες ή το σπίτι, για να περάσει η ώρα και κυρίως για να προχωρά η δουλειά πιο γρήγορα και πιο ευχάριστα, διηγούνταν παραμύθια, ιδιαίτερα οι γεροντότεροι. Αυτή μάλιστα αποτελούσε πολύ συνηθισμένη πρακτική όταν η εργασία έπρεπε να συνεχιστεί όλο το βράδυ (Δελώνης 1990). Έτσι, εξ αρχής τα λαϊκά παραμύθια αποτελούσαν διηγήσεις που προοριζόνταν για τη διασκέδαση του ενήλικου κοινού (Δελώνης 1990- Tatar 1992). Για το λόγο αυτό, τα περισσότερα από αυτά περιείχαν πολλές βίαιες ή άσεμνες σκηνές και αρκετές βωμολοχίες.

Η ακριβής καταγωγή του λαϊκού παραμυθιού και οι ακριβείς ιστορικές συνθήκες διαμόρφωσής του δεν είναι απόλυτα γνωστές. Για την καταγωγή του λαϊκού παραμυθιού έχουν μέχρι στιγμής διατυπωθεί τέσσερις θεωρίες ή και περισσότερες (Αναγνωστόπουλος 1987β-Λουκάτος 1992-Wikipedia 2006). Καμία από αυτές τις θεωρίες δεν κατόρθωσε τελικά να απαντήσει στο πώς προήλθε το παραμύθι, αλλά δεχόμαστε, όπως είπαμε και στην αρχή, τη σχέση του με τους μύθους της πρωτόγονης εποχής. Το μόνο σίγουρο πάντως είναι ότι φαίνεται να προέρχεται από τον χώρο της Ανατολής, αν και έχει καταβολές σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές του πλανήτη (Γεργατσούλης 1997-Wikipedia 2006). Στην Αίγυπτο τα παραμύθια ήταν γνωστά από πολύ παλαιά, στην Ινδία γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη, ενώ στην Ελλάδα αναπτύχθηκε πολύ τόσο κατά την αρχαιότητα όσο και κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους (Δελώνης 1990).

Από τη γένεσή του το λαϊκό παραμύθι, σε όποιο γεωγραφικό χώρο και με όποιο τρόπο και αν έλαβε χώρα αυτή, ως το 12^ο αιώνα, υπάρχει και αναπτύσσεται ως κομμάτι της προφορικής ή λαϊκής λογοτεχνίας (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990-Wikipedia 2006) στην αφάνεια, χωρίς να αποτελεί ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης. Σταδιακά, όμως, αρχίζει «να δημιουργείται και γραπτή παράδοση» (Αναγνωστόπουλος 1987β). Το 16^ο αιώνα, στην Αγγλία απαντώνται σε έντυπη μορφή οι «Μύθοι του Αισώπου», τα «ομηρικά Έπη» και «Οι Ιστορίες του Βασιλιά

Αρθούρου» (Αναγνωστόπουλος 1987β). Στην Ιταλία το παραμύθι έτυχε ιδιαίτερης προσοχής, καθώς τότε είναι που ξεκινά η έρευνα για την καταγωγή του και καθώς επίσης αρχίζει να αναδεικνύεται σε προσφιλέσ ανάγνωσμα της ιταλικής αριστοκρατίας (Αναγνωστόπουλος 1987β). Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, αρχίζουν και οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας συλλογών λαϊκών παραμυθιών ως αποτέλεσμα των νέων κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών συνθηκών και θεωριών αλλά και των νέων πνευματικών ρευμάτων, όπως ο Διαφωτισμός και ο Ρομαντισμός (Αναγνωστόπουλος 1987β, 1991). Ο G. Straparola με τη συλλογή του «Δεκατρείς Ευχάριστες Νύχτες» , το 16^ο αιώνα και ο Basile με τη συλλογή του «Rentamerone» είναι οι πρώτοι που αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία (Αναγνωστόπουλος 1987β,1991-Δελώνης 1990-Μερακλής 1999- Wikipedia 2006). Κατ' αυτό τον τρόπο, το παραμύθι γίνεται είδος τόσο της προφορικής όσο και της γραπτής παράδοσης (Δελώνης 1990).

Η ίδια τάση κάνει την εμφάνισή της και στη Γαλλία και τη Γερμανία. Στην πρώτη περίπτωση, ο Γάλλος Περρώ (Perrault) με το βιβλίο του «Παραμύθια της μητέρας μου χήνας. Ιστορίες περασμένων χρόνων με ηθικά διδάγματα» κάνει γνωστά στο ευρύ κοινό παραμύθια όπως η «Κοκκινοσκουφίτσα», η «Χιονάτη» κλπ. (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990), ενώ κατά το 18^ο αιώνα ο Galliards μεταφράζει ανατολίτικα παραμύθια σε μια συλλογή με τίτλο «Χίλιες και Μία Νύχτες». Επίσης, στις αρχές του 18^{ου} αιώνα αρχίζουν να δημοσιεύονται παραμύθια για νεράιδες από τις de Heritier, de la Force και άλλων Γαλλίδων με αποτέλεσμα τα παραμύθια να χάσουν πια οριστικά το λαϊκό τους χαρακτήρα (Μερακλής 1999).

Στη Γερμανία, η οποία είναι επηρεασμένη από το ρομαντισμό, αρχίζουν να δημιουργούνται επίσης συλλογές λαϊκών παραμυθιών, με σκοπό όχι τόσο την τέρψη όσο την «ενίσχυση της γερμανικής συνείδησης» και «τη μελέτη της γερμανικής γλώσσας» (Wikipedia 2006). Η πρώτη συλλογή είναι αυτή του Γερμανού Musaems, η οποία αρχίζει να εκδίδεται από το 1782 και έχει τίτλο *Λαϊκά Παραμύθια των Γερμανών*”. Ακολουθεί η τρίτομη συλλογή λαϊκών παραμυθιών της Γερμανίας από τους αδερφούς Γκριμ με τίτλο *Παιδιά και Σπιτικά Παραμύθια* (1822), η οποία δίνει άλλη τροπή και ώθηση στο λαϊκό παραμύθι (Αναγνωστόπουλος 1987β). Ο λόγος είναι ότι οι δύο αυτοί πρωτοπόροι μελετητές του παραμυθιού δεν αρκέστηκαν απλά σε μια συλλογή παραμυθιών της πατρίδας τους, κατόπιν επιτόπιας έρευνας (Wikipedia 2006), αλλά αναλώθηκαν στη σε βάθος μελέτη τους (Αναγνωστόπουλος 1987β), πραγματοποιώντας έτσι την πρώτη επιστημονική έκδοση παραμυθιών. Με

την προσπάθειά τους αυτή, κατάφεραν, μελετώντας τον τόπο και το χρόνο προέλευσης δημοφιλών παραμυθιών που λέγονταν σε όλη τη Γερμανία, να τα συνδέσουν με την ιστορία της χώρας τους και να ερμηνεύσουν μέσα από αυτά θέματα που σχετίζονταν με φυσικά φαινόμενα και κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις (Robert 1994).

Από τη στιγμή που, μέσω των παραπάνω αλλά και άλλων συλλογών που ακολούθησαν, το παραμύθι αρχίζει να χάνει σταδιακά την προφορική του διάσταση και να αποκτά μια έντυπη διάσταση, αρχίζει να υφίσταται μια διαδικασία που είναι γνωστή ως “αποπαίδωση”. Τι εννοούμε όμως με αυτό τον όρο; Προκειμένου να ορίσουμε αυτό τον όρο πρέπει να ανακαλέσουμε στη μνήμη μας ένα στοιχείο που αναφέραμε στην αρχή της ενότητας, όπου είχαμε πει ότι επειδή το παραμύθι ξεκίνησε ως μέσο διασκέδασης των ενηλίκων, περιείχε, εκτός των άλλων, βίαιες και άσεμνες σκηνές αλλά και βωμολοχίες μερικές φορές. Με αυτά τα στοιχεία στο περιεχόμενό του δεν μπορούσε να κυκλοφορήσει σε έντυπη μορφή ούτε ανάμεσα στην αριστοκρατία αρχικά, ούτε και στο παιδικό κοινό, αργότερα, διότι θα ήταν προκλητικό. Για το λόγο αυτό, οι επίμαχες σκηνές απαλύνθηκαν ή αντικαταστάθηκαν από άλλες, εντελώς διαφορετικές, και το παραμυθικό κείμενο, τυγχάνοντας ταυτόχρονης λογοτεχνικής επεξεργασίας, έγινε «λαϊκό βιβλίο, ανώνυμο φυλλάδιο, παιδικό βιβλίο και περιοδικό» (Καπλάνογλου 2007).

Υπό τις παραπάνω συνθήκες, το λαϊκό παραμύθι, φτάνει και ως τις μέρες μας, με τη μορφή ενός ιδιαίτερου πια λογοτεχνικού είδους, το οποίο υπάγεται τόσο στην προφορική λογοτεχνία, αφού υπάρχουν ακόμα και σήμερα αφηγητές και αφηγήτριες λαϊκών παραμυθιών, όσο και στη γραπτή –εφόσον κυκλοφορεί σε βιβλία και συλλογές. Τα χαρακτηριστικά του ως ένα τέτοιο λογοτεχνικό είδος είναι το στοιχείο του φανταστικού (Δελώνης 1990), η έλλειψη διδακτικού χαρακτήρα (Αναγνωστόπουλος 1997-Σακελλαρίου 1984), η συντομία (Bettelheim 1995), η σαφής περιγραφή των χαρακτήρων οι οποίοι είναι όσο το δυνατό πιο απλοί (Bettelheim 1995- Δελώνης 1990- Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου 2002), η υπερβολή, το διαχρονικό αλλά και το μαγικό στοιχείο (Κανατσούλη 1996-Παπανικολάου & Τσιλιμένη 1998).

Από άποψη θεματολογίας, το λαϊκό παραμύθι αφορά τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες ο ελληνικός λαός έζησε (Μερακλής 1999). Η παράθεση και η καταγραφή αυτών των συνθηκών δε γίνεται ψυχρά ούτε με επιστημονική διάθεση. Υλοποιείται μέσα από τους κανόνες του παραμυθιού και

υπάρχει για να παρηγορεί και να ψυχαγωγεί. Η πιο αποτελεσματική παρηγοριά πραγματοποιείται μέσω της φαντασίας που προσφέρει το μαγικό στοιχείο και μέσω της σάτιρας που προσφέρει το κριτικό μάτι. Μέσα στο λαϊκό παραμύθι αναπτύσσονται θέματα άμεσης ανταπόκρισης στις καθημερινές ανάγκες του λαού.

Η χρησιμότητα του λαϊκού παραμυθιού είναι κεφαλαιώδους σημασίας καθώς μέσα από τη δομή του παρωθεί και επιτρέπει το χρήσιμο έργο των προβολών και των ταυτίσεων (Bettelheim 1995- Μερρακλής 1999), ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζει τους ήρωες μέσα σε ένα συγκεκριμένο οικογενειακό περιβάλλον με τις συγκρούσεις τους, τις προσδοκίες τους, τις ατυχίες τους και διάφορα άλλα στοιχεία που αποτελούν εμπειρίες ενός συγκεκριμένου πολιτισμού (Bettelheim 1995-Καϊλα - Ξανθάκου 1986-Μαλαφάντης 1990).

1.2.2.1.β. Το έντεχνο/ σύγχρονο παραμύθι

Το σύγχρονο παραμύθι, που ονομάζεται αλλιώς και έντεχνο (Αναγνωστόπουλος 1987β), γράφεται από επώνυμους παραμυθάδες (Δελώνης 1990). Είναι ένα είδος που φέρει περισσότερο προσωπικά βιώματα σε αντίθεση με τη συλλογικότητα και ομαδικότητα των βιωμάτων του λαϊκού παραμυθιού. Περιλαμβάνει επομένως όλες τις αναστολές, τους προβληματισμούς, τις αμφιβολίες ενός σύγχρονου συγγραφέα (Βασιλειάδου 1988- Κανατσούλη 1996- Μάστορη 1991). Πατέρας του σύγχρονου παραμυθιού θεωρείται ο Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, ο οποίος με το έργο του «Παραμύθια» που εξέδωσε το 1847, άνοιξε καινούριους δρόμους στο λογοτεχνικό αυτό είδος (Αναγνωστόπουλος 1987β).

Στο πλαίσιο του σύγχρονου παραμυθιού, παρουσιάζεται, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, μια συρρίκνωση του έντονου μαγικού στοιχείου (Αναγνωστόπουλος 1987β). Ο ρεαλισμός αποτελεί βασικό στοιχείο του σύγχρονου παραμυθιού αν και πάντα παρουσιάζεται μέσα από κάποιο μαγικό/ φανταστικό περίβλημα. Υπάρχει συγκερασμός πραγματικότητας και φαντασίας (Παπανικολάου & Τσιλιμένη 1998). Η τεχνολογία αντικαθιστά όλο και περισσότερο τα μαγικά χαλιά και τις μαγικές σκούπες. Αποφεύγονται επίσης οι αγριότητες και οι θηριωδίες των λαϊκών παραμυθιών και η κοινωνία του σύγχρονου παραμυθιού προβάλλεται ως αταξική (Αναγνωστόπουλος 1987β). Η αναφορά σε μύθους και θρύλους του λαϊκού μας πολιτισμού είναι ασθενική. Ο διδακτισμός έχει υποχωρήσει. Ωστόσο υπάρχει διδαχή, αλλά έρχεται αβίαστα. Τα σύγχρονα παραμύθια διατηρούν το ευτυχισμένο τέλος και

τη δικαίωση του καλού και γίνεται προσπάθεια να αποφεύγεται ο σεξισμός σε αυτά. Επιπλέον υπάρχει χιούμορ (Αναγνωστόπουλος 1987β- Κανατσούλη 1996). Ακόμα, το σύγχρονο παραμύθι έχει χάσει την αμεσότητά του όσον αφορά στον κοινωνικό έλεγχο. Ο σύγχρονος παραμυθιάς ελέγχει τις λέξεις του, ενώ παλαιότερα αφηνόταν στο γλωσσικό έθος του τόπου και της εποχής του (Δελώνης 1990).

Μερικά άλλα βασικά χαρακτηριστικά του έντεχνου παραμυθιού είναι επίσης ότι διατηρεί και αυτό μερικές φορές την τυπική αρχή του λαϊκού παραμυθιού (...μια φορά κι ένα καιρό), ο χρόνος φαίνεται να είναι ακινητοποιημένος, όπως και στο λαϊκό παραμύθι, αλλά αντίθετα με αυτό οι ήρωες είναι πιο πολύ “γήινοι”, χωρίς συμβολισμούς και πιο “επίπεδοι” (Παπαντωνάκης 2007).

Η θεματολογία του σύγχρονου παραμυθιού είναι πολυδιάστατη. Έτσι, σε ένα πρώτο επίπεδο, περιστρέφεται γύρω από τη ζωή του παιδιού μέσα στην οικογένεια, στο σχολείο και την κοινωνία. Εκ δευτέρου, περιλαμβάνει θέματα όπως είναι το φυσικό περιβάλλον με τα διάφορα συστατικά του στοιχία- ζώα, πουλιά, δένδρα κλπ. Τα παραμύθια με θέμα τα ζώα και τα πουλιά είναι ανθρωποποιημένα και διδάσκουν αλληγορικά και έμμεσα τις κοινωνικές αρετές (Αναγνωστόπουλος 1987α). Το δάσος είναι ένα δημοφιλές θέμα για το σύγχρονο παραμύθι, καθώς αποτελεί πόλο έλξης για όλους σχεδόν τους Έλληνες συγγραφείς. Στο δάσος συμβαίνουν “πράματα και θάματα”, περίεργα και παραμυθένια. Σε αυτό συνυπάρχουν σε θαυμαστή κοινωνία τα ζώα, τα πουλιά, τα δέντρα, τα νερά, οι ίσκιοι και τα φαντάσματα. Κυρίαρχη είναι η αρχέγονη πίστη ότι εκεί κατοικούν διάφορα πνεύματα, καλά και κακά, δαίμονες και ποικιλόμορφες θεότητες (Μερακλής 2007). Εκεί, σύμφωνα με τα λαϊκά παραμύθια και τις παραδόσεις, τοποθετούνται οι δρυΐδες, οι νεράιδες, οι δράκοι, οι μάγισσες, οι μαγικοί πύργοι και τα στοιχειωμένα δέντρα (Αναγνωστόπουλος 1987α).

Η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί ακόμα ένα θέμα των σύγχρονων παραμυθιών και αυτό επειδή υπήρχε η συνείδηση στους ανθρώπους, κυρίως των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών, ότι η υποβάθμιση και η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος είναι η πιο μεγάλη απειλή για την ανθρωπότητα. Μέσα από αυτά τα παραμύθια διαφαίνεται το χρέος των ανθρώπων για την προστασία της φύσης από τη μόλυνση, τη ρύπανση και τις πυρκαγιές (Αναγνωστόπουλος 1987α).

Το διάστημα δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από τη θεματολογία των παραμυθιών καθώς ο άνθρωπος ανέκαθεν ονειρεύεται να πετάξει στους αιθέρες, να κατακτήσει και να ερευνήσει τον ουράνιο θόλο και το σύμπαν (Αναγνωστόπουλος 1987α, 1987β). Τα ταξίδια και οι εκδρομές αρέσουν πολύ σε όλους τους ανθρώπους

και ιδιαίτερα στα παιδιά. Οι νέοι άνθρωποι μέσω αυτών μαθαίνουν νέους τρόπους και γνωρίζουν τις ομορφιές του κάθε τόπου ενώ παράλληλα πλουτίζουν τις γνώσεις τους (Αναγνωστόπουλος 1987α).

Τέλος, μια άλλη όψη της θεματολογίας του σύγχρονου παραμυθιού είναι και η ελληνική μυθολογία- η περιήγηση μέσα στον ελληνικό μύθο (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1986). Επίσης, καλλιεργείται η προβληματική πάνω σε σύγχρονα ζητήματα όπως για παράδειγμα ο συνωστισμός των μεγαλουπόλεων ή η απρόσωπη ζωή σε αυτές (Αναγνωστόπουλος 1987β).

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα δεν θα ήταν δυνατό να μην αναφερθούμε στις λειτουργίες και τους στόχους που επιτελεί το σύγχρονο παραμύθι, εκ των οποίων συνάγεται και η παιδαγωγική αξία του. Πρώτα-πρώτα, στοχεύει στην ψυχαγωγία και την έμμεση διδασχία του παιδιού. Έπειτα, ο στόχος τους είναι πληροφοριακός γύρω από τη προσωπική ζωή του παιδιού και τα πράγματα που το περιβάλλουν, τα αναγνωστικά ενδιαφέροντα του, γύρω από το φυτικό και ζωικό κόσμο, την κοινωνική και πολιτική ζωή (Παπανικολάου & Τσιλιμένη 1998). Τέλος, έχουν στόχο να αποκαλύψουν μια νέα γλώσσα, εικόνες και ύφος, την πολυφωνική πραγματικότητα και μέσω αυτών των στόχων το παιδί αποκτά γνώσεις, διευρύνεται η φαντασία του και καλλιεργεί τις πανανθρώπινες πολιτιστικές αξίες όπως για παράδειγμα τη δικαιοσύνη και την ανθρωπιά (Αναγνωστόπουλος 1987α).

1.2.2.2. Διήγημα

Σύμφωνα με τον Χ. Σακελλαρίου (1984:137-138) το διήγημα «...είναι μια πραγματική ή φανταστική ιστορία με αρχή, μέση και τέλος, που το υλικό της συγκεντρώνεται αξονικά γύρω από ένα εξαιρετικό γεγονός (δραματικό ή κωμικό), κατά την εξέλιξη του οποίου σημειώνεται κάποια σύγκρουση ή εσωτερική διαπάλη, με σχετικά σύντομη διαδικασία και πλοκή, κορυφώνεται, σύντομα επίσης, η έντασή του και οδηγείται σύντομα στη λύση του».

Σύμφωνα με τον Βαλέτα (1969) το διήγημα αρχίζει με την εμφάνιση του ανθρώπου στη γη, αλλά παράλληλα είναι και το νεότερο όλων των λογοτεχνικών ειδών, αφού στη μορφή που το συναντάμε σήμερα αποτελεί δημιούργημα της αστικής κοινωνίας.

Το παιδικό διήγημα είναι ακόμα πιο πρόσφατη εξέλιξη στο λογοτεχνικό χώρο. Ο χαρακτήρας του είναι παιδοκεντρικός, με την έννοια ότι οι ήρωες του είναι παιδιά,

γεγονός που εκφράζει μια σχεδιασμένη προσπάθεια εκ μέρους των συγγραφέων να τα βοηθήσει να ανακαλύψουν θεμελιώδεις αξίες της ζωής, να γνωρίσουν τον εαυτό τους και την πατρίδα τους (Δελώνης 1990). Οι χαρακτήρες των διηγημάτων έχουν τόσο ελαττώματα όσο και προτερήματα, είναι αληθινοί και προσπαθούν να αποδείξουν τον ηρωισμό της ψυχής τους, την ειλικρίνεια, τον ανθρωπισμό, την ωριμότητα τους. Ωστόσο από τα διηγήματα δεν απουσιάζει η εικόνα του ενήλικα. Τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου διηγήματος είναι ότι «έχει αποβάλει το συγκαταβατικό ύφος και τις ηθικοδιδασκτικές φανερές προθέσεις. Είναι πιο ειλικρινής και αληθινή απέναντι στο παιδί και τη ζωή. Υπηρετεί πιο πολύ την αισθητική του λογοτεχνήματος» (Κανατσούλη 1996). Ο παιδαγωγικός διδακτισμός δεν είναι προφανής αλλά έμμεσος. Λείπει από τα πιο πολλά διηγήματα η “χιουμοριστική ατμόσφαιρα”, η σπινθηροβόλα, ευτράπελη διάθεση. Κυριαρχεί κάποια ώριμη σοβαρότητα με μηνύματα, που προβληματίζουν το σύγχρονο παιδί και αποσκοπούν στην κριτική ωρίμανση του.

Ως προς τα είδη του διηγήματος, μπορούμε να διακρίνουμε τα εξής:

(α) κοινωνικό διήγημα: Στα κοινωνικά διηγήματα οι συγγραφείς ασχολούνται με θέματα της ελληνικής πραγματικότητας του χθες και του σήμερα, εντοπίζουν προβλήματα και αξίες ζωής και προβάλλουν στα παιδιά πρότυπα ήθους και παράλληλα κεντρίζουν τον κριτικό στοχασμό (Δελώνης 1990). Για παράδειγμα, έχουν ως θέμα τους τις ανθρώπινες σχέσεις, τις συγκρούσεις συναισθημάτων, τα ανθρώπινα ιδανικά, τα καθημερινά δράματα, τη νοσταλγία για τα περασμένα χρόνια, το γεφύρωμα ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, την αγάπη, τη λύπη, τον πόνο, το θάνατο, την ελπίδα, τις διαπροσωπικές σχέσεις, τα προβλήματα εφηβείας, τις προσωπικές απογοητεύσεις, τις δυσκολίες προσαρμογής σε τόπους μακριά από την πατρίδα. Οι συγγραφείς κινούνται στο χώρο της ελληνικής πραγματικότητας, εντοπίζουν προβλήματα και αξίες της ζωής και προσπαθούν με ευαισθησία να προβάλλουν στα παιδιά μηνύματα ήθους, ανθρωπιάς και συναδέλφωσης (Δελώνης 1990).

(β) θαλασσινό διήγημα: Η Ελλάδα είναι συνδεδεμένη από τα πανάρχαια χρόνια με το υγρό στοιχείο καθώς μεγάλο τμήμα της αποτελείται από θάλασσα. Η ελληνική θάλασσα υπήρξε το ιστορικό αίτιο του ελληνικού πολιτισμού και παράγοντας επιβίωσης του έθνους στη μακραίωνη ιστορία. Τα θαλασσινά διηγήματα εμπλουτίζουν τη φαντασία των παιδιών, ζωντανεύουν μύθους, αποκαλύπτουν τον κόσμο του βυθού και πληροφορούν για το μόχθο των ναυτικών και τη σημασία των θαλασσών (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1990).

(γ) διήγημα της κατοχής: Υπάρχουν αρκετά διηγήματα για την περίοδο 1941-1944 τα οποία οι συγγραφείς τους τα εμπνεύστηκαν από την παλλαϊκή αντίσταση του κατακτητή, την αγωνιστικότητα, την ψυχική καρτερία, τις εκατόμβες των θυσιών, την πείνα και τη στέρηση του ελληνικού λαού (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1986). Μέσα από αυτά τα διηγήματα που έχουν ρεαλισμό φαίνεται πως δεν αξίζει να ζει κανείς, αν δεν είναι ελεύθερος.

(δ) εορταστικό- θρησκευτικό διήγημα: Τα εορταστικά – θρησκευτικά διηγήματα γράφονται για να καλύψουν τις ειδικές ανάγκες των περιοδικών, των εφημερίδων κτλ. Δεν χάνουν την επικαιρότητά τους καθώς αναφέρονται στα Χριστούγεννα, το Πάσχα, τις Απόκριες κλπ. (Δελώνης 1990).

(ε) διήγημα επιστημονικής φαντασίας: Τα επιστημονικής φαντασίας διηγήματα δεν είναι αρκετά δημοφιλή, αλλά όσοι συγγραφείς επιχειρήσαν να εκμεταλλευτούν τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα έχουν δώσει καλά δείγματα γραφής και έχουν δημιουργήσει κάποια υποδομή.

(στ) χιουμοριστικό διήγημα: Τα χιουμοριστικά/ αστεία διηγήματα κυριαρχούν στα περιοδικά. Ωστόσο οι συγγραφείς τους δεν θα πρέπει να συγχέουν την έννοια του χιούμορ που πρέπει να δίνεται στο κείμενο με τρόπο υπαινικτικό με την έννοια του αστείου που πρέπει να δίνεται με ευθύ και άμεσο τρόπο (Δελώνης 1990).

(ζ) φυσιολατρικό/ταξιδιωτικό διήγημα: Στα φυσιολατρικά/ταξιδιωτικά διηγήματα γίνεται αναφορά στις ομορφιές της φύσης, στο βουνό και τη θάλασσα, στις σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση χωρίς ωστόσο να γίνεται απαραίτητα αναφορά στο οικολογικό πρόβλημα (Δελώνης 1990). Μετά τη δεκαετία του '70, το φυσικό περιβάλλον άρχισε να αποτελεί θέμα πραγμάτευσης της παιδικής λογοτεχνίας (Αναγνωστόπουλος 1983- Δαραδήμου – Ράπτη 1987). Η αλόγιστη αξιοποίηση του περιβάλλοντος, η εξάπλωση των αστικοβιομηχανικών χώρων, η εκμετάλλευση με μοναδικό κριτήριο τον εύκολο πλουτισμό, ο κακός πολεοδομικός σχεδιασμός, η έλλειψη χώρων πρασίνου βοήθησαν στη συνειδητοποίηση του προβλήματος. Όλο και περισσότεροι συγγραφείς καταπιάνονται με θέματα οικολογικού περιεχομένου (Γκλιάου, 1995).

(η) ηθογραφικό διήγημα και ψυχολογικό διήγημα: Το ηθογραφικό διήγημα βρίσκεται σε ύφεση και ακόμα δεν μπορεί να γίνει σοβαρός λόγος για το ψυχολογικό διήγημα αφού είναι δύσκολο να κατανοηθεί από τα παιδιά (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1986).

1.2.2.3. Μικρές ιστορίες.

Ο Δελώνης (1990:33) όρισε τις μικρές ιστορίες ως ιδιαίτερα σύντομες διηγήσεις οι οποίες «στα πλαίσια μιας πλέον ρεαλιστικής αντιμετώπισης της καθημερινότητας», δίνουν «μια εικόνα ζωής από τον κόσμο του παιδιού, με λόγο αφαιρετικό αλλά προσιτό στην αντιληπτικότητα του, οικείο και άμεσο και συγχρόνως συγκεκριμένο».

Η Τσιλιμένη (2003:43) τις όρισε ως αφηγήσεις «περιορισμένου μήκους με απλή πλοκή, λιτότητα ύφους και γλώσσας, που απεικονίζουν καθημερινές ρεαλιστικές σκηνές της ζωής του παιδιού και των ενηλίκων, καθώς και πολιτισμικές πανανθρώπινες αξίες».

Σκοπός των μικρών ιστοριών, ως ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος είναι η ψυχαγωγία, η πληροφόρηση αλλά και η ενημέρωση των μικρών παιδιών πάνω σε ηθικό κοινωνικό πολιτισμικά θέματα, η καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας και η εισαγωγή των μικρών αναγνωστών στην αξία και την ομορφιά της λογοτεχνίας.

Οι μικρές ιστορίες μοιάζουν με το παραμύθι και με το διήγημα ως προς την έκταση τους. Δεν ακολουθούν πιστά όμως τις προδιαγραφές του παραμυθιού διότι στόχος τους είναι μια σύντομη ιστορία που αποτελείται από 3-5 σελίδες. Οι μικρές ιστορίες δίνουν μια πιο ρεαλιστική αντιμετώπιση της καθημερινότητας, μια εικόνα από την καθημερινή ζωή του παιδιού. Ο λόγος τους είναι αφαιρετικός αλλά προσιτός στην αντιληπτικότητα του, οικείος, άμεσος και συγκεκριμένος (Κανατσούλη 1996-Τσιλιμένη 2003).

Από άποψη θεματολογίας, οι μικρές ιστορίες στρέφονται γύρω από το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον αλλά και τον ευρύτερο κοινωνικό κύκλο των παιδιών. Οι συγγραφείς των μικρών ιστοριών με απλό τρόπο εκφράζουν τα θέματα και τους σύγχρονους προβληματισμούς. Στόχος των μικρών ιστοριών είναι η πολυεπίπεδη ένταξη του παιδιού στην κοινωνία, η ανάπτυξη αξιών, η πληροφόρηση και παροχή γνώσεων. Τα θέματα των μικρών ιστοριών μπορεί να είναι η συμπεριφορά των ανθρώπων, η προστασία του περιβάλλοντος, οι σκηνές από τη ζωή και τα ενδιαφέροντα του παιδιού, οι ανησυχίες και οι παιδικοί προβληματισμοί. «Οι μικρές ιστορίες σκιαγραφούν, “αναπαριστούν” σε ένα βαθμό, τη ζωή. Στις σελίδες των βιβλίων με μικρές ιστορίες εκτυλίσσονται ρεαλιστικές σκηνές που ενδιαφέρουν άμεσα τα μικρά παιδιά» (Τσιλιμένη 2003).

Η παιδαγωγική αξία του συγκεκριμένου λογοτεχνικού είδους είναι σημαντική.

Τα θέματα των μικρών ιστοριών σταθεροποιούν και διευρύνουν την εμπειρία και τις γνώσεις των παιδιών, ενώ ταυτόχρονα καλλιεργούν πανανθρώπινες και διαχρονικές αξίες όπως για παράδειγμα η ειρήνη, η αλληλεγγύη, η συνεργασία, η φιλία, ο σεβασμός και η φροντίδα της φύσης. Μέσα από τα τυχαία και συνηθισμένα γεγονότα, η μικρή ιστορία δημιουργεί προβληματισμούς, συναισθηματικές καταστάσεις, κρίσεις και εξελίξεις (Τσιλιμένη 2003).

1.2.2.4. Μυθιστόρημα.

Το μυθιστόρημα είναι «το συνθετικό εκείνο είδος της πεζογραφίας που κατά κανόνα, αναπαρσταίνει ένα σύνολο ζωής όπου ο συγγραφέας αφηγείται μια νέα ιστορία επινοημένη από τη μυθοπλαστική φαντασία και όχι αντιγραμμένη από την προσωπική του ζωή, βέβαια πολλές βιοματικές του μνήμες μπορεί να έχουν εισχωρήσει, προφανώς μεταπλασμένες και εκ νέου δουλεμένες μέσα στη λογοτεχνική ιστορία» (Δελώνης 1990- Κανατσούλη 1996).

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του μυθιστορήματος είναι η απλή και κατανοητή του γλώσσα. Αυτό συμβαίνει επειδή απευθύνεται όχι σε ένα περιορισμένο αριθμό ατόμων με ειδικά ενδιαφέροντα ή μιας ορισμένης, ανώτερης, κοινωνικής τάξης και μόρφωσης αλλά στα ευρύτερα στρώματα του λαού, δηλαδή στο μέσο αναγνώστη (Σακελλαρίου 1992).

Η μεγάλη έκταση του μυθιστορήματος είναι αναπόφευκτη και γι' αυτό αποτελεί ένα ακόμα ουσιώδες γνώρισμα του (Σακελλαρίου 1992- Σαχίνης 1980). Ο Κούντρα (1988) υποστηρίζει ότι «στο τέλος της ανάγνωσης πρέπει να είναι κανείς σε θέση να ξαναθυμηθεί την αρχή». Ο συγγραφέας συνήθως εκθέτει τα γεγονότα μιας ολόκληρης εποχής, αναπαριστά τη φυσιογνωμία μιας κοινωνίας ή δημιουργεί περισσότερους από έναν χαρακτήρες. Προκειμένου να κρατηθεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη και να αφηγηθεί όλα τα απαραίτητα γεγονότα ο συγγραφέας, πρέπει να χρησιμοποιήσει τη δομή του μυθιστορήματος (Σακελλαρίου 1992). Ο κόσμος στον οποίο εισάγει τον αναγνώστη το μυθιστόρημα είναι υπαρκτός μόνο στις σελίδες του βιβλίου και ο αναγνώστης δεν μπορεί να επηρεάσει αυτά τα γεγονότα ούτε στο ελάχιστο. Άλλα βασικά χαρακτηριστικά του είναι η άνετη πλοκή και εξέλιξη του βασικού μύθου, η δύναμη της περιγραφής κλπ. (Δελώνης 1990).

Στόχος του μυθιστορήματος είναι να τέρψει και να ψυχαγωγήσει τον αναγνώστη. Από τη μια πλευρά προσφέρει φυγή από την βαρετή καθημερινότητα και

από την άλλη παρέχει νέα εφόδια για την αναπόφευκτη επιστροφή του αναγνώστη σε αυτή. Μέσω του μυθιστορήματος ο αναγνώστης μπορεί να καταλάβει τη ζωή αλλά και η ζωή βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει τη λογοτεχνία (Αναγνωστόπουλος 1987α- Κανατσούλη 1996- Σακελλαρίου 1993).

Η θεματολογία, τέλος, του μυθιστορήματος είναι ποικίλη, καθώς βρίσκεται σε συνάρτηση με τα διάφορα είδη του:

(α) Το ιστορικό μυθιστόρημα αντλεί τα θέματα του από όλες τις ιστορικές περιόδους του έθνους. Τα έργα αυτά προσφέρουν μια πανοραμική εικόνα της πορείας, των αγώνων, της ακμής και της παρακμής των Ελλήνων από την αρχαιότητα μέχρι τη σημερινή εποχή. Η γνώση του ιστορικού παρελθόντος ενισχύει την εθνική συνείδηση και προσφέρει τα αναγκαία επιχειρήματα της ζωής. Δένει επίσης το παιδί με τις ρίζες του καθώς δίνεται η ευκαιρία να κρίνει και να συγκρίνει χωροχρονικά τα πράγματα. Το μεγαλύτερο όφελος για το παιδί είναι η ωρίμανση του μέσα από το διάβασμα ιστορικών μυθιστορημάτων (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1990- Σακελλαρίου 1993).

(β) Στο σύγχρονο μυθιστόρημα η περιπέτεια και το μυστήριο συνταιριάζονται ελκυστικά και γοητευτικά για τα παιδιά. Το σύγχρονο μυθιστόρημα συνταιριάζει το πραγματικό με το φανταστικό, το επιστημονικό με το μυθικό και αποτελεί πόλο έλξης για πολλά παιδιά (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1990).

(γ) Το ταξιδιωτικό μυθιστόρημα κατά τη δεκαετία του '70 δεν καλλιεργείται σε ικανοποιητικό βαθμό, όχι γιατί δεν είναι επιθυμητό από τα παιδιά, αλλά γιατί ο χώρος που κινείται είναι περιορισμένος και δεν δίνει πολλές αφορμές στους Έλληνες συγγραφείς. Η τηλεόραση, ο κινηματογράφος κι ο τουρισμός δίνουν τη δυνατότητα τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά να γνωρίσουν διάφορα τοπία της Ελλάδας. Το ταξιδιωτικό μυθιστόρημα αναφέρεται σε αυτά ακριβώς τα τοπία και δίνει στο παιδί τη δυνατότητα να γνωρίσει και να αγαπήσει κάθε μεριά του τόπου του καθώς επίσης και την ιστορία και την ομορφιά του όταν δεν καταλήγει τουριστικός οδηγός (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1990- Σακελλαρίου 1993).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Η μακροπρόθεσμη επίδραση των λογοτεχνικών κειμένων στην προσωπικότητα του παιδιού κάθε ηλικίας, αλλά ιδιαίτερα της προσχολικής και της πρώτης σχολικής, γίνεται δεκτή από πολλούς μελετητές (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990-Κατσίκη-Γκίβαλου 1995, 1997), παρά το γεγονός ότι η τυχόν θετική ή αρνητική επίδραση ενός συγκεκριμένου βιβλίου σε ένα συγκεκριμένο παιδί είναι κάτι που δεν αποδεικνύεται εύκολα (Καρπόζηλου 1994).

Πιο συγκεκριμένα, η Παιδική Λογοτεχνία επιδρά θετικά σε πολλούς τομείς ανάπτυξης του παιδιού, όπως θα διαπιστώσουμε από την ανάλυση που ακολουθεί για κάθε τομέα χωριστά.

2.1. Αισθητική Ανάπτυξη.

Πρωταρχικός στόχος ενός παιδικού βιβλίου είναι η ευχαρίστηση και η ψυχαγωγία του παιδιού (Ευθυμάκη 2009-Παπαντωνάκης 2007). Η ευχαρίστηση που αντλεί το παιδί μέσα από το βιβλίο οδηγεί στην αναγνωστική συνήθεια, η οποία μπορεί να αποτελέσει το καταφύγιό του σε συνθήκες μοναξιάς, θλίψης ή στέρησης. Η ανάγνωση τέρπει και ψυχαγωγεί, γιατί απελευθερώνει την ψυχή και το πνεύμα του αναγνώστη από πλάνες, πλέγματα, αναστολές και τον οδηγεί σε κόσμους πνευματικής ανάτασης (Δελώνης 1991). Η λογοτεχνία τέρπει καθώς παρουσιάζει όψεις της πραγματικότητας και αντίστοιχες βιωματικές και συγκινησιακές καταστάσεις. Με αυτόν τον τρόπο εγείρει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και του δίνει τη δυνατότητα να δει με διαφορετικό τρόπο την πραγματικότητα.

Ταυτόχρονα όμως ψυχαγωγεί καθώς δημιουργεί στον αναγνώστη τις συνθήκες εκείνες που τον οδηγούν σε καταστάσεις εσωτερικής πληρότητας (Παπαντωνάκης 2007). Σημειώνει χαρακτηριστικά ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος (1987α:7): «Τα καλά βιβλία ανοίγουν φωτεινά παράθυρα στην αληθινή και καθαρή θέα του κόσμου, απ' όπου τα παιδιά θα χαρούν ό, τι ωραίο κρύβει η ζωή. Τη ζωή στο σύνολο και την παγκοσμιότητά της, στη πολλαπλότητά και την πολυπλοκότητά της. Έτσι θα γυμνάσουν νου και καρδιά και θα αποκτήσουν όραση, όχι ελλειπτική, αλλά σφαιρική, πέρα από μικρόψυχους διαχωρισμούς».

Έπίσης, το παιδικό βιβλίο, χάρη στα μορφικά χαρακτηριστικά του, στην τυπογραφική του εμφάνιση και στην εικονογράφηση που περιέχει, λειτουργεί ως

καλλιτεχνική παιδεία και προσφέρει αισθητική απόλαυση και καλλιέργεια. Βοηθά το παιδί να αναπτύξει αισθητικά κριτήρια, μαθαίνοντάς το να αναγνωρίζει το Ωραίο σε όποια μορφή τέχνης και αν το συναντά και να συμφιλιώνεται μαζί του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το παιδί αποκτά μια θετική στάση απέναντι στο ωραίο και είναι σε θέση αργότερα στις δύσκολες ώρες της ενήλικης ζωής του να βρίσκει λύσεις σε προσωπικά προβλήματα και αδιέξοδα (Δελώνης 1991).

Την προαναφερόμενη πολυπλοκότητα και σπουδαιότητα του ρόλου του παιδικού βιβλίου στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, κατορθώνει να συνοψίσει η Κατσίκη-Γκίβαλου (1997:7) στις παρακάτω γραμμές, λέγοντας ότι «Η παιδική λογοτεχνία ασκεί επίδραση τόσο στον ψυχικό κόσμο και συναισθηματικό, όσο και στο νοητικό κόσμο του νεαρού αναγνώστη. Τον εξοικειώνει με την κοινωνική πραγματικότητα, προβάλλει πανανθρώπινες αξίες και ιδανικά, συμβάλλοντας ενεργά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του, της προσωπικότητάς του και στην ένταξη και ενεργό συμμετοχή του στην κοινωνία. Τον οδηγεί στην ουσιαστική βαθύτερη ευδαιμονία του».

2.2. Γνωστική Ανάπτυξη.

Το παιδικό βιβλίο αποτελεί ένα ισχυρό όπλο για την κατάκτηση της γνώσης διότι πλαταίνει τον κύκλο των ιδεών των παιδιών και τα βοηθά να σχηματίσουν μια άποψη για τον κόσμο που τα περιβάλλει (Δελώνης 1991). Τα παιδιά μέσω της λογοτεχνίας θα αναπτύξουν την αντιληπτική τους ικανότητα, τις ικανότητές τους σε μια ποικιλία διαδικασιών σκέψης, όπως συλλογιστική κριτική σκέψη, επίλυση προβλημάτων και τα όμοια (Παπαντωνάκης 2007). Οξύνει, με άλλα λόγια, την αντιληπτική ικανότητα και τη σκέψη των παιδιών, βοηθώντας τα έτσι να προχωρούν σε μια διαδικασία αποκωδικοποίησης γλωσσικών συμβόλων, δηλαδή να προχωρούν από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, από το ειδικό στο γενικό και καθολικό, από την εποπτεία στην καθαρή σκέψη (Καλλέργης 1988). Η κριτική σκέψη του παιδιού μπορεί να αναπτυχθεί επίσης μέσω των συγκρίσεων.

Η οργάνωση της σκέψης αποτελεί μια ακόμα δυνατότητα της γνωστικής ανάπτυξης. Τα μικρά παιδιά μπορούν, με τη συμβολή των κειμένων της Παιδικής Λογοτεχνίας, να ασκηθούν σε αυτή με διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα, βάζοντας σε μια σειρά τα γεγονότα που παρουσιάζονται σε αυτά τα κείμενα. Η ανασύνθεση μιας ιστορίας με βάση τα γεγονότα μπορεί να είναι χρονολογική ή και

όχι. Βασικό στοιχείο για τη λογική σκέψη, επίσης, είναι να μάθουν τα παιδιά να δουλεύουν με υποθετικούς συλλογισμούς. Η λογοτεχνία σίγουρα περιέχει σχέσεις αιτίου – αποτελέσματος (Παπαντωνάκης 2007), ενώ πολλές είναι οι ευκαιρίες που προσφέρονται στο πλαίσιο της για επίτευξη του ως άνω σκοπού- για παράδειγμα, δραστηριότητες όπου τα παιδιά καλούνται να δώσουν ένα διαφορετικό τέλος ή μια διαφορετική συνέχεια σε μια ένα παραμύθι ή σε μια ιστορία.

Η Strickland (1977) επιχείρησε να περιγράψει ένα σχήμα νοητικών ικανοτήτων, στην εξάσκηση των οποίων συμβάλλουν σημαντικά τα παιδικά βιβλία, και αφορούν κυρίως στους τομείς της παρατήρησης, της σύγκρισης, της ταξινόμησης, της οργάνωσης, της σύμπτυξης-περίληψης, της εφαρμογής και της κριτικής. Πιο συγκεκριμένα, τα βιβλία με πλούσια εικονογράφηση συνιστούν ένα θαυμάσιο τρόπο για την εξάσκηση της παρατηρητικότητας, ενώ οι παραλλαγές ή οι διασκευές του ίδιου παραμυθιού, όπως για παράδειγμα, αυτό της Κοκκινοσκουφίτσας, προσφέρονται για κάθε είδους συγκρίσεις.

Η Καρπόζηλου (1994) σημειώνει ότι αυτό που πρέπει να ενδιαφέρει δεν είναι η απλή απομνημόνευση της σειράς των γεγονότων, αλλά η τοποθέτησή τους σε μια λογική σειρά αιτιότητας. Αυτός ο τρόπος σκέψης μπορεί να ενεργοποιηθεί με την ανάγνωση ιστοριών που προϋποθέτουν μια λογική χρονολογική σειρά. Επιπλέον, όλες οι ιστορίες προσφέρονται ως ένα βαθμό για άσκηση στους τομείς της περίληψης ή της σύννοψης. Μια τέτοια επιλογή επιτρέπει στο παιδί να ξεχωρίσει το σημαντικό από το ασήμαντο, την συνολική εικόνα από τη λεπτομέρεια, το ουσιώδες από το επουσιώδες.

Χαρακτηριστική της αγωγιμότητας και της μορφωτικής αξίας του παραμυθιού είναι η απάντηση του Einstein σε μια μητέρα που όταν τον ρωτούσε επίμονα να της υποδείξει τρόπους για να γίνει το παιδί της μεγάλος επιστήμονας, εκείνος της απαντούσε κάθε φορά με τη στερεότυπη φράση να διαβάζει πολλά παραμύθια. (Κουκουλομάτης 1993).

2.3. Γλωσσική Ανάπτυξη

Είναι πλέον ευρέως αποδεκτό ότι η ανάγνωση βιβλίων σε μικρά παιδιά συμβάλλει σημαντικά στην κατάκτηση του γραμματισμού. Εμπειρικές έρευνες βεβαιώνουν ότι η πρόωμη έκθεση και επαφή του παιδιού (από τη βρεφική ηλικία) με το βιβλίο συμβάλλει στις μεταγενέστερες επιδόσεις του παιδιού στον τομέα της

γλώσσας και κατ' επέκταση στις ακαδημαϊκές του επιδόσεις (Chomsky 1972- Wells 1986, Whitehurst, Falco Lonigan, Vandez-Menchasa, Debaryshe & Gaulfield 1988- Philips & Morris 1996).

Ο Chomsky (1972) εξετάζοντας τη γλωσσική ικανότητα παιδιών ηλικίας πέντε ως δέκα ετών, έδειξε ότι υπήρχε μια υψηλή θετική συσχέτιση ανάμεσα στα στάδια γλωσσικής ανάπτυξης και στην προηγούμενη επαφή των παιδιών με λογοτεχνικά βιβλία στη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας. Επίσης η ομάδα του Wells (1986) σε μια μακροχρόνια έρευνα που διεξήγαγε, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά στη σχολική επίδοση ανάμεσα στα παιδιά που από μικρή ηλικία είχαν την ευκαιρία, συχνά και συστηματικά να ακούσουν και να δουν βιβλία με ιστορίες και εικόνες και στα παιδιά που δεν είχαν παρόμοια ευκαιρία (Καρπόζηλου 1994).

Η ανάγνωση παιδικών βιβλίων εξελίσσει το γλωσσικό αισθητήριο του παιδιού, βελτιώνει την προφορική και γραπτή του έκφραση, το τροφοδοτεί με νέο λεξιλόγιο και αναπτύσσει την επικοινωνιακή του ικανότητα (Παμουκτσόγλου 2007). Μαθαίνει στο παιδί τη δύναμη των λέξεων και της έκφρασης ως επικοινωνία με τον εαυτό του και τους άλλους (Καρπόζηλου 1994). Σύμφωνα με τον Παπαντωνάκη (2007) η παιδική λογοτεχνία αναπτύσσει τη γλώσσα επειδή τα παιδιά δομούν τη γραμματική της γλώσσας που ακούν. Κατ' αυτό τον τρόπο, η παιδική λογοτεχνία εφοδιάζει με πλούσια, ποικίλη και άφθονη προφορική και γραπτή γλώσσα και δίνει ευκαιρίες στα παιδιά να χρησιμοποιούν τη γλώσσα τους. Η παιδική λογοτεχνία με αυτόν τον τρόπο αποτελεί πηγή ώριμης και εκφραστικής γλώσσας.

2.4. Ανάπτυξη της Φαντασίας.

Ο Frye (όπως αναφέρεται στον Παπαντωνάκη, 2007), υποστηρίζει ότι το κύριο και βασικό έργο της φαντασίας στην καθημερινή ζωή ενός ατόμου είναι να δημιουργήσει το άτομο μια όψη της κοινωνίας στο πλαίσιο της οποίας επιθυμεί να ζήσει ανεξάρτητα από την κοινωνία μέσα στην οποία ζει. Έτσι, όπως αναφέρει και η Sloan (αναφορά στον Παπαντωνάκη 2007) η φαντασία αποβαίνει σημαντικός υποβοηθητικός παράγοντας επιβίωσης του ατόμου σε μια σύγχρονη υγιή κοινωνία. Γι' αυτό το λόγο, συνιστά καθοριστικής σημασίας έργο η ανάπτυξη της φαντασίας του παιδιού και η Παιδική Λογοτεχνία μπορεί να προσφέρει πολλά προς την κατεύθυνση αυτή.

Η λογοτεχνία αναπτύσσει τη φαντασία του παιδιού, καθώς το παιδί λαμβάνει μέρος στη λογοτεχνική εμπειρία και με τη δύναμη που περικλείουν οι λέξεις και οι εικόνες, το παιδί έχει τη δυνατότητα να ταξιδεύει στη χώρα της φαντασίας και να ονειρεύεται (Παμουκτσόγλου, 2007). Ταυτόχρονα «προβάλλει στους αναγνώστες τις βασικές επιθυμίες και ανάγκες των άλλων ανθρώπων, τα προβλήματα, τις αξίες και τη συμπεριφορά τους, παρουσιάζει αναγνώστες με πιο δομημένη εικόνα ζωής, από αυτήν που πετυχαίνει μια πραγματική εμπειρία, η θετική συμπεριφορά βελτιώνεται στο προαναγνωστικό στάδιο μέσω της δραματοποίησης και των οπτικοακουστικών μέσων, στο αναγνωστικό στάδιο μέσω της προφορικής καθημερινής αφήγησης και με την κατάλληλη επιλογή βιβλίων» (Παπαντωνάκης 2011: 37).

2.5. Συναισθηματική Ανάπτυξη/ Προσωπικότητα.

Η ανάγνωση λογοτεχνικών έργων μπορεί να βοηθήσει το παιδί στην ανάπτυξη βασικών στοιχείων της προσωπικότητάς του, όπως είναι τα κίνητρα, οι αξίες ο τρόπος αντίληψης των πραγμάτων, τα συναισθήματα κ.λπ. (Παπαντωνάκης 2011) και στο σχηματισμό της ταυτότητάς του (Παμουκτσόγλου 2007). Όπως επισημαίνει η Τ. Τσιλιμένη (2003), το μικρό παιδί δέχεται ποικίλες επιδράσεις μέσα από το κείμενο, καθώς προσλαμβάνει και αφομοιώνει ιδέες και υιοθετεί τρόπους σκέψης και συμπεριφοράς ρεαλιστικού χαρακτήρα.

Προς την κατεύθυνση αυτή μπορούν να συμβάλουν ως ένα βαθμό τα βιβλία που ασχολούνται με τις οικογενειακές και διαπροσωπικές σχέσεις. Μέσα από αυτές τις ιστορίες το παιδί μπορεί να ενισχύσει την αυτοεκτίμησή του, ταυτιζόμενο με τους ήρωες που αγωνίζονται και επιβάλλονται τελικά, όχι απαραίτητα με το μέγεθός τους, αλλά με την εξυπνάδα και καλοσύνη τους. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι ακόμη και τα βιβλία γνώσεων μπορούν να συμβάλλουν θετικά στην αυτοεκτίμηση του παιδιού, τονώνοντας την αυτοπεποίθησή του, καθώς το παιδί μαθαίνει, πληροφορείται, ακολουθεί οδηγίες και κατά κάποιο τρόπο εισέρχεται στον κόσμο των μεγάλων (Καρπόζηλου 1994).

Όμως η υποβοήθηση της καλλιέργειας της αυτοεκτίμησης του παιδιού δεν είναι το μόνο πεδίο στο οποίο μπορεί να συνεισφέρει θετικά η παιδική λογοτεχνία. Τα παιδικά βιβλία μπορούν να συνεισφέρουν στην καλλιέργεια του συναισθηματικού κόσμου του παιδιού ποικιλοτρόπως, καθώς είναι σε θέση να φωτίσουν το ρόλο που τα συναισθήματα διαδραματίζουν στην ανθρώπινη ζωή (Παπαντωνάκης 2007).

Παρέχουν τη δυνατότητα στο παιδί να κατανοήσει, να αποδεχτεί και να κατονομάσει τόσο τα δικά του συναισθήματα όσο και τα συναισθήματα των άλλων, που μπορεί να είναι όμοια ή εντελώς διαφορετικά από τα δικά του (Τσιλιμένη 2003). Τα παιδικά αναγνώσματα καταδεικνύουν, κάποιες φορές, ότι ένα άτομο μπορεί να βιώνει συγχρόνως πολλά και αντικρουόμενα συναισθήματα απέναντι στο ίδιο πρόσωπο ή σε μια κατάσταση (Καρπόζηλου 1994- Παπαντωνάκης 2007- Σπινκ 1990).

Επιπρόσθετα, τα βιβλία προωθούν αισθήματα ασφάλειας, διότι βοηθούν το παιδί να κατανικήσει τους φόβους του, ιδιαίτερα αυτούς που σχετίζονται με το άγνωστο, εφοδιάζοντάς το με γνώση και νέες εμπειρίες. Ο Σπινκ (1990:66) παρατηρεί ότι: «Ίκανό μέρος των αναγνώσεων μας προσφέρει την ευκαιρία να παρατηρούμε πολλές από τις συγκινήσεις με ασφάλεια». Μέσα από πολλαπλές ψυχικές διεργασίες το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με τους φόβους του, τις επιθυμίες και τις συγκρούσεις του και τελικά ισορροπεί μέσα από τη “περιπέτεια” της ανάγνωσης.

Από την άλλη μεριά, παρέχεται η δυνατότητα στο παιδί να παρακολουθήσει αντιδράσεις και συμπεριφορές που μοιάζουν με τις δικές του, τον τρόπο που οι χαρακτήρες ενός έργου χειρίζονται καταστάσεις παρόμοιες με αυτές που ζει το ίδιο είτε στον κόσμο της φαντασίας του είτε στην καθημερινότητα. Οι πράξεις και οι αντιδράσεις των λογοτεχνικών χαρακτήρων δημιουργούν πρότυπα συμπεριφοράς, που υποβοηθούν το παιδί να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες και να βρει λύσεις σε προβλήματα που αναστατώνουν το ίδιο ή τους ήρωες της ιστορίας. Όπως αναφέρει η Καρπόζηλου (1994), η ανάγνωση παιδικών βιβλίων μπορεί να συμβάλλει στην αντιμετώπιση δύσκολων ως και ιδιαίτερα τραυματικών καταστάσεων, που τυχόν βιώνει το παιδί με κάθε σημαντική αλλαγή στη ζωή του, όπως μια μετακόμιση, ή γεγονότα που το ίδιο αδυνατεί να τα χειριστεί ή αισθάνεται τρομερά ένοχο γι' αυτά, όπως ένα διαζύγιο ή ένας θάνατος στην οικογένεια.

Όμως ίσως μια από τις σημαντικότερες λειτουργίες της ανάγνωσης παιδικών βιβλίων, επισημαίνουν οι ψυχολόγοι, είναι το γεγονός ότι φέρνει το παιδί και το γονιό πιο κοντά. Όσο ο γονιός διαβάζει στο παιδί, δημιουργείται μια ζεστή και όμορφη σχέση, όπου τόσο η μητέρα ή ο πατέρας όσο και το παιδί απολαμβάνει τη συντροφιά του άλλου και δένεται ακόμα περισσότερο μαζί του. Η ανάγνωση βιβλίων επιτρέπει στο γονιό και το παιδί να θίξουν δύσκολα θέματα και ανοίγει διαύλους επικοινωνίας για μια ζωή (Βάρβογλη 2006).

Συνοψίζοντας τα όσα προαναφέρθηκαν, η λογοτεχνία βοηθά τα παιδιά να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση, τα βοηθά να αναπτύξουν προσδοκίες του ρόλου του

φύλου τους, τα βοηθά να “κτίσουν” την αυτοεκτίμησή τους, επιβεβαιώνει την αυταξία και παρουσιάζει το θέμα της ατομικότητας (Παπαντωνάκης 2007).

2.6. Κοινωνική Ανάπτυξη.

Το παιδικό βιβλίο και η παιδική λογοτεχνία ειδικότερα «δεν αντιγράφει απλώς τη ζωή, αλλά συνθέτει εξαρχής μια κοινωνική πραγματικότητα» (Κατσίκη-Γκίβαλου 1997:51), καθότι η σχέση κοινωνίας-λογοτεχνίας είναι αμφίδρομη. Η κοινωνία επηρεάζει τη λογοτεχνία, και αυτή με τη σειρά της διαμορφώνει νέα πρότυπα κοινωνικών σχέσεων και συμπεριφορών.

Η παιδική λογοτεχνία καλλιεργεί το ενδιαφέρον του νεαρού αναγνώστη για τα φαινόμενα της κοινωνικής ζωής και τον προκαλεί να στοχαστεί πάνω σ’ αυτά. Με την ανάγνωση το παιδί συνειδητοποιεί τα μεγάλα, σημαντικά κοινωνικά και παγκόσμια προβλήματα και γίνεται μέτοχος κάποιας συλλογικής ευθύνης, περνώντας από το ατομικό στο συλλογικό Εγώ. Παράλληλα, βιώνοντας τη ζωή των ηρώων, μέσω των λειτουργιών της ταύτισης και μίμησης, βιώνει τις μεγάλες αξίες, όπως τη φιλία, την αλληλεγγύη, τον αμοιβαίο σεβασμό, την ισότητα των δύο φύλων (Αναγνωστόπουλος 1987α- Δελώνης 1991).

Επίσης, η παιδική λογοτεχνία βοηθάει τα παιδιά να αναχθούν σιγά-σιγά στην ιδέα και την αντίληψη, ότι όλοι οι λαοί της γης πέρα από τις βαθιές διαφορές επιθυμούν το καλό, το δίκαιο, την ελευθερία, την ειρήνη. Στοχεύει δηλαδή όχι μόνο στην εθνική, αλλά και στην πανανθρώπινη συνείδηση. Σε μια συνείδηση που θα βοηθήσει τον άνθρωπο του 21^{ου} αιώνα και του μέλλοντος να ζήσει αρμονικά σε έναν κατ’ ανάγκη αλληλεξαρτώμενο κόσμο (Αναγνωστόπουλος 1987α). Είναι επομένως ιδιαίτερα ενδιαφέρον η λογοτεχνία αφενός να παρέχει πρότυπα συμπεριφοράς και αφετέρου να μπορεί κανείς να μιλάει για παγκοσμιοποίηση της λογοτεχνίας.

2.7. Ηθική Ανάπτυξη

Σκοπός της ηθικής αγωγής και ανάπτυξης του παιδιού, σύμφωνα με τον Gert 1998 (αναφορά στο Χελμής-Ματσαγγούρας 2004), είναι να υποβοηθηθεί ώστε να γίνει ικανό να συμπεριφέρεται απέναντι σε όλα τα υπόλοιπα όντα με σεβασμό και επί βάσει ηθικών κανόνων και αξιών, ώστε να συμβάλλει, άμεσα και έμμεσα στη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Η Παιδική Λογοτεχνία μπορεί να εξυπηρετήσει το σκοπό αυτό και να συμβάλλει τα μέγιστα στην ηθική ανάπτυξη του αναπτυσσόμενου ατόμου και μάλιστα με πολλούς τρόπους. Πρώτα-πρώτα, τα κείμενα της Παιδικής Λογοτεχνίας προβάλλουν ως επί τω πλείστον ηθικούς χαρακτήρες ως πρότυπα συμπεριφοράς προκειμένου το παιδί να ταυτιστεί μαζί τους και να υιοθετήσει μακροπρόθεσμα θετικές ηθικές συμπεριφορές. Επίσης δεν είναι λίγες οι φορές που μέσα από τα κείμενά της παρουσιάζει και χαρακτήρες προς αποφυγήν, ώστε το παιδί να αποφύγει αρνητικές συμπεριφορές. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Παιδική Λογοτεχνία μεταβιβάζει ηθικές αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς βοηθώντας το παιδί να διαμορφώσει το ηθικό του κριτήριο και να ισχυροποιήσει τις ηθικές του αντιστάσεις με τρόπο βιωματικό (Παπαντωνιάκης 2007, 2011) αλλά και ευχάριστο.

Πέραν τούτου όμως, υπάρχει και ένας δεύτερος τρόπος με τον οποίο η Παιδική Λογοτεχνία μπορεί να συμβάλλει στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού-υποβοήθησή του παιδιού που έρχεται σε επαφή μαζί της να βιώνει συναισθήματα. Πρόσφατες έρευνες (Χελμής & Ματσαγγούρας 2004) έχουν δείξει ότι η απόκτηση της ηθικής όσο και της κοινωνικής ανάπτυξης συμπεραίνεται από την ικανότητα του ατόμου να βιώνει, να εκφράζει και να διοχετεύει τα συναισθήματά του με τέτοιο τρόπο ώστε να επιλύει άμεσα και αποτελεσματικά τις ηθικές του συγκρούσεις. Ποιος είναι λοιπόν πιο πρόσφορος τρόπος για μια τέτοια εκμάθηση από την ακρόαση ή ανάγνωση ενός παραμυθιού, μιας μικρής ιστορίας ή ενός διηγήματος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ

Σε προηγούμενη ενότητα του παρόντος κάναμε μνεία στο λαϊκό παραμύθι ως ένα από τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας και το προσδιορίσαμε εννοιολογικά. Στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούμε αναλυτικά σε αυτό, καθώς αποτελεί το βασικό πυρήνα της εργασίας αυτής, παρουσιάζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά, τον τρόπο δόμησής του αλλά και τους βασικούς τρόπους προσέγγισής του.

3.1. Η προέλευση του λαϊκού παραμυθιού.

Για την προέλευση του λαϊκού παραμυθιού γενικά έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες, κάθε μία από τις οποίες έχει τις δικές της παραδοχές και τις δικές της αδυναμίες (Αναγνωστόπουλος 1987β-Λουκάτος 1992- Δελώνης 1990).

Η πρώτη είναι η “ινδοευρωπαϊκή θεωρία”, σύμφωνα με την οποία τα παραμύθια δεν είναι τίποτε άλλο από απομεινάρια αρχαίων γενικά μύθων που ο άνθρωπος του συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου είχε επινοήσει και χάνοντας τα βασικά τους σημεία απέκτησαν απλούστερη μορφή και διαδόθηκαν στον υπόλοιπο κόσμο (Αναγνωστόπουλος 1987β-Wikipedia 2006). Υποστηρίχθηκε έντονα από τους αδερφούς Γκριμ στο έργο τους «Παιδιά και Σπιτικά Παραμύθια» (1815) (Αναγνωστόπουλος 1987β) αλλά ξεπεράστηκε σχετικά γρήγορα, αφού σύντομα αντικρούστηκε από άλλες πιο επίκαιρες και πιο πλήρεις, καθώς δεν μπόρεσε να τεκμηριώσει την ινδοευρωπαϊκή προέλευση των παραμυθιών.

Η δεύτερη θεωρία είναι η “μυθολογική” και μοιάζει πολύ με την πρώτη καθώς και αυτή ανιχνεύει τις ρίζες του παραμυθιού στους μύθους του ινδοευρωπαϊκού επίσης χώρου. Η διαφορά είναι ότι συγκεκριμενοποιεί το είδος των μύθων από τους οποίους προήλθε το παραμύθι και οι οποίοι είναι οι ηλιακοί μύθοι που περιέχονται στο ιερό ινδικό βιβλίο Rig-Veda. Διατυπώθηκε από τον Μάξ Μόλλερ το 1856, ο οποίος υποστήριξε ότι οι εν λόγω μύθοι διηγούνταν ιστορίες με κεντρικό πρόσωπο τον ήλιο και δευτεραγωνιστές τη Σελήνη, τον Ουρανό κλπ. και καθώς αυτοί διαδόθηκαν στους γύρω λαούς έχασαν το νόημά τους και μεταμορφώθηκαν σε παραμύθια (Wikipedia 2006).

Η τρίτη θεωρία καλείται “ινδική” και υποστηρίζει ότι τα παραμύθια έχουν την καταγωγή τους στην ινδουιστική και βουδιστική παράδοση της Ινδίας και διαδόθηκαν στους άλλους λαούς είτε μέσω της προφορικής παράδοσης, αρχικά, είτε μέσω

μεταφράσεων μεταγενέστερα (Wikipedia 2006). Η θεωρία αυτή διατυπώθηκε το 1859 από τον Theodor Benfey (Αναγνωστόπουλος 1987β) στην εισαγωγή ενός έργου του με τίτλο «Παντσατάντρα» και σήμερα έχει μόνο ιστορική αξία αφού έχει σήμερα γίνει δεκτό ότι η Ινδία δεν συνιστά τη μοναδική πηγή προέλευσης του παραμυθιού.

Η “πολυγενετική” ή “ανθρωπολογική θεωρία” αποτελεί την τέταρτη απόπειρα προσδιορισμού της κοιτίδας του πολιτισμού και βρίσκεται στον αντίποδα των προηγούμενων, καθώς ανιχνεύει τις απαρχές του λαϊκού παραμυθιού, όχι σε κάποια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, αλλά στις ανιμιστικές τάσεις και αντιλήψεις γενικά του πρωτόγονου ανθρώπου (Αναγνωστόπουλος 1987β), πάνω στις οποίες βασίζονται οι αρχαίοι μύθοι, τμήματα των οποίων είναι τα παραμύθια. Η θεωρία αυτή υποστηρίχθηκε από τους Άγγλους ανθρωπολόγους A.Lang & E.Taylor (Αναγνωστόπουλος 1987β) το 1873 και στηρίχθηκε στη Δαρβινική θεωρία και στην παρατήρηση ότι υπάρχουν παραμύθια και μύθοι με σχεδόν ίδιο ή παρόμοιο περιεχόμενο σε πολλούς διαφορετικούς ανθρώπους πολλών διαφορετικών περιοχών (Λουκάτος 1992-Wikipedia 2006).

Η τέταρτη θεωρία είναι η “ψυχαναλυτική θεωρία” εμπνευσμένη από τον Φρόυντ, βασική παραδοχή της οποίας ήταν ότι πηγή του λαϊκού παραμυθιού είναι τα όνειρα (Λουκάτος 1992-Wikipedia 2006). Πράγματι, σύμφωνα με τον Γιούνγκ τα παραμύθια είναι «όνειρα του συλλογικού ασυνείδητου» απ’ όπου προκύπτουν τα διαχρονικά και οικουμενικά αρχέτυπα που έχουν χαρακτήρα υπέρ- προσωπικό (Προύσαλης 2009:3).

Ως πέμπτη θεωρία θεωρείται η “ιστορικογεωγραφική” ή “μονογενετική” θεωρία, βασική παραδοχή της οποίας είναι ότι η μορφή του παραμυθιού εξαρτάται από τον τρόπο διάδοσής του. Όταν δηλαδή τα παραμύθια διαδίδονται στο πλαίσιο της ίδιας χώρας, αυτό γίνεται μέσω της προφορικότητας από γενιά σε γενιά, χωρίς ιδιαίτερες αλλαγές, ενώ όταν διαδίδονται από χώρα σε χώρα, υφίστανται σημαντικές αλλαγές καθώς προσαρμόζονται στα τοπικά χαρακτηριστικά της κάθε χώρας. Η θεωρία αυτή διατυπώθηκε από τους Φιλανδούς Karl Krohn και Antii Aarne (Wikipedia 2006).

Ακόμα μια θεωρία, η έκτη στη σειρά, είναι η “συμβολιστική” θεωρία, στο πλαίσιο της οποίας υποστηρίχθηκε ότι τα παραμύθια προέρχονται από παλιές τελετουργίες. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Γάλλο Saintyves, αποτελούν τα τελευταία ίχνη διαφόρων τοτεμικών μύθων, ή μύθων σχετικών με την επιστροφή των νεκρών στη γη και των εορταστικών μύθων των εποχών του έτους ή της μύησης και

τα όμοια, κατά τον Van Genneper (Wikipedia 2006).

Κάνοντας μια αποτίμηση των παραπάνω θεωριών, πρέπει να σημειώσουμε ότι καμία από αυτές δεν κατάφερε από μόνη της να δώσει επαρκή απάντηση στο ερώτημα της προέλευσης του παραμυθιού, αφήνοντας το θέμα αυτό ουσιαστικά αναπάντητο. Όμως η διατύπωσή τους είχε ως συνέπεια την πολλαπλή προσέγγιση του παραμυθιού ως αντικείμενο συστηματικής επιστημονικής μελέτης. Αποτέλεσμα της μελέτης αυτής ήταν τα εξής πορίσματα (Αναγνωστόπουλος 1987β):

- (α) όλα τα παραμύθια έχουν μοτίβα τα οποία ανάγονται σε αρχαίους πολιτισμούς και μπορούσαν να γεννηθούν και να ανιχνευθούν σε κάθε τόπο και σε κάθε λαό.
- (β) Προηγήθηκε η προφορική διάδοση των παραμυθιών από λαό σε λαό και ακολούθησε η γραπτή.
- (γ) Πολλά παραμυθικά μοτίβα έχουν την καταγωγή τους στον ονειρικό κόσμο.
- (δ) Η πλήρης έρευνα του παραμυθιού πρέπει να είναι τόσο ψυχολογική, για τη μελέτη των παραμυθικών μοτίβων και επεισοδίων, όσο και φιλολογική, για τη μελέτη της φιλολογικής του αξίας.
- (ε) Το παραμύθι ως είδος συνιστά ένα συγκροτημένο και ενιαίο όλο το οποίο έχει κάποιον δημιουργό και κάποιο τύπο.

3.2. Φύση και Χαρακτηριστικά του λαϊκού παραμυθιού.

Το λαϊκό παραμύθι είναι ένα είδος απλοϊκής φανταστικής διήγησης που ο δημιουργός του είναι ανώνυμος. Ο τόπος και ο χρόνος δεν είναι ορισμένοι (Zan 1996- Norton 2007- Σακελλαρίου 1995- Χατζητάκη-Καψωμένου 2002). Η παραμυθιακή ιστορία εκτυλίσσεται “Μια φορά κι έναν καιρό” ή “κάποτε σε ένα τόπο” κι οι ήρωες είναι μονολιθικοί (Zan 1996) με καθαρά συμβολικά ονόματα που προκύπτουν είτε από τις φανερές ιδιότητές τους είτε από τις ενδυματολογικές προτιμήσεις τους είτε ακόμα από τις καθημερινές τους συνήθειες, όπως για παράδειγμα «Χιονάτη», «Κοκκινοσκουφίτσα», «Σταχτοπούτα» (Κανατσούλη 1996- Σακελλαρίου 1995- Χατζητάκη- Καψωμένου 2002).

Πριν την έναρξη της αφήγησης ο ακροατής βρίσκεται στον πραγματικό χρόνο ενώ με την έναρξη της αφήγησης εισέρχεται γρήγορα στο χρόνο της μαγείας. Οι φυσικοί νόμοι έχουν καταργηθεί (Bettelheim 1995) και όταν ο άνθρωπος είναι ανίσχυρος γίνεται κάποιο θαύμα, συνήθως με την ευεργετική μεσολάβηση ενός

υπερφυσικού ζώου ή με τη χρήση ενός μαγικού μέσου όπως για παράδειγμα ένα μαντήλι ή δακτυλίδι (Κανατσούλη 1996- Κουλάκογλου 1988- Λαμπρέλλη 2005- Μερακλής 2010- Σακελλαρίου 1995). Για παράδειγμα με μια μαγική ή συνθηματική λέξη ή φράση μπορεί να γεμίσει με άφθονα φαγητά το τραπέζι του φτωχού, να παραμερίσει το βουνό, να γίνει μια θάλασσα, στο κάψιμο μιας τρίχας ή ενός φτερού μπορεί στη στιγμή να πέσουν τοίχοι φυλακών, να ανοίξουν κλειδομανταλωμένες πόρτες, να φτάσουν σε επικουρία του “ήρωα” όντα φτερωτά και παντοδύναμα, δράκοι και ζώα και πουλιά, νεράιδες και τζίνια, έτοιμα και πρόθυμα να τον προστατέψουν και να τον βοηθήσουν (Μερακλής 2010-Σακελλαρίου 1995).

Επομένως, το βασικό χαρακτηριστικό του λαϊκού παραμυθιού είναι ο κόσμος του που είναι ολότελα φανταστικός (Bettelheim 1995- Δελώνης 1990) και από τον οποίο απουσιάζει η αληθοφάνεια (Μερακλής 1990). Στο παραμύθι ο παραμυθός δεν ενδιαφέρεται αν αυτά που λέει είναι πιστευτά ή όχι. Σκοπός του είναι να ευχαριστήσει και να διασκεδάσει, δίνοντας στους ακροατές τους την ευκαιρία να ζήσουν με τη φαντασία τους για λίγο σε έναν άλλο κόσμο, φανταστικό και ονειρώδη, μακριά από την πεζότητα ή τη σκληρότητα της καθημερινής ζωής. Έχει την ευκαιρία να διηγείται τα πιο τερατώδη κι απίστευτα πράγματα δίχως τον παραμικρό περιορισμό (Bettelheim 1995) και δίχως να εμποδίζεται από το χαλινάρι της αληθοφάνειας. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, το παραμύθι διαφέρει από το διήγημα και το μυθιστόρημα (Δελώνης 1990). Ο κόσμος του παραμυθιού είναι ένας κόσμος ολότελα φανταστικός που ανήκει στη σφαίρα του απίθανου και του ονείρου (Ζαν 1996). Το παραμύθι εκφράζει ελεύθερα και ανεξέλεγκτα το καθετί που η φαντασία και το όνειρο μπορούν να συλλάβουν. Αγνοεί τι είναι δυνατό και τι αδύνατο (Αναγνωστόπουλος 1997- Σακελλαρίου 1995).

Αποτέλεσμα των παραπάνω, είναι το αφήγημα να καλύπτεται από πέπλο μυστηρίου. Ο ήρωας όμως του λαϊκού παραμυθιού παίζει ουσιαστικό ρόλο. Αγωνίζεται εναντίον του κακού, βοηθά τους αδύνατους που, αν και υποφέρουν, στο τέλος είναι νικητές. Το λαϊκό παραμύθι έχει επηρεασθεί πολύ από τη θρησκεία. Και όπως στη θρησκεία επιβραβεύεται το καλό και τιμωρείται το κακό, το ίδιο συμβαίνει και στο παραμύθι.

Στο λαϊκό παραμύθι συναντάμε, επίσης, το γνώρισμα της αισιοδοξίας, που έχει σχέση με το καλό. Ο ήρωας αισιοδοξεί ότι θα νικήσει και νικά γιατί αγωνίζεται για το καλό. Και την αισιοδοξία του αυτή τη μεταδίδει και στους άλλους. Άλλα χαρακτηριστικά του λαϊκού παραμυθιού είναι η πίστη στο θαύμα, που ως από

μηχανής θεός θα δώσει λύση στο αδιέξοδο, και ο αληθινός έρωτας που αν και συναντά στο διάβα του πολλά εμπόδια στο τέλος δικαιώνεται. Επίσης η κλιμάκωση του ενδιαφέροντος είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα σε ένα παραμύθι. Ο ακροατής προσεγγίζει σταδιακά την ιστορία, ζει τις αγωνίες και τις προσπάθειες των ηρώων και τέλος ανακουφίζεται από την ευτυχή κατάληξη του παραμυθιού (Bettelheim 1995).

Στο λαϊκό παραμύθι συναντάμε πολύ την υπερβολή και την αντίθεση (Αναγνωστόπουλος 1987β-Zan 1996) (άρχοντες- δούλοι, φτωχοί- πλούσιοι, γίγαντες- νάνοι, χαζοί- πονηροί κ.λπ.) αλλά και τον εύθυμο και ψυχαγωγικό τόνο, που προκαλεί το γέλιο και την ευχαρίστηση από τη διήγηση και έτσι το κάνει προσφιλές στα παιδιά.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του λαϊκού παραμυθιού είναι η συχνή επανάληψη του αριθμού τρία.¹ Η χρήση του αριθμού αυτού ερμηνεύεται ψυχολογικά με το συνειρμικό συσχετισμό των τριών στοιχείων: του υλικού, του ψυχικού και του πνευματικού. Αλλά και τρία στοιχεία διακρίνουμε σε κάθε φαινόμενο: το υπερβατικό, το ψυχικό –ζωντανό, και το φυσικό-αιτιολογικό.

Έτσι με βάση την παραπάνω θεωρία, το λαϊκό παραμύθι, πρέπει να ερμηνεύεται συμβολικά με τριπλή άποψη, δηλαδή:

- (α) ως απεικόνιση μιας υλικής πραγματικότητας,
- (β) ως φορέας κάποιας ψυχικής πραγματικότητας και
- (γ) ως έκφραση της πνευματικής πραγματικότητας (Μετοχανιάκης 1989)

Μερικά ακόμα χαρακτηριστικά του ελληνικού λαϊκού παραμυθιού σύμφωνα με τον Λουκάτο (1988:40-46) είναι η σχετική λιτότητα και θετική πορεία στην εξέλιξη της αφήγησης, η αποφυγή των κουραστικών μεταβάσεων από σκηνή σε σκηνή, η διάθεση για διδασκαλία και ιδιαίτερα για κάποια ηθική δικαίωση όπου το κακό τιμωρείται, η φτώχεια θεραπεύεται, η αδικία αποκαλύπτεται, η κουταμάρα βολεύεται, το καλό πάντα κυριαρχεί, οι ήρωες των παραμυθιών κινούνται σε ένα τοπίο που δεν μπορούν για αρκετή ώρα να μείνουν τρομεροί και η αφήγηση είναι στενά δεμένη με τη γύρω βιοτική και πολιτιστική πραγματικότητα.

Ακόμα, υπάρχει μια σκληρότητα στις τιμωρίες και μια απανθρωπιά συχνά στις σχέσεις των ανθρώπων που ξαφνιάζει. Υπάρχει επιπλέον μια ανοιχτή έκφραση στις ιστορίες των παραμυθιών, οι εισαγωγές είναι οι πιο ελεύθεροι χώροι όπου κινείται ο

---

¹ Κατά τον Χ. Σακελλαρίου (ο.π. σελ. 263) στενή σχέση του αριθμού τρία υπάρχει και στο δημοτικό τραγούδι που είναι επηρεασμένο και από το παραμύθι: “ Τρία ντουφέκια του ριζαν, τα τρία αράδα – αράδα. Το να τον παίρνει ζώπλατα, και τ’ άλλο μες στη μέση το τρίτο το φαρμακερό τον βρίσκει στην καρδιά του” Γιάννη Αποστολάκη “Το κλέφτικο τραγούδι”

παραμυθιάς κι όπου το κείμενο παίρνει το πιο ζωνρό χρώμα του τόπου του (Μερακλής 1999), ο έρωτας και τα ερωτικά κίνητρα δεν υπάρχουν στα ελληνικά παραμύθια.

Καταλήγοντας, να επισημάνουμε ότι το λαϊκό παραμύθι δεν έχει σκοπό τη διδαχή, αν και ως ένα σημείο την επιτυγχάνει, και με βάση το χαρακτηριστικό αυτό διαφέρει από το μύθο (Δελώνης 1990- Λουκάτος 1992). Επίσης, δεν έχει σχέση με το θρύλο. Γενικά, αποβλέπει στην ευχαρίστηση και τη ψυχαγωγία μέσα από την αφήγηση, αλλά είναι ηθικό και αυτό γιατί πηγάζει από την ηθική συνείδηση του λαού.

3.3. Δομικά στοιχεία του λαϊκού παραμυθιού.

3.3.1. Οργάνωση παραμυθιακού περιεχομένου.

Τα παραμύθια, σύμφωνα με τον Propp (1988) οργανώνονται σε τρία βασικά μέρη, την εισαγωγή, τη διήγηση και το τέλος που είναι συνήθως τυπικό. Η διήγηση αποτελεί το κύριο μέρος του παραμυθιού και αποτελείται κι αυτή με τη σειρά της από διάφορα μοτίβα, όπως θα δούμε σε επόμενο σημείο του παρόντος. Τα μοτίβα αυτά είναι τα γεγονότα του παραμυθιού που το συνθέτουν. Ας δούμε τα διάφορα μέρη του παραμυθιού πιο αναλυτικά.

Η εισαγωγή αποτελεί το πρώτο μέρος του παραμυθιού και στο πλαίσιο της περιγράφεται συνήθως μια ευτυχισμένη κατάσταση σε κάποιο χωριό, σε ένα βασίλειο, σε μια οικογένεια.

Το δεύτερο μέρος του παραμυθιού είναι η κυρίως διήγηση. Η κυρίως διήγηση μπορεί να διακριθεί σε επιμέρους τμήματα. Έτσι σε ένα πρώτο επίπεδο έχουμε τη διακοπή της ευτυχισμένης και ήρεμης κατάστασης που έχει περιγραφεί στην εισαγωγή και τη θέση της ευτυχίας ή της ανεμελιάς διαδέχεται η συμφορά/ δυστυχία, η οποία μπορεί να είναι αρρώστια, θάνατος, απαγωγή κλπ. Εν συνέχεια, ο πρωταγωνιστής του παραμυθιού μπαίνει σε μια σειρά άσχημων καταστάσεων και βασάνων τα οποία υπομένει στωικά ή αντιμετωπίζει δυναμικά. Εν συνέχεια ο ήρωας εξασφαλίζει τη βοήθεια ή ενός μαγικού μέσου ή ενός μαγικού βοηθού (Μερακλής 2010). Κοινή συνισταμένη και των δύο αυτών είναι ότι ο ήρωας εξασφαλίζει βοήθεια για να βρει τη λύτρωση και να σωθεί από τα βάσανά του. Το τελευταίο κομμάτι της

διήγησης είναι η ανταμοιβή του ήρωα.

Στο τέλος κάθε παραμυθιού εξάλλου υπάρχει και η κάθαρση με το ευχάριστο τέλος, την αμοιβή του καλού και την τιμωρία του κακού (Κανατσούλη 1996).

Με βάση τα παραπάνω, η δομή του λαϊκού παραμυθιού έχει ως εξής (Propp 1988):

- Εισαγωγή.
- Συμφορά (στέρηση).
- Αναχώρηση του ήρωα.
- Δοκιμασία του ήρωα για να αποκτήσει μαγικό μέσο.
- Εξασφάλιση μαγικού βοηθού.
- Αναμέτρηση του ήρωα με τον ανταγωνιστή.
- Νίκη του ήρωα.
- Επιστροφή-ανταμοιβή.

Κατά τη διάρκεια της αφήγησης ή ακόμη και στο τέλος της ο αφηγητής χρησιμοποιεί τυπικές φράσεις που στόχο έχουν να κρατήσουν τον ακροατή στον μη πραγματικό χρόνο ή να επισημάνουν ότι οι δύο χρόνοι ταυτίζονται. Όπως γίνεται αντιληπτό ο χρόνος στα λαϊκά παραμύθια δε διέπεται από τη λογική του πραγματικού χρόνου, που βιώνει ο αναγνώστης ή ο ακροατής τους, καθώς δε συσσωρεύει χρόνια στα δρώντα πρόσωπα. Η έννοια του χρόνου και του τόπου στα λαϊκά παραμύθια φαίνεται ότι εξαλείφεται (Norton 2007- Παπαντωνάκης 2007- Σακελλαρίου, 1995- Χατζητάκη – Καψωμένου 2002).

Όσον αφορά τον τόπο που εκτυλίσσονται τα γεγονότα στα λαϊκά παραμύθια η Χατζητάκη – Καψωμένου (2002:110-112) αναφέρει ότι «η όποια απόπειρα χωροθεσίας στα λαϊκά παραμύθια αφήνει πολλά κενά και τελικά μένει μετέωρη». Ο Propp (1988) διατυπώνει ότι «στο μαγικό παραμύθι ο χώρος παρουσιάζεται με διπλό ρόλο: από το ένα μέρος υπάρχει στην αφήγηση, είναι ένα στοιχείο απόλυτα αναπόσπαστο από τη σύνθεση, από το άλλο μέρος είναι σαν να μην υπάρχει». Παρατηρείται ότι και μετά την εκκοσμίκευση των λαϊκών παραμυθιών, οι αφηγητές εστιάζουν κατά κύριο λόγο την προσοχή τους στην πλοκή του παραμυθιού και στα δρώμενα και όχι στην περιγραφή του τόπου ή του χώρου όπου αυτά συντελέστηκαν. Η συχνή αναφορά σε “παλάτια” και “πύργους” αποτελεί αόριστη αναφορά χωρίς περαιτέρω περιγραφή (Αναγνωστόπουλος 1997:36- Χατζητάκη – Καψωμένου 2002:111).

3.2.2. Βασικά μοτίβα του λαϊκού παραμυθιού.

Εκείνος που θα ασχοληθεί επισταμένως με τη συγκριτική μελέτη του συνόλου των λαϊκών παραμυθιών μιας συγκεκριμένης χώρας, θα διαπιστώσει ότι υπάρχουν συγκεκριμένα μοτίβα (Αναγνωστόπουλος 1987β-Zαν 1996), όπως ήδη αναφέραμε, που εμφανίζονται σε όλα σχεδόν τα παραμύθια. Η πιο επιτυχημένη ανάλυση της δομής των παραμυθιών πραγματοποιήθηκε από τον Propp (1988) στο βιβλίο *Μορφολογία λαϊκών παραμυθιών*. Σύμφωνα με την άποψή του, κάτω από τα πολλά και μεταβλητά στοιχεία των παραμυθιών τα οποία συγκεντρώθηκαν κατά την μακραίωνη ιστορία τους, ξεχωρίζουν κάποια σταθερά και αμετάβλητα. Αυτά τα στοιχεία τα ονομάζει λειτουργίες και εντόπισε ότι συνολικά είναι 31 και βάσει αυτών οργανώνεται συνήθως η δομή του λαϊκού παραμυθιού.

Ενδεικτικά, αναφέρεται το παράδειγμα της λειτουργίας της παραβίασης μιας απαγόρευσης. Το μοτίβο αυτό υπάρχει σε πάρα πολλά παραμύθια όπως για παράδειγμα η Κοκκινোসκουφίτσα που παραβιάζει τη συμβουλή της μαμάς της, η Εύα που τρώει τον απαγορευμένο καρπό κλπ. (Κανατσούλη 1996).

Τα σημαντικότερα, πάντως, και τα πιο συχνά εμφανιζόμενα μοτίβα είναι:

(α) Η κυριαρχία του καλού έναντι στο κακό και διαφόρων αρετών, όπως η δικαιοσύνη, η ανιδιοτελής αγάπη κλπ. Η έξυπνάδα παρουσιάζεται ως ανώτερη της μυϊκής δύναμης και η καλοσύνη, η εργατικότητα και η επιμέλεια αποφέρουν κέρδη. Τα παραμύθια παρουσιάζουν τι γίνεται με αυτούς που δεν έχουν αυτές τις αρετές. Η ζηλιάρα βασίλισσα για παράδειγμα τιμωρείται, οι κακές θετές κόρες τυφλώνονται από τα πουλιά κλπ. (Αναγνωστόπουλος 1987β- Κουλάκογλου 1988).

(β) Η ανταγωνιστικότητα των σχέσεων (Αναγνωστόπουλος 1987β-Μερακλή 1988) δηλαδή του έξυπνου και του κουτού, του άντρα και της γυναίκας, του φτωχού και του πλούσιου, του χωρικού και του αστού, της άσημης και της όμορφης, του εργάτη και του γαιοκτήμονα κτλ. Η Woller γράφει «Στο παραμύθι δεσπόζουν δίπλα στα καθαρά χρώματα της αντίθεσης μαύρου-άσπρου, καθαρά περιγράμματα για να κάνουν ορατή την ασυμφιλίωτη αντίθεση του καλού και κακού και να απαιτούν την τιμωρία και την εξαφάνιση του κακού. Η μορφή του ήρωα χρειάζεται την αντιθετική μορφή του αντιπάλου. Το παραμύθι, με την καθορισμένη κοινωνική του λειτουργία, προβάλλει πρόθυμα ως χαρακτηριστική αντίθεση του την κοινωνική αντίθεση. Έτσι ο αντίπαλος δεν είναι μόνο άσπλαγχος, κακός, σκληρός, ανόητος, αλαζονικός, ψεύτης, είναι συγχρόνως γιος βασιλιά, ιππότης, κόμης, γαιοκτήμονας ή ένας πλούσιος

χωρικός (σε παραμύθια που έλεγαν δούλοι κι υπηρέτες). Για να τονιστούν πιο δυνατά οι ανθρώπινες ιδιότητες του ήρωα, ο αντίπαλός του μπορεί να είναι ακόμα κι ένα τέρας, ένας δράκος κλπ» (αναφορά στο Μερακλής 1988β:33-34).

(γ) Ο χωρισμός από τους γονείς που προκαλεί φόβο και αγωνία στο παιδί και εκδηλώνεται με συμπεριφορές προσκόλλησης και παλινδρόμησης. Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός παραμυθιών που προτείνει λύσεις για την ψυχική ανεξαρτησία και τη χειραφέτηση των παιδιών προειδοποιώντας ότι στο δρόμο υπάρχουν πολλές δυσκολίες (Καϊλα – Ξανθάκου 1986, 1989).

(δ) Ο θάνατος. Ο Μερακλής (1988) υποστηρίζει ότι μπορεί το αισιόδοξο παραμύθι να έχει καταργήσει το γεγονός του θανάτου αλλά αυτό δε σημαίνει ότι ο θάνατος δεν το αγγίζει. Αντίθετα ο θάνατος υπάρχει σε κάθε υπόθεση ή τουλάχιστον σε κάθε σοβαρή υπόθεση παραμυθιού κι από τη βαθιά και σκληρή κάποτε δοκιμασία του που μπορεί να διαρκέσει και χρόνια περνούν οι παραμυθιακοί ήρωες για να λυτρωθούν και να τον ξεπεράσουν. Είναι μάλιστα τόσο απλωμένο το θέμα του θανάτου σύμφωνα με την άποψη του Μερακλή ώστε η παρουσία του μέσα στα λαϊκά αυτά κείμενα να δίνει στους αναγνώστες την ευκαιρία να παρακολουθήσουν μια ολόκληρη κλίμακα έντασης και τρόπων εκφοράς του θανάτου, από την πιο ρητή αναφορά σε αυτόν ως την πλάγια, μεταφορική, συμβολική και ιδιόρρυθμη καλλιτεχνική εξωτερικότητά του. Ο θάνατος δίχως αντίσταση υπάρχει επίσης στο παραμύθι αλλά είναι κάτι που υπαγορεύεται από την ανάγκη της οικονομίας τους έργου πάνω στη βάση της τάσης του να απομονώνει τα πράγματα και τους ήρωες. Η παραμυθιακή μοναξιά των ηρώων είναι μέσα στις πιο συχνές και αναγκαίες συμβάσεις του. Για αυτό το λόγο, τέτοιους οριστικούς θανάτους συναντά κανείς μόνο στην αρχή των παραμυθιών. Ανάλογοι ωστόσο θάνατοι παρατηρούνται και στο τέλος του παραμυθιού και εδώ όχι για λόγους οικονομίας της δράσης αλλά από λόγους ήθους και ηθικής του παραμυθιού που επιδιώκει τον τελικό θρίαμβο του καλού και τη συντριβή του κακού (Μερακλής 1988).

(ε) Η εμφάνιση της πυρηνικής οικογένειας, δηλαδή ο πατέρας, η μητέρα και τα παιδιά. Αναφορά σε άλλους συγγενείς δεν γίνεται. Η οικογένεια συχνά παρουσιάζεται να έχει εντάσεις και προβλήματα τα οποία αποτελούν τον κινητήριο μοχλό δράσης του πρωταγωνιστή. Το παραμύθι εστιάζει το ενδιαφέρον του στη ρήξη των σχέσεων καθώς ο πρωταγωνιστής αναγκάζεται να φύγει από το σπιτικό του και να αναζητήσει καταφύγιο στον έξω κόσμο επειδή οι άνθρωποι της οικογένειας του επιθυμούν να τον βλάψουν. Καθώς ακολουθεί τα αναγκαία βήματα για την επίτευξη

του στόχου του συναντά ποικίλες δυσκολίες που ορισμένες φορές είναι ανυπερβλήτες. Επιπλέον υποβάλλεται σε απαγορεύσεις, όρους, εντολές, εμπόδια και δοκιμασίες Μπροστά σε έσχατους κινδύνους αναγκάζεται να πρωταγωνιστήσει σε πράξεις που υπερβαίνουν την ανθρώπινη φύση του (Χατζητάκη – Καψωμένου 2002).

(στ) Έλλειψη μεσότητας. Το λαϊκό παραμύθι δεν γνωρίζει τη μεσότητα. Όλα σε αυτό κυμαίνονται μεταξύ δύο άκρων. Δεν γνωρίζει το σύνθημα μέτρο του κοινού ανθρώπου. Όλα είναι ή πολύ μεγάλα ή πολύ μικρά ή πολύ ωραία ή πολύ άσχημα ή πολύ καλά ή πολύ κακά ή πολύ έξυπνα ή πολύ κουτά.

3.3.3. Οι ήρωες του λαϊκού παραμυθιού.

Σε κάθε λαϊκό παραμύθι μπορεί να διακρίνει κανείς τρία πρόσωπα, τον πρωταγωνιστή, τον ανταγωνιστή και το δωρητή. Ο δωρητής προσφέρει τη βοήθειά του στον πρωταγωνιστή προκειμένου εκείνος να πετύχει το στόχο του και είναι συνήθως μια γριά, ένας γέρος, ένα άλογο, μια γερακίνα. Σε ορισμένα παραμύθια υπάρχουν και άλλοι χαρακτήρες όπως για παράδειγμα η μάνα, ο/η σύζυγος του πρωταγωνιστή που είναι προσκείμενα σε αυτόν, αλλά βρίσκονται σε δεύτερο πλάνο. Για το λόγο αυτό, ο Propp (1988) αναφέρει επτά πρόσωπα. Οι πρωταγωνιστές είναι συνήθως νέοι και νέες και τα υπόλοιπα πρόσωπα που αναφέρονται σε αυτά συνδέονται με το κύριο πρόσωπο, τον πρωταγωνιστή του παραμυθιού.

Σε ορισμένα λαϊκά παραμύθια υπάρχει γυναίκα πρωταγωνίστρια. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε πολλές από αυτές τις περιπτώσεις διακρίνεται μια ισοτιμία της γυναίκας προς τον άντρα, απόηχος ίσως πολύ παλαιών καταστάσεων πολιτισμού. Κάνει και η γυναίκα μακρινά ταξίδια αναζητώντας συνήθως το ιδανικό ερωτικό ταίρι της ή τον εξαφανισμένο σύζυγό της, τα αδέρφια της, απελπίζει τους γονείς της με τις αμετάκλητες αποφάσεις της σε ζητήματα όπως του γάμου, στα οποία η παραδομένη κοινωνική πραγματικότητα δεν της αναγνώριζε κανένα τέτοιο ρόλο. Γίνεται βασίλισσα, κυβερνάει μια ολόκληρη πολιτεία άλλοτε δίκαια και άλλοτε όχι (Μερακλής 1988β).

Οι πρωταγωνιστές των παραμυθιών είναι μοναχικά άτομα που είναι αποκομμένα από τις ρίζες τους και χωρίς κοινωνικό περίγυρο. Το ίδιο ισχύει και για τα ζώα που είναι συνήθως και αυτά μοναχικά. Οι πρωταγωνιστές όμως είναι σε θέση να δημιουργήσουν νέες φιλίες. Οι πράξεις τους είναι αυτές που έχουν σημασία και

όχι τα συναισθήματά τους (Χατζητάκη – Καψωμένου 2002).

Τα παραμύθια συνήθως ξεκινάνε με την αναφορά σε ένα βασιλιά ή μια βασίλισσα και τα παιδιά τους ή αντίθετα σε ένα άτομο που ανήκει στην κοινωνική τάξη των φτωχών (Αναγνωστόπουλος 1987β-Μερακλής 2007). Τα βασιλόπουλα και οι βασιλοπούλες έχουν άλλοτε το ρόλο του πρωταγωνιστή άλλοτε το ρόλο του ανταγωνιστή. Αν το παραμύθι έχει ήρωα ένα φτωχό νέο ή μια φτωχή νέα τότε το βασιλόπουλο ή η βασιλοπούλα διαδραματίζει δευτερεύοντα ρόλο, συνήθως του/της συζύγου στο τέλος του παραμυθιού. Ακόμα αν οι πρωταγωνιστές είναι ταπεινής καταγωγής τότε στο τέλος του παραμυθιού αυτοί ανταμείβονται υλικά ή ηθικά.

Όσον αφορά στη βασιλοπούλα, ο κύκλος δράσης της περιλαμβάνει πάντα τις προσπάθειες και τον αγώνα του ήρωα να διεκπεραιώσει μια αποστολή, την κατάκτησή της. Η βασιλοπούλα, η πιο ελκυστική παρουσία στο μαγικό παραμύθι λειτουργεί σχεδόν αποκλειστικά ως έπαθλο του ήρωα που έχει φέρει σε πέρας με επιτυχία την αποστολή του. Η απόκτηση της βασιλοπούλας είναι πάντα μια δύσκολη υπόθεση καθώς εκείνη ζει σε έναν άγνωστο τόπο, κρυμμένη με μαγικούς φύλακες ή με τον ανταγωνιστικό προς τον ήρωα πατέρα της. Συχνά περιγράφεται και η ίδια ως μαγικό πρόσωπο με ιδιότητες που προκαλούν το φόβο και το θάνατο των υποψήφιων μνηστήρων (Μερακλής 2007). Η απομόνωση είναι από τα πιο σταθερά χαρακτηριστικά του τύπου της βασιλοπούλας (Δαμιανός 1995).

Στα μαγικά παραμύθια μπορεί να έχουν σημαντικούς ρόλους και τα ζώα όπως για παράδειγμα τα λιοντάρια τα οποία μπορούν να αποκτήσουν ανθρώπινες ιδιότητες και συμπεριφορές. Τα ζώα μπορούν είτε να απειλούν τον άνθρωπο είτε να του προσφέρουν βοήθεια (Μερακλής 2007). Η πιο απειλητική μορφή στα παραμύθια είναι ο δράκος που είναι ταυτόχρονα ανθρωπόμορφο ζώο και ζωώδης άνθρωπος. Ο Rohrich (αναφορά στη Χατζητάκη – Καψωμένου 2002) σχολίασε την παρουσία των ζώων στα παραμύθια και ανέφερε ότι συνδέεται με την κοινωνική πραγματικότητα παλαιότερων εποχών με τους τοτεμικούς μύθους.

3.4. Παιδαγωγική αξία του λαϊκού παραμυθιού.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, το παραμύθι βρίσκει πολύ μεγάλη απήχηση στο παιδί (Αναγνωστόπουλος 1997- Δελώνης 1990). Ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντά του, του δίνει χαρά, τονώνει το συναίσθημα, ισχυροποιεί τη βούληση, το φρονηματίζει. Το παραμύθι θέλγει το παιδί (Αναγνωστόπουλος 1987β). Και αυτό οφείλεται στη ζωντανή γλώσσα που χρησιμοποιεί τη διηγηματική τέχνη, τη γραφικότητα του παραμυθένιου κόσμου, αλλά και την απλότητα που το διακρίνει (Δελώνης 1990). Οι πρωταγωνιστές και δευτεραγωνιστές του παραμυθιού, τα άγνωστα αυτά πρόσωπα, γίνονται αφορμή να γνωρίσει άγνωστες χώρες, πολιτείες, εξωτικούς τόπους και άγνωστους ανθρώπους και πολιτισμούς.

Η παιδαγωγική αξία του λαϊκού παραμυθιού συνιστά σήμερα σημείο αμφιλεγόμενο. Μια μερίδα μελετητών αποφαινεται ότι πολλά λαϊκά παραμύθια ακριβώς επειδή ξεκίνησαν ως αφηγήσεις ενηλίκων περιέχουν βίαιες σκηνές και σκληρές περιγραφές, όπως για παράδειγμα οι γονείς τρώνε το παιδί τους, τα ζώα τρώνε ανθρώπους κλπ., που δημιουργούν στο μικρό παιδί φοβίες και άγχη (Δελώνης 1990) που θα το ακολουθήσουν για το υπόλοιπο της ζωής του. Στα λαϊκά παραμύθια συχνά υπάρχουν βιαιότητες που δεν εντοπίζονται στην καθημερινή ζωή και σίγουρα δεν μπορούν να διαμορφώσουν ένα “σωστό” ανθρώπινο χαρακτήρα (Δελώνης 1986:107).

Επίσης, περιέχει αναφορές σε βασιλιάδες, ευγενείς ή αυτοκράτορες, που σύμφωνα με τους ψυχολόγους της Ψυχολογίας του Βάθους (Δελώνης 1990) συνιστούν “γονεϊκά υποκατάστατα” και επομένως, κατ’ αυτούς, το λαϊκό παραμύθι θεωρείται ως ένα μη ρεαλιστικό κατασκεύασμα που εισάγει και προτείνει αναχρονιστικά πρότυπα (Δελώνης 1990).

Τα παραμύθια, λοιπόν, είναι δυνατό να δημιουργούν προκαταλήψεις απέναντι σε συγκεκριμένα πρόσωπα, όπως τη γριά, τη μητριά, το βασιλιά κλπ., οι οποίες είναι άδικες και άστοχες καθώς το παιδί δεν μπορεί να κρίνει τα αίτια των πράξεων τους. Τα λαϊκά παραμύθια κατηγορούνται ακόμα και για την παραμορφωτική εικόνα του κόσμου και για το ότι αποπροσανατολίζουν το παιδί από την πραγματικότητα της ζωής αλλά και από τα σημαντικά προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσει στη καθημερινή του ζωή. Ο κόσμος των παραμυθιών επειδή είναι φανταστικός δεν μπορεί να δώσει πρότυπα ζωής στα παιδιά και επομένως οδηγεί στην ουτοπία, το παράλογο, το άγχος και την υπερβολή (Δελώνης 1990).

Για όλους αυτούς τους λόγους, το λαϊκό παραμύθι έχει θεωρηθεί ότι ασκεί αρνητική επίδραση στο παιδί και θα πρέπει να αποφεύγεται. Συνέπεια αυτής της παραδοχής ήταν η έγερση αντιρρήσεων σχετικά με τη διδασκαλία αντιπροσωπευτικών δειγμάτων λαϊκού παραμυθιού στο σχολείο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, τα παραμύθια των αδελφών Grimm, των οποίων η παιδαγωγική αξία αμφισβητήθηκε έντονα και μάλιστα αποκλείστηκαν από τα σχολικά βιβλία των γερμανικών σχολείων, γιατί κατά την άποψη ορισμένων παιδαγωγών ενθάρρυναν με τις βίαιες περιγραφές τους την ανάπτυξη και διάδοση του ναζισμού (Παπανικολάου & Τσιλιμένη 1998).

Υπάρχουν ωστόσο και οι υποστηρικτές της παιδαγωγικής αξίας των παραμυθιών, οι οποίοι αρθρώνουν έντονο λόγο στα προαναφερθέντα επιχειρήματα. Έτσι, ο Gremminger (αναφορά στο Δελώνης 1990:108) ισχυρίζεται πως παρά το γεγονός ότι οι αντιρρήσεις ενάντια στην παιδαγωγική αξία του παραμυθιού μπορεί να έχουν μια κάποια βάση, εν τούτοις δεν έχουν όμως ισχύ «επειδή η συνάντηση και η επαφή του παιδιού με τα παραμύθια είναι ταυτόσημη με την απόκτηση εμπειριών του κόσμου αν και οι εμπειρίες αυτές δεν αποκτώνται με ένα άμεσα ρεαλιστικό νόημα. Περιέχουν όμως όλα τα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη».

Ως προς την αντίρρηση εκείνων που θεωρούν αντιπαιδαγωγικό το λαϊκό παραμύθι γιατί τάχα με τους δράκους, τους σκληρούς βασιλιάδες και τις άπονες μητριές του δημιουργεί τρόμο και φρίκη στις τρυφερές παιδικές ψυχές και τις φέρνει σε ακουστική επαφή με το κακό, έχουμε να πούμε ότι το επιχείρημα αυτό δεν είναι όσο ισχυρό φαίνεται. Το μικρό παιδί, επειδή έχει μια παρθένα φαντασία και όχι επιβαρυσμένη όπως αυτή των ενηλίκων δεν τρομάζει εύκολα από τέτοιες αφηγήσεις, διότι δεν πολυασχολείται με τις λεπτομέρειες (Μερακλής 2007)- του λείπει η αντίστοιχη πείρα- (Παπανούτσος 1980) και ο παραμυθικός λόγος με τον οποίος έρχεται σε επαφή είναι συμβολικός (Αναγνωστόπουλος 1987β). Κατά κανόνα, όλα τα ‘τρομερά’ στοιχεία του λαϊκού παραμυθιού- οι δράκοι, οι νεράιδες, οι στρίγγλες κλπ- είναι «πλάσματα που μέσα στη μαγική ατμόσφαιρα του μύθου ενεργούν με ορισμένο νόημα και σε άλλο εντελώς επίπεδο ενώ ο “αράπης” κυκλοφορεί ανενόχλητος μέσα στο σπίτι και παραμονεύει παντού. Όσο για την αίσθηση του κακού που δίνει το παραμύθι στο παιδί τούτο νομίζω ότι είναι ένα από τα πολλά παιδαγωγικά του προσόντα. Έχει τη λαμπρή χρησιμότητα του προληπτικού ηθικού μολιού [...]” (Παπανούτσος 1980:111-122).

Οι υπέρμαχοι των παραμυθιών υποστηρίζουν ακόμα ότι το παιδί καθώς βιώνει το παραμύθι ακολουθεί σε όλη τη διαδρομή τον ήρωα ή τους ήρωες. Έτσι βιώνει μεν το κακό, αλλά βιώνει και το δίκαιο, την ομορφιά, την ελευθερία, το καλό. Κατ' αυτό τον τρόπο, επέρχεται η κάθαρση και η απελευθέρωση του, έχοντας αποκομίσει από τη διαδρομή του περισσότερο θάρρος και αισιοδοξία για το μέλλον, αυτοπεποίθηση, αντιστάσεις στο κακό, στο άδικο, στο άσχημο κλπ (Κανατσούλη 1996β). Μέσα από τα παραμύθια τα παιδιά αναπτύσσουν τη φαντασία τους, δυναμώνουν την κριτική τους ικανότητα, τροποποιούν τη συμπεριφορά τους προς το καλύτερο, συνειδητοποιούν την κοινωνική διαπάλη και με αυτόν τον τρόπο κοινωνικοποιούνται κερδίζοντας την ομαλή ένταξη τους στην ομάδα, ευαισθητοποιούνται αβίαστα απέναντι στο Ωραίο, αλλά και στις υψηλές αξίες της Ελευθερίας, της Ισότητας και της Δικαιοσύνης (Δελώνης 1986- Καΐλας – Ξανθάκου 1986- Μερακλής 1999).

Μέσω των παραμυθιών ακόμη το παιδί ασκείται και διδάσκεται σε μια γλώσσα μαγική που πηγάζει από το βάθος και τις μνήμες των λαών. Η πραγματικότητα του γίνεται πιο εύκολα προσιτή παίζοντας παράδοξα με τη φαντασία του. Το παραμύθι, με αυτόν τον τρόπο, έχει παιδαγωγικό ρόλο και μπορεί να γίνει μέσο διαπαιδαγώγησης στην πρώιμη ηλικία. Ο Bettelheim (1995:78) υποστηρίζει ότι το παραμύθι «ενώ διασκεδάζει το παιδί έμμεσα το βοηθά να γνωρίσει τον εαυτό του, του επιτρέπει να ανακαλύψει και να αναγνωρίσει μέσα από σενάρια και στοιχεία συμβολικά το απαιτητικό και κυρίως το αντιφατικό περιεχόμενό του ασυνειδήτου του. Το παραμύθι βοηθάει το παιδί να βάλει σε τάξη το χάος των ορμών του, απαντά έμμεσα σε ερωτήματα σχετικά με την ταυτότητα, το φύλο, τη ζήλια, την αγάπη, την ματαιώση και την απογοήτευση που πηγάζει από το συναίσθημα της αδυναμίας που νιώθει απέναντι στον κόσμο των μεγάλων, ενώ ταυτόχρονα το ανακουφίζει, το εκτονώνει από τον τρόμο που νιώθει απέναντι στην ίδια του την επιθετικότητα». Έτσι, το βοηθά να ανακουφιστεί και να λυτρωθεί από συναισθηματικές πιέσεις».

Γενικά, το παιδί αγγίζει την πραγματικότητα με τη χρησιμοποίηση της φαντασίας του, βρίσκει το δρόμο της καθημερινότητας με ένα δικό του τρόπο, με έναν τρόπο που δεν μπορούν να κατανοήσουν οι μεγάλοι. Και αυτό και μόνο είναι που αναδεικνύει ως σημαντική την παιδαγωγική αξία του παραμυθιού για το παιδί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ.

Το λαϊκό παραμύθι έχει γίνει αντικείμενο μελέτης και ανάλυσης από διάφορες οπτικές γωνίες και ως αποτέλεσμα των σχετικών προβληματισμών έχουν αναπτυχθεί ως σήμερα διάφορες προσεγγίσεις του λαϊκού παραμυθιού. Κάθε μία από αυτές έχει να προσφέρει πολλά στη μελέτη του συγκεκριμένου λογοτεχνικού είδους, αρκεί να αποφεύγονται μονομέρειες και υπερβολές.

4.1. Η Συμβολική προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού.

Το λαϊκό παραμύθι δεν είναι μια απλή και μονοσήμαντη διήγηση, αλλά δυναμική και πολυσήμαντη (Μερακλής 2007), καθώς κάθε στοιχείο του κρύβει και ένα συμβολισμό (Αναγνωστόπουλος 1987β). Αυτή είναι η βασική παραδοχή της συγκεκριμένης προσέγγισης του λαϊκού παραμυθιού.

Κατ' αυτό τον τρόπο, τα πάντα μέσα στο παραμύθι λαμβάνουν μια συμβολική διάσταση (Προύσαλης 2009). Το βασιλόπουλο και η βασιλοπούλα είναι οι λαμπερές εκείνες φιγούρες που εκπροσωπούν τον άνθρωπο που θέλει να προκόψει, και να ανέβει ψηλά στην κοινωνία, ο δράκοντας συμβολίζει το κακό και την δυσκολία στη ζωή του κάθε ανθρώπου, οι βοηθοί του ήρωα συμβολίζουν την βοήθεια που κάθε άνθρωπος μπορεί να δεχτεί στις δυσκολίες του (Μερακλής 2007).

Ο συμβολισμός που απαντάται στο λαϊκό παραμύθι, τις περισσότερες φορές δεν είναι μονοσήμαντος, αλλά διακρίνεται από αμφισημία, καθώς μπορεί να έχει τόσο θετική όσο και αρνητική χροιά (Μερακλής 2007). Έτσι, για παράδειγμα, το μαγεμένο δάσος μπορεί να είναι σύμβολο τόσο της περιπέτειας και της περιπλάνησης, όσο και ο χώρος όπου κάποιος μπορεί να συναντήσει το θαύμα, ο πύργος μπορεί να συμβολίζει τόσο την προστασία, όσο και τη φυλακή, τον περιορισμό, τα αστέρια και η σελήνη μπορεί να είναι τόσο βοηθοί του ήρωα όσο και άντρο δαιμονικών δυνάμεων (Μερακλής 2007).

Το λαϊκό παραμύθι διακρίνεται σαφώς για το συμβολισμό που κρύβεται πίσω από κάθε λέξη και από κάθε εικόνα του (Αναγνωστόπουλος 1987β). Για αυτό το λόγο, μπορεί και μετατρέπει το εσωτερικό σε εξωτερικό με το να βγάζει προς τα έξω τις ψυχικές καταστάσεις που αντανακλώνται μέσα μας (Μερακλής 1990) και να δημιουργεί έτσι μια προσωπική ερμηνεία και προσέγγισή του απ' τον καθένα που ακούει ανάμεσα απ' το κοινό. Ο καθένας κρατά απ' το παραμύθι που ακούει αυτό

που ο ίδιος αναζητά σύμφωνα με το ψυχικό υλικό που κουβαλά μέσα του, καθώς το βαθύτερο νόημα της κάθε ιστορίας είναι διαφορετικό από άτομο σε άτομο αλλά και μέσα στο ίδιο το άτομο σε διαφορετικές περιόδους και στιγμές της ζωής του, ανάγοντας τη σχέση του σε μια “προσωπική συνομιλία” με το περιεχόμενο της ιστορίας (Προύσαλης 2006).

Τα παραμύθια συμβάλλουν έτσι ώστε να κινητοποιηθούν και να λειτουργήσουν οι συμβολικές δραστηριότητες του νου που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν για να κατασκευάζουν νόημα όχι μόνο για τον εξωτερικό κόσμο γύρω τους αλλά και για τον εαυτό τους μέσα τους λειτουργώντας σε βάση αναστοχαστική (Bruner 1997).

4.2. Μορφολογική προσέγγιση

Στο πλαίσιο της προσέγγισης αυτής η μελέτη και η ανάλυση του παραμυθιού γίνεται με βάση τη μορφολογία των δομικών στοιχείων του παραμυθιού. Βασικός εκφραστής της προσέγγισης αυτής είναι ο Ρώσος Propp (Σαρρής, Σταύρου & Σταύρου 2007). Η λέξη- κλειδί λοιπόν, της προσέγγισης αυτής είναι η δομή του λαϊκού παραμυθιού.

Τι σημαίνει όμως ο όρος αυτός; Όταν λέμε δομή ενός παραμυθιού εννοούμε εκείνο το στοιχείο του παραμυθιακού περιεχομένου το οποίο «επιτρέπει την ταξινόμηση των επιμέρους μορφολογικών στοιχείων του παραμυθιού σε δομημένες θεματικές ενότητες» (Σαρρής και συν. 2007:237)

Βασικό εργαλείο ανάλυσης του παραμυθιού στο πλαίσιο της προσέγγισης αυτής είναι η έννοια της "λειτουργίας" (Σαρρής και συν. 2007:238). Η λειτουργία για τον Propp είναι ένα είδος "κώδικα" ο οποίος αποτελείται από συγκεκριμένες "σταθερές" και οι σταθερές αυτές συνδυάζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μορφοποιούν τη δομή ενός συγκεκριμένου λαϊκού παραμυθιού (Σαρρής και συν. 2007:238). Αυτονόητο είναι ότι διαφορετικός συνδυασμός σταθερών έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση διαφορετικών λειτουργιών και διαφορετικός συνδυασμός λειτουργιών καταλήγει σε διαφορετική παραμυθιακή δομή.

Ο Propp ανίχνευσε 31 λειτουργίες πάνω στις οποίες βασίζεται κάθε παραμύθι (Σαρρής και συν. 2007) και με τη βοήθεια τους η δομή ενός παραμυθιού έχει ως εξής (Σαρρής και συν. 2007): το παραμύθι αρχίζει την περιγραφή μιας ήρεμης ή ευτυχισμένης κατάστασης η οποία διακόπτεται με την απώλεια ενός προσώπου

αποτέλεσμα της οποίας είναι λύπη και δυστυχία. Ο ήρωας συνήθως παραβιάζει μια απαγόρευση ή αντίθετα υπακούει σε μια διαταγή και ακολουθεί μια εμφάνιση ενός ανταγωνιστή που θέλει να βλάψει τον ήρωα.

Εκτός από τον ήρωα και τον ανταγωνιστή υπάρχουν και άλλα 5 πρόσωπα στο παραμύθι (Σαρρής και συν. 2007): ο δωρητής, ο βοηθός, το πρόσωπο που απουσιάζει, ο εντολέας και ο σφετεριστής. Κάθε ένα από τα 7 πρόσωπα αυτά μπορεί να επιτελεί μια ή περισσότερες λειτουργίες.

Η μορφολογική προσέγγιση του παραμυθιού είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διότι με την βοήθεια της «αποδεικνύεται» ο χαρακτηρισμός του λαϊκού παραμυθιού ως είδος «εθνολογικό».

4.3. Ψυχαναλυτική προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού

Οι εκπρόσωποι της ψυχανάλυσης ασχολήθηκαν πολύ νωρίς με το λαϊκό παραμύθι, εστιάζοντας την προσοχή τους τόσο στην καταγωγή του, όσο και στις λειτουργίες και τους συμβολισμούς τους.

Για τους βασικούς εκπροσώπους της ψυχανάλυσης, όπως ο Freud και ο Jung, ο όρος “λαϊκό παραμύθι” έχει μια δυναμικότητα. Ο πρώτος τα θεώρησε ως ένα είδος ψυχολογίας που προβαλλόταν στον εξωτερικό κόσμο (Tatar 1992), ενώ ο δεύτερος ως όνειρα του υποσυνειδήτου (Προύσαλης 2009- Malimabe-Ramagoshi et al.2007- Wikipedia 2006). Υπό το πρίσμα αυτό, οι οπαδοί της ψυχαναλυτικής προσέγγισης του λαϊκού παραμυθιού, υποστηρίζουν ότι αυτό, με τη χρήση των υπερβολικών περιγραφών, μπορεί να αποκαλύψει ανομολόγητες διενέξεις στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων (Bettelheim 1995). Είναι σαν να παρουσιάζονται σε αυτό μη λογοκριμένες σκηνές της σύγχρονης κοινωνικής ζωής με ένα τρόπο που κανείς δεν μπορεί να κατακρίνει, αφού υπάγεται στο χώρο της φαντασίας. Όμως, αυτή η φανταστική παραμυθιακή διήγηση δεν είναι τόσο αθώα όσο φαίνεται καθώς με τη χρήση συμβόλων προβάλλει πάθη και ανομολόγητες καταστάσεις (Bettelheim 1995). Για παράδειγμα, στο παραμύθι της «Κοκκινοσκουφίτσας», το κόκκινο χρώμα συμβολίζει τα καταμήνια της γυναίκας, οι νάνοι στη «Χιονάτη» συμβολίζουν το ανδρικό στοιχείο στη ζωή της Χιονάτης κλπ. (Bettelheim 1995)

Στην προσέγγιση αυτή το παραμύθι είναι «μια συμβολική δομή σκέψης» και αποτελείται από «τρεις διαστάσεις» (Σαρρής και συν. 2007):

(α) Την ενδοψυχική διάσταση: με βάση αυτή τη διάσταση, το παραμύθι

αναπαριστά τις «εσωτερικές ψυχικές διεργασίες» της ανθρώπινης ύπαρξης (Σαρρής και συν.2007:221). Για το λόγο αυτό, ο παραμυθός μπορεί και προκαλεί στον ακροατή του «πρωτόγονα» και «πρωτόγονα» συναισθήματα και εικόνες που έχουν σχέση με τον ψυχισμό του κάθε ατόμου. Έτσι το ίδιο παραμύθι σε διαφορετικά άτομα προκαλεί διαφορετικά συναισθήματα και αποκαλύπτει διαφορετικές πτυχές της ανθρώπινης ψυχής βοηθώντας το άτομο να εκφράσει τις φαντασιώσεις του. Με αυτή την έννοια, το παραμύθι συγγενεύει με το όνειρο. Για την ακρίβεια, κατά τον Jung, όπως είδαμε, τα ανθρώπινα όνειρα είναι το βασικό δομικό στοιχείο του λαϊκού παραμυθιού (Wikipedia 2006). Η έκφραση λοιπόν, των βαθύτερων συναισθημάτων του ανθρώπου μέσω του παραμυθιού, κάνουν το παραμύθι πολύ προσωπική υπόθεση και ένα μέσο που βοηθά στην κατανόηση του ανθρώπινου ψυχισμού (Bettelheim 1995). Γι' αυτό το λόγο, και χρησιμοποιείται συχνά στο πλαίσιο της ψυχαναλυτικής προσέγγισης, στην αντιμετώπιση ψυχικά ασθενών, προκειμένου να αποκαλυφθούν και να κατανοηθούν και οι πιο καταπιεσμένες ψυχικές διαθέσεις τους, μέσω διαδικασιών όπως η μετάθεση, η δραματοποίηση κλπ. Η ενδοψυχική διάσταση του παραμυθιού είναι πάρα πολύ σημαντική, διότι καταδεικνύει τον τρόπο που σύμφωνα με τη φροϋδική θεωρία λειτουργεί το παραμύθι στον ψυχισμό του ανθρώπου και ιδιαίτερα του παιδιού. Οι λειτουργίες του αυτές είναι πολλαπλές (Σαρρής και συν. 2007):

- Στο παραμύθι έχουμε ρητή έκφραση επιθυμιών και το παιδί μπορεί να αναγνωρίσει σ' αυτές κάποιες από τις δικές του επιθυμίες, καλές ή κακές, κόσμιες ή μη χωρίς να επικριθεί αυτό.
- Η αίσια έκβαση του παραμυθιού , το καλό τέλος, γεμίζει το παιδί αισιοδοξία και χαρά δίνοντάς του την αίσθηση ότι κάθε πρόβλημα όσο δύσκολο και αν φαντάζει έχει τη λύση του (Προύσαλης 2009). Το καλό τέλος του παραμυθιού που εκφράζεται και με το τυπικό κλείσιμο «... και έζησαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα"» δίνει στο παιδί τη σιγουριά ότι μπορεί να επιλύσει όλες του τις εσωτερικές συγκρούσεις.
- Τα πρόσωπα του παραμυθιού προσφέρουν στο παιδί ευκαιρίες για ταύτιση ή μη ταύτιση, άρα ευκαιρίες για εκτόνωση συναισθημάτων. Για παράδειγμα, ένα παιδί που πιθανώς να αισθάνεται μειονεκτικά για τον εαυτό του ταυτίζεται (Προύσαλης 2009) με τον καλό, δυνατό, όμορφο ήρωα του παραμυθιού και τα κατορθώματά του και έτσι αντισταθμίζει τις μειονεξίες του, αισθάνεται δυνατό και συνειδητοποιεί τον εαυτό του (Bettelheim 1995).

(β) Τη διυποκειμενική διάσταση: το παιδί δεν είναι μόνο του μέσα στον κόσμο, αλλά συνυπάρχει με άλλους -ενήλικες και παιδιά- και δομεί ένα πλαίσιο σχέσεων μαζί τους, οι σχέσεις τους είναι δι-υποκειμενικές. Το ίδιο δι-υποκειμενικό είναι και το παραμύθι κατά την ψυχαναλυτική προσέγγιση, αφού μέσω της αφήγησης του παραμυθιού αναπτύσσεται μια επικοινωνία μεταξύ του ήρωα του παραμυθιού και του ακροατή. Στο παραμύθι έχουμε, δηλαδή, μια συνάντηση δύο διαφορετικών ψυχικών πραγματικοτήτων σ' ένα κοινό φανταστικό χώρο (Σαρρής και συν. 2007).

(γ) Την πολιτισμική διάσταση: το παραμύθι συνιστά προϊόν και κομμάτι της συλλογικής κουλτούρας ενός λαού η οποία και αντικατοπτρίζεται με τη σειρά της στη θεματολογία και το περιεχόμενό του. Έτσι κάθε φορά που το παιδί ακούει ή διαβάζει ένα παραμύθι συναντάται με την κουλτούρα και τις αξίες της κοινότητας εντός της οποίας ζει.

Βέβαια, ο ζήλος με τον οποίο οι επηρεασμένοι από την ψυχαναλυτική προσέγγιση μελετητές προσπαθούν να ανιχνεύσουν σεξουαλικού χαρακτήρα κυρίως σύμβολα μέσα και κάτω από τις λέξεις και τα νοήματα του λαϊκού παραμυθιού, είναι μεγάλος και συχνά τους οδηγεί σε ακρότητες. Έτσι ο Bettelheim (1997) αντιλαμβάνεται τους νάνους στο παραμύθι της Χιονάτης ως σύμβολα φαλλικού χαρακτήρα ή ο Sprock (αναφορά στο Tatar 1992) ως ομοφυλόφιλους που συζούσαν και είχαν οργανωμένο νοικοκυριό. Δεν είναι όμως, αν και μπορούν να θεωρηθούν, όλα τα αντικείμενα σύμβολα και μάλιστα σύμβολα ασυνείδητων ψυχολογικών δεδομένων ή σεξουαλικού χαρακτήρα.

Καταλήγοντας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι παρά τους όποιους δογματισμούς ή ακρότητες των θέσεων της συγκεκριμένης προσέγγισης, δεν παύει να έχουν αποτελέσει αυτές οι θέσεις τη βάση για μια νέα θεώρηση του παραμυθιού ως λογοτεχνικό είδος.

4.4. Φεμινιστική προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού

Η προσέγγιση του λαϊκού παραμυθιού από την πλευρά της φεμινιστικής θεωρίας εμφανίστηκε σχετικά πιο πρόσφατα (Κανατσούλη 2008) από ότι οι άλλες προαναφερθείσες προσεγγίσεις. Ο λόγος γι' αυτή την καθυστέρηση είναι ότι το φύλο (gender-κοινωνικό φύλο) ως παράμετρος μελέτης των κειμένων της Λογοτεχνίας συνειδητοποιήθηκε σχετικά αργά και διερευνήθηκε τα τελευταία χρόνια ως συνέπεια των σύγχρονων κοινωνικών εξελίξεων. Οι βάσεις μιας τέτοιας προσέγγισης τέθηκαν

στο διεθνές πλαίσιο από την Elaine Showalter όσον αφορά την ποίηση και από τις Lois Kuznets και Virginia Wolf, όσον αφορά την παιδική Λογοτεχνία (Κανατσούλη 2008).

Η φεμινιστική προσέγγιση των λαϊκών παραμυθιών και των αξιών και προτύπων που αυτά περιέχουν, άρχισε από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και μετά (Κανατσούλη 2008). Επίκεντρο αυτής της προσέγγισης του λαϊκού παραμυθιού είναι η προσπάθεια ανάλυσης του παραμυθιακού λόγου με απώτερο στόχο τον εντοπισμό «σεξιστικού» χαρακτήρα αντιλήψεων και στερεοτύπων σ' αυτό. Πιο συγκεκριμένα, οι μελετητές των λαϊκών παραμυθιών που υιοθετούν τη συγκεκριμένη προσέγγιση προσπαθούν να αναδείξουν το συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο εμφανίζονται οι ηρωίδες των λαϊκών παραμυθιών και τους συγκεκριμένους ρόλους τους οποίους αναλαμβάνουν μέσα στο παραμύθι. Οι ρόλοι αυτοί είναι «σεξιστικά» προσδιορισμένοι (Κανατσούλη 2008) με την έννοια ότι δεν είναι οι πραγματικοί ρόλοι που το γυναικείο φύλο μπορεί να αναλάβει αλλά αυτοί που οι άνδρες ως κρατούντες και "ισχυρό φύλο" θεωρούν ότι πρέπει να αναλάβουν οι γυναίκες ώστε να μην κλονισθεί η ανδρική κυριαρχία.

Έτσι, η ηρωίδα του παραμυθιού είναι πάντα γλυκιά, χαρούμενη και πανέμορφη και περιμένει τον άνδρα-πρίγκιπα να την βγάλει από την δύσκολη θέση στην οποία έχει περιέλθει. Για παράδειγμα, η «Σταχτοπούτα» περιμένει να σαγηνεύσει τον πρίγκιπα στο χορό για να τη διεκδικήσει, να φορέσει το γοβάκι και να γίνει γυναίκα του για να γλιτώσει την κακομεταχείριση, «Η Ωραία κοιμωμένη» περιμένει το φίλι του πρίγκιπα για να επανέλθει στη ζωή, όπως και η «Χιονάτη», κλπ.

Επίσης, η καλή κόρη πρέπει να είναι υπάκουη και ευγενική και να κρέμεται από την ευχή των γονιών, η καλή σύζυγος πρέπει να είναι όμορφη, νοικοκυρά και πιστή σύντροφος κλπ. Άλλα παραδοσιακά πρότυπα ρόλων ανδρικών και γυναικείων, είναι για παράδειγμα ο ρόλος της κακιάς μητριάς, της «παθητικής παρθένας» (Κανατσούλη 2008), του γενναίου πρίγκιπα, του σοφού γέροντα, της σιωπηλής άρα σεμνής συζύγου, της απαίσιας μάγισσας κλπ.

4.5. Φιλολογική-ιστορική προσέγγιση του παραμυθιού

Η προσέγγιση αυτή του λαϊκού παραμυθιού ασχολείται ακριβώς με αυτό που φαίνεται στο παραμύθι, όπως αυτό παρουσιάζεται στον αναγνώστη ή τον ακροατή του. Δεν ψάχνει για αλληγορίες, για κρυμμένα μηνύματα και συμβολισμούς, αλλά

ακολουθεί μια κατά γράμμα ερμηνεία τους.

Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του ερευνητή ή της ερευνήτριας βρίσκεται η μελέτη των δομικών ή πραγματολογικών στοιχείων του παραμυθιού (όπως μοτίβα, ήρωες) και της σχέσης τους με την ιδεολογία ή τις αξίες της σύγχρονης εποχής. Ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος (2007) θέτει ως στόχους της προσέγγισης αυτής μεταξύ των άλλων και τα εξής:

(α)τη γλωσσική, την πραγματολογική, αλλά και την ιδεολογική μελέτη του λαϊκού παραμυθιού

(β)τη μελέτη της συνέχειας του λαϊκού πολιτισμού και των δημιουργημάτων του μέσα στο λαϊκό παραμύθι

(γ)την εξέταση της διαχρονικότητας του λαϊκού παραμυθιού και των προϋποθέσεων υπό τις οποίες αυτή λαμβάνει χώρα.

4.6. Ένα παράδειγμα συγκριτικής ανάλυσης παραμυθιού με βάση τις διάφορες θεωρίες ανάλυσης.

Προκειμένου να αντιληφθούμε τον τρόπο με τον οποίο η κάθε προσέγγιση αντιμετωπίζει και αναλύει το λαϊκό παραμύθι, σκεφθήκαμε να παραθέσουμε ένα συγκριτικό τρόπο ανάλυσης του. Για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιήσουμε ως παράδειγμα ένα κλασικό λαϊκό παραμύθι, αυτό της «Χιονάτης», λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση ενός παρόμοιου παραδείγματος –αυτό της κοκκινোসκουφίτσας- που υπάρχει στο άρθρο της Tatar (1992:146).

Η ανάλυση του παραμυθιού της «Χιονάτης» μπορεί λοιπόν να γίνει με τους εξής τρόπους:

- Από ιστορικής απόψεως: το παραμύθι μπορεί να θεαθεί ως ένα ιστορικό κείμενο που παρουσιάζει την πρακτική μαγεία της εποχής εκείνης.
- Από ψυχαναλυτικής απόψεως: το παραμύθι μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο συμβολισμών. Δηλαδή η Χιονάτη συμβολίζει την άσπιλη αγνότητα, οι νάνοι συμβολίζουν τους συζύγους της ηρωίδας ή τον ασυνείδητο νου της Χιονάτης, ο πρίγκιπας το ιδανικό ολοκλήρωσης της γυναικείας ταύτισης της Χιονάτης.
- Από φεμινιστικής απόψεως: το παραμύθι μπορεί να θεαθεί ως ύμνος της αδυναμίας του γυναικείου φύλου που περιμένει τον άνδρα για να

της δώσει αληθινή ζωή και μια καταξιωμένη θέση μέσα στην κοινωνία.

- Από μορφολογικής απόψεως: το παραμύθι θα εξεταστεί με βάση τη μορφολογία του- αποτελείται από τέσσερα βασικά πρόσωπα, έχει μια τριμερή διάκριση περιεχομένου κλπ.

Καταλήγοντας να σημειώσουμε ότι μπορεί η κάθε μια προσέγγιση να μη δύναται από μόνη της να επιλύσει το ακανθώδες θέμα του «σωστού» τρόπου ερμηνείας του λαϊκού παραμυθιού, αλλά κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι μια τέτοια ανάλυση του λαϊκού παραμυθιού είναι σαφώς μια πρόκληση στο πνεύμα του κάθε μελετητή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

5.1. Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι ως αντικείμενο έρευνας.

Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι ερευνήθηκε από αρκετούς ξένους, στην αρχή, και Έλληνες, κατόπιν, ερευνητές. Η Χατζητάκη-Καψωμένου που έχει την επιμέλεια ενός τόμου σχετικά με το νεοελληνικό παραμύθι αναφέρεται ιδιαίτερα σε έναν ερευνητή, οι έρευνες του οποίου για το ελληνικό παραμύθι παραμένουν σημαντικές ακόμα και σήμερα. Ο ερευνητής αυτός είναι ο Dawkins. Για το λόγο αυτό αξίζει πιστεύουμε να κάνουμε μια ιδιαίτερη αναφορά σε αυτόν.

Ο Dawkins, Δόκτωρ της Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και Διευθυντής από το 1996 έως το 1914, ένωσε ιδιαίτερη έλξη για το ελληνικό λαϊκό παραμύθι και για το λόγο αυτό συνέλεξε και σχολίασε κείμενα πολλών παραμυθιών από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, αλλά και της Μ. Ασίας. Ο απολογισμός του έργου του είναι πολλά άρθρα γι αυτά και τέσσερα σημαντικά βιβλία². Η συνεισφορά του συνόλου του έργου του είναι σημαντικότερη, καθώς συνέβαλλε στην ανάδειξη της ελληνικής παραμυθολογίας σε επιστήμη.

Τα ευρήματα της ερευνητικής εργασίας του Dawkins, σχετικά με τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια, έτσι όπως αυτά αποφέρουν από το σύνολο της εργογραφίας του είναι, σύμφωνα με την Χατζητάκη-Καψωμένου, τα εξής:

(α) Ως προς τον αριθμό των ελληνικών λαϊκών παραμυθιών, αυτός δεν είναι μεγάλος, αφού υπάρχει μια βασική παραλλαγή και με βάση αυτή έχει δημιουργηθεί μια ομάδα παραμυθιών. Για παράδειγμα, το παραμύθι «Δεκοχτούρα», που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα στο εμπειρικό κομμάτι του παρόντος, απαντάται σε έξι παραλλαγές.

(β) Ως προς τις επιδράσεις που δέχεται το ελληνικό λαϊκό παραμύθι, αυτές φαίνεται να είναι μεν υπαρκτές, αλλά να μην έχουν ιδιαίτερο αντίκτυπο, αφού το ελληνικό λαϊκό παραμύθι παρουσιάζει σημαντικά επίπεδα αυτοτέλειας.

(γ) Τα σημαντικότερα στοιχεία που ανιχνεύονται στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι είναι η κοινωνική ηθική, η ύπαρξη έμμεσου και μη επιδιωκόμενου διδακτισμού ως προς την καλλιέργεια της καλής συμπεριφοράς, η ανάδειξη αξιών όπως η φιλοξενία, η ομορφιά, ο γραμματισμός, το χιούμορ, η συζυγική

---

² Τα βιβλία αυτά με χρονολογική σειρά είναι: Modern Greek in Asia Minor (1916), Forty-Five Stories From the Dodekanese (1950), Modern Greek Folktales (1953) και More Greek Folktales (1953).

πίστη και αφοσίωση, η φιλανθρωπία, ο σεβασμός των παιδιών προς τους γονείς (με ιδιαίτερη έμφαση στην ευχή των γονέων), η μητρική αγάπη, ο έρωτας και ο γάμος.

(δ) Παρά την ύπαρξη όμως του ερωτικού στοιχείου, δεν ανιχνεύονται στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι έκδηλες, λεπτομερείς και παραστατικές ερωτικές σκηνές, ώστε να σοκάρουν το ακροατήριο. Το γεγονός της συνεύρεσης ενός ζευγαριού και η σεξουαλική πράξη, δηλώνεται ως “τετελεσμένο γεγονός” (Χατζητάκη- Καψωμένου, 2002: 146).

(ε) Αναφορές για βία στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι δεν υπάρχουν στον Dawkins.

Υπάρχουν όμως και σύγχρονες έρευνες για το λαϊκό παραμύθι. Μια τέτοια έρευνα είναι αυτή που διενεργήθηκε από τους Β. Καραμανώλη, Μ.Σακαλάκη & Θ. Μπεχρήκης (2006). Σκοπός της εν λόγω έρευνας ήταν η διερεύνηση των αναπαραστάσεων της ερωτικής σχέσης στο πλαίσιο του ελληνικού λαϊκού παραμυθιού. Σε ένα δείγμα 1.443 ενοτήτων παραμυθιών ανιχνεύθηκαν, μέσω της μεθόδου της ανάλυσης περιεχομένου, 2.252 ερωτικές σχέσεις. Η μελέτη τους κατέδειξε, σύμφωνα με τους ερευνητές ότι:

(α) Το λαϊκό παραμύθι αναφέρεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες ερωτικών σχέσεων, τις κοινωνικά θεμιτές και τις παραβατικές.

(β) Βασική επιδίωξη του λαϊκού παραμυθιού είναι η τιμωρία όσων εμπλέκονται σε παραβατικές σχέσεις, είτε πρόκειται για πραγματικά γεγονότα, είτε απλά για υποψία.

(γ) Στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι η πρωτοβουλία για έναρξη ερωτικής σχέσης και για επιλογή συντρόφου αναλαμβάνεται από το κυρίαρχο φύλο και την κυρίαρχη κοινωνική τάξη.

Μια άλλη πρόσφατη έρευνα είναι επίσης εκείνη που διενεργήθηκε από γιατρούς της Παιδιατρικής Κλινικής του Νοσοκομείου της Κω, με σκοπό τη διερεύνηση του ρόλου που διαδραματίζουν τα λαϊκά παραμύθια στην καθημερινή ζωή του σύγχρονου παιδιού προσχολικής ηλικίας. Η έρευνα έγινε σε συνεργασία με ιδιώτες παιδίατρους και εκπαιδευτικούς του νησιού και με τους γονείς των παιδιών ηλικίας 3-5 χρόνων. Το δείγμα της έρευνας ήταν 500 παιδιά προσχολικής ηλικίας, το ερευνητικό εργαλείο ήταν ερωτηματολόγια και το ερευνητικό αντικείμενο ήταν οι προτιμήσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας όσον αφορά στο παραμύθι. Τα ερευνητικά ευρήματα δημοσιεύθηκαν στο διαδίκτυο και έχουν ως εξής (αναφορά στο

Μπουλούτζα 2007):

(α) Το λαϊκό παραμύθι κατέχει ακόμα και σήμερα, κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινότητα του παιδιού προσχολικής ηλικίας, αφού το 37.8% των παιδιών ακούει παραμύθια τουλάχιστον 3 φορές την εβδομάδα.

(β) Το ρόλο του αφηγητή-αναγνώστη επωμίζονται κυρίως οι γονείς (84,3%), ακολουθούν οι νηπιαγωγοί/δασκάλες (54.8%), το DVD ή το βίντεο (39.7%), οι παππούδες και γιαγιάδες (31.3%) και με πολύ μικρά ποσοστά (10% και κάτω) άλλα πρόσωπα, όπως μεγαλύτερα αδέρφια κλπ.

(γ) Τα πιο αγαπημένα παραμύθια των παιδιών είναι περισσότερο τα κλασσικά παραμύθια (80.6%) και ιδιαίτερα η Κοκκινοσκουφίτσα και η Χιονάτη, και λιγότερο τα σύγχρονα.

(δ) Βασικά κριτήρια επιλογής ενός βιβλίου από τους γονείς είναι με σειρά προτίμησης, το θέμα της ιστορίας (65.9%), οι προτιμήσεις των παιδιών (ποσοστό 46.5%) και τέλος η εικονογράφηση (24%).

(ε) Το τελετουργικό της ανάγνωσης του παραμυθιού είναι ίδιο με εκείνο παλαιότερων εποχών- το παραμύθι διαβάζεται το σούρουπο και λίγο πριν το παιδί πάει για ύπνο.

(στ) Το σύνολο σχεδόν των γονέων του δείγματος θεωρούν ότι το λαϊκό παραμύθι είναι σημαντικό μέσο διαπαιδαγώγησης (92,2%) και ότι ασκεί πολύ μεγάλη θετική επίδραση στην ψυχολογία του παιδιού (94%).

Το βασικό πάντως εύρημα της έρευνας είναι ότι τα παραμύθια είναι απαραίτητα στα παιδιά του σήμερα περισσότερο από ποτέ λόγω των ορθολογιστικών και καταπιεστικών συνθηκών ζωής με τις οποίες έρχονται σε επαφή. Το λαϊκό παραμύθι με τη μαγεία του και τη φαντασία που το διακρίνει είναι ίσως η μόνη διέξοδος.

5.2. Μορφές βίας στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι το λαϊκό παραμύθι είναι ένα “εθνολογικό είδος” (Γεργατσούλης 2011) με την έννοια ότι απαντάται σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, σε όλους τους λαούς και του πολιτισμού του κόσμου (Αναγνωστόπουλος 1987β- Γεργατσούλης 2007- Λουκάτος 1992). Ένα από τα κοινά στοιχεία όλων αυτών των παραμυθιών είναι η ύπαρξη διαφόρων μορφών βίας στο πλαίσιο τους (Αναγνωστόπουλος 1987β-Κλιάφα 1985- Μερακλής 2007- Πετροβίτις-

Ανδρουτσοπούλου 1996), όπως δολοφονίες, ανθρωποφαγίες, απάνθρωπες και βασανιστικές τιμωρίες, ακόμα και νεκροφιλίες (Γεργατσούλης 2007, 2011- Tatar 1992).

Το χαρακτηριστικό αυτό απαντάται και στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι. Ο γιγάντιος Αράπης, οι τερατόμορφοι καλικάτζαροι, οι Λάμιες, οι νεράιδες που παίρνουν τη μιλιά του ήρωα ή τη ζωή του, οι μάγισσες, οι δράκοι, τα ορφανά και βασανισμένα παιδιά (Αναγνωστόπουλος 1987β) αποτελούν τυπικά στοιχεία βίας του ελληνικού λαϊκού παραμυθιού (Σερέτης 2009), ενώ οι εκδηλώσεις και τα είδη της βίας είναι ποικίλα (Μερακλής 2007).

Κύριες μορφές βίας είναι η σωματική βία (η αυστηρή τιμωρία ,η εξοντωτική βία με δηλητήριο στο φαγητό ή η σφαγή) η συναισθηματική/ψυχολογική βία, λεκτική βία (αυστηρή διαταγή, έντονες φωνές, κατάρες, απειλές) η σεξουαλική βία όπως εξώθηση στην πορνεία, αιμομιξία, απιστία, βιασμός (Βενάρδου 2011).Βασικοί υπεύθυνοι κακοποίησης, όπως θα δούμε και πιο κάτω, είναι κυρίως η μητριά ,ή και ο πατριός ,η μητέρα ή και ο πατέρας ,η πεθερά, η γιαγιά ,ο αδερφός, η μαμή και κάποια πρόσωπα που δεν ανήκουν στο στενό οικογενειακό περιβάλλον του ατόμου που υφίσταται την καταπίεση.

Εμείς θα εξετάσουμε στην παρούσα ανάλυση και τις τρεις αυτές μορφές βίας, διότι είναι οι συχνότερα εμφανιζόμενες τόσο στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι όσο και στη σύγχρονη ζωή. Θα εξετάσουμε, λοιπόν, τη σωματική, συναισθηματική/ψυχολογική και σεξουαλική κακοποίηση.

5.2.1. Σωματική κακοποίηση.

Η σωματική κακοποίηση ως μορφή βίας εμφανίζεται σε πολλά λαϊκά παραμύθια τόσο της ηπειρωτικής όσο και της νησιωτικής Ελλάδας (Βενάρδου 2011). Ένα πρώτο σημείο που θα εξετάσουμε είναι το ποιος είναι ο ήρωας που κακοποιεί ποιον· ποιος είναι με άλλα λόγια, ο θύτης και ποιος το θύμα.

Στα περισσότερα ελληνικά παραμύθια, το πρόσωπο που συχνότερα προβαίνει σε σωματική κακοποίηση κάποιου είναι η κακιά μητριά, η οποία δεν αγαπά τα παιδιά του συζύγου της, αγόρια ή κορίτσια, και θέλει να τα εκδικηθεί χτυπώντας τα, βασανίζοντάς τα ή και σκοτώνοντάς τα (Βενάρδου 2011). Το βασικό μοτίβο είναι να μένει μόνο του με τη μητριά για κάποιο χρονικό διάστημα το παιδί (συνήθως κορίτσι)ή τα παιδιά του συζύγου και εκείνη μέσω τρίτων προσώπων να προσπαθεί να

τα βασανίσει ή και να τα βγάλει από τη μέση. Παραδείγματα τέτοιων παραμυθιών είναι δύο παραμύθια από τη Λευκάδα- «Η ορφανή κοπέλα και η κακιά μητριά» (Σέρρη 2006:58-63) και «Η κακή μητριά» (Σέρρη 2006:118-123)- ένα παραμύθι από την Κεφαλονιά με τίτλο « Η Σταχταρού» (Σέρρη 2006:155-162) και άλλα όπως τα τρία δένδρα (<http://www.taxydromos.gr>), «Η Πούλια και ο Αυγερινός» (Μέγας 2002:51-56), «Το γιασεμί, η ροδιά και η χαρουπιά» (Ανθολόγιο Α΄&Β΄ Δημοτικού:80-85).

Όπως είπαμε επειδή δεν θέλει να φανεί η ίδια η μητριά ως κακιά, δαλεάζει ή απειλεί άλλα πρόσωπα του σπιτιού, κυρίως υπηρέτες, ώστε να κάνουν τις συγκεκριμένες πράξεις για λογαριασμό της απαιτώντας και συγκεκριμένες αποδείξεις. Έτσι, για παράδειγμα, στο πελοποννησιακό παραμύθι «Η Κόρη του Βασιλιά», η κακιά μητριά ζητά από τον υπηρέτη του σπιτιού να σκοτώσει την κόρη που ο άντρας της είχε αποκτήσει από τον προηγούμενο γάμο και ως απόδειξη ζητά να της φέρει το αίμα της κοπέλας σε ένα ποτήρι (Βενάρδου 2011).

Όμως και η μητέρα εμφανίζεται να βασανίζει τα ίδια της τα παιδιά (Κόστιτς-Παχνόγλου 2010), ή ακόμα και να τα σφάζει με τη συνεργασία του και του πατέρα. Παραμύθια στα οποία συναντάμε τη μητέρα ως βασικό φορέα σωματικής κακοποίησης του παιδιού είναι, για παράδειγμα, «Η Ανθούσα, η Ξανθούσα, η Χρυσομαλλούσα» (Μέγας 1990:137-142).

Θύματα, τώρα, της σωματικής κακοποίησης στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι είναι στην συντριπτική τους πλειοψηφία τα παιδιά (Αναγνωστόπουλος 1991), χωρίς να γίνεται ιδιαίτερη διάκριση στο φύλο, αν και η ζυγαριά γέρνει ελαφρά υπέρ των κοριτσιών. Η σωματική κακοποίηση των παιδιών εμφανίζεται υπό τη μορφή σωματικής τιμωρίας –ξύλο με τη βέργα ή κρέμασμα από το φράχτη- αλλά και προσπάθεια φυσικής εξόντωσης του παιδιού –δηλητηρίαση, σφάξιμο και πέταμα στο φούρνο κλπ. , όπως για παράδειγμα στο λαϊκό παραμύθι « Η Μαρία και το Κωστάκι» (<http://www.eap.forums.gr>) .

Δεν είναι όμως λίγα τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια στα οποία οι ρόλοι θύτη και θύματος που είδαμε ως τώρα, αντιστρέφονται, και η μητέρα φαίνεται να κακοποιείται σωματικά από τα παιδιά της και μάλιστα με τρόπο φριχτό. Για παράδειγμα, στο παραμύθι που αποτελεί τη λαϊκή έκδοση της *Σταχτοπούτας*, οι δύο μεγαλύτερες κόρες αποφασίζουν, λόγω φτώχειας, να φάνε τη μητέρα τους-σκηνή κανιβαλισμού. Η τρίτη και μικρότερη κόρη, διαφωνεί, δεν τρώει και μάλιστα τιμά τη νεκρή μητέρα θυμιάζοντας τα οστά της για 40 ημέρες (Γεργατσούλης 2007).

Η πεθερά είναι ένα ακόμα πρόσωπο που δείχνουν ένα ιδιαίτερο βίαιο κυρίως

προς τη νύφη της που τις περισσότερες φορές είναι μικρή σε ηλικία και πολύ όμορφη αλλά για κάποιο λόγο (ταπεινή καταγωγή, φτωχή, πολύ-πολύ όμορφη) μη αποδεκτή από την πεθερά. Τότε η τελευταία γίνεται πολύ κακιά και σκέφτεται ένα σωρό φυσικές τιμωρίες. Έτσι της φέρεται άσχημα ή τη χτυπά και τελικά τη διαβάλλει στο γιό της. Παραδείγματα τέτοιων παραμυθιών είναι «Η κακιά πεθερά» (Ιωάννου 1998:175-180).

Επίσης, η μαμή εμφανίζεται συχνά στο λαϊκό παραμύθι να είναι σημαντικός συνεργός σε πολλά εγκλήματα, εναντίον κυρίως των νεογέννητων παιδιών. Το βασικό μοτίβο είναι να αλλάζει τα παιδιά της βασίλισσας αμέσως μετά τη γέννα με ζώα ή να τα σκοτώνει για χάρη κάποιου άλλου προσώπου συνήθως μητριά ή πεθερά. Τέτοια παραμύθια είναι «Η Χήρα με τα τρία κορίτσια»)

Αλλά και η βασιλοπούλα είναι άλλο ένα πρόσωπο του ελληνικού λαϊκού παραμυθιού που κακοποιεί σωματικά κάποιον άλλο, συνήθως τους υποψήφιους μνηστήρες, αλλά όχι άμεσα (Μερακλής 2007). Ο ρόλος της είναι περισσότερο αυτός του ηθικού αυτουργού της πράξης. Για παράδειγμα, σε λαϊκά παραμύθια της πατρίδας μας τη συναντάμε συχνά να βάζει αινίγματα ή επικίνδυνους άθλους στους υποψήφιους μνηστήρες της. Αν αυτοί αποτύχουν, διατάζει τον αποκεφαλισμό τους και μάλιστα φτιάχνει με τα χέρια της έναν πύργο από τα κεφάλια τους (Μερακλής 2007).

Η σχετική όμως με το θέμα αυτό βιβλιογραφία αναφέρει και άλλες μορφές σωματικής βίας και από άλλα πρόσωπα εκτός από τα παραπάνω. Έτσι ο Αναγνωστόπουλος (2001) σε σχετικό έργο του αναφέρει τον πατέρα ως πρόσωπο που ασκεί βία ιδίως στα θηλυκά κορίτσια του. Έτσι ο πατέρας φαίνεται να κόβει το χέρι της κόρης του ως τιμωρία για την ανυπακοή της («Η Κουτσοχέρα»), σφάζει το παιδί του κρυφά από τη γυναίκα του για να ξεμαρμαρωθεί ο ευεργέτης της τελευταίας («Η Κιτρολεμονιά»). Υπάρχουν όμως παραμύθια που και οι δύο γονείς συμφωνούν στο του παιδιού («Αστερνός και Πούλια»). Επίσης σωματική βία ασκείται, πάντα σύμφωνα με την ανάλυση του Αναγνωστόπουλου, από την παραμάννα («Τα χρυσοπήγουνα») από τον έμπορο («Ο Κελεπούρης»), τον ταβερνιάρη («Ο Ταβερνιάρης») κλπ.

5.2.2. Συναισθηματική/ ψυχολογική κακοποίηση

Η συναισθηματική/ ψυχολογική κακοποίηση των παιδιών στα λαϊκά παραμύθια μπορεί να εκδηλωθεί με τη λεκτική βία όπως για παράδειγμα την αυστηρή διαταγή, τις φωνές, το μάλωμα, τις μηχανορραφίες, τις απειλές, το θυμό, την απομόνωση, την κατάρα, τον εκφοβισμό, το μάγεμα, την εκδίωξη από το σπίτι (Αναγνωστόπουλος 2001-Μερακλής 2007).

Για παράδειγμα, ο φόβος, ο εκφοβισμός συνιστά βασικό στοιχείο πολλών λαϊκών παραμυθιών της Ελλάδας, όπως «Ο Αγκυλομούτης» (Βενετούλιας 1995:195-201) ή «Η δούλα» (Βενετούλιας 1995:150-154), όπου το βασικό μοτίβο είναι η παρακοή κάποιων εντολών εκ μέρους των παιδιών και η τιμωρία τους με φωνές και βρισιές από τον άνδρα του σπιτιού- πατέρα, σύζυγο κλπ.

Η εκδίωξη ενός, συνήθως, παιδιού και μάλιστα του μικρότερου και του πιο αγαπημένου, είναι συνηθισμένο θέμα στα ελληνικά λαϊκά παραμύθια. Έτσι στο λαϊκό παραμύθι «Η Στρίγγλα», ο νεότερος αδερφός εκδιώκεται από τους γονείς επειδή ζητά το θάνατο της αδερφής του- στρίγγλας. Στο παραμύθι «Το αλάτι από όλα πιο γλυκό», η τρίτη και μικρότερη κόρη του βασιλιά εκδιώκεται από το παλάτι γιατί θεώρησε προσβλητική τη δήλωσή της ότι τον αγαπά σαν το αλάτι.

Όμως η εκδίωξη ψυχολογικής βίας που συναντάται πιο συχνά από όλες στο λαϊκό παραμύθι είναι η κατάρα των γονέων προς τα παιδιά, αδερφού προς αδερφή αλλά και ξένων ανθρώπων μεταξύ τους. Έτσι, για παράδειγμα στο λαϊκό παραμύθι «Η Μαρδίτσα», η μαγεμένη βασίλισσα καταριέται τον κηπουρό, τον φούρναρη και άλλους υπηρέτες του παλατιού μέχρι να εισακουσθεί η παράκλησή της, καταριέται τη μητριά της για το ότι την μάγεψε. Επίσης στο παραμύθι «Ούτε καλό ούτε κακό», η αδερφή καταριέται τον αδερφό γιατί θέλησε να τη σφάξει για λόγους τιμής, ενώ στο παραμύθι με την αράχνη, τη μέλισσα και τη χελώνα, η μητέρα καταριέται τις δύο κόρες της για την ανυπακοή τους.

Περισσότερα παραδείγματα αυτών των μορφών βίας μπορούν να γίνουν αντιληπτά στο τρίτο μέρος της παρούσας εργασίας όπου πραγματοποιείται η καταλογογράφηση των λαϊκών παραμυθιών

5.2.3. Σεξουαλική κακοποίηση.

Το λαϊκό παραμύθι ως έκφραση του «συλλογικού φαντασιακού» εκφράζει «τους απωθημένους παραβατικούς πόθους και τις καταπιεσμένες επιθυμίες του ατόμου» (Καραμανώλη και συν. 2006:141). Σε αυτές τις επιθυμίες συγκαταλέγεται και η ερωτική, τόσο με θεμιτή κοινωνικά μορφή όσο και με παραβατική. Η σεξουαλική κακοποίηση ανήκει στο δεύτερο τύπο.

Η μορφή αυτή κακοποίησης είναι, να σημειώσουμε, από εκείνες που απαντώνται πολύ λίγο στα ελληνικά λαϊκά παραμύθια, αν και στη ζωή απαντώνται συχνά και ιδιαίτερα στην ελληνική ύπαιθρο παλαιότερων εποχών-κυρίως η αιμομιξία και ο βιασμός. Είναι όμως από τα περιστατικά βίας που αποτελούσαν -και αποτελούν- επτασφράγιστο μυστικό και ταμπού. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που δεν παρουσιάζεται συχνά στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι-ας μην ξεχνάμε ότι στο λαϊκό παραμύθι αναπτύσσεται η λαϊκή ψυχή με όλα της τα χαρακτηριστικά και τα ταμπού της. Το βασικό μοτίβο της σεξουαλικής κακοποίησης, όπου παρουσιάζεται αυτή, είναι το αρσενικό άτομο που προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την αθωότητα του θηλυκού ατόμου με απώτερο σκοπό τη βίαιη /δόλια συνένωση. Η γυναίκα όμως πάντα βρίσκει τρόπο και αποφεύγει τη συνένωση και τιμάται από όλους για την αγνότητά της. Παράδειγμα τέτοιων παραμυθιών είναι «Το δαχτυλίδι της μάνας» (Εργαστήριο Λόγου 249Π.,1029/2001)

Στο λαϊκό παραμύθι με τίτλο «Το παραμύθι του Απολλώνιου» η μορφή σεξουαλικής βίας εμφανίζεται με τη βίαιη εξώθηση της αγνής κοπέλας στην πορνεία προς πλουτισμό εκείνου που την αγόρασε. Δεν συναντήσαμε άλλο παραμύθι που να πραγματεύεται το θέμα αυτό-τόσο σύγχρονο μάλιστα και πάντα επίκαιρο-και μάλιστα με πολλή προσοχή κάνοντας μόνο νύξεις στο θέμα-ποτέ περιγραφή.

ΜΕΡΟΣ Β΄ : Η ΒΙΑ ΩΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΓΕΝΙΚΑ- ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΒΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ

1.1. Ορισμός του φαινομένου της βίας.

Η άσκηση βίας δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο. Το αντίθετο μάλιστα. Η βία είναι πολυσύνθετο, πολύμορφο και πολύπλοκο φαινόμενο και ως εκ τούτου δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός γι' αυτή (Σπύρου και συν.2007). Προκειμένου όμως να υπάρχει μια κοινή βάση συζήτησης, είναι απαραίτητο να ορίσουμε το φαινόμενο που θα μελετήσουμε στην παρούσα ενότητα, δηλαδή αυτό της βίας. Για το λόγο αυτό επιλέγουμε να υιοθετήσουμε τον ορισμό που δίνει για τη βία, η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, διότι θεωρούμε ότι είναι ο πλέον έγκυρος και περιεκτικός.

Σύμφωνα, λοιπόν, μ' αυτό τον οργανισμό ως βία ορίζεται « η σκόπιμη χρήση σωματικής δύναμης ή εξουσίας με μορφή απειλής ή πράξης ενάντια στον εαυτό, σε κάποιο άλλο πρόσωπο ή ενάντια σε κάποια άλλη ομάδα ή κοινότητα ,η οποία είτε έχει ως αποτέλεσμα είτε αυξάνει τις πιθανότητες πρόκλησης τραυματισμού, θανάτου, ψυχολογικής βλάβης, καθυστέρησης στην ανάπτυξη ή αποστέρησης» (Σπύρου και συν. 2007:3). Επομένως, με βάση τα προαναφερθέντα γίνεται φανερό ότι η βία είναι η χρήση δύναμης για υποταγή του άλλου στη θέληση και τους σκοπούς εκείνου που την ασκεί.

Η βία μπορεί να πάρει πολλές μορφές (Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Πρόληψης Σεξουαλικής Κακοποίησης 2008-Κουράκης 1991). Έτσι μπορούμε να κάνουμε λόγο για ενδοοικογενειακή, σεξουαλική ,ψυχολογική, συναισθηματική και σωματική βία κατά των γυναικών ή και των παιδιών (Walker 1989).

Επίσης, η βία μπορεί να είναι τόσο ενεργητικής όσο και παθητικής φύσεως(Agathonos Georgoroulou 1997 –Kaufman 1992), δηλαδή μπορεί να εκδηλώνεται άμεσα και ενεργητικά ή έμμεσα ως μια απλή απειλή για χρήση βίας. Τέλος, η βία μπορεί να εκδηλωθεί είτε ως αυθόρμητη επιθετική ορμή είτε ως μια σχεδιασμένη και υπολογισμένη τακτική κι ακόμα είτε ατομικά είτε ομαδικά (Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Πρόληψης Σεξουαλικής Κακοποίησης 2008).

Με όποια μορφή και αν εκδηλωθεί, πάντως ,η βία είναι γεγονός ότι αποκλείει την πειθώ, τη λογική και την ειρηνική επίλυση των διαφορών τόσο σε διατομικό όσο και σε εθνικό πλαίσιο.

Μορφές/Είδη Κακοποίησης

Όπως τονίσαμε ανωτέρω, η βία μπορεί να εμφανισθεί με πολλά πρόσωπα, να πάρει πολλές μορφές(Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Πρόληψης Σεξουαλικής Κακοποίησης 2008), κάθε μια από τις οποίες έχει τα δικά της χαρακτηριστικά, θύματα, αίτια και συνέπειες. Ακολούθως θα αναφερθούμε με σχετική συντομία στα βασικά στοιχεία κάθε μιας από αυτές, εστιάζοντας την προσοχή μας στο παιδί λόγω τόσο της φύσης της παρούσας εργασίας όσο και του γεγονότος ότι συνιστά το βασικό τους θύμα (Amaldo 2001-Σιδέρης 2000).

1.1.1. Σωματική ή φυσική κακοποίηση

Υπό τον όρο «σωματική κακοποίηση» μπορούμε να εννοήσουμε την χρήση ηθελημένης σωματικής βίας στο άτομο (Τσιάντης 1991) που έχει ως αποτέλεσμα κακοποίηση τραυματισμούς, κακώσεις που δεν οφείλεται σε ατύχημα. Βέβαια, στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι τίθεται ένα θέμα λειτουργικότητας του ορισμού αυτού, με την έννοια ότι είναι δύσκολο συχνά να διακρίνει κανείς την ηθελημένη από τη μη ηθελημένη συμπεριφορά (Τσιάντης & Μανωλοπούλου 1987). Η μορφή αυτή κακοποίησης είναι από τις πιο διαδεδομένες (Σπύρου και συν. 2007) και περιλαμβάνει διάφορες εκδηλώσεις που μπορεί να κυμαίνονται από ένα απλό τραύμα έως το θάνατο του ατόμου. Ας σημειώσουμε ότι το 68% κρανιοεγκεφαλικών κακώσεων σε παιδιά κάτω των 2 ετών, καθώς και το μεγαλύτερο ποσοστό παιδικής θνησιμότητας στην ίδια ηλικία οφείλεται σε κακοποίηση των παιδιών από τους γονείς τους (Διαρεμέ & Τσιάντης 2004).

Ένα από τα συχνότερα θύματα της σωματικής κακοποίησης είναι το παιδί (Agathonos –Georgoroulou 1997). Όταν μιλάμε για σωματική κακοποίηση ενός παιδιού εννοούμε ότι τα άτομα τα οποία έχουν επιφορτιστεί με την ευθύνη της ανατροφής του « προκαλούν με τις ενεργητικές ή παθητικές τους ενέργειες σωματικές κακώσεις» στο παιδί, τέτοιες ώστε «να κινδυνεύει η ομαλή, σωματική του ακεραιότητα και εξέλιξη» (Καστανίδου 2007:1). Έτσι, στη σωματική κακοποίηση περιλαμβάνεται το ξύλο σε όλες του τις μορφές ,το τράνταγμα του παιδιού, εγκαύματα με διάφορα μέσα, ρίψη αντικειμένων προς τα παιδί ή πιο ακραίες μορφές βίας όπως πρόκληση ασφυξίας ή χημική δηλητηρίαση που μπορούν να οδηγήσουν ακόμα και στο θάνατο (Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005).

Ως πρόβλημα η σωματική κακοποίηση υπήρχε ανέκαθεν ακόμα και από την αρχαιότητα (Agathonos Georgopoulou 1997), από τη στιγμή που η σωματική τιμωρία, δηλαδή η χρήση ξύλου ,ήταν και εξακολουθεί να είναι μια αποδεκτή μορφή διαπαιδαγώγησης σε πολλές χώρες του κόσμου, όπως τη Σουηδία, την Ολλανδία, τις Η.Π.Α. αλλά και την Ελλάδα (Διαρεμέ & Τσιάντης 2004). Για πρώτη φορά όμως αναγνωρίστηκε ως πρόβλημα («σύνδρομο κακοποιημένου παιδιού») στις αρχές της δεκαετίας του 1960, όταν ο αμερικανός γιατρός Kempe και οι συνεργάτες του ήρθαν αντιμέτωποι με πολλά περιστατικά παιδιών που ενώ έφεραν σοβαρές κακώσεις, οι γονείς τους δεν μπορούσαν να εξηγήσουν τις αιτίες τους (Διαρεμέ & Τσιάντης 2004). Από τότε έχουν γίνει πολλές έρευνες για το θέμα αυτό τόσο διεθνείς όσο και ελληνικές (Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας 2007).

Οι έρευνες αυτές (Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας 2007) έχουν δείξει ότι τα αίτια του φαινομένου της σωματικής κακοποίησης του παιδιού είναι πολλά, περίπλοκα και ποικίλα (Διαρεμέ & Τσιάντης 2004) . Έτσι τα αίτια μπορεί να είναι:

(α) κοινωνικά-οικονομικά: η έκταση της κατοικίας για παράδειγμα, οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων επηρεάζουν πολύ την ποιότητα και την ποσότητα των κοινωνικών σχέσεων (Διαρεμέ & Τσιάντης 2004) .

(β) ψυχολογικά: ως τέτοια αίτια μπορούμε να θεωρήσουμε τις εμπειρίες σωματικής κακοποίησης των γονέων του κακοποιημένου παιδιού από τους δικούς τους γονείς (Διαρεμέ & Τσιάντης 2004) . Τέτοιες εμπειρίες μπορεί να οδηγήσουν τους γονείς του παιδιού στη βίωση συναισθηματικών προβλημάτων και διαταραχών συμπεριφοράς με αποτέλεσμα το ξέσπασμά τους στα παιδιά (Τσιάντης & Μανωλόπουλος 1987). Ένα δεύτερο ψυχολογικό αίτιο είναι η κακή εικόνα που έχουν οι γονείς του κακοποιημένου παιδιού για τους εαυτούς τους, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ασκήσουν λειτουργικά το γονεϊκό τους ρόλο ή ,ένα τρίτο ,η ανικανότητα των γονιών αυτών να συμπεριφερθούν με άλλο τρόπο στο παιδί τους.

(γ) πολιτιστικά: Στο είδος αυτό των αιτίων περιλαμβάνονται οι απόψεις της κουλτούρας μιας χώρας που λέει ότι η σωματική τιμωρία είναι θεμιτή ως μέσο διαπαιδαγώγησης του παιδιού όπως, για παράδειγμα, αυτό συμβαίνει πολύ έντονα στην Ελλάδα, ακόμα και σήμερα (Agathonos Georgopoulou 1997).

Οι επιπτώσεις τώρα της σωματικής κακοποίησης στο παιδί είναι πολυδιάστατες και αφορούν τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο (Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας 2007). Ως προς τις συνέπειες στο φυσικό /σωματικό επίπεδο αυτές είναι ως ένα βαθμό αυτονόητες και περιλαμβάνουν κακώσεις κεφαλής, προσώπου, άκρων και κορμού, δηλαδή του συνόλου του σώματος του παιδιού.

Πέρα όμως από τις σωματικές συνέπειες, υπάρχουν και οι ψυχολογικές επιπτώσεις (Διεύθυνση Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας 2007) στις οποίες αναφέρονται το άγχος, οι ψυχολογικές διαταραχές (Strauss 1994), η χαμηλή αυτοεκτίμηση, τα προβλήματα συμπεριφοράς με υιοθέτηση επιθετικής και παραβατικής συμπεριφοράς από τα παιδιά (Patterson, Debanyshe & Ramsey 1989).

1.1.2. Ψυχολογική/ Συναισθηματική κακοποίηση

Η μορφή αυτή της βίας είναι από τις πιο ευρέως εμφανιζόμενες, αλλά και τις πιο δύσκολα ανιχνεύσιμες (Καφές- Τριανταφύλλου & Γιωτάκος 2006- Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005), διότι τις περισσότερες φορές, στις ελαφρές μορφές της, υπάρχει το ενδεχόμενο να μη γίνεται καν αντιληπτή, ακόμα και από τον ίδιο το θύτη. Για το λόγο αυτό, είναι δύσκολο να αποδείξει κανείς την ύπαρξη αλλά και το μέγεθός της. Ως εκ τούτου θεωρούμε απαραίτητο να υπάρχει ένας ξεκάθαρος ορισμός της και ένας λεπτομερής προσδιορισμός των βασικών της εκφάνσεων.

Στη συνάφεια αυτή, μπορούμε να θεωρήσουμε την ψυχολογική κακοποίηση ως εκείνη τη μορφή βίας που πλήττει την ψυχολογική υγεία και τη συναισθηματική εξέλιξη του ατόμου, ως τη «συστηματική κατεδάφιση» της ανθρώπινης ύπαρξης. Το παιδί είναι ένα από τα πρώτα και βασικότερα θύματα αυτής της μορφής βίας ή οποία μπορεί να ασκείται από γονείς, εκπαιδευτικούς και γενικά από όποιο πρόσωπο συναναστρέφεται συχνά με το παιδί.

Η ψυχολογική ή συναισθηματική κακοποίηση διαταράσσει σοβαρά την άρτια και θετική ανάπτυξη του παιδιού (Δόβελος 2011- Καφές- Τριανταφύλλου & Γιωτάκος 2006- Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005). Ως συναισθηματική κακοποίηση ορίζεται «η συστηματική ψυχολογική κακομεταχείριση ενός παιδιού που επηρεάζει ή αναστέλλει τη φυσιολογική του ανάπτυξη» (Παπαδόπουλος 1983:210). Οι Τσιάντης και Μανωλόπουλος (1987:398) δίνουν έναν παρεμφερή ορισμό της συναισθηματικής κακοποίησης «...αναφέρεται στην εκτέλεση γονικών πράξεων που φανερά ερεθίζουν

το παιδί, ζημιώνοντας τη νοητική, κοινωνική ή ψυχολογική του εξέλιξη, με αποτέλεσμα να αποκτά αρνητική εικόνα του εαυτού του ή να εμφανίζει διαταραγμένη συμπεριφορά».

Επειδή η συναισθηματική κακοποίηση αφορά στην ψυχή του παιδιού επηρεάζει την αίσθηση του για τον εαυτό του και τον κόσμο που το περιβάλλει. Καταλήγει να θεωρεί ότι είναι ανάξιο αγάπης και στοργής (Καφφές- Τριανταφύλλου & Γιωτάκος 2006- Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005). Όταν το παιδί αποπέμπεται, βρίζεται, συκοφαντείται, εξευτελίζεται (Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005), χωρίς σοβαρή αιτία, όταν οι γονείς εξαργιωμένοι του μιλούν άσχημα (Καφφές- Τριανταφύλλου & Γιωτάκος 2006), το απειλούν, το καταπιέζουν, του επιρρίπτουν ευθύνες που δεν έχει, το κάνουν να αισθάνεται τον εαυτό του ως «αποδιοπομπαίο τράγο» και να δοκιμάζει το πολύ οδυνηρό συναίσθημα της απόρριψης (Ελληνική Παιδιατρική Εταιρεία 2011). Ωστόσο, το παιδί υπομένει τα πάντα γιατί δεν μπορεί να απομακρυνθεί από το οικογενειακό περιβάλλον. Το παιδί έχει την ανάγκη να αγαπά και να είναι συναισθηματικά δεμένο με τους γονείς του. Παρόλα αυτά, πολλοί είναι οι γονείς που δεν σέβονται την ύπαρξη και την ατομικότητα του παιδιού τους. Παιδιά τα οποία είναι συνεχώς ντροπιασμένα, τρομοκρατημένα, ταπεινωμένα, παραγκωνισμένα, υποφέρουν εξίσου αν όχι περισσότερο με το να είχαν δεχτεί μια σωματική επίθεση (Ελληνική Παιδιατρική Εταιρεία 2011-Καφφές- Τριανταφύλλου & Γιωτάκος 2006- Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005).

Βίαιες παρατηρήσεις, απειλές, απομόνωση, στέρηση φαγητού, απαγόρευση συμμετοχής σε παιχνίδια και άλλες δραστηριότητες, τραυματίζουν βαθιά τις παιδικές ψυχές με ολέθρια αποτελέσματα, τόσο για τα παιδιά όσο και για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, καθώς η οικογένεια ως θεμελιώδης κοινωνική μονάδα αποτελεί το φυτώριο των αυριανών κοινωνιών (Παπαδόπουλος 1983:211).

Οι ειδικοί έχουν προσδιορίσει πέντε τύπους, ή αλλιώς πέντε εκδηλώσεις της συναισθηματικής/ ψυχολογικής κακοποίησης (The National Exchange Club Foundation, 2000):

(α) Η απόρριψη: Οι γονείς, οι οποίοι αδυνατούν να αναπτύξουν δεσμό με το παιδί τους, αναπληρώνουν το κενό αυτό υιοθετώντας απορριπτική συμπεριφορά απέναντί του. Υπενθυμίζουν στο παιδί διαρκώς ότι είναι ανεπιθύμητο. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα του ζητούν να εγκαταλείψουν τη πατρική του στέγη ενώ σε άλλες του επιρρίπτουν όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικογένεια (The National Exchange Club Foundation 2000).

(β) Ο εκφοβισμός – τρομοκράτηση: Χρησιμοποιείται από γονείς που ξεχωρίζουν ένα παιδί, συνήθως αυτό που αντιμετωπίζει κάποια προβλήματα υγείας ή μαθησιακά, στο οποίο ασκούν κριτική και το τιμωρούν διαρκώς. Του αναθέτουν εργασίες τις οποίες δεν μπορεί να διεκπεραιώσει με αποτέλεσμα να χλευάζεται και να απειλείται από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον (The National Exchange Club Foundation 2000).

(γ) Η απομόνωση: Ο γονέας που κακοποιεί το παιδί μη επιτρέποντάς του να συμμετέχει σε δραστηριότητες ανάλογες της ηλικίας του, παιχνίδι με τους φίλους, σπορ κ.α. ή απαιτώντας να παραμένει στο δωμάτιό του από την ώρα που τελειώνει το σχολείο μέχρι την επόμενη το πρωί. Αν πρόκειται για βρέφος μπορεί να το έχει κλεισμένο για ώρες ολόκληρες στο δωμάτιό του (The National Exchange Club Foundation 2000).

(δ) Η εξαγορά: Γονείς οι οποίοι αφήνουν ανεξέλεγκτα τα παιδιά τους, αδιαφορούν για τις παρέες τους, για τις δραστηριότητές τους, για τις επιδόσεις τους στο σχολείο. Τους χορηγούν υπέρογκα χαρτζιλίκια και τους κάνουν όλα τα χατίρια είτε είναι προς όφελος του παιδιού είτε όχι με σκοπό να κερδίσουν την εύνοια του παιδιού και να καταχραστούν τα συναισθήματα του ή απλώς για να έχουν την ησυχία τους (The National Exchange Club Foundation 2000).

(ε) Η διαφθορά: Γονείς που επιτρέπουν στα παιδιά τους να κάνουν χρήση ναρκωτικών ή αλκοόλ, να παρακολουθούν ταινίες με βίαιες σκηνές, πορνογραφικές ταινίες ή να συμμετέχουν σε εγκληματικές δραστηριότητες όπως ληστείες, πορνεία, χαρτοπαιξία κ.α. (The National Exchange Club Foundation 2000).

Από τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η ψυχολογική ή συναισθηματική κακοποίηση, συνίσταται, τελικά, στην έλλειψη επαίνου και ενθάρρυνσης, στην έλλειψη αγάπης, στην έλλειψη συνεχούς φροντίδας, αλλά και στη λεκτική βία, όπως οι υπαινιγμοί για την ποιότητα του ατόμου, υποτιμητική συμπεριφορά και ειρωνικά σχόλια.

Η συναισθηματική/ ψυχολογική κακοποίηση μπορεί να έχει πολύ σοβαρές ψυχολογικές συνέπειες για το αναπτυσσόμενο άτομο (Γσιάντης & Μανωλόπουλος 1987). Πιο συγκεκριμένα μπορεί να εμποδίσει σοβαρά το παιδί να ολοκληρώσει ορισμένα στάδια της εξέλιξής του ανάλογα με την ηλικία του ή να αποδώσει ικανοποιητικά στο σχολείο, στην ομάδα των συνομηλίκων και στην κοινότητα (www.euowrc.org). Στις φυλακές, στα ψυχιατρεία, τα αναμορφωτήρια και τα ειδικά

σχολεία σε μεγάλο ποσοστό βρίσκονται άτομα που στην παιδική τους ηλικία είχαν βιώσει την απόρριψη και την έλλειψη αγάπης (Δόβελος 2011). Τα συναισθηματικά κακοποιημένα παιδιά εκδηλώνουν χαμηλή αυτοεκτίμηση(Καφφές- Τριανταφύλλου & Γιωτάκος 2006- Πρεκατέ & Γιωτάκος 2005), επιθετικότητα στην προσπάθεια να ελέγξουν το περιβάλλον τους ή γίνονται απαθή, αδιάφορα, με αμβλείες συναισθηματικές αντιδράσεις. Ως ενήλικες νιώθουν έντονο στρες (Παλέρμου 2006) μίσος, θυμό, έλλειψη ενδιαφέροντος για τους συνανθρώπους τους. Δυσκολεύονται να δημιουργήσουν σχέσεις αμοιβαίας ικανοποίησης, δεν μπορούν να συνεργαστούν, να σταθεροποιηθούν και να αποδώσουν στη δουλειά τους. Έχουν την τάση να παρουσιάζουν έντονες συναισθηματικές αλλαγές και να λειτουργούν πάνω σε ένα στενό μοντέλο «δούνα και λαβείν» και όχι στο πρότυπο της αμοιβαιότητας των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που απαιτεί η αρμονική κοινωνική ζωή (Παρασκευόπουλος 1985).Τέλος είναι δυνατό να παρουσιάζουν και σωματικά συμπτώματα όπως ημικρανίες, στομαχικό έλκος κλπ. (Coker, Smith, Bethea, King &McKeown 2000-Παλέρμου 2006)

1.1.3. Σεξουαλική κακοποίηση

Η σεξουαλική κακοποίηση είναι ένα φαινόμενο που πλήττει τις περισσότερες φορές τις γυναίκες(Ταναρά 2006) και τα παιδιά (Δόβελος 2011). Λόγω της φύσης της παρούσας εργασίας θα επικεντρωθούμε στην εξέταση της σεξουαλικής κακοποίησης του παιδιού, όπως κάναμε και με τις άλλες δύο μορφές βίας.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Kempe (1978), η παιδική σεξουαλική κακοποίηση είναι η εμπλοκή παιδιών και εφήβων που είναι εξαρτημένοι και ανώριμοι, όσον αφορά την ολοκλήρωση της ανάπτυξής τους σε σεξουαλικές δραστηριότητες οι οποίες δεν κατανοούνται συνειδητά από τα εν λόγω άτομα, άρα δεν είναι σε θέση να δώσουν έγκυρη συναίνεση γι αυτές και οι οποίες παραβιάζουν τις αντιλήψεις της εκάστοτε κοινωνίας. Η διάγνωση της σεξουαλικής κακοποίησης είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί, καθώς το 75% περίπου των θυμάτων ενδοοικογενειακής και εξωοικογενειακής σεξουαλικής κακοποίησης δεν καταγγέλλουν το γεγονός αυτό όταν λαμβάνει χώρα (Πρεκατέ 2011). Αυτό συμβαίνει επειδή είναι πολύ μικρά σε ηλικία για να εκφράσουν με λέξεις αυτό που συμβαίνει, πείθονται συχνά από τους δράστες ότι οι υπόλοιποι ενήλικες θα καταλογίσουν τις ευθύνες στα ίδια τα παιδιά και θα τα τιμωρήσουν για ότι έγινε και νιώθουν

μπερδεμένα από τα συναισθήματα που συνοδεύουν την κακοποίηση. Επιπλέον, κατηγορούν τον εαυτό τους ή πιστεύουν ότι η κακοποίηση ήταν τιμωρία επειδή ήταν «κακά παιδιά» και δυσκολεύονται να μιλήσουν για το θέμα της σεξουαλικής κακοποίησης επειδή έχουν ταυτίσει την ενοχή και την ντροπή με τη συγκεκριμένη εμπειρία (Γιωτάκος 2004 –Πρεκατέ 2011).

Τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά νιώθουν πολλά και διαφορετικά μεταξύ τους συναισθήματα (Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Πρόληψης Σεξουαλικής Κακοποίησης 2008- Malchiodi 2001). Παραδείγματα τέτοιων συναισθημάτων είναι τα ακόλουθα:

(α) Φόβο για το δράστη(Πρεκατέ 2011) , για την πρόκληση προβλημάτων, για την απώλεια σημαντικών για αυτά προσώπων, για το ότι είναι «διαφορετικά».

(β) Θυμό προς το δράστη, προς τους ενήλικες γύρω τους που δεν τα προστατεύουν, προς τον εαυτό τους (νιώθουν ότι είναι υπεύθυνα για την κακοποίηση).

(γ) Απομόνωση γιατί κάτι είναι «στραβό σε μένα», γιατί νιώθουν μόνα τους σε αυτή την εμπειρία τους, γιατί αντιμετωπίζουν πρόβλημα να μιλήσουν για αυτό το θέμα.

(δ) Λύπη για κάτι «που τους πήραν», επειδή έχασαν ένα μέρος από τον εαυτό τους, επειδή μεγάλωσαν πολύ γρήγορα, επειδή προδόθηκαν από κάποιον που εμπιστεύονταν(Πρεκατέ 2011) .

(ε) Ενοχή επειδή δεν ήταν ικανά να σταματήσουν την κακοποίηση, επειδή πιστεύουν ότι «συνέβαλαν» στην κακοποίηση, επειδή το αποκάλυψαν, επειδή το κράτησαν κρυφό, ντροπή που συμμετείχαν σε αυτή την πράξη, που το σώμα τους ανταποκρίθηκε στην κακοποίηση και σύγχυση γιατί μπορεί ακόμα να αγαπούν αυτόν που τα κακοποίησε και γιατί τα αισθήματά τους αλλάζουν διαρκώς (Γιωτάκος 2004- Malchiodi 2001).

Η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να είναι σωματική, προφορική ή συναισθηματική και περιλαμβάνει τα σεξουαλικά χάδια, την έκθεση ή συμμετοχή παιδιών σε σεξουαλικές δραστηριότητες ενηλίκων ή σε πορνογραφικές ταινίες και φωτογραφίες, το βιασμό ή την προσπάθεια για βιασμό και τον εξαναγκασμό, την εξαπάτηση, τη δωροδοκία, την απειλή ή την άσκηση πίεσης σε παιδιά για τη συμμετοχή σε σεξουαλική δραστηριότητα (Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Πρόληψης Σεξουαλικής Κακοποίησης 2008- Wallace 2002).

1.2. Η επίδραση της βίας στον ψυχισμό του παιδιού

Είναι γεγονός ότι η βία με οποιαδήποτε μορφή κι αν εκδηλώνεται , έχει πολλές και ποικίλες συνέπειες (Γκιωνάκης 2008) στον ψυχισμό ενός παιδιού. Κατά την επίσημη Ένωση Αμερικανών Ψυχολόγων και την Αμερικανική Παιδιατρική Εταιρεία η βία ασκεί σημαντική επίδραση στον ψυχισμό του παιδιού .Πιο συγκεκριμένα:

(α) Απευαισθητοποιεί τα παιδιά τόσο απέναντι στη βία όσο στα θύματά της (Ανδρουλάκη 2011). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι τα παιδιά δε σοκάρονται από βίαια θέματα ακόμα κι αν αυτά γίνουν μπροστά στα μάτια τους ,χάνουν με άλλα λόγια την ευαισθησία τους και γίνονται σκληρά και βίαια.

(β) Εθίζονται στη βία τόσο πολύ που την υιοθετούν ως τρόπο ζωής και ως τρόπο επίλυσης των διαφορών τους με άλλους ανθρώπους. Η βία, με άλλα λόγια, οδηγεί σε ακόμα περισσότερη βία και έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος βίας που δεν σπάει ποτέ ,αλλά γίνεται όλο και ανθεκτικότερος.

(γ) αυξάνει την επιθετικότητα και την παραβατική ή αντικοινωνική συμπεριφορά, σύμφωνα με πορίσματα πολλών ερευνών (πάνω από 1000, όπως τονίζει η Ανδρουλάκη 2011).Ένα παράδειγμα τέτοιων ερευνών είναι η έρευνα που έγινε στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια (αναφορά στην Ανδρουλάκη 2011) βασικό εύρημα της οποίας ήταν ότι η παρακολούθηση βίαιων σκηνών ,ακόμα και σε ταινίες κινούμενων σχεδίων έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά να εμφανίζουν σαφή βίαιη συμπεριφορά καθώς τσακώνονται περισσότερο και χτυπούν άλλα παιδιά στο παιχνίδι και είναι τρομερά αυτά.

Άλλες ψυχολογικές συνέπειες της βίας για ένα παιδί είναι επίσης, η χρήση και η κατάχρηση ουσιών, νομίμων ή μη ,η καθυστέρηση στη ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη, αλλά και διαταραχές διατροφής και ύπνου και βίωση συναισθημάτων ντροπής και ενοχής (Γκιωνάκης 2008).

Πολλοί μελετητές έχουν διαπιστώσει ότι πέρα από τις παραπάνω γενικές συνέπειες της βίας στον ψυχισμό του παιδιού, κάθε μορφή κακοποίησης έχει τις δικές τις συνέπειες .Έτσι η σωματική κακοποίηση επιδρά αρνητικά στον ψυχισμό του παιδιού προκαλώντας στο παιδί τάσεις φυγής και απομόνωση (Πρεκατιέ και Γιωτάκος 2005). Οι ψυχολογικές συνέπειες της συναισθηματικής/ψυχολογικής βίας είναι περισσότερες καθώς τα παιδιά που έχουν υποστεί κάποια στιγμή στη ζωή τους ένα τέτοιο είδος βίας διακρίνονται από ανασφάλεια ,χαμηλή αυτοεκτίμηση και

απόσυρση από το προσκήνιο της ζωής καθώς και σημαντικές νευρώσεις (Πρεκατιέ & Γιωτάκος 2005).Τέλος, η σεξουαλική κακοποίηση προκαλεί νευρικές διαταραχές και διαταραχές ύπνου (Aisnscough & Kay 2000) .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΛΟΓΟ

2.1. Η βία στην Παιδική Λογοτεχνία

Η Παιδική Λογοτεχνία , όπως έχουμε ήδη αναφέρει ανωτέρω, περιλαμβάνει τα αισθητικά δικαιωμένα καταξιωμένα κείμενα λογοτεχνίας που απευθύνονται στα παιδιά. Οπότε συνειρμικά, μπορεί κανείς να θέσει το ερώτημα του αν και κατά πόσο η βία , ένα φαινόμενο σκληρό και καταστροφικό συνάδει με τέτοια έργα (Maureen 1993) τα οποία πρέπει να διακρίνονται από τρυφερότητα, ευγενή αισθήματα κλπ.;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι εύκολη. Είναι γεγονός πάντως ότι η βία είναι δυνατό να ανιχνευθεί στο σύνολο της Παιδικής Λογοτεχνίας , σε όλα τα είδη της. Ο λόγος είναι, κατά τη γνώμη μας ότι η Παιδική, όπως και η Γενική Λογοτεχνία, από τη στιγμή που δημιουργείται από τον άνθρωπο, είναι αδύνατο να είναι απαλλαγμένη από προσωπικά βιώματα και συναισθήματα, τα οποία μέσω της φαντασίας επεκτείνονται προκειμένου να αποκτήσουν νόημα και μετουσιώνονται σε καλλιτεχνικό δημιούργημα. Η Λογοτεχνία, με άλλα λόγια, δεν εκφράζει τίποτε περισσότερο από την ίδια τη ζωή, «τη φυσική και πολιτιστική πραγματικότητα» (Tatar 1992:145) βασικό στοιχείο της οποίας είναι και η βία.

Έτσι, σε όλο τον κόσμο έχουμε πολλά δείγματα της Παιδικής Λογοτεχνίας, όπου η ύπαρξη βίαιων σκηνών παντός είδους είναι γεγονός: είτε ως φυσική τιμωρία παιδιών στο σχολείο ή στο σπίτι («Τομ Σώγερ»), είτε ως πολεμικές σκηνές («Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ», «Ο Ροβινσών Κρούσος», «Ο Τελευταίος των Μοϊκανών»), είτε ως παραδειγματική τιμωρία του κακού.

Με βάση τα παραπάνω, επομένως, μπορούμε να καταλήξουμε στη διαπίστωση ότι η βία συνιστά κοινό θέμα του συνόλου σχεδόν των έργων της Παιδικής Λογοτεχνίας (Maureen 1993), ελληνικής και παγκόσμιας. Η παραδοχή αυτή οδήγησε στην υιοθέτηση, εκ μέρους των μελετητών της Λογοτεχνίας τριών θέσεων ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης του φαινομένου της βίας στην Παιδική Λογοτεχνία (Maureen 1993).

Η πρώτη θέση είναι εκείνη που τάσσεται σαφώς ενάντια στα έργα εκείνα της Παιδικής Λογοτεχνίας, που περιέχουν βία. Παράδειγμα τέτοιων θέσεων, είναι οι θέσεις της Whitehead στο έργο της «Old Lies Revised. Young Readers and the Literature at War and Violence» (αναφορά στο Maureen 1993). Η βία είναι ανεπίτρεπτη σύμφωνα με την παραπάνω θέση στην Παιδική Λογοτεχνία, και για το

λόγο αυτό, επειδή δεν μπορούν να σταματήσουν να κυκλοφορούν τα παλαιότερα έργα της Παιδικής Λογοτεχνίας, θα πρέπει να δημιουργηθούν και να προωθηθούν νέα που δεν θα περιέχουν βίαιες σκηνές και θα υπερκαλύψουν τα παλαιά, ώστε να μη διαβάζονται τόσο πολύ από τα παιδιά.

Η δεύτερη θέση υποστηρίζει ότι εφόσον η βία είναι εγγενής ποιότητα της ανθρώπινης ζωής δεν είναι δυνατό να εξοβελισθεί από την Παιδική Λογοτεχνία. Όμως, ταυτόχρονα το παιδί ακροατής και αναγνώστης των κειμένων αυτών δεν μπορεί να εμποτίζεται με βία. Για αυτό, ως λύση, προτάθηκε από το South Australian Branch of the Psychologist for the Prevention of War (αναφορά στον Maureen 1993) να γίνεται άμεσα ορατή στα κείμενα αυτά και η εναλλακτική λύση στη βία, ώστε το παιδί να υποβοηθείται στη διαχείρισή της. Άρα κι εδώ, η λύση στο πρόβλημα προσδοκάται από τα νέα ,σύγχρονα δείγματα της Παιδικής Λογοτεχνίας, ανά τον κόσμο.

Τέλος, η τρίτη θέση υποστηρίζει ότι η βία στην Παιδική Λογοτεχνία είναι όχι μόνο αναπόφευκτη, αλλά και απαραίτητη, με την έννοια ότι βοηθά το παιδί να έρθει αντιμέτωπο με τις πραγματικές συνθήκες της ζωής και να προσπαθήσει να τις δεχθεί και να τις διαχειρισθεί. Δεν παύει, όμως, όπως είπαμε να είναι σε μια ηλικία, όπου το καλό και το κακό αποτυπώνονται πολύ εύκολα στην ψυχή του. Γι αυτό, οι περιγραφές δεν θα πρέπει να είναι πολύ αναλυτικές, ούτε άκρως ρεαλιστικές. Επίσης, θα πρέπει να τονίζονται, ταυτόχρονα με την αναφορά στο βίαιο γεγονός και οι άσχημες συνέπειές της.

2.2. Η βία στο παραμύθι

Η χρήση της βίας στο παραμύθι είναι ένα φαινόμενο υπαρκτό και αμφιλεγόμενο αφού δεν είναι λίγοι εκείνοι που τάσσονται τόσο υπέρ όσο και κατά της ύπαρξης της στο παραμυθικό πλαίσιο.

Από τη μια μεριά είναι εκείνοι που θεωρούν ότι το παιδί και μάλιστα αυτό της προσχολικής και πρώιμης σχολικής ηλικίας θα πρέπει να προστατεύεται από την επαφή με κάθε μορφής βίας είτε αυτή είναι στην τηλεόραση, είτε στον υπολογιστή, είτε στο βιβλίο (Boudinot 2005). Πολύ περισσότερο δε στο βιβλίο το οποίο θεωρείται πιο "αθώα" ενασχόληση και παραπέμπει σε "ψυχαγωγία" περισσότερο παρά σε "διασκέδαση", άρα θα πρέπει να περιλαμβάνει μόνο ό,τι οδηγεί στην αγωγή της ψυχής και τίποτε περισσότερο.

Υπάρχει όμως και η άλλη μερίδα μελετητών, επιστημόνων ,παιδαγωγών κλπ. που θεωρεί ότι η βία στο παραμύθι συμβάλλει στην καλύτερη και ασφαλέστερη κοινωνική μόρφωση του παιδιού. Ο λόγος γι αυτό, είναι ότι το παιδί δε μεγαλώνει προστατευμένο σε ένα προσεκτικά διαμορφωμένο κοινωνικό περιβάλλον ,αλλά έρχεται από νωρίς σε επαφή με το σύνολο των φαινομένων της κοινωνικής ζωής άρα και με τη βία την οποία συναντά κάθε στιγμή της ζωής του. Έτσι, θα έχει αποκτήσει μια προοπτική και για τις δυσκολίες της ζωής (Δασκαλάκη & Βούλγαρη 2010) άσχετα αν δεν μπορεί ακόμα να τις κατανοήσει σε όλες τις διαστάσεις.

Η βία όσο κι αν μας εκπλήσσει σ' έναν χώρο όπως το παραμύθι που όλοι μας το είχαμε συνδέσει με τα χρόνια της παιδικής αθωότητας, δεν θεωρείται ότι έχει, όταν υπάρχει στο πλαίσιο του, καταστροφικές συνέπειες για τον ψυχισμό του παιδιού (Δασκαλάκη & Βούλγαρη 2010) κι αυτό για πάρα πολλούς λόγους. Πρώτα-πρώτα το παραμύθι είναι συμβολικός λόγος από τη φύση του και το παιδί κατανοεί ότι το κακό και οι άσχημες πράξεις σε αυτό δεν είναι αλήθεια, άρα δεν φοβάται (Αναγνωστόπουλος 1987β). Επίσης η βία υπάρχει και μάλιστα στην πλειονότητα των παραμυθιών .Όμως η βία αυτή δεν παρουσιάζεται εκτενώς και με παραστατικές εικόνες αλλά αναφέρεται ως στιγμιαίο γεγονός(Αναγνωστόπουλος 1987β-Μερακλής 2007). Κατ' αυτόν τον τρόπο, το παιδί δε σχηματίζει νοητικές αναπαραστάσεις της ώστε να υφίσταται μόνιμη και μεγάλη επίδραση ο ψυχισμός του (Αναγνωστόπουλος 1987β). Αποτέλεσμα αυτού είναι να μη φωλιάσει μόνιμα ο φόβος στην ψυχή του παιδιού, αλλά ακόμα και αν το παιδί αισθανθεί ταραχή, φόβο ή και τρόμο ακόμα, τα συναισθήματα αυτά να είναι παροδικά. Ξεχνιούνται με την αμέσως επόμενη σκηνή του παραμυθιού που συνήθως είναι χαρούμενη ή τουλάχιστον πιο ανάλαφρη.

Επίσης θεωρείται ότι οι σκηνές βίας στο παραμύθι όχι μόνο δεν βλέπουν τον ψυχισμό του παιδιού, τουλάχιστον όχι τόσο όσο άλλα πεδία βίας με τα οποία έρχεται σε επαφή το παιδί καθημερινά όπως τηλεοπτικές ταινίες, κόμικ κλπ, αλλά μπορεί να αποδειχθεί και ιδιαίτερα χρήσιμη και προστατευτική προς τον παιδικό ψυχισμό (Αναγνωστόπουλος 1987β- Bettelheim 1995- Γεργατσούλης 2007-Μαλαφάντης 2007-Μερακλής 2007). Επειδή ο λόγος του παραμυθιού είναι συμβολικός και ο κόσμος του φανταστικός, αφήνει στα παιδιά το περιθώριο να διαχειριστούν ψυχικές εκδηλώσεις που έξω από τον παραμυθιακό χώρο θα ήταν απειλητικές γι'αυτό (Χατζηδημητρίου 2011) και δεν θα το τολμούσε ποτέ (Bettelheim 1995). Για παράδειγμα, ο λύκος, η κακιά μάγισσα, ο τρομερός δράκος μπορεί να ταυτιστεί στον ψυχισμό του παιδιού με έναν ενήλικο-γονιό, εκπαιδευτικό ή γείτονα ή κάποιον

συμμαθητή του με τον οποίο είναι θυμωμένος και δεν μπορεί να του το δείξει. Έτσι, την ώρα που ακούει ή διαβάζει παραμύθι για το πώς ο κυνηγός σκοτώνει το λύκο που έχει καταπιεί εν τω μεταξύ την κοκκινোসκουφίτσα και του ανοίγει την κοιλιά για να την βγάλει, προβάλλει όλα τα συναισθήματά του για το άτομο πάνω στο λύκο που ούτως ή άλλως είναι κακός, άρα του αξίζει ό,τι παθαίνει, κι έτσι λυτρώνεται. Του δίνεται η δυνατότητα να αναμετρηθεί με το κακό και να το νικήσει (Bettelheim 1995-Κωστοπούλου 2009). Έτσι, σύμφωνα με τον παιδοψυχολόγο Bettelheim (1995) τα παραμύθια βοηθούν το παιδί να βγει από δύσκολες συναισθηματικές καταστάσεις.

2.3. Η βία στο λαϊκό παραμύθι.

Έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο ότι το παραμύθι έχει πολύ θετική επίδραση στην ανάπτυξη του συνόλου της προσωπικότητας του παιδιού, γεγονός που υποστηρίζεται από πολλούς ερευνητές .

Είναι όμως εξίσου επιστημονικά τεκμηριωμένο, όπως και ο Dundes υποστηρίζει (αναφορά στο Tatar 1992), ότι το λαϊκό παραμύθι περιέχει πολλές από τις σκηνές ενδοοικογενειακής ή άλλης βίας που συναντάμε ακόμα και σήμερα στην πραγματική καθημερινή ζωή, όπως για παράδειγμα αιμομιξία, εγκατάλειψη ανηλίκων, ζήλια και ανταγωνισμός μεταξύ αδελφών, ακρωτηριασμός, δολοφονίες, ακόμα και κανιβαλισμός.

Η πιο πάνω σκέψη επιβεβαιώνεται και ερευνητικά. Οι Refilwe M. Malimabe-Ramagoshi, Jacobus G. Maree, Daleen Alexander and Maisha M. Molepo (2007) μελέτησαν τα λαϊκά παραμύθια της Setswana της Ν. Αφρικής, προκειμένου να διαπιστώσουν την ύπαρξη ή μη σκηνών βίας σε αυτά, και πιο συγκεκριμένα σκηνές παιδικής κακοποίησης. Βασικό εύρημα της έρευνάς τους ήταν ότι η συντριπτική πλειονότητα των λαϊκών παραμυθιών της περιοχής αυτής δεν είναι και τόσο προϊόντα της φαντασίας των ιθαγενών, αλλά αντανακλούν πραγματικά περιστατικά σωματικής, συναισθηματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών από ενήλικους- άνδρες και γυναίκες- τα οποία μάλιστα προβάλλονται και από τον τοπικό τύπο. Ένα παράδειγμα τέτοιου παραμυθιού, το οποίο είναι πολύ δημοφιλές στην περιοχή της Setswana έχει τίτλο «Πως τα Παιδιά του Chakijane Έβαλαν Τέλος στην Κακοποίηση του Αδερφού Φιδιού». Στο παραμύθι αυτό, ο Chakijane, που είναι ένα κουνέλι των βράχων, δέχεται την επίσκεψη ενός δόλιου φιδιού που τον πείθει ότι είναι αποδεκτό να κοιμηθεί με την δεκάχρονη κόρη του και έτσι γίνεται. Στο τέλος, όμως, το φίδι αποκεφαλίζεται, ο

πατέρας τιμωρείται για την πράξη της αιμομιξίας και το κορίτσι πεθαίνει (Refilwe et al.2007).

Επίσης, άλλα παραδείγματα βίας βρίσκονται στα κλασικά παραμύθια που σχεδόν όλοι μας έχουμε ακούσει στα παιδικά μας χρόνια και έχουμε αγαπήσει, αλλά στην αρχική τους μορφή, δηλαδή στην μορφή που τα εξέδωσε για πρώτη φορά ο Περρώ. Έτσι στο παραμύθι «Η Κοκκινοσκουφίτσα», ο λύκος δεν καταπίνει το μικρό κορίτσι αλλά το κατασπαράζει, ο Παπουτσωμένος Γάτος προβαίνει σε απίστευτες πράξεις ωμότητας για να κάνει πλούσιο τον αφέντη του, ο πρίγκιπας δεν ξυπνά την Ωραία Κοιμωμένη με ένα φιλί αλλά με τις νεκροφιλικές τάσεις του, ο Κοντορεβιθούλης συνεργεί ηθικά στη δολοφονία των επτά μικρών θυγατέρων του Γίγαντα (Κουτελάκη 2010).

Αλλά και στα παραμύθια των αδερφών Γκριμ ισχύει το ίδιο. Στο παραμύθι της «Χιονάτης» η κακιά μητριά συλλαμβάνεται, οδηγείται μπροστά στη Χιονάτη και αυτή την καταδικάζει να χορέψει μέχρι θανάτου σε πυρωμένα παπούτσια γεμάτα καρφιά. Στην «Ωραία Κοιμωμένη», συναντάμε νεκροφιλικές τάσεις καθώς η φαινομενικά νεκρή κοπέλα βιάζεται από ένα γέρο βασιλιά και ξυπνά την ώρα που γεννά τα παιδιά του (Κουτελάκη 2010). Όσον αφορά στα ελληνικά παραμύθια θα δούμε αναλυτικά πιο κάτω ποιές μορφές βίας συναντάμε και με ποια ένταση.

Τα προαναφερθέντα περιστατικά βίας είναι σημαντικό να εξεταστούν και με βάση το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτά γίνονταν αντικείμενο αφήγησης, όπως υποστηρίζει η Warner στο έργο της «Από το τέρας στην ξανθιά» (αναφορά στον Boudinot 2005). Υπό αυτό το πρίσμα, αυτό που τώρα είναι τρομακτικό τότε μπορεί να ήταν συνηθισμένο ή και αστείο. Έτσι, ίσως μπορεί να εξηγηθεί το γιατί υπάρχουν τόσα περιστατικά βίας στο λαϊκό παραμύθι όλων των χωρών του κόσμου :γιατί προφανώς δεν σόκαραν κανένα άνθρωπο της εποχής τους. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι οι πρώτες προσπάθειες "αποπαίδωσης"- δηλαδή απάλυνσης των άσεμων ή βίαιων σκηνών- ξεκίνησαν κατά την Αναγέννηση για να ικανοποιηθεί η ακοή της αριστοκρατίας.

Ο Dawbert (αναφορά στο Boudinot 2005) δίνει μια άλλη πιθανή αιτία για την ύπαρξη βίας στο λαϊκό παραμύθι λαμβάνοντας υπόψη τις επικοινωνιακές περιστάσεις εντός των οποίων το παραμύθι γινόταν αντικείμενο αφήγησης. Αυτό δηλαδή που υποστηρίζει ο Dawbert είναι ότι η σημασία του παραμυθιού δεν έγκειται τόσο στο λεκτικό κομμάτι του, στο τι δηλαδή λέει κάποιος, αλλά στις συνθήκες αφήγησης-ποιός το λέει και πώς το λέει. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Zipes (αναφορά στο Boudinot

2005). Έτσι κάποιος μπορεί να διηγείται ένα τυπικά ανώνυμο παραμύθι με τρόπο τόσο τρομακτικό-συχνό απότομο ανέβασμα της φωνής, τρομακτικές γκριμάτσες κλπ.- που να τρομοκρατήσει το παιδί για μέρες και κάποιος άλλος να διηγηθεί ένα παραμύθι με βίαιες σκηνές με τρόπο τόσο ήρεμο και ανώδυνο ώστε το παιδί να κρατήσει μόνο το αίσιο τέλος. Επίσης για το ίδιο θέμα ο Boudinot (2005) κάνοντας μια επισκόπηση σχετικών ερευνών αναφέρει ότι:

- Τα παιδιά είναι σε θέση να ξεχωρίσουν την αλήθεια από το μύθο ειδικότερα στην ηλικία των 4-5 χρόνων.
- Τα παιδιά στη βία εκτίθενται από πολύ μικρή ηλικία μέσω των επαφών τους με τους συνομηλίκους τους, τους ενήλικες της οικογένειάς τους ή του ευρύτερου κύκλου τους αλλά και με τα θεάματα της τηλεόρασης, βίντεο, DVD κλπ., όπως ανέφεραν οι Alban & Guggebuhl (αναφορά στο Boudinot 2005).
- Η έλξη που ασκεί το παραμύθι στο παιδί δεν θα ήταν τόσο μεγάλη αν ήταν εντελώς απαλλαγμένα από βία ή σασπένς. Αποτελούν, δηλαδή, τα στοιχεία αυτά, ένα κομμάτι της μαγείας τους (Boudinot 2005).

Εκείνο που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι οι σκηνές βίας παρατηρούνται στα παραμύθια όλου του κόσμου και όχι μόνο μιας χώρας. Για παράδειγμα, στα ελληνικά παραμύθια η τιμωρία είναι φυσική κυρίως- ξύλο, λακτίσματα, τράβηγμα μαλλιών- και συναισθηματική- φωνές, κατάρες κλπ.- και λιγότερο σεξουαλική. Στα ιταλικά λαϊκά παραμύθια ο συνήθης θάνατος είναι στην πυρά, στα γερμανικά σε ένα βαρέλι με καρφιά που κυλά από μια μεγάλη κατηφόρα, ενώ στα ρώσικα, ο θάνατος είναι αποτέλεσμα του έντονου κρύου (Tatar 1992).

Από τα παραπάνω, γίνονται φανερά δύο στοιχεία. Το πρώτο είναι η οικουμενική διάσταση της ύπαρξης στοιχείων βίας στο λαϊκό παραμύθι. Το δεύτερο είναι η τοπικότητα που διακρίνει αυτά τα στοιχεία βίας, με την έννοια ότι το μέσο εφαρμογής και άσκησης της βίας είναι ανάλογο των φυσικών, πολιτισμικών, κοινωνικών, ιστορικών κλπ. χαρακτηριστικών της χώρας ,μέσα στην οποία λέγεται. Για παράδειγμα, στην Ιταλία, όπου η κουλτούρα της χώρας εμπεριέχει μνήμες ιεροεξεταστικού χαρακτήρα, ο θάνατος λαμβάνει χώρα στην πυρά, στη Ρωσία, όπου επικρατεί δυνατό κρύο, το κρύο είναι το μέσο εξόντωσης, ενώ στην Ελλάδα χρησιμοποιείται πολύ το ξύλο- κατάλοιπο, προφανώς της ελληνικής φρονηματιστικής κουλτούρας (Διεύθυνση Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας 2007)- και ο αποκεφαλισμός- κατάλοιπο, ίσως των ιστοριών του χριστιανικού μαρτυρολογίου και

των αρχαίων μαχών. Γίνεται φανερό, έτσι, για άλλη μια φορά ότι τα λαϊκά παραμύθια αντικατοπτρίζουν την κοινωνική, πολιτισμική και φυσική πραγματικότητα του τόπου εντός του οποίου απαντώνται (Malimabe-Ramagoshi et al.2007- Tatar 1992).

Συμπερασματικά, λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι το λαϊκό παραμύθι δεν προβάλλει σκληρές βίας στο παιδί, αλλά αντίθετα τις στηλιτεύει αφού ποτέ δεν επικρατούν. Επικρατεί το καλό και η ηρεμία κάτι που κάνει το λαϊκό παραμύθι να δρα λειτουργικά και απελευθερωτικά για το παιδί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΠΑΙΔΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΚΑΙ ΒΙΑ

3.1. Ιστορική αναδρομή του ενδιαφέροντος για το παιδικό σχέδιο

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το παιδικό σχέδιο ανάγεται χρονικά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και γίνεται φανερό από τον αριθμό των μελετών³ που αφορούσαν το παιδικό σχέδιο και οι οποίες αρχικά είχαν συνδεθεί με τον χώρο της πειραματικής ψυχολογίας, ενώ αργότερα διαφοροποιήθηκαν για να χρησιμοποιηθούν από πολλούς άλλους χώρους όπως η παιδαγωγική, η κοινωνιολογία, η αισθητική κλπ.

Αφετηρία της ενασχόλησης των ειδικών με το παιδικό σχέδιο στάθηκε η αναγνώριση της ιδιαιτερότητας του παιδιού στα τέλη του 20^{ου} αιώνα (Μερεντιέ 1981). Κατά τα έτη 1880-1900, υπό την επίδραση του γαλλικού διαφωτισμού και της παιδαγωγικής του J. Rousseau, ανακαλύπτεται η παιδική ηλικία και το παιδί παύει να θεωρείται όπως στο παρελθόν μικρογραφία του ενήλικα. Έτσι αρχίζει να εκδηλώνεται ενδιαφέρον και για τις δράσεις του, που ως τότε περνούσαν απαρατήρητες. Ταυτόχρονα, το υψηλό κόστος που διέκρινε ως τότε τα βασικά καλλιτεχνικά μέσα και υλικά (χαρτί και μολύβι), και τα έκανε κατάλληλα μόνο για σοβαρές και επικερδείς χρήσεις και όχι για ζωγραφική, μειώθηκε με αποτέλεσμα να χρησιμοποιούνται και για ζωγραφική και σχέδιο από τα παιδιά της εποχής (Μερεντιέ 1981). Έτσι το παιδικό σχέδιο αρχίζει να αναπτύσσεται σημαντικά και υπό την επίδραση του έργου του J.Rousseau και πάλι αρχίζουν να επισημαίνονται συγκεκριμένα στάδια ή εξελικτικές φάσεις της «γραφικής ανάπτυξης του παιδιού» (Μερεντιέ 1981:12).

Τον επόμενο αιώνα, και ιδιαίτερα στις αρχές του, η ψυχολογία του παιδιού και η ψυχανάλυση ασχολούνται ιδιαίτερα με το παιδικό σχέδιο. Ο J.Piaget, στο πλαίσιο του πρώτου επιστημονικού τομέα, προσπαθεί μέσα από πολλές μελέτες να κατανοήσει τους μηχανισμούς της έκφρασης του παιδιού μέσα από διάφορους τρόπους- γραφικό, πλαστικό, κινησιακό, μουσικό (Μερεντιέ 1981). Ανακαλύπτονται, κατ' αυτό τον τρόπο, οι ιδιαίτεροι νόμοι που διέπουν την παιδική ψυχή και παράλληλα και το παιδικό σχέδιο. Έτσι, ενώ ως τότε το παιδικό σχέδιο θεωρούνταν ως «αποτυχία» ή το πολύ σαν «προπαρασκευαστική άσκηση» για τον «μελλοντικό

---

³ Ως το 1981 η Φλ. Ντε Μερεντιέ αναφέρει ότι περίπου 800 βιβλία και άρθρα αποτελούσαν τη σχετική με το θέμα αυτό φιλολογία (Μερεντιέ 1981:12), ενώ η C.A.Malchiodi (2001:20) αναφέρει ότι η φιλολογία αυτή είναι «πολύάριθμη»

καλλιτέχνη», τώρα αρχίζει να αντιμετωπίζεται ως μια αυθεντική και πρωτότυπη παραγωγή που έχει να πει κάτι για το δημιουργό του, δηλαδή το ίδιο το παιδί. Από την άλλη μεριά, η ψυχαναλυτική θεραπεία αρχίζει να χρησιμοποιεί και αυτή το παιδικό σχέδιο- το 1926 η S. Mongersten εφαρμόζει τη μέθοδο του παιδικού σχεδίου κατά τη θεραπευτική ενασχόλησή της με την περίπτωση ενός εννιάχρονου άλαλου παιδιού (Μερεντιέ 1981).

Παράλληλα και ο τομέας της αισθητικής αρχίζει να ενδιαφέρεται για το παιδικό σχέδιο. Έτσι, αρχίζουν να εμφανίζονται αρκετές, ακαδημαϊκές καθαρά, μελέτες που αφορούσαν το «αισθητικό αισθητήριο» των παιδιών, στο πλαίσιο των οποίων ο παιδικός τρόπος σχεδίασης, το «παιδικό στυλ» αντιπαραβάλλονταν με πίνακες καταξιωμένων καλλιτεχνών, ή το παιδικό σχέδιο εξετάζονταν υπό το πρίσμα των «κανόνων του ωραίου» (Μερεντιέ 1981:13) κλπ. Επίσης και η κοινωνιολογία δεν έμεινε αμέτοχη μπροστά στις νέες εξελίξεις, αλλά αρχίζει να μελετά το παιδικό σχέδιο με συγκριτικού χαρακτήρα μελέτες- για παράδειγμα οι μελέτες του Probst και αργότερα του Rioux κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα σχετικά με τη ανάπτυξη του παιδικού σχεδίου στον μουσουλμανικό χώρο (Μερεντιέ 1981).

Τέλος μια ακόμα πολύ σημαντική εξέλιξη που συνέβαλλε στην εστίαση του ενδιαφέροντος στο παιδικό σχέδιο, εκτός από την αλλαγή στις αντιλήψεις περί παιδικής ηλικίας και την εξέλιξη και διάδοση των πλαστικών και γραφικών τεχνικών και μέσων, είναι μια βαθιά τομή στην τέχνη, που έλαβε χώρα κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Μερεντιέ 1981). Την εποχή αυτή οι καλλιτέχνες αρχίζουν να ενδιαφέρονται για καλλιτεχνικές μορφές που ως τότε βρίσκονταν στο περιθώριο της τέχνης και θεωρούνταν ασήμαντες ή και άχρηστες, επιζητούν την πρωτοτυπία και την αυθεντικότητα, την επιστροφή στις απαρχές της τέχνης αυτής καθ' εαυτής. Τα στοιχεία αυτά τα βρίσκουν στην παιδική ζωγραφική και τα μελετούν και τα χρησιμοποιούν μέσα σε μια ατμόσφαιρα «παλινδρόμησης» που «δίνει στο παιδικό σχέδιο μια υποδειγματική αξία» (Μερεντιέ 1981).

Αποτέλεσμα της συνύπαρξης όλων των προαναφερθέντων παραγόντων ήταν να αναπτυχθεί μια τεράστια φιλολογία (Μερεντιέ 1981), η οποία γίνεται όλο και μεγαλύτερη με την πάροδο του χρόνου ως το σήμερα, γύρω από το παιδικό σχέδιο και τις συνιστώσες του, η οποία είχε μια διττή κατεύθυνση. Η πρώτη κατεύθυνση είναι η ερμηνεία του παιδικού σχεδίου μέσω μιας ψυχαναλυτικής προσέγγισης μόνο ή κυρίως, ενώ η δεύτερη είναι η καθιέρωση μιας παιδαγωγικής του σχεδίου. Σήμερα, οι μελετητές του παιδικού σχεδίου καταδεικνύουν την ανάγκη για μια σφαιρική

περισσότερο κατανόηση του παιδικού σχεδίου και της λειτουργίας του, προκειμένου να γίνει αυτό πληρέστερα κατανοητό και να αποφευχθούν λάθη και μονομέρειες στην ερμηνευτική του.

3.2. Η γλώσσα του παιδικού σχεδίου

Το παιδικό σχέδιο συνιστά μια ολόκληρη «γλώσσα» που το παιδί χρησιμοποιεί προκειμένου να εκφραστεί και να ικανοποιήσει τις πολυποίκιλες ανάγκες της ηλικίας του (Μερεντιέ 1981:30). Υπόβαθρο της παραδοχής αυτής είναι η πεποίθηση ότι το βασικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη κατά τη μελέτη ενός παιδικού σχεδίου δεν είναι το θέμα του, αλλά οι συναισθηματικά και εκφραστικά φορτισμένες «μορφικές αναλογίες» που «κρύβονται» πίσω από τις εικόνες του (Μερεντιέ 1981:30). Το παιδικό σχέδιο είναι λοιπόν μια ειδική γλώσσα και ως τέτοια διακρίνεται για το δικό της «λεξιλόγιο» (Τόμας & Σιλκ 1997:109) και τη δική της «σύνταξη» (Μερεντιέ 1981:30).

Όταν το παιδί ζωγραφίζει θέτει σε εφαρμογή ένα ολόκληρο «ρεπερτόριο από γραφικά σημεία» (Μερεντιέ 1981:30, Τόμας & Σιλκ 1997:108), όπως είναι ο ήλιος, ο άνθρωπος, τα σπίτια, τα πλοία, τα λουλούδια κλπ. Ως προς αυτά τα στοιχεία του εκφραστικού ρεπερτορίου του παιδιού έχουμε να κάνουμε δύο παρατηρήσεις. Η πρώτη αφορά το χαρακτήρα των εν λόγω σημείων- τα σημεία αυτά είναι συμβολικά (Μερεντιέ 1981). Ως εκ τούτου δίνουν στο παιδικό σχέδιο ένα χαρακτηριστικό που απαντάται τόσο στο σχέδιο όσο και στα όνειρα και στο παραμύθι και δεν είναι άλλο από τη δυνατότητα για «συμβολοποίηση» (Μερεντιέ 1981). Η δεύτερη παρατήρηση αφορά στον αριθμό τους. Έχει βρεθεί ότι ο αριθμός των στοιχείων αυτών είναι σχετικά μεγάλος και παραμένει ίδιος σε όλες τις καλλιτεχνικές παραλλαγές όλων των παιδιών όλων των ηλικιών, λαμβανομένων βέβαια υπόψη των παραλλαγών που κάθε ηλικία εμφανίζει (Μερεντιέ 1981).

Ο πρώτος που συστηματικά ασχολήθηκε με τα βασικά στοιχεία του γραφικού και πλαστικού λεξιλογίου του παιδιού και τα προσδιόρισε ήταν ο Α. Stern, δημιουργώντας μια «πραγματική γραμματική» τους (Μερεντιέ 1981:31). Ένα από τα στοιχεία στα οποία επικεντρώθηκε ο Α. Stern ήταν η εξέλιξη των μορφών στο παιδικό σχέδιο. Υποστήριξε, στην εν λόγω συνάφεια, ότι όταν μια μορφή χάνει, λόγω της παιδικής εξέλιξης, την εκφραστική της αξία και σημασία δεν χάνεται αλλά επαναχρησιμοποιείται σε μια «υπολειμματική εικόνα», κατά την ορολογία του Α.

Stern (Μερεντιέ 1981:31). Παράδειγμα ενός τέτοιου μετασχηματισμού αποτελεί η ανθρώπινη φιγούρα. Όταν το παιδί εξελισσόμενο κατορθώσει να φτιάξει μια σχετικά τελειοποιημένη ανθρώπινη φιγούρα, τότε ο άνθρωπος-γυρίνος, η πρώτη μορφή ανθρώπου για το παιδί, αντικαθίσταται από μια «υπολειμματική» εικόνα του ήλιου που συνίσταται σε ένα ήλιο με ανθρώπινο πρόσωπο (Μερεντιέ 1981:31).

Η χρήση αυτών των στοιχείων του βασικού εκφραστικού λεξιλογίου του παιδιού είναι αδιαφοροποίητη για το παιδί. Ο διαχωρισμός και η διαφοροποίησή τους θα γίνει κατά τη σχολική ηλικία υπό την επίδραση των ενηλίκων (Μερεντιέ 1981). Ο λόγος γι αυτό είναι η εξέλιξη της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης. Το παιδί θέλει να γίνεται κατανοητό από τους σημαντικούς για εκείνον ενήλικους και συνειδητοποιεί ότι για να το κατορθώσει αυτό θα πρέπει να χρησιμοποιεί τα στοιχεία του πιο πρακτικού εκφραστικού κώδικα και με αρωγό την εξέλιξη το κατορθώνει κατακτώντας την αφηγηματική ή απεικονιστική πλευρά του σχεδίου (Μερεντιέ 1981).

3.3. Εξελικτικά στάδια του παιδικού σχεδίου

Το παιδικό σχέδιο, όπως ίσως έγινε κατανοητό και από τα προηγούμενα, δεν αποτελεί μια αυτόματη κατάκτηση του παιδιού. Αντίθετα η παιδική ζωγραφική ακολουθεί συγκεκριμένα στάδια εξέλιξης, όπως συμβαίνει και με τη νόηση, το παιχνίδι ή τον λόγο.

Ο Lyquet (αναφορά στο Μερεντιέ 1981:39-40 –Τόμας & Σιλκ 1997:57-59) δέχεται τέσσερα στάδια εξέλιξης του παιδικού σχεδίου:

(α) Στάδιο του «τυχαίου ρεαλισμού»: το στάδιο αυτό συνιστά το τέλος της περιόδου του μουτζουρώματος και η έναρξή του τοποθετείται γύρω στο 2^ο έτος της ηλικίας του παιδιού. Στο πλαίσιο του τυχαίου ρεαλισμού, το παιδί ανακαλύπτει κατά τρόπο τυχαίο μια «μορφική αναλογία» ανάμεσα σε ένα αντικείμενο και το σημείο του. Στη συνάφεια αυτή δημιουργεί το σχέδιό του, το οποίο, αξίζει να σημειωθεί ότι το ονοματίζει αναδρομικά.

(β) Στάδιο του «αποτυχημένου ρεαλισμού»: πρόκειται ουσιαστικά, όσον αφορά την ουσία του σταδίου, για μια περίοδο εκμάθησης. Το παιδί έχοντας ανακαλύψει, στην προηγούμενη φάση, την «ταυτότητα» μορφής και αντικειμένου, καταβάλλει προσπάθεια αναπαραγωγής αυτής της μορφής. Άλλοτε αυτές οι προσπάθειες είναι επιτυχείς και άλλοτε όχι. Η διάρκεια του

σταδίου είναι από το 3^ο ως το 4^ο έτος του παιδιού.

(γ) Στάδιο του «διανοητικού ρεαλισμού»: η έναρξη του σταδίου αυτού τοποθετείται στο 4^ο έτος της ηλικίας του παιδιού και το τέλος του γύρω στα 10^ο-12^ο έτος. Αποτελεί το βασικό στάδιο της εξέλιξης του παιδικού σχεδίου και το βασικό του χαρακτηριστικό είναι ότι το παιδί σχεδιάζει ένα αντικείμενο όπως το ξέρει και όχι όπως το βλέπει. Σχεδιάζει με άλλα λόγια όχι με το μάτι, αλλά με την αίσθηση. Η, υπό αυτό το πρίσμα, γραφική έκφραση του παιδιού συντελείται μέσω δύο μεθόδων που αυτό χρησιμοποιεί. Η πρώτη μέθοδος είναι η «επιπέδωση» ή «περιστροφική προβολή», όπου τα αντικείμενα δεν απεικονίζονται «προοπτικά», αλλά «προβάλλονται στο ίδιο επίπεδο γύρω από έναν άξονα ή ένα σημείο». Η δεύτερη μέθοδος είναι η «διαφάνεια», που συνίσταται στην ταυτόχρονη απεικόνιση ενός αντικειμένου αλλά και του περιεχομένου του- για παράδειγμα, το παιδί σε αυτό το στάδιο ζωγραφίζει ένα σπίτι στο οποίο φαίνονται τα αντικείμενα, η ζωγραφίζει ένα μωρό στη διάφανη κοιλιά της μητέρας του. Αυτό ο τύπος διαφάνειας κατά τον Freeman (1980) (αναφορά στον Τόμας & Σιλκ 1997:58) στοχεύει στο να μπορέσει το παιδί να μας δείξει κάτι που είναι κρυμμένο και μη ορατό, αλλά εκείνο το βλέπει (Malchiodi 2001). Η διαφάνεια δεν αποτελεί, ως εκ τούτου, για το παιδί μια χωρική εμπειρία, αλλά πρωτίστως συναισθηματική (Malchiodi 2001). Ένα άλλο επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό που εμφανίζεται στο συγκεκριμένο στάδιο, είναι το υπερβολικά μεγάλο μέγεθος αναλόγως της σημασίας που αποδίδεται στο αντικείμενο ή κάποιου τραύματος ή οδυνηρής εμπειρίας που σχετίζεται με αυτό (Malchiodi 2001).

(δ) Στάδιο του «οπτικού ρεαλισμού»: το στάδιο αυτό αρχίζει από το 10^ο-12^ο έτος της ηλικίας του παιδιού και μετά. Εδώ το παιδικό σχέδιο φτάνει στο τέλος του. Το παιδί ανακαλύπτει την προοπτική και υποτάσσεται σχεδιαστικά στους νόμους της.

Στη συνάφεια αυτή, θα παρουσιάσουμε πιο κάτω τους βασικούς εξελικτικούς δρόμους που ακολουθούν δύο βασικά δομικά στοιχεία του παιδικού σχεδίου: η ανθρώπινη μορφή και ο χώρος.

3.3.1. Εξέλιξη της έννοιας της ανθρώπινης μορφής

Η ανθρώπινη μορφή συνιστά ένα στοιχείο που εμφανίζεται ή λανθάνει σε κάθε σχεδόν παιδικό σχέδιο (Τόμας & Σιλκ 1997). Κι αυτό συμβαίνει για δύο λόγους (Μερεντιέ 1981). Ο πρώτος από αυτούς είναι ότι το παιδί προβάλλει σε αυτό το δικό του σώμα κι έτσι γίνεται αντιληπτό από τους άλλους-κι αυτό του αρέσει πολύ. Ο δεύτερος λόγος είναι η ανιμιστική και ανθρωπομορφική τάση του μικρού παιδιού που αρέσκεται να εμψυχώνει τα πάντα.

Ως δομικό στοιχείο του παιδικού σχεδίου, η ανθρώπινη μορφή εμφανίζεται με το σώμα και τα τέσσερα άκρα του. Η σύνθεσή της αποτελεί συνδυασμό δύο παλαιότερων μορφών: της ακτινοβολίας, από την οποία προέρχεται ο άνθρωπος γυρίνος και των εφαπτόμενων κύκλων, που δίνει στο παιδί τη δυνατότητα να προσθέσει σώμα στο πρόσωπο που ήδη έχει μάθει να σχεδιάζει (Μερεντιέ 1981).

Ο Α. Stern (αναφορά στο Μερεντιέ 1981:55), διακρίνει τέσσερα στάδια στην πορεία του παιδιού προς τη δημιουργία μιας πιο εξελιγμένης μορφής του ανθρώπου. Αυτά είναι:

- ο «άνθρωπος-γυρίνος», που αποτελεί και την αφετηρία της έννοιας,
- ο «άνθρωπος- πατάτα», που συνιστά εξέλιξη του προηγούμενου με τέσσερα άκρα,
- ο «άνθρωπος- δρόμος», που συνιστά εξέλιξη του «ανθρώπου-γυρίνου» αλλά με δύο άκρα και
- ο άνθρωπος- λουλούδι, που είναι η προέκταση του «ανθρώπου-γυρίνου» με μια μόνο απόφυση.

3.3.2. Εξέλιξη της έννοιας του χώρου.

Όπως και η ανθρώπινη μορφή έτσι και ο χώρος είναι ένα δομικό στοιχείο του παιδικού σχεδίου η αναπαράσταση του οποίου εξελίσσεται μαζί με το παιδί και τις ανάγκες του. Ο Piaget (αναφορά στο Μερεντιέ 1981- Τόμας & Σιλκ, 1997) διακρίνει τρεις φάσεις σε αυτή την εξέλιξη (Μερεντιέ 1981:81-89):

(α) Στάδιο της «συνθετικής ανικανότητας» (τυχαίος ή αποτυχημένος ρεαλισμός): στο πλαίσιο αυτού του σταδίου αυτού το παιδί δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη του τις ευκλείδειες και τις προβολικές σχέσεις. Τηρείται όμως η σχέση γειτνίασης μεταξύ των μορφών. Ο άνθρωπος παριστάνεται ε δύο

χέρια που έχουν όμως τοποθετηθεί στο κεφάλι ή στην ίδια πλευρά του σχεδίου. Οι μορφές είναι κάπως διαφοροποιημένες αλλά «οι σχέσεις πλαισίωσης και εγκλεισμού» είναι σωστές στα απλά σχέδια αλλά στα σύνθετα μπορούν να αναπαρασταθούν με ένα ιδιαίτερο τρόπο- τα μάτια έξω από το πρόσωπο, για παράδειγμα. Οι συνεχόμενες μορφές απλά τοποθετούνται μαζί- για παράδειγμα, ο καβαλάρης πάνω στο άλογό του.

(β) Στάδιο του «διανοητικού ρεαλισμού» (4-10 χρ.): στο δεύτερο αυτό στάδιο αρχίζουν να διαμορφώνονται οι προβολικές και ευκλείδειες σχέσεις διαμορφώνονται και να τηρούνται οι τοπολογικές σχέσεις, αν και μεταξύ των δύο ειδών σχέσεων παρατηρείται ανταγωνισμός και σύγκρουση. Για παράδειγμα, το παιδικό σχέδιο του χώρου την περίοδο αυτή διακρίνεται από το χαρακτηριστικό της διαφάνειας. Το εν λόγω χαρακτηριστικό είναι σωστό από τοπολογική άποψη, αφού δείχνει μια σχέση εγκλεισμού και διάκρισης εσωτερικού και εξωτερικού, αλλά από προβολική άποψη είναι λάθος. Το ίδιο και το χαρακτηριστικό της περιστροφικής προβολής που εμφανίζεται αυτή την περίοδο είναι αντίθετο στον ευκλείδειο χώρο αφού παρέχει ένα σχέδιο στο οποίο συμπλέκονται πολλές οπτικές γωνίες.

(γ) Στάδιο του «οπτικού ρεαλισμού» (8-9 χρ. και εξής): έχοντας ήδη κατακτήσει τις τοπολογικές σχέσεις, το παιδί προσπαθεί να κατακτήσει την προοπτική και από κει και πέρα να εξελίξει τις σχεδιαστικές του μορφές όλο και περισσότερο.

Πάντως, ανεξάρτητα από τα παραπάνω στάδια δεν θα πρέπει ποτέ να διαφεύγει της προσοχής μας ότι η σχέση του παιδιού με το σχεδιασμό του χώρου και των στοιχείων του διακρίνεται από μια ιδιαιτερότητα: ανταποκρίνεται κυρίως σε συναισθηματικές και όχι μετρικές απαιτήσεις (Μερεντιέ 1981). Με άλλα λόγια, το παιδί όταν τοποθετεί στο χαρτί στοιχεία του χώρου δεν επικεντρώνει την προσοχή του στις αναλογίες, αλλά τους αποδίδει «ένα συναισθηματικό μέγεθος» (Μερεντιέ 1981:67).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας τοπολογικής σχέσης αποτελεί το σπίτι. Το σπίτι συνιστά τον πρώτο χώρο που εξερευνά το παιδί καθότι αποτελεί το φυσικό εκείνο χώρο στον οποίο διαμένει με την οικογένειά του και με την οποία τον μοιράζεται. Για το λόγο αυτό αποτελεί σύμβολο του οικογενειακού περιβάλλοντος και ως τέτοιο είναι φορτισμένο με έντονα συναισθήματα (Μερεντιέ 1981).

Το σπίτι λειτουργεί ως ένας μυθικός χώρος για το παιδί πάνω στον οποίο

μπορεί να προβάλλει τα άγχη του και τις φαντασιώσεις του, ένα τμήμα του κόσμου και των συναισθημάτων του παιδιού (Μερεντιέ 1981). Οι ειδικοί (Μερεντιέ 1981) διακρίνουν δύο κατηγορίες σπιτιών στο παιδικό σχέδιο. Η πρώτη κατηγορία είναι το παραδοσιακό σπίτι με τις γεωμετρικές γραμμές (στέγη με οξεία κορυφή, καμινάδα που συνήθως καπνίζει, ανοίγματα κλπ.) ενώ η δεύτερη κατηγορία περιέχει πιο αυθόρμητες απεικονίσεις στις οποίες ανιχνεύονται οι χωρικές προτιμήσεις του παιδιού. Τις περισσότερες φορές στο σπίτι οδηγεί ένα μονοπάτι, ένας δρόμος κλπ ή/ και βρίσκεται κοντά σε κάποιο είδος νερό(ποταμάκι, ρυάκι, θάλασσα κλπ.).

3.4. Βασικές θεωρήσεις του παιδικού σχεδίου

Είναι γεγονός ότι κατά καιρούς το παιδικό σχέδιο προσεγγίζεται από όλο και περισσότερες οπτικές γωνίες (Malchiodi 2001-Μερεντιέ 1981)- εξελικτική, ψυχαναλυτική, ψυχολογική, κλπ. Ακολούθως θα παρουσιάσουμε εν συντομία τις βασικότερες από αυτές προκειμένου να καταστεί φανερή η πολυπλοκότητα της ερμηνευτικής του παιδικού σχεδίου (Malchiodi 2001-Μερεντιέ 1981- Τόμας & Σιλκ 1997), μια και αυτή η ερμηνευτική, σε υποτυπώδη φυσικά μορφή, αποτελεί μία από τις τρεις διαστάσεις της έρευνάς μας.

3.4.1. Προβολική θέαση του παιδικού σχεδίου

Θεωρητικό υπόβαθρο αυτής της προσέγγισης του παιδικού σχεδίου, που κάνει την εμφάνισή της από το 1940 και μετά (Τόμας & Σιλκ 1997) είναι η Προβολική ψυχολογία. Υπό αυτό το πρίσμα, το σχέδιο επιτρέπει την προβολή της προσωπικότητας του δημιουργού του, αποτελεί ένα δείκτη και μια αντανάκλαση της προσωπικότητάς του (Malchiodi 2001- Μερεντιέ 1981). Κατ' αυτό τον τρόπο, σημαντικό δεν είναι το παιδικό σχέδιο αυτό καθ' εαυτό και αν είναι καλλιτεχνικά άρτιο ή όμορφο, αλλά το νόημα στο οποίο παραπέμπει, αυτό που ο δημιουργός του θέλει να πει μέσω αυτού.

Έτσι άρχισαν να γίνονται διάφορες μελέτες από ψυχολόγους , όπως για παράδειγμα ο Αλσούρελ και ο Χάτουϊκ, προκειμένου η επιστήμη να διεισδύσει στα μυστικά του παιδικού σχεδίου και να τα ερμηνεύσει. Βασικά κριτήρια ερμηνευτικής του καθιερώθηκαν ο τρόπος που το παιδί χρησιμοποιεί τη γραμμή και το χρώμα και το είδος τους, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο γραμμή και χρώμα απλώνονται στη

σχεδιαστική επιφάνεια. (Μερεντιέ 1981) Για παράδειγμα μια γραμμή περισσότερο ή λιγότερη έντονη δείχνει ένα δημιουργό επιθετικό ή μη ή μια γραμμή με καμπύλες χαρακτηρίζει τους ευαίσθητους δημιουργούς ενώ μια γραμμή με γωνίες έναν σκληρό δημιουργό. Το ίδιο ισχύει και για την επιλογή ή μη του χρώματος ή για το είδος των χρωμάτων με τα οποία ζωγραφίζει ένα παιδί.

Η προβολική προσέγγιση του παιδικού σχεδίου και η στο πλαίσιο της θεώρησή του ως δείκτη της προσωπικότητας του δημιουργού του οδήγησε στη διαμόρφωση των διαγνωστικών τεστ προσωπικότητας που θα δούμε αμέσως πιο κάτω.

3.4.2. Το παιδικό σχέδιο ως διαγνωστικό εργαλείο

Αυτή η διάσταση του παιδικού σχεδίου ήταν ανέκαθεν ιδιαίτερα ελκυστικός για τους επιστήμονες. Έτσι το μεγαλύτερο μέρος της σχετικής με το παιδικό σχέδιο βιβλιογραφίας καλύπτεται από την «περιγραφή διαφόρων τεστ» που καθιστούν δυνατή τη «διάγνωση με βάση τη γραφική» (Μερεντιέ 1981:99). Τα τεστ αυτά είναι δύο κατηγοριών.

Από τη μια μεριά είναι τα τεστ νοημοσύνης και από την άλλη τα τεστ προσωπικότητας (Μερεντιέ 1981). Τα τεστ νοημοσύνης, έχοντας ως υπόβαθρο τις μελέτες που καθόρισαν τα στάδια εξέλιξης του παιδικού σχεδίου, ζητούσαν από τα παιδιά «να αναπαράγουν διάφορα γεωμετρικά σχήματα, να σχεδιάσουν ελεύθερα ή κάποια φυσικά αντικείμενα», με σκοπό ν' αποφανθούν περί του επιπέδου πνευματικής ωρίμανσης του παιδιού ή να διαγνώσουν κάποιο είδος νοητικής καθυστέρησης (Μερεντιέ 1981:101). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων τεστ αποτελεί το «τεστ απεικόνισης ανθρώπινης φιγούρας» της Goodenough, του Fay κλπ.(Μερεντιέ1981).

Τα τεστ προσωπικότητας, από την άλλη, είναι βασισμένη στην προβολική θεώρηση του παιδικού σχεδίου, που προαναφέραμε και πιο συγκεκριμένα στην παραδοχή ότι σε αυτό προβάλλεται το σύνολο της παιδικής προσωπικότητας. Τα τεστ αυτού του είδους είναι πολυάριθμα και στο πλαίσιο τους ζητείται από τα παιδιά να ζωγραφίσουν κάποια αντικείμενο – π.χ. «τεστ σπιτιού»-, κάποιους ανθρώπους –π.χ. «τεστ οικογένειας» (Malchiodi 2001:126) ή κάποιο ελεύθερο σχέδιο (Μερεντιέ 1981:104). Κριτήρια με βάση τα οποία γίνεται η διάγνωση είναι το μέγεθος των μορφών, ο τρόπος διάταξής τους πάνω στο χαρτί, τα χρώματα που χρησιμοποίησαν και τα όμοια.

Καταλήγοντας να σημειώσουμε ότι τα τεστ προσωπικότητας αναπτύχθηκαν μετά τα τεστ νοημοσύνης.

3.4.3. Ψυχαναλυτική θεώρηση του παιδικού σχεδίου

Βασική έννοια και σε αυτή την προσέγγιση του παιδικού σχεδίου είναι αυτή της προβολής, αλλά με την ψυχαναλυτική χροιά της. Υπό το ψυχαναλυτικό, λοιπόν, πρίσμα ως προβολή ορίζεται «ο ψυχαναλυτικός μηχανισμός που συνίσταται στη μεταβίβαση στο πρόσωπο του ψυχαναλυτή των αισθημάτων που άλλοτε ένιωθε το άτομο για τους γονείς του» (Μερεντιέ 1981:92). Εδώ ακριβώς έγκειται και η διαφορά μεταξύ προβολικής και ψυχαναλυτικής θεώρησης του παιδικού σχεδίου. Στο πλαίσιο της πρώτης το παιδικό σχέδιο θεωρείται καθρέφτης της προσωπικότητας του παιδιού, στο πλαίσιο της δεύτερης έχουμε το στοιχείο της μετατόπισης το παιδικό σχέδιο είναι το μέσο πάνω στο οποίο προβάλλονται, μετατοπίζονται, σύμφωνα με τον Freud οι ασυνείδητοι φόβοι του (Τόμας & Σιλκ 1997:94). Σκοπός του παιδιού στη δεύτερη περίπτωση η εκτόνωση των συναισθημάτων (Τόμας & Σιλκ 1997).

Τα κριτήρια ερμηνευτικής του παιδικού σχεδίου είναι ίδια με εκείνα που αναφέρθηκαν στην προβολική θεώρηση. Διαφέρει ο τρόπος ερμηνείας τους. Έτσι, στην ψυχαναλυτική προσέγγιση η επιλογή του σχήματος και ο τρόπος αποτύπωσής του στο χαρτί αποκαλύπτουν τα προβλήματα ή ψυχικά τραύματα ή τις αναστολές του ατόμου. Για παράδειγμα αν ένα παιδί χρησιμοποιεί συστηματικά ένα συγκεκριμένο γραμμικό ή χρωματικό μοτίβο, τότε κρίνεται ως μια «ιδεοληπτική» προσωπικότητα με «καταναγκαστικές παρορμήσεις» ή ένα παιδί που ζωγραφίζει ένα μικροσκοπικό σχήμα στο κέντρο ενός μεγάλου χαρτιού κρίνεται ως άτομο φοβισμένο και κλειστό, ενώ να καλύπτει όλο το χαρτί με κοφτές, νευρικές γραμμές είναι ένας ασταθής χαρακτήρας (Μερεντιέ 1981:94).

3.5. Συναισθηματικές συνιστώσες του παιδικού σχεδίου

Το παιδικό σχέδιο, ως μορφή τέχνης, αποτελεί ένα σημαντικό μέσο για την κατανόηση της προσωπικότητας του παιδιού και για την αντιμετώπιση συνθηκών που τα επηρεάζουν αρνητικά, από συναισθηματικής πλευράς- αποτελεί έναν «αναγνωρισμένο τρόπο έκφρασης των συναισθημάτων» του παιδιού (Malchiodi 2001:155).

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μετά και υπό την επίδραση της προβολικής ψυχολογίας αρχικά και της ψυχανάλυσης αργότερα, όπως ήδη αναφέρθηκε σε προηγούμενο σημείο του παρόντος, καταβλήθηκε προσπάθεια να εξεταστεί το περιεχόμενο των σχεδίων που παρήγαν παιδιά τα οποία είχαν δεχθεί σοβαρά συναισθηματικά πλήγματα- ήταν θύματα βίας ή είχαν εμπλεχθεί σε καταστάσεις έντονων συναισθηματικών κρίσεων (Malchiodi 2001).

Η προσπάθεια αυτή βασίστηκε στην προβολική παραδοχή ότι ορισμένα «σύμβολα και δομικά στοιχεία» του (παιδικού)σχεδίου μπορεί να αποτελέσουν «ένδειξη συναισθηματικής οδύνης» και ύπαρξης «συναισθηματικών προβλημάτων» (Malchiodi 2001:156). Υπάρχει μια πολύ μεγάλη κλινική βιβλιογραφία αποτελούμενη από έρευνες όπως αυτές των Neale (1994) ή των Sobol & Cox (1992) (αναφορά στο Malchiodi 2001) που υποστηρίζει τη σχέση «εικαστικής έκφρασης» και «συναισθηματικών εμπειριών» του παιδιού, αποτελούμενη όμως από μελέτες περίπτωσης και για το λόγο αυτό μη πρόσφορες για γενικεύσεις και ποσοτικά δεδομένα που θα έδιναν πιο αξιόπιστα αποτελέσματα. Γι αυτό το όλο ζήτημα απαιτεί προσοχή και το παιδικό σχέδιο θα πρέπει να συναξιολογείται με άλλα στοιχεία προκειμένου να καταλήξει κάποιος σε συμπεράσματα (Malchiodi 2001- Μερντιέ 1981-Τόμας & Σίλκ 1997).

Ένας άλλος περιορισμός που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι ότι το συναισθηματικό περιεχόμενο των παιδικών σχεδίων διακρίνεται από μεγάλη πολυπλοκότητα (Malchiodi 2001) και για το λόγο αυτό ο προσδιορισμός και πολύ περισσότερο η αξιολόγησή του αποτελεί δύσκολη υπόθεση. Οι βασικοί λόγοι γι αυτό είναι δύο. Ο πρώτος είναι ότι το κάθε παιδί είναι διαφορετικό και είναι δυνατό να εκφράσει όχι μόνο με το δικό του μοναδικό τρόπο τα συναισθήματά του για ένα γεγονός που του κόστισε συναισθηματικά αλλά και με πολλούς διαφορετικούς τρόπους κάθε φορά. Ο δεύτερος είναι ότι ο ενήλικας μπορεί, βλέποντας τα στοιχεία του παιδικού σχεδίου- χρώμα, γραμμή, κίνηση- να προβάλλει τα δικά του συναισθήματα και τη δική του οπτική σε αυτά, αναγνωρίζοντας στο παιδικό σχέδιο συναισθηματικές συνιστώσες που είναι δικές του και όχι του παιδιού (Malchiodi 2001).

Επίσης ο τρόπος με τον οποίο ένα παιδί θα εκφράσει τα συναισθήματά του μέσα στο σχέδιό του δεν είναι πάντα εύκολο να αναγνωρισθεί. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για τα πιο μικρά σε ηλικία παιδιά τα οποία, έχοντας ένα περιορισμένο οπτικό και εκφραστικό λεξιλόγιο, αδυνατούν να εκφράσουν με άνεση και πληρότητα

τα συναισθήματά του (Malchiodi 2001).

Μπορούμε, πάντως, λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω περιορισμούς, να κάνουμε δεκτή την άποψη ότι τα παιδικά σχέδια συνιστά μια «δεξαμενή συγκράτησης συναισθημάτων» (Malchiodi 2001:157) τα οποία μπορούμε να αναγνωρίσουμε και να βοηθήσουμε, αν χρειαστεί, το παιδί να τα διαχειρισθεί. Για παράδειγμα, ένα παιδί που έχει θυμό για τους γονείς ή τα αδέρφια του μπορεί ανακουφισθεί εκφράζοντας εικαστικά τα συναισθήματά του οδηγούμενο στην διαχείριση και μετέπειτα επίλυση της συναισθηματικής πίεσης ή σύγκρουσης που βιώνει.

Πέντε είναι τα βασικά δομικά στοιχεία ενός παιδικού σχεδίου που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη μελέτη και αξιολόγηση του συναισθηματικού περιεχομένου ενός παιδικού σχεδίου (Malchiodi 2001- Μερντιέ 1981-Τόμας & Σιλκ 1997): το σχήμα, το χρώμα, η γραμμή, το μέγεθος και η συνολική οργάνωση του σχεδίου.

Το χρώμα θεωρείται στενά συνδεδεμένο με το συναίσθημα (Malchiodi 2001- Μερντιέ 1981-Τόμας & Σιλκ 1997). Στη μελέτη του παιδικού σχεδίου το ενδιαφέρον στρέφεται στη μονοχρωμία, αν δηλαδή το παιδί επιμένει να ζωγραφίζει με ένα μόνο χρώμα, στην με ασυνήθιστο τρόπο χρήση των χρωματικών μέσων και υλικών από το παιδί ή ο εκ μέρους του συστηματικός υπερτονισμός ενός χρώματος έναντι κάποιων άλλων. Για παράδειγμα, το κόκκινο θεωρείται το χρώμα που εκφράζει τα πιο έντονα συναισθήματα- επιθετικότητα, θυμό, μίσος- αλλά και το πάθος και την αγάπη, το κίτρινο συνδέεται με την ενέργεια και τα θετικά συναισθήματα, το μπλε με την ηρεμία αλλά και με την κατάθλιψη, ενώ η υπερβολική χρήση του μαύρου σε ένα σχέδιο θεωρείται αρνητικό σε ένα σχέδιο (Malchiodi 2001- Μερντιέ 1981- Τόμας & Σιλκ 1997).

Το μέγεθος, και ιδιαίτερα αυτό της ανθρώπινης μορφής, είναι επίσης ένα στοιχείο του παιδικού σχεδίου με συναισθηματική σημασία, καθώς σχετίζεται με τα αισθήματα αυτοεκτίμησης ή κατωτερότητα ενός ατόμου (Malchiodi 2001- Μερντιέ 1981-Τόμας & Σιλκ 1997).

Για τα υπόλοιπα τρία στοιχεία του σχεδίου έχουμε κάνει ήδη λόγο σε προηγούμενο σημείο του παρόντος.

3.6. Στοιχεία έκφρασης της βίας στο παιδικό σχέδιο

Το πρώτο στοιχείο που αναμένεται από να είναι ορατό σε ένα σχέδιο του οποίου ο δημιουργός έχει υποστεί βία ή έχει δει σκηνές βίας ή έχει ακούσει

περιγραφές της είναι η ζωηρότητα, η παραστατικότητα και η λεπτομερής απεικόνιση των σκηνών που του προκάλεσαν τα αρνητικά συναισθήματα (Malchiodi 2001). Δεν είναι όμως πάντα έτσι.

Στις περισσότερες περιπτώσεις τα παιδιά δεν ζωγραφίζουν αυθόρμητα το βίαιο συμβάν, ενώ όπως φαίνεται από την ποιότητα της γραμμής, τη δομή και το περιεχόμενο των σχεδίων τους δεν παραθέτουν ιδιαίτερες λεπτομέρειες. Χρησιμοποιούν περιορισμένη γκάμα χρωμάτων- κυρίως μαύρο ή κόκκινο . Επίσης προσπαθούν να τελειώσουν γρήγορα το σχέδιο με αποτέλεσμα να οι μορφές να είναι ατελείς και κακοφτιαγμένες. Τέλος, τα έργα τους είναι απλά και μοιάζουν περισσότερο με μουτζουρώματα ή «στερεότευπες καρικατούρες» (Malchiodi 2001:188).

Η επανάληψη είναι άλλο ένα χαρακτηριστικό των σχεδίων που εκφράζουν βία. Τα παιδιά που για κάποιους λόγους βίωσαν βία επαναλαμβάνουν συχνά εικόνες που αφορούν το συμβάν που τα τραυμάτισε ή τη διάσωσή τους από το βίαιο σκηνικό ή/ και με βίαιες ή καταστροφικές πράξεις εναντίον του δράστη (Malchiodi 2001). Η επανάληψη αυτή έχει μεγάλη σημασία, διότι επιτρέπει στο παιδί που έχει επηρεαστεί από βία ή που έχει υποστεί βία να υπερνικήσει το τραύμα, να αποκτήσει μια μεγάλη δύναμη απέναντί του κι έτσι με την πάροδο του χρόνου να το διαχειρισθεί (Malchiodi 2001).

Άλλο ένα ακόμα βασικό στοιχείο των υπό εξέταση σχεδίων είναι η υπερβολική σκίαση (Malchiodi 2001), η οποία συνδέεται με το άγχος (Hammer 1958, αναφορά στο Malchiodi 2001). Ο Epperson (1990) (αναφορά στο Malchiodi 2001) σε μια έρευνά του με παιδιά που είχαν εκτεθεί στη βία διαπίστωσε ότι διακρίνονται από μία τάση να σκιάζουν το περιβάλλον στα σχέδιά τους. Η υπερβολική σκίαση συχνά λειτουργεί ως κατευναστικό.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Μεθοδολογικές συνιστώσες της έρευνας

1.1. Σκοπός της έρευνας

Από όσα ειπώθηκαν στο θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας, μπορούμε να καταλήξουμε στις εξής διαπιστώσεις:

(α) Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας αρκετών επιστημονικών πεδίων, όπως η λαογραφία, η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και τα λοιπά.

(β) Βασικό στοιχείο των περισσότερων λαϊκών παραμυθιών της πατρίδας μας είναι η ύπαρξη σκηνών βίας στο πλαίσιο της. Το φαινόμενο αυτό, βέβαια, παρατηρείται στα παραμύθια όλου του κόσμου.

(γ) Στο διεθνή χώρο έχουν γίνει αρκετές έρευνες με θέμα τη βία στο λαϊκό παραμύθι (Boudinot 2005- Dawkins 1950- Refilwe et al. 2007- Tatar 1992), ενώ στον ελληνικό χώρο ανάλογες έρευνες είναι λιγότερες (Καραμανώλη και συν.2006- Κουτελάκη 2010-Μερακλής 1999- Μπουλουτζά 2007). Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι δεν έχει αναλυθεί όσο έπρεπε.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω δεδομένα, η παρούσα ερευνητική μελέτη έχει ως σκοπό της (α) την παρουσίαση και ανάλυση παραμυθιών με βία και (β) τη διερεύνηση της επίδρασης που ασκούν οι σκηνές βίας που ανιχνεύονται σε αυτά σε παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας.

1.2. Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων

Με βάση την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και τις επιμέρους διαπιστώσεις στις οποίες καταλήξαμε με τη βοήθειά της, καταβλήθηκε προσπάθεια να διερευνηθούν τα εξής δύο ερευνητικά ερωτήματα:

(α) Τι είδους βία είναι η βία που παρουσιάζεται μέσα στο λαϊκό παραμύθι-σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική ή ένας συνδυασμός ειδών;

(β) Πώς αντιδρούν τα παιδιά ηλικίας 7 και 8 χρονών αντιληπτικά και συναισθηματικά, σε παραμύθια που ενέχουν το στοιχείο της βίας;

1.3. Ερευνητική μέθοδος

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί για τη διερεύνηση ενός ερευνητικού αντικειμένου αποτελεί ζήτημα κεφαλαιώδους σημασίας για τον/την ερευνητή/τρια. Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι από την καταλληλότητα ή μη της μεθόδου θα εξαρτηθεί και η επιτυχία ή μη της έρευνας. Στη συνέχεια θα παρουσιασθούν εκείνες οι μέθοδοι που ενδείκνυνται για την μελέτη του θέματός μας και συνάδουν με τον ερευνητικό μας σκοπό, προκειμένου να επιλέξουμε την πλέον κατάλληλη.

1.3.1. Μέθοδοι ανάλυσης κειμένων

Οι ερευνητικές μέθοδοι που μπορεί κάποιος να χρησιμοποιήσει προκειμένου να αναλύσει ένα κείμενο είναι τρεις: (α) η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου (Quantitative Content Analysis), (β) η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου (Qualitative Content Analysis) και (γ) η κριτική ανάλυση λόγου (Critical Discourse Analysis). Ακολουθώντας, θα γίνει αναφορά σε κάθε μια από αυτές τις μεθόδους χωριστά.

1.3.1.1. Ανάλυση Περιεχομένου

Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου συνιστά μια από τις βασικότερες μεθόδους ανάλυσης κειμένων, διότι με τη βοήθειά της καθίσταται δυνατή η αποκάλυψη, αφενός μεν, της δομής των κειμένων και αφετέρου της σχέσης που υπάρχει μεταξύ των δομικών στοιχείων τους (Κυριαζή, 2005). Ως εκ τούτου, η εν λόγω μέθοδος ενδείκνυται για τη μελέτη και ανάλυση πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους κειμένων, από τη στιγμή που η, ως προς το περιεχόμενο, κειμενική τους διαφορετικότητα ομογενοποιείται και έτσι καθίσταται δυνατή η μεταξύ τους σύγκριση.

Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου ανάγεται χρονικά στον 20^ο αιώνα, αφετηρία της έχει τις Η.Π.Α. και μπορεί να εφαρμοστεί τόσο με ποσοτικούς όσο και με ποιοτικούς όρους. Κατ' αυτό τον τρόπο, μπορούμε να διακρίνουμε δύο είδη της μεθόδου: την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου και την ποιοτική.

1.3.1.1.α. Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου

Η ποσοτική εκδοχή της μεθόδου της ανάλυσης περιεχομένου αναπτύχθηκε στις Η.Π.Α. στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από κοινωνικούς επιστήμονες θετικιστικού

προσανατολισμού (Μπονίδης 2004). Ιδιαίτερα μεγάλη και διαφοροποιημένη, από άποψη στόχων, χρήση της μεθόδου παρατηρείται κατά την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά. Κατά τη διάρκεια της εποχής του πολέμου, η μέθοδος χρησιμοποιήθηκε από τους αμερικανούς κοινωνιολόγους για τη μελέτη και ανάλυση της προπαγάνδας των εχθρών με απώτερο στόχο την αποτελεσματική αντιμετώπισή της. Στην μεταπολεμική εποχή ο σκοπός χρήσης της μεθόδου είναι η μελέτη του καθημερινού λόγου πάσης φύσεως και μορφής προκειμένου να εντοπιστούν οι ιδεολογικές του συνιστώσες. Ως αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης, το φάσμα εφαρμογών της μεθόδου διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει το γραπτό, τον προφορικό λόγο αλλά και τον εικονιστικό λόγο- κείμενα σε εφημερίδες, βιβλία και περιοδικά, κηρύγματα, διαγγέλματα, απαντήσεις σε ερωτηματολόγια, φωτογραφίες, κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικά προγράμματα, διαφημίσεις κλπ. (Μπονίδης 2004).

Ο πρώτος που εφάρμοσε την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου ήταν ο B.Berelson, το 1952, θέτοντας μάλιστα και συγκεκριμένες προϋποθέσεις / κριτήρια για την αποτελεσματική εφαρμογή της. Βασικά χαρακτηριστικά της εν λόγω μεθόδου είναι η αντικειμενικότητα και η συστηματική ποσοτική περιγραφή του έκδηλου και ρητά εκφερόμενου περιεχομένου του κειμένου.

Η ερευνητική εφαρμογή της μεθόδου ξεκινά με την εκ μέρους του/ της ερευνητή/τριας υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης θεωρίας, δηλαδή ενός «εννοιολογικού» οικοδομήματος, το οποίο διατυπώνει, με τη βοήθεια ορισμών, «νομοτελειακών γενικεύσεων» και «καθολικών νόμων», συγκεκριμένες αξιωματικές και γενικής μορφής σχέσεις ανάμεσα σε μεταβλητές (Κελπανίδης 1999). Με άλλα λόγια, η θεωρία είναι απαραίτητη προκειμένου να οδηγηθεί ο/ η ερευνητής/ τρια σε νέες υποθέσεις και νέα ερευνητικά ερωτήματα σε περιοχές προβληματισμού που δεν έχουν- καθόλου ή επαρκώς- διερευνηθεί (Μπονίδης 2004).

Μετά την επιλογή της προς υιοθέτηση θεωρίας ο/ η ερευνητής/ τρια διατυπώνει το ερευνητικό πρόβλημα και προσδιορίζει επακριβώς τα ερευνητικά του ερωτήματα. Ακολούθως, ασχολείται με το ίδιο το προς μελέτη και έρευνα υλικό. Βασική του/ της μέριμνα, που αποτελεί και την πεμπτούσια της μεθόδου, είναι να ταξινομήσει τα κειμενικά στοιχεία του υλικού σε ένα συγκεκριμένο αριθμό κατηγοριών, δηλαδή, με άλλα λόγια, να διαμορφώσει ένα δεδομένο σύστημα κατηγοριών.

Το κατηγορικό αυτό σύστημα έχει ένα συγκεκριμένο χαρακτήρα ανάλογα με το πότε και το πώς διαμορφώνεται. Η πρώτη διάσταση του ζητήματος- χρόνος

διαμόρφωσης- δίνει στο σύστημα των κατηγοριών τον επαγωγικό ή παραγωγικό χαρακτήρα του. Παραγωγικό χαρακτηρίζεται το σύστημα των κατηγοριών στην περίπτωση που οι κατηγορίες καθορίζονται συστηματικά εκ των προτέρων βάσει της θεωρίας που υιοθετεί ο/ η ερευνητής/ τρια. Επαγωγικό θεωρείται στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια της μελέτης του υπο εξέταση υλικού με τη βοήθεια των ερευνητικών υποθέσεων.

Ως προς τη δεύτερη διάσταση του θέματος- τρόπος διαμόρφωσης- πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο θα διαμορφωθούν τελικά οι κατηγορίες της έρευνας δεν συνιστά εύκολη, απλή και τυχαία υπόθεση. Αντίθετα αποτελεί μια φάση της έρευνας που απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, διότι καθορίζει την επιτυχή ή μη έκβαση της έρευνας. Για το λόγο αυτό, κατά τη διάρκεια διαμόρφωσης του συστήματος κατηγοριών της έρευνας είναι απαραίτητο να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις ή, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του B. Berelson (1952), ορισμένα κριτήρια. Με βάση αυτά, το σύστημα των κατηγοριών θα πρέπει να (Μπονίδης, 2004):

- ανταποκρίνεται στους ερευνητικούς σκοπούς και τις ερευνητικές υποθέσεις,
- είναι εξαντλητικό και πλήρες, δηλαδή να περιλαμβάνει όλες τις κειμενικές αναφορές που σχετίζονται με το ερευνητικό αντικείμενο,
- διακρίνεται, από άποψη δομής τόσο από παραγωγικότητα, δηλαδή να μπορεί η κάθε βασική κατηγορία να διαιρείται σε υπο-κατηγορίες, όσο και από επαγωγικότητα- δηλαδή οι υπο-κατηγορίες να διασαφηνίζουν πλήρως την βασική κατηγορία,
- είναι αξιόπιστο,
- είναι ανταποκρίσιμο στην αξίωση για «δωποκειμενικότητα», δηλαδή διαφορετικοί κωδικογράφοι να είναι σε θέση να κωδικογραφούν τις ίδιες αναφορές και να καταλήγουν στις ίδιες κατηγορίες,
- είναι έγκυρο, δηλαδή να μετρά πραγματικά ό,τι έχει ως σκοπό να μετρήσει,
- είναι παραγωγικό, δηλαδή να είναι πρόσφορο προς εξαγωγή συμπερασμάτων και αξιόπιστων δεδομένων,
- επιδιώκει , όπου αυτό είναι εφικτό, την αποκλειστικότητα των κατηγοριών, δηλαδή να επιδιώκει , όταν οι ερευνητικές συνθήκες το επιτρέπουν, να εντάσσει τις αναφορές σε μία και μόνη κατηγορία.

Αφού ο/ η ερευνητής/ τρια τελειώσει με τη διαμόρφωση του συστήματος των κατηγοριών, καλείται, με τη βοήθεια αυτών των κατηγοριών, να μετατρέψει το ποιοτικού χαρακτήρα κειμενικό υλικό του σε μετρήσιμες μονάδες με απώτερο σκοπό του την αποδελτίωση των αναφορών του δείγματος των κειμένων. Ως μέσο για αυτή τη μετατροπή χρησιμοποιούνται οι «μονάδες ανάλυσης», δηλαδή « συγκεκριμένα τμήματα του κειμένου στα οποία ερευνάται η εμφάνιση ή αναφορά των ζητούμενων μεταβλητών» (Μπονίδης 2004:53). Η διαδικασία εύρεσης και επιλογής αυτών των μονάδων είναι πολύ σημαντική καθώς από αυτήν εξαρτώνται τα αποτελέσματα της έρευνας.

Στη σύγχρονη ερευνητική πραγματικότητα οι ερευνητές/τριες χρησιμοποιούν δύο ειδών μονάδων ανάλυσης, τις «μονάδες δειγματοληψίας» και τις «μονάδες καταγραφής». Ως μονάδες δειγματοληψίας θεωρούνται οι «τυπικά οριζόμενες μονάδες» που «αφορούν στο δείγμα το οποίο σχηματίζεται μονάδα-μονάδα από ένα πληθυσμό δειγματοληψίας» και «προσφέρονται για επαγωγική στατιστική» (Krippendorff 1980:98). Μια μονάδα δειγματοληψίας θα μπορούσε για παράδειγμα να είναι ένα παραμύθι ή μια συλλογή παραμυθιών. Οι μονάδες καταγραφής, από την άλλη μεριά, είναι οι μονάδες που «φέρουν συνολικά την πληροφορία» εντός των μονάδων δειγματοληψίας και ως εκ τούτου «παρέχουν τη βάση για την ανάλυση» (Krippendorff 1980:99). Με άλλα λόγια, αποτελούν το μικρότερο τμήμα του περιεχομένου ενός παραμυθιού, όσον αφορά στη δική μας ερευνητική περίπτωση, στο οποίο μετράται η εμφάνιση ενός μηνύματος- μπορεί να είναι μια λέξη, φράση ή και μια ολόκληρη παράγραφο ή ακόμα και ένα ολόκληρο κείμενο, αναλόγως των προθέσεων του ερευνητή/ τρια και των ερευνητικών του σκοπών (Κυριαζή 1999). Οι μονάδες καταγραφής, όποιες κι αν είναι, μελετώνται, καταγράφεται το μήνυμά της και κωδικογραφείται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία (Μπονίδης 2004) .

Πάντως, ως πιο κατάλληλη μονάδα καταγραφής για τη μελέτη κειμένων με σκοπό την ανίχνευση ιδεολογικών μηνυμάτων, οι περισσότεροι ερευνητές (Μπονίδης 2004- Holsti 1969- Κυριαζή 1999) θεωρούν το «θέμα», δηλαδή «μια πρόταση, δήλωση, μια διαβεβαίωση, μια ιδέα, ένα επιχείρημα, μια διαπίστωση, αναφορικά με κάποια από τις υποθέσεις της έρευνας» (Μπονίδης 2004: 54). Ο λόγος για αυτή την προτίμηση είναι ότι θεωρείται το πλέον κατάλληλο μέσο για τη διερεύνηση διαθέσεων, στάσεων, αξιών, πεποιθήσεων κλπ. (Holsti, 1969).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι το θέμα είναι μια μονάδα καταγραφής που παρουσιάζει μιας εγγενής δυσκολία-δεν έχει φυσικά όρια. Η

πρακτική συνέπεια αυτής της δυσκολίας είναι η δυσδιάκριτη οριοθέτηση των θεμάτων και η διάκριση μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να αποβαίνει δύσκολη η «μοναδοποίηση» των γραμματικών μονάδων σε θεματικές. Για τη υπερπήδηση αυτού του προβλήματος ο/ η ερευνητής/ τρια θα πρέπει να έχει μια σχετική εμπειρία στον προσδιορισμό των κριτηρίων βάσει των οποίων θα τεθούν τα όρια μεταξύ των θεμάτων. Έτσι, γίνονται ορισμένες δοκιμαστικές προσπάθειες σε ένα μέρος του υπό έρευνα υλικού, προκειμένου να δοκιμασθεί η λειτουργικότητά τους κι έπειτα εφαρμόζονται στο σύνολο του δείγματος για να συλλεχθούν τα απαραίτητα δεδομένα και να αξιολογηθούν κατάλληλα.

Αποτέλεσμα της παραπάνω δράσης είναι η κωδικογράφηση των δεδομένων και η επεξεργασία τους, όπου τα στοιχεία αναγράφονται στα θεματικά δελτία που έχει ορίσει ο/η ερευνητής/ τρια και μεταφέρονται με αύξοντα αριθμό στα δελτία κωδικογράφησης. Κατ' αυτό τον τρόπο, τα κείμενα γίνονται αριθμοί που επεξεργάζονται είτε με στατιστικό- πακέτο SPSS- είτε με επαγωγικό τρόπο (Κελπανίδης 1999).

Τέλος, τα δεδομένα των αναλύσεων, παρουσιάζόμενα υπό τη μορφή πινάκων ή γραφικών πραστάσεων ερμηνεύονται με βάση τις παραδοχές του θεωρητικού πλαισίου του/ της ερευνητή/ τριας και εξάγονται τα αποτελέσματα της έρευνας.

1.3.1.1.β. Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αποτελεί τη δεύτερη εκδοχή της μεθόδου της Ανάλυσης περιεχομένου. Συνιστά μια προσπάθεια των αμερικανών και πάλι ερευνητών, γύρω στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, να απαγκιστρωθούν από το θετικό ερευνητικό παράδειγμα (Cohen & Manion 1997)- που αντιπροσώπευε τη μελέτη του εμφανούς και ρητού περιεχομένου ενός κειμένου. Πρόθεση των επιστημόνων που δημιούργησαν και ασπάζθηκαν την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου ήταν να πορευθούν προς μια ερευνητική κατεύθυνση που θα ήταν σε θέση να αναδειξεί και να μελετήσει το άδηλο και το λανθάνον μήνυμα ενός κειμένου (Μπονίδης 2008)- την εκ των έσω κατανόηση του ερευνώμενου φαινομένου.

Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνώρισε η μέθοδος κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, οπότε και κάνουν την εμφάνισή τους ποικίλες ερευνητικές τάσεις στο πλαίσιο της με διαφορετικό αντικείμενο και διαφορετικές μεθοδολογικές εστιάσεις και παραδοχές (Vidich & Lyman 2000).

Θεωρητικό υπόβαθρο των διαφόρων αυτών τάσεων μπορούν να θεωρηθούν ποικίλες θεωρία και ποικίλα ρεύματα ερευνητικής σκέψης και δράσης όπως, για παράδειγμα, ο δομισμός και ο μεταδομισμός, η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, η εθνομεθοδολογία, η φαινομενολογία, η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων, η θεωρία του μοντέρνου και του μεταμοντέρνου κλπ. (Μπονίδης 2004).

Πρωτοπόρος στη διαμόρφωση της ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου ήταν ο P. Marying. Θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε, μάλιστα, ότι ό,τι ήταν ο B.Berelson για την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου, ήταν ο P.Marying για την ποιοτική. Αφετηρία της διαμόρφωσης της μεθόδου αποτέλεσε μια εκ μέρους του P. Marying διττή διαπίστωση. Το πρώτο σκέλος αυτής της παρατήρησης αφορούσε την έλλειψη ενός συστηματικού μεθοδολογικού εργαλείου για την ανάλυση ποιοτικού υλικού με βάση συγκεκριμένους ερμηνευτικούς κανόνες. Το δεύτερο σκέλος αφορούσε την ερμηνευτική ασάφεια και την έλλειψη πληρότητα των υφιστάμενων μεθόδων ανάλυσης κειμένου, οι οποίες είχαν μόνο ποσοτικό χαρακτήρα (Μπονίδης 2004).

Έτσι ανέλαβε εκείνος την προσπάθεια διαμόρφωσης ενός μεθοδολογικού παραδείγματος ποιοτικής προσέγγισης του κειμένου, το οποίο περιελάμβανε τρία διαφορετικά υπό-παραδείγματα (Μπονίδης 2004). Το πρώτο από αυτά το ονόμασε «συγκεφαλαίωση» και επρόκειτο για την, μέσω μιας αφαιρετικής διαδικασίας, «ανεύρεση των ουσιαστικών μηνυμάτων» του περιεχομένου του υπό έρευνα υλικού και η «παραγωγή ενός προϊόντος που θα παρέχει μια γενική εικόνα του υλικού αυτού» (Μπονίδης 2004:99).

Το δεύτερο ερευνητικό παράδειγμα ήταν η «εξήγηση», δηλαδή μια ερευνητική διαδικασία που εστίαζε σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου, τα οποία δημιουργούσαν αοριστία ή αμφιβολία. Σκοπός της εξήγησης να τα αποσαφηνίσει μέσω της άντλησης επιπρόσθετου υλικού όχι από το κείμενο αλλά από το συγκεκριμένο (Μπονίδης 2004:99).

Το τρίτο και τελευταίο παράδειγμα ήταν η «δόμηση», δηλαδή η κατάδειξη δεδομένων σημείων και πτυχών του υπό έρευνα υλικού και η αξιολόγησή του υπό το πρίσμα συγκεκριμένων κριτηρίων (Μπονίδης 2004). Η «δόμηση» διακρίνεται σε τέσσερα υπο-παραδείγματα, τα οποία έχουν ως εξής (Μπονίδης 2004:101): (α) τη «δόμηση περιεχομένου», όπου στόχος είναι ο εντοπισμός, στο υλικό του δείγματος, συγκεκριμένων θεμάτων, περιεχομένων και πτυχών και η σύνοσή τους, (β) την «πρότυπη δόμηση», όπου επιχειρείται η ανίχνευση στο υλικό των πιο

χαρακτηριστικών, από άποψη σημασίας, αναφορών και η ακριβής περιγραφή τους- η αντίχνευση, δηλαδή, «προτύπων», τα οποία μπορεί να είναι πρόσωπα, χαρακτηριστικές εκφράσεις κλπ. (γ) την «τυπική δόμηση», στο πλαίσιο της οποίας αναλύεται η εσωτερική διάρθρωση του λόγου- το πώς δομούνται, με άλλα λόγια, και διαρθρώνονται οι προτάσεις, η επιχειρηματολογία κλπ. και τέλος (δ) την «κλιμακοειδή δόμηση».

Τα τρία ερευνητικά παραδείγματα και τα υπο-παραδείγματά τους, που αποτελούν τον πυρήνα της ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου, χρησιμοποιούνται με κάποιες ίσως διευρύνσεις σήμερα και η ερευνητική εφαρμογή της μεθόδου απαιτεί τη διέλευση και ολοκλήρωση συγκεκριμένων φάσεων και σταδίων. Έτσι, ξεκινά από τον καθορισμό του υπό έρευνα υλικού και τον προσδιορισμό και την ανάλυση των συνθηκών διαμόρφωσής του. Εν συνεχεία προχωρά στη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων από μέρος του/ της ερευνητή/ τριας, βάσει του δεδομένου θεωρητικού του πλαισίου, στον προσδιορισμό των τεχνικών ανάλυσης και του κατάλληλου ερευνητικού παραδείγματος. Τελειώνει, δε, με τη δημιουργία ενός συστήματος κατηγοριών, την ανάλυση του υλικού με βάση αυτό και την ερμηνεία των δεδομένων με τη βοήθεια των βασικών ερωτημάτων (Μπονίδης 2004).

1.3.1.2.Κριτική ανάλυση λόγου

Υπό τον όρο «ανάλυση λόγου», εννοούμε ένα «ανομοιογενές σύνολο θεωρητικών και μεθοδολογικών παραδοχών», από τις οποίες είναι δυνατόν ο/η ερευνητής/ τρια «να αντλήσει επιλεκτικά και να συγκροτήσει μια ερευνητική θέση» (Κωνσταντινίδου 2000:80). Οι εν λόγω παραδοχές μπορεί να αντληθούν από χώρους όπως είναι η κοινωνιολογία της επιστημονικής γνώσης, η εθνομεθοδολογία, η σημειωτική, ο μεταμοντερνισμός κλπ.

Ως μέθοδος ανάλυσης κειμένων, η κριτική ανάλυση λόγου κάνει την εμφάνισή της πολύ πρόσφατα- τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Η εν λόγω μέθοδος έχει ως αντικείμενο τον ανθρώπινο λόγο και ο ερευνητικός σκοπός που καλύπτουν και ικανοποιεί είναι η μελέτη της δομικής και της δομημένης φύσης της ανθρώπινης γλώσσας και η αντίχνευση των λειτουργιών και των συνεπειών της χρήσης της.

Ο πυρήνας της υπό εξέταση μεθόδου είναι η παραδοχή ότι μια αφήγηση δεν συνιστά τυχαίο γεγονός. Αντίθετα, μπορεί να θεαθεί ως ένα είδος κατασκευής. Ο

αφηγητής δομεί τη γλώσσα που θα χρησιμοποιήσει για την αφήγησή του από υλικά προερχόμενα από ποικίλες γλωσσικές πηγές όπως είναι, για παράδειγμα, η γλωσσική ορολογία, το γλωσσικό ρεπερτόριο, οι αφηγηματικές δομές κλπ.. Έτσι, κατά την αφηγηματική πράξη κάνει μια επιλογή ανάμεσα σε όλα τα παραπάνω υλικά και αυτή η επιλογή έχει ιδεολογική χροιά.

Τέλος, η ανάλυση λόγου θεωρεί το λόγο ως μια μορφή κοινωνικής πρακτικής. Οι αφηγήσεις, σε αυτή τη συνάφεια, μπορούν να θεωρηθούν ως ένα μέσο που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι προκειμένου να μεταφέρουν ένα μήνυμα και με τη βοήθειά του να καταφέρουν κάτι- να κατηγορήσουν, να κολακεύσουν, να ηρεμήσουν, να τρομάξουν κλπ.

1.3.2. Ερευνητικά εργαλεία συλλογής στοιχείων σχετικά με ατομικές απόψεις

Όταν ο σκοπός μιας έρευνας απαιτεί τη συλλογή στοιχείων σχετικά με τις προσωπικές απόψεις, θέσεις ή στάσεις ενός συγκεκριμένου δείγματος συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με το υπό μελέτη ζήτημα δύο είναι τα συνηθέστερα και βασικότερα ερευνητικά εργαλεία: η συνέντευξη και το ερωτηματολόγιο.

1.3.2.1. Συνέντευξη

Η συνέντευξη, εν γένει, εντάσσεται σε μια ευρύτερη ομάδα μεθόδων που χρησιμοποιούνται στην κοινωνική έρευνα και είναι γνωστές ως «μέθοδοι επισκόπησης» (Cohen & Manion 1997:373). Η συχνότητα χρήσης της συνέντευξης είναι εκτεταμένη τόσο σε επιστημονικές ερευνητικές διαδικασίες όσο και σε δεδομένες συνθήκες της καθημερινής ζωής- ως μέσο αξιολόγησης ενός ατόμου για πρόσληψη σε εργασία ή προαγωγή, για θεραπευτικούς λόγους, για δειγματολόγηση ατομικών απόψεων. (Cohen & Manion 1997:373).

Κοινό σημείο όλων των παραπάνω εφαρμογών της είναι η συνάντηση δύο ή περισσότερων ανθρώπων στο πλαίσιο της οποίας ο ένας (συνεντευκτής) αναζητά πληροφορίες και ο/ οι άλλος/ οι (ερωτώμενος/ οι) παρέχουν πληροφορίες (Cohen & Manion 1997- Πηγιάκη 1988). Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούμε να ορίσουμε τη συνέντευξη ως «συζήτηση δύο ατόμων που αρχίζει από τον συνεντευκτή με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών και επικεντρώνεται σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή,

πρόβλεψη η ερμηνεία» (Cannell & Kahn 1968, στο Cohen & Manion 1997:374).

Χρησιμοποιώντας ως κριτήριο τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να εφαρμοστεί η συνέντευξη σε ένα ερευνητικό πλαίσιο, είναι δυνατό να διακριθούν τέσσερα είδη συνεντεύξεων (Cohen & Manion 1997:373-374, 376-377):

(α) «Τυπική» ή «Δομημένη» συνέντευξη: είναι εκείνη η μορφή συνέντευξης στο πλαίσιο της οποίας τίθενται συγκεκριμένες ερωτήσεις και οι απαντήσεις σε αυτές καταγράφονται σε συγκεκριμένα τυποποιημένα διαγράμματα. Πρόκειται για μια κλειστή διαδικασία.

(β) «Μη-δομημένη» ή «Λιγότερο τυπική συνέντευξη»: στην περίπτωση αυτή ο συνεντευκτής έχει κάποια περιθώρια ελευθερίας ώστε να προβεί σε κάποιες αλλαγές ως προς την αλληλουχία ή τον τρόπο διατύπωσης των ερωτήσεων βάσει οποίων θα εξελιχθεί η συνέντευξη ή ακόμα και να προσθέσει κάποιες ερωτήσεις αν αυτό απαιτηθεί από την πορεία της συζήτησης κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Κατανοητό ότι η εν λόγω μορφή συνέντευξης συνιστά μια ανοιχτή κατάσταση που διακρίνεται από ευελιξία και ελευθερία.

(γ) «Εστιασμένη» ή «Απόλυτα άτυπη συνέντευξη» : στον πλαίσιο αυτής της μορφής της συνέντευξης, ο συνεντευκτής έχει στη διάθεσή του μια γκάμα θεμάτων που έχουν καθορισθεί εκ των προτέρων και καλύπτουν τον ερευνητικό του σκοπό. Με βάση αυτά αναπτύσσει με τον ερωτώμενο μια ελεύθερη συζήτηση γύρω από αυτά, με σκοπό την απόκτηση των απαραίτητων πληροφοριών.

(δ) «Μη-κατευθυντική συνέντευξη»: βασικό της χαρακτηριστικό είναι ότι ο συνεντευκτής εκδηλώνει ελάχιστο ή και καθόλου πολλές φορές έλεγχο σε ό, τι λέγεται από τον ερωτώμενο. Κατ' αυτό τον τρόπο, ο ερωτώμενος αποκτά τον κυρίαρχο ρόλο κατά τη συζήτηση και ο συνεντευκτής δευτερεύοντα. Ο ερωτώμενος μιλά ελεύθερα για το υπό διερεύνηση θέμα και ο συνεντευκτής παίρνει τις πληροφορίες που χρειάζεται όταν αυτές εμφανίζονται, χωρίς να διακόπτει ή να κατευθύνει. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίδει ο συνεντευκτής στη ροή του λόγου του ερωτώμενου, ώστε να μην παρεκκλίνει τελείως του θέματος.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της συνέντευξης ως ερευνητικής τεχνικής είναι αρκετά και σημαντικά (Cohen & Manion 1997). Πρώτα-πρώτα, είναι χρονοβόρα καθώς απαιτεί πολύς χρόνος για την εξέταση του κάθε ερευνητικού υποκειμένου, ενώ ο αριθμός των ατόμων που μπορούν να προσεγγισθούν είναι περιορισμένος. Επίσης, παρέχει πολλές ευκαιρίες για προσωποποίηση και εμβάθυνση όσον αφορά τις πληροφορίες που αποκτώνται με τη βοήθειά της. Τέλος διακρίνεται από αμεσότητα

αλληλεπίδρασης αλλά και υποκειμενικότητα.

1.3.2.2.Ερωτηματολόγιο

Η χρήση ερωτηματολογίου το οποίο συμπληρώνεται από τα υποκείμενα της έρευνας αποτελεί μια από τις πιο συνηθισμένες ερευνητικές μεθόδους (Βάμβουκας 1991-Φίλιας 1996).

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από ένα σύνολο ερωτήσεων τοποθετημένες σε κάποια σειρά αναλόγως των κριτηρίων της έρευνας και έχει ως στόχο να εξασφαλίσει ένα corpus πληροφοριών σχετικά με μερικά ή όλα τα ερωτήματα της έρευνας. Οι εν λόγω ερωτήσεις είναι τριών τύπων (Καμίλη 1989-Φίλιας 1996):

(α) ερωτήσεις κλειστού τύπου ή κλειστές ερωτήσεις δηλαδή ερωτήσεις που έχουν καθορισμένες, συνήθως μονολεκτικές, απαντήσεις- π.χ. «ναι» ή «όχι»,

(β) ερωτήσεις ανοιχτού τύπου ή ανοιχτές ερωτήσεις, όπου ο ερωτώμενος μπορεί να δώσει μια πλήρη απάντηση και

(γ) ερωτήσεις με απαντήσεις που είναι διαβαθμισμένες σε κλίμακα- π.χ. «λίγο», «αρκετά», «πολύ».

Το ερωτηματολόγιο είναι μια ποσοτική μέθοδος ιδιαίτερα εύχρηστη και έχει πολύ σημαντικά πλεονεκτήματα. Πρώτα -πρώτα, με τη βοήθειά του είναι δυνατή η συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών σε σύντομο χρονικό διάστημα ιδιαίτερα αν το δείγμα της έρευνας είναι μεγάλο. Επίσης η χρήση της εν λόγω τεχνικής δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή ή την ερευνήτρια να επεκτείνει το αποτέλεσμα της έρευνας του/ της «από το συγκεκριμένο δείγμα στο γενικότερο πληθυσμό» (Γεώργας 1990). Τέλος, τα στοιχεία που συγκεντρώνονται με την εν λόγω τεχνική μπορεί να τύχουν στατιστικής επεξεργασίας και ανάλυσης προκειμένου να αναδειχθούν γενικές τάσεις (Κυριαζή 2005).

1.4. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου

Οι σύγχρονες επιστήμες είναι αλήθεια ότι μπορούν να χρησιμοποιήσουν μια πληθώρα ερευνητικών μεθόδων, τόσο ποιοτικών όσο και ποσοτικών, προκειμένου να διερευνήσουν το θέμα που τις ενδιαφέρει (Βάμβουκας 1991). Παραδείγματα τέτοιων μεθόδων είναι το ερωτηματολόγιο, η συνέντευξη, το πείραμα, η παρατήρηση κλπ., όπως είδαμε

Το ποια από όλες τις μεθόδους και τις τεχνικές θα χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο μιας έρευνας είναι μια επιλογή που γίνεται με κριτήριο τη φύση και το σκοπό της έρευνας και τη φύση και το είδος των πληροφοριών που απαιτούνται για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού. Για παράδειγμα, άλλο είδος πληροφοριών συλλέγει ένας ερευνητής με τη χρήση ερωτηματολογίου και άλλο με τη χρήση συνέντευξης. Με τη χρήση του πρώτου ερευνητικού εργαλείου θα συλλέξει απλές, επιφανειακές θα λέγαμε πληροφορίες -όπως για παράδειγμα δημογραφικά στοιχεία-σε σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ με τη χρήση του δεύτερου θα απαιτηθεί περισσότερος χρόνος αλλά οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν θα είναι πιο ουσιαστικές και αποκαλυπτικές καθώς θα μπορέσουν να ανιχνευθούν βαθύτερες σκέψεις και συναισθήματα του ερευνητικού υποκειμένου.

Η έρευνά μας έχει έναν τρισδιάστατο, θα λέγαμε χαρακτήρα, αφού αποτελείται από τρεις αυτόνομες αλλά όχι αποκομμένες μεταξύ τους δράσεις: ανάλυση παραμυθιών, ανάλυση συνεντεύξεων και σχολιασμός παιδικών σχεδίων.

Για την πρώτη ερευνητική δράση, ανάλυση παραμυθιών, είχαμε να επιλέξουμε μεταξύ της ποσοτικής ή ποιοτικής ανάλυση περιεχομένου και της κριτικής ανάλυσης λόγου. Η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου παρέχει, όπως είδαμε, ένα ερευνητικό εργαλείο που έχει σαφή βήματα και στάδια, άρα είναι δύσκολο για τον ερευνητή/ τρια να εκκλίνει της πορείας του, αλλά λειτουργεί περισσότερο με όρους περιγραφής της ήδη κατασκευασμένης, βάσει της γλώσσας εμπειρίας, παρά ερμηνείας του τρόπου κατασκευής της. Το πρόβλημα αυτό το λύνει η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, με τη βοήθεια της οποίας το υλικό μελετάται σε βάθος με στόχο την ανίχνευση του άρρητου και του λανθάνοντος νοήματος του κειμένου και εν προκειμένου των παραμυθιών. Ταυτόχρονα αφήνει μεγάλα περιθώρια κινήσεων στον/ ερευνητή/ τρια, περιθώρια τα οποία γίνονται ακόμα μεγαλύτερα στη μέθοδο της κριτικής ανάλυσης του λόγου. Το στοιχείο αυτό αποτελεί όμως και το μεγαλύτερο μειονέκτημα των δύο προαναφερθέντων μεθόδων, καθώς είναι πιθανό, ο/ άπειρος/ η ερευνητής/ τρια να βγει εκτός ερευνητικής πορείας και να χαθεί στην αναζήτηση. Αναλογιζόμενοι όλα τα παραπάνω πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των μεθόδων που είχαμε στη διάθεσή μας επιλέξαμε το συνδυασμό ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και κριτικής ανάλυσης λόγου, που τον εφαρμόσαμε με προσοχή για να αποφύγουμε την παρέκκλιση από το στόχο.

Για τη δεύτερη ερευνητική δράση, συλλογή απόψεων των παιδιών, οι επιλογές μας κυμαίνονταν μεταξύ ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων. Μετά τη

μελέτη της σχετικής με το θέμα αυτό βιβλιογραφίας (Βάμβουκας 1991- Γεώργας 1990- Κυριαζή 2005- Παρασκευόπουλος 1993- Φίλιας 1996). καταλήξαμε αρχικά στην επιλογή των ποσοτικών μεθόδων και πρακτικών, διότι έτσι θεωρήσαμε ότι δεν θα διατρέχαμε τον κίνδυνο του υποκειμενισμού, καθώς τα συμπεράσματα μας θα στηρίζονται σε στατικά ποσοτικά δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα, θεωρήσαμε ότι εφόσον είχαμε να κάνουμε με ένα δείγμα πολλών παιδιών, το ερευνητικό εργαλείο που θα ήταν κατάλληλο για τη συλλογή των πληροφοριών που χρειαζόμασταν ήταν το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο.

Όμως ότι το συγκεκριμένο ερευνητικό εργαλείο είχε ένα σημαντικό μειονέκτημα. Δεν μπορούσε, λόγω της φύσης του να μας δώσει στοιχεία για το πώς αισθάνονται τα παιδιά μετά την ακρόαση του παραμυθιού αλλά όχι το γιατί. Αντιληφθήκαμε, λοιπόν, ότι στην προκειμένη περίπτωση το ερωτηματολόγιο δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει τον ερευνητικό μας σκοπό, αφού θέλαμε να ανιχνεύσουμε τα βαθύτερα αίτια των στάσεων και των απόψεων των μικρών μαθητών.

Για το λόγο αυτό, στραφήκαμε προς την ποιοτική μέθοδο της εμπειρικής έρευνας, διότι είχαμε να ασχοληθούμε με συναισθήματα και βαθύτερες προσωπικές απόψεις των παιδιών απέναντι στο ερευνητικό θέμα. Έτσι, αποφασίσαμε να χρησιμοποιήσουμε τη συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο προκειμένου να μπορέσουμε να καταλάβουμε το πώς και το γιατί στις σκέψεις των παιδιών.

Ως προς το είδος της συνέντευξης που αποφασίσαμε να χρησιμοποιήσουμε, επιλέξαμε τη μη δομημένη συνέντευξη. Στο σημείο αυτό, είναι πιστεύουμε απαραίτητο να κάνουμε μια επισήμανση ως προς το χαρακτήρα της μη-δομημένης συνέντευξης. Ο μη-δομημένος χαρακτήρας της δεν σημαίνει μια ανοργάνωτη διαδικασία όπου το άτομο απλά μιλά και ο/η ερευνητής-τρια καταγράφει. Το αντίθετο μάλιστα. Είναι μια διαδικασία οργανωμένη που προχωρά συστηματικά γύρω από βασικά θέματα-κλειδιά έτσι ώστε και οι δύο πόλοι της έρευνας να μην ξεφεύγουν από τα βασικά σημεία της έρευνας, αλλά να υπάρχει η ελευθερία να τίγονται και κάποια θέματα που ίσως ο/η ερευνητής/τρια δεν είχε σκεφθεί πριν. Έτσι, η μη-δομημένη συνέντευξη συνδυάζει την οργάνωση και την πειθαρχία με την ευελιξία. Οι συνεντεύξεις που αποκτήθηκαν με αυτό τον τρόπο αναλύθηκαν και πάλι με το συνδυασμό ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και κριτικής ανάλυσης λόγου, διότι θελήσαμε να αναλύσουμε το λόγο των παιδιών για να ανακαλύψουμε τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονταν και αισθάνονταν.

Επειδή, όμως η συνέντευξη εφαρμόστηκε σε ένα δείγμα μικρών σε ηλικία

παιδιών μας προβληματίσει το αν και κατά πόσο αυτά λένε αυτό που θέλουν να πουν ή αν έχουν συνειδητοποιήσει τα ίδια τους τα συναισθήματα ή αν λένε αυτό που πραγματικά πιστεύουν. Για το λόγο αυτό σκεφθήκαμε να χρησιμοποιήσουμε και ένα δεύτερο «εργαλείο» - τρίτη διάσταση της έρευνας, την ανάλυση των σχεδίων των παιδιών. Μετά το τέλος δηλαδή της συνέντευξης με το κάθε παιδί, τού ζητάμε να μας ζωγραφίσει ότι ήθελε σχετικά με το παραμύθι που άκουσε ή ό,τι ένιωσε. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε εδώ είναι η προβολική, έτσι όπως αυτή παρουσιάστηκε στο θεωρητικό μέρος της παρούσης εργασίας.

1.5. Καθορισμός του δείγματος.

Το δείγμα στο πλαίσιο της βιβλιογραφικής έρευνας ήταν 550 παραμύθια που μελετήθηκαν, 100 παραμύθια που καταγράφηκαν και 8 παραμύθια που παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν. Όλα τα παραμύθια προέρχονταν από ελληνικές συλλογές παραμυθιών.

Το δείγμα της έρευνας στην τάξη ήταν 30 παιδιά της Β τάξης του 12ου δημοτικού σχολείου Βόλου, τα οποία φοιτούσαν σε δύο τμήματα. Η επιλογή του συγκεκριμένου σχολείου έγινε με βάση (α) το κριτήριο της σύνθεσης του μαθητικού πληθυσμού-βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και αντιπροσωπεύονται σ' αυτό όλες οι κοινωνικές τάξεις και (β) το γεγονός ότι είναι το σχολείο που φοιτούν τα παιδιά μου-άρα είναι πιο καλή και πιο εύκολη η συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς αλλά και με τα παιδιά, εφόσον η παρουσία μας θεωρείται οικεία.

Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος μας έχουν ως εξής:

(α) Στο δείγμα μας αντιπροσωπεύονται άτομα και των δύο φύλων με τα αγόρια να υπερτερούν ελαφρώς των κοριτσιών. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα μας αποτελείται από 12 κορίτσια και 18 αγόρια.

(β) Δεν υπάρχουν αλλοδαποί μαθητές και μαθήτριες στο δείγμα μας.

(γ) Τα παιδιά του δείγματος μας από άποψη ηλικίας είναι 7-8 χρόνων.

Τέλος το δείγμα των παιδικών σχεδίων ήταν επίσης 30.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ- 1^η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

Αρχίζοντας από τη βιβλιογραφική μας έρευνα έχουμε να πούμε ότι στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος αριθμός λαϊκών παραμυθιών που περιέχονται σε συγκεκριμένες συλλογές από διάφορες περιοχές της Ελλάδας- Κρήτη, Δωδεκάνησα, Κύθνο, Μακεδονία- και από τη Σμύρνη. Τα παραμύθια αυτά, 550 τον αριθμό, μελετήθηκαν προκειμένου να ανιχνευθεί, όπου υπήρχε, βία στο πλαίσιό τους. Μελετώντας όλα αυτά τα παραμύθια διαπιστώθηκε, μια μεγάλη ποικιλία παραδειγμάτων βίας και κακοποίησης σ' όλες τις μορφές και τις εκφάνσεις της. Πιο συγκεκριμένα, στα παραμύθια που συλλέξαμε:

Βασικό αποτέλεσμα της βιβλιογραφικής μας έρευνας ήταν ότι από τα 550 λαϊκά παραμύθια της πατρίδας μας σκηνές βίας ανιχνεύονται στα 300 και από αυτά τα 100 περιείχαν πολύ έντονη βία, τα οποία και τελικά καταλογογραφήσαμε, όπως φαίνεται ακολούθως

2.1. Καταλογογράφηση ελληνικών λαϊκών παραμυθιών που περιέχουν σκηνές βίας.

1. «Τα αινίγματα» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Α', «Το Φιδόδεντρο», Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 61-63].
2. «Η Δεκοχτούρα» [Παπαλουκάς, Φ.(1967). *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.134-136].
3. «Το αλάτι από όλα πιο γλυκό» [Σουλιώτης, Μ. (επιμ.)(1999). *Οχτώ παραμύθια της Φλώρινας*, Φλώρινα: Δημόσια Βιβλιοθήκη Φλώρινας, σελ.7-11].
4. «Το μαχαίρι της σφαγής, τ' ακόνι της υπομονής και το κερί τ' αμάλαχτο» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ. 167-170].
5. «Η κακή μάνα και η όμορφη Θεοχάρη» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.47-50].
6. «Η νύφη που δεν άκουσε την πεθερά» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.86].
7. «Η ευχή και η κατάρα των γονέων» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.11-19].
8. «Ο Αστερνός κι η πούλια» [Λουκάτος, Δ. (1957). *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Αθήνα: Ζαχαροπούλου, σελ.94-97].

9. «Τα αντερουλάκια» [Χατζητάκη-Καψωμένου (2002). *Το Νεοελληνικό Λαϊκό Παραμύθι*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ.509-510].
10. «Το αντρόγυνο» [Καφαντάρης, Κ. (1988), *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Α', «Το Φιδόδεντρο», Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 365-366].
11. «Ο μαρμαρωμένος βασιλιάς» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.387-391].
12. «Ο Γιάννης και η Μάρω» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού, σελ.58-59].
13. «Τα χρυσά κλαδιά και ο Αλίμονος» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ. 301-318].
14. «Ο καημός» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.394-396].
15. «Η στρίγγλα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ. 187-191].
16. «Τ' αλαφάκι» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.192-194].
17. «Αστερνός και Πούλιω» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ. 209-213].
18. «Η κακιά πεθερά» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.180-183].
19. «Το Κασιδάκι» [Δουνδουλάκη - Ουσταμανωλάκη, Ε. (1988). *Κρητικά παραμύθια*, Τομ. Α', Αθήνα: Πατάκης, σελ.92-106].
20. «Η Ντουνιά Γκιουζελί» [Δουνδουλάκη - Ουσταμανωλάκη, Ε. (1988). *Κρητικά παραμύθια*, Τομ. Α', Αθήνα: Πατάκης, σελ.62-91].
21. «Η Μαριδίτσα» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.165-174].
22. «Ο κακός καλόγερος» [Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς» Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.153-159].
23. «Ο Σμιγδαλένιος» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.61-68].
24. «Η όμορφη κόρη του βασιλιά» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού, σελ.62-63].

25. «Η κόρη του Απολλώνιου και της Αρχιστράτας» [Καφαντάρης, Κ. (1988), *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Α', «Το Φιδόδεντρο», Αθήνα: Οδυσσεύς, σελ. 559-563- Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.200-204].
26. «Οι εννιά αγριόκυκνοι και η ωραία Ελένη» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.253-256].
27. «Ο Μουχαμέτης ο Μουλάζ» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.77-85].
28. «Τα χρυσοπήγουνα» [Παπάκου- Λάγου, Α. (1993). *Η Μακεδονία στο μύθο και τα παραμύθια*, Αθήνα: Πλοηγός, σελ.108-116].
29. «Ο Τσυρόγλες» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.151-158].
30. «Τα γραμμένα δεν ξεγράφονται» [Λουκάτος, Δ. (1957). *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Αθήνα: Ζαχαροπούλου, σελ.170-172].
31. «Οι αταίριαστες ευχές ή Τι να λέω;» [Λουκάτος, Δ. (1957). *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Αθήνα: Ζαχαροπούλου, σελ.211-212].
32. «Η βασίλισσα που 'γινε γαϊδούρα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.291-296].
33. «Ποιος ήταν ο γαμπρός;» [Σουλιώτης, Μ. (επιμ.)(1999). *Οχτώ παραμύθια της Φλώρινας*, Φλώρινα: Δημόσια Βιβλιοθήκη Φλώρινας, σελ.13-22].
34. «Η δούλα» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ. 186-191].
35. «Ο αγκυλομύτης» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ. 238-243].
36. «Το σκλαβάκι» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ. 192-199].
37. «Το βουδοδέντρι» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.105-117].
38. «Η χηναρού» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ. 91-102 - Παπάκου- Λάγου, Α. (1993). *Η Μακεδονία στο μύθο και τα παραμύθια*, Αθήνα: Πλοηγός, σελ.103-107].
39. «Η Γοργονοβασίλισσα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.127-132].
40. «Το Σκλαβί» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής,

σελ.25-40].

41. «Ο Δεκατρής» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.38-48].
42. «Το κορίτσι που πήρε τον ήλιο άνδρα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.249-252].
43. «Οι σαράντα Γιάννηδες» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.222-227].
44. «Το πάθημα της κακής πεθεράς» [Παπάκου- Λάγου, Α. (1993). *Η Μακεδονία στο μύθο και τα παραμύθια*, Αθήνα: Πλοηγός, σελ.38-40].
45. «Νύφη και πεθερά» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.184-185].
46. «Ο οκνός και το αίνιγμα» [Λουκάτος, Δ. (1957). *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Αθήνα: Ζαχαροπούλου, σελ.172-173].
47. «Η Δαφνοκουκουσιά» ή «Η κόρη της Δάφνης και το βασιλόπουλο» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.281-283].
48. «Ο Μέγας Αλέξανδρος και η Γοργόνα» [Παπαλουκάς, Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.7-12].
49. «Του αράπη ο γιος» [Δουνδουλάκη - Ουσταμανωλάκη, Ε. (1988). *Κρητικά παραμύθια*, Τομ. Α', Αθήνα: Πατάκης, σελ.203-235].
50. «Τα τρία αδέρφια και η κακιά μάνα τους» [Καφαντάρης, Κ. (1988), *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Α', «Το Φιδόδεντρο», Αθήνα: Οδυσσέας, σελ.397-399].
51. «Τα δύο αδέρφια» [Δεμερτζής, Κ.Π. (1987). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια. Παραμύθια της Σμύρνης*, Αθήνα: Πατάκης, σελ.13-20].
52. «Η αράχνη, η χελώνα, ο σκατζόχοιρος και η μέλισσα» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ. 25-27].
53. «Το γραμματισμένο βασιλόπουλο» [Χατζητάκη-Καψωμένου (2002). *Το Νεοελληνικό Λαϊκό Παραμύθι*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ.214-227].
54. «Η Μηλίτσα» [Παπαλουκάς Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.16-27].
55. «Τα δυο αδέρφια» [Χατζητάκη-Καψωμένου (2002). *Το Νεοελληνικό Λαϊκό Παραμύθι*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ.310-325].
56. «Η άτυχη βασιλοπούλα» [Χατζητάκη-Καψωμένου (2002). *Το Νεοελληνικό Λαϊκό Παραμύθι*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ.396-402].

57. «Η Λοιδωριά» [Παπαλουκάς Φ.(1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.37-38].
58. «Οι δώδεκα μήνες» [Χατζητάκη-Καψωμένου (2002). *Το Νεοελληνικό Λαϊκό Παραμύθι*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ.469-470].
59. «Οι τρεις στρίγγλες» [Παπαλουκάς Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.145-154].
60. «Η Παρηγορίτισσα» [Παπαλουκάς Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.54-58].
61. «Ο Εύριος» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.231-232].
62. «Η Πλούμπω και η Μαλάμω» [Παπαλουκάς Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.70-77].
63. «Η κακιά πεθερά» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.175-178].
64. «Ο Κατεβατός» [Παπαλουκάς Φ.(1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.87-93].
65. «Το Μισοκωλί» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.128-130].
66. «Πάθημα της πεθεράς» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού,221Π, 19/1999].
67. «Η κακιά πεθερά και η νύφη» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού, 60Π, 194/1999].
68. «Ο Ήλιος, το Φεγγάρι και η Πούλια» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ. 205-210].
69. «Η λίμνη της Κωπαΐδας» [Παπαλουκάς Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.113-117].
70. «Το ακοίμητο καντήλι» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.335-346].
71. «Τα μανιταράκια» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού, 74Π,214/1999].
72. «Το γάβου-γάβου» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.284-297].

73. «Της Λάμιας η δυχατέρα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.219-223].
74. «Ο βασιλιάς με τη χρυσή μηλιά» [Δουνδουλάκη - Ουσταμανωλάκη, Ε. (1988). *Κρητικά παραμύθια*, Τομ. Α΄, Αθήνα: Πατάκης, σελ.25-61].
75. «Η Πούλια και ο Αυγερινός» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.214-218].
76. «Η Φτερενή Κόρη» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.42-57].
77. «Η λίμνη Οζερό» [Παπαλουκάς Φ.(1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.126-130].
78. «Η Ξανθομαλλούσα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.199-208].
79. «Η κακογραμμένη Βασιλοπούλα» [Δουνδουλάκη - Ουσταμανωλάκη, Ε. (1988). *Κρητικά παραμύθια*, Τομ. Α΄, Αθήνα: Πατάκης, σελ.141-153].
80. «Ο Γέρο-Σορόκος» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.45-54].
81. «Το χρυσοφεγγαράκι» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού, 17Π, 973/Χ.Η.].
82. «Οι δύο Βασιλοπούλες» [Παπαλουκάς Φ.(1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.159-162].
83. «Η κουρούνα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.103-106].
84. «Η τίμια γυναίκα» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.276-283].
85. «Το χρυσόμαλλο αρνί» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.136-138].
86. «Η Ροδίτσα» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.151-158].
87. «Το παιδί της χήρας και οι είκοσι δράκοντες» [Αναγνωστόπουλος Β.Δ.(επιμ.) (2001), *Ψέματα κι αλήθεια έτσ' είναι τα παραμύθια*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και πολιτισμού, 37Π, 345/1999].
88. «Τα πέντε αδέρφια» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.131-136].

89. «Ο Λιγδογιάννης» [Παπάκου- Λάγου, Α. (1993). *Η Μακεδονία στο μύθο και τα παραμύθια*, Αθήνα: Πλοηγός, σελ.75-80].
90. «Οι Τριμμάτιες» [Παπαλουκάς Φ. (1967), *Ιστορίες σαν παραμύθι*, Αθήνα: Αστήρ, σελ.163-169].
91. «Η Αχελώνα» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.275-280].
92. «Ο Σταχτοπούτης» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ. 118-130].
93. «Το Φίδι» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.139-150].
94. «Το Χρυσό Άλογο» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.169-190].
95. «Ο πλάτανος και οι 40 δράκοι» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.285-296].
96. «Ο Παπουτσίας και η Βασιλοπούλα» [Σεργή, Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.86-95].
97. «Της Κιτριάς η θυγατέρα» [Παπάκου- Λάγου, Α. (1993). *Η Μακεδονία στο μύθο και τα παραμύθια*, Αθήνα: Πλοηγός, σελ.90-97].
98. «Το βασιλόπουλο κι η ξωθικιά» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.257-260].
99. «Η Σταχτοπεταρίδα» [Βενετούλιας, Γ. (2005). *Παραμύθια της Κύθνου*, Αθήνα: Εν πλω, σελ.93-99].
- 100.«Το χρυσό βεργί» [Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*, Αθήνα: Ερμής, σελ.107-126].

2.2. Ανάλυση και παρουσίαση ενδεικτικών παραμυθιών που εμπεριέχουν μορφές βίας.

Όπως είδαμε και πιο πάνω ο κατάλογος των ελληνικών λαϊκών παραμυθιών που περιέχουν σκηνές βίας είναι ιδιαίτερα μεγάλος. Από αυτά αναλύσαμε τα 8, με κριτήριο την ποσότητα και ποιότητα της βίας που περιέχουν. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζουμε εδώ και αναλύουμε εκείνα τα παραμύθια που περιέχουν τα περισσότερα είδη βίας.

1. Τα τρία αδέρφια και η κακιά μάνα τους

Πηγή: Καφαντάρης, Κ. *Το φιδόδεντρο* (σελ.397-399)

Περίληπτική Παρουσίαση

Μια φορά και ένα καιρό σ' ένα χωριό ήταν ένα ζευγάρι που είχε 3 παιδιά και μια κότα που γεννούσε χρυσά αυγά. Όταν ο άντρας έφυγε για ταξίδι η γυναίκα σύναψε σχέσεις με έναν Εβραίο. Ο Εβραίος δέχτηκε τον έρωτα της γυναίκας με τον όρο να σκοτώσει τα παιδιά της, να σφάξει την κότα και να φυλάξει το κεφάλι, το τζιέρι και την καρδιά. Η γυναίκα έσφαξε την κότα και φύλαξε τα κομμάτια όπως συμφωνήσανε. Το μεσημέρι που ήρθαν τα παιδιά, έφαγαν τα κομμάτια της κότας και αμέσως απέκτησαν ιδιαίτερες ικανότητες: γνωστικός ο πρώτος, ξερνούσε λίρες ο δεύτερος και καρδιογνώστης ο τρίτος. Εν τω μεταξύ, ο Εβραίος και η μάνα τους συνωμοτούσαν συνεχώς για το θάνατο των παιδιών αλλά όλες τις παγίδες τις προγνώριζε ο καρδιογνώστης. Είδανε και αποείδανε τα παιδιά και αποφάσισαν να φύγουν από το σπίτι και να πάνε σε άλλο χωριό. Στο χωριό βρήκανε μια γυναίκα που κέρδιζε στα χαρτιά και κέρδισε και το τζιέρι του δεύτερου γιου. Μετά από περιπέτειες, ο δεύτερος γιός ξανακερδίζει το τζιέρι του. Τέλος μια μέρα έρχονται στο χωριό οι γονείς τους, η μητέρα ισχυρίζεται ότι τα παιδιά της πεθάνανε και τα παιδιά της την καταδικάζουνε σε αποτρόπαιο θάνατο- χωρίζεται στη μέση από δύο αφηνιασμένα άλογα.

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Στο λαϊκό αυτό παραμύθι υπάρχουν αρκετές σκηνές βίας.

(α) Η απαίτηση του Εβραίου να σκοτώσει η μάνα τα παιδιά της προκειμένου να δεχθεί τον έρωτά της. Το στοιχείο αυτό συνιστά συναισθηματική/ψυχολογική βία από τον δυνατό (τον άνδρα) προς ένα πιο αδύναμο (τη γυναίκα) προκειμένου να επιβάλλει τη γνώμη του και τη θέλησή του: «...Θα έρχομαι να σε βρίσκω αν

σκοτώσεις τα παιδιά σου...»

(β) Η σφαγή της κότας και η διατήρηση κεφαλιού και εντοσθίων. Η σκηνή αυτή είναι βίαιη, αλλά μ' έναν απροσδιόριστο τρόπο -δεν είναι ούτε σωματική, ούτε ψυχολογική, ούτε σεξουαλική κλπ. Μεταδίδει, όμως, μια αίσθηση αγριότητας στην παραμυθιακή ατμόσφαιρα: «...να μου σφάζεις και την πούλα, να μ' αφήσεις την κεφαλή, το τζιέρι και την καρδιά».

(γ) Η συναίνεση της μητέρας στη δολοφονία των παιδιών της και η προετοιμασία των θανατηφόρων παγίδων. Συνιστούν παραδείγματα σωματικής κακοποίησης και μάλιστα ιδιαιτέρως απεχθή αν σκεφθεί κανείς ότι επίδοξος θύτης είναι η μητέρα και υποψήφια θύματα τα παιδιά της- πτώση σε πηγάδι, δηλητήριο στο φαγητό κλπ.: «είπε της μητέρας να τα σκοτώσει πιο γρήγορα...έκανε ένα πηγάδι για να πέσουν μέσα άμα έρθουν από το σχολείο... να βάλει φαρμάκι μέσα στο φαί.». Το πιο σοκαριστικό όμως δεν είναι τόσο το περιστατικό όσο ο λόγος για τον οποίο απαιτείται ο θάνατος των παιδιών: για τον παράνομο έρωτα.

(δ) Η εκτέλεση της μητέρας από τα ίδια της τα παιδιά, ως τιμωρία για τις πράξεις τις. Τα παιδιά δίνουν μια ευκαιρία στη μητέρα τους να εκφράσει τη μεταμέλειά της για να τη συγχωρήσουν: «ερώτησε και τη γυναίκα που εχάθηκε αυτά...αυτή είπε «Είχαμε ...τρία παιδιά και πεθάνανε... τι έπρεπε να κάμω; ήμουν Θεός να μην αφήσω να πεθάνουν τα παιδιά μου;». Η μητέρα απαντά με υπεροψία και ειρωνεία αντί να δείξει σημάδια λύπης ή μεταμέλειας. Τα παιδιά καταλάβαιναν ότι η μητέρα τους δεν έχει μετανιώσει. Γι' αυτό και αποφασίζουν να την τιμωρήσουν σκληρά, αφού της αποκαλύπτουν την ταυτότητά τους, σαν να ήθελαν να της δώσουν να καταλάβει την αιτία της τιμωρίας της: «Δεν μας είπες πως είχες τρία παιδιά και πεθάνανε; Τώρα εμείς είμαστε τα παιδιά σου. και τη βάλανε πάνω στ 'άλογα και τα δώσανε δρόμο, και την κόψανε». Η βίαιη σκηνή της εκτέλεσης δεν περιγράφεται καθόλου.

2. Το παραμύθι του Απολλώνιου

Πηγή: Καφαντάρης, *Το φιδόδεντρο*, σελ:559-563)

Περίληπτική παρουσίαση

Μια φορά και ένα καιρό ήταν ένας βασιλιάς, ο Απολλώνιος και μια βασίλισσα, η Αρχιστράτα και ζούσαν ευτυχισμένοι στο βασίλειο της, Κατά τη διάρκεια μιας μετακίνησής τους με πλοίο η ετοιμόγεννη γυναίκα γεννά και μένει σαν νεκρή από την ταλαιπωρία. Έτσι νομίσανε ότι είναι νεκρή, τη βάλανε σε μια κάσα έγραψαν πάνω το όνομά της και τη ρίξανε στη θάλασσα. Η θάλασσα την έβγαλε σ'

ένα μοναστήρι και η βασίλισσα γίνεται μοναχή και μένει εκεί. Η κόρη της βασίλισσας, ορφανή από μητέρα μεγάλωσε με παραμύθια και φεύγοντας ο βασιλιάς για τον πόλεμο την εμπιστεύεται στο φίλο του και βεζύρη Στρογγύλιο. Επειδή όμως η άσχημη κόρη του Στρογγύλιου ζηλεύει αποφάσισαν να σκοτώσουν την κόρη του βασιλιά. Έτσι τη δώσανε σ' ένα δούλο για να την πάει δήθεν βόλτα με τη βάρκα και να την πνίξει. Κατά τη διάρκεια της βόλτας η βασιλοπούλα καταλαβαίνει τις προθέσεις του κυνηγού, εκείνος τη λυπήθηκε κι αντί να την πνίξει την εγκαταλείπει σ' ένα βουνό και γυρίζοντας πίσω αναγγέλλει το θάνατό της στο Στρογγύλιο και εκείνος στο λαό. Ο Στρογγύλιος κάνει και την κηδεία της βασιλοπούλας με ένα αρνί στο φέρετρο αντί για κείνη.

Η βασιλοπούλα βρήκε καταφύγιο τριγυρίζοντας στο βουνό, απαγάγεται από κλέφτες που την πούλησαν σ' ένα κακούργο που της υποσχέθηκε να την ελευθερώσει μόνο αν έκανε άτιμες πράξεις και με αυτές γέμιζε ένα σεντούκι φλουριά. Η κοπέλα απελπισμένη έκλαιγε στο "πόστο" που την έβαλε ο τύραννος και όποιος πήγαινε να την ακουμπήσει του έλεγε ότι ήταν παρθένα κι εκείνος έριχνε τα φλουριά στο σεντούκι χωρίς να την ακουμπήσει. Το ίδιο έκανε και το βασιλόπουλο της χώρας που έτυχε να περάσει από κει και την αγάπησε. Ο Απολλώνιος εν τω μεταξύ έχει γυρίσει από τον πόλεμο και μαθαίνει από το Στρογγύλιο το θάνατο της κόρης του. Από τον καημό του κλίνεται σ' ένα ολόμαυρο καράβι το οποίο αφήνει ακυβέρνητο στα κύματα φτάνοντας εκεί που, χωρίς να το ξέρει, ήταν σκλάβο η κόρη του. Ο βασιλιάς όμως έμενε αμίλητος πάντα στο καράβι του. Το βασιλόπουλο τάζει πολλά φλουριά σ' όποιον τον κάνει να μιλήσει και ο τύραννος υπόσχεται στη βασιλοπούλα τη λευτεριά της αν το κατάφερνε. Η βασιλοπούλα προσπάθησε με γλυκά τραγούδια να κάνει το βασιλιά να μιλήσει και εκείνος θυμώνει και την σπρώχνει βίαια. Τότε η κόρη αρχίζει ένα μοιρολόι όπου φανερώνει την ταυτότητά της. Η αναγνώριση πατέρα και κόρης γίνεται και το βασιλόπουλο την παντρεύεται. Μετά βασιλιάς, κόρη και γαμπρός άρχισαν το ταξίδι της επιστροφής με το πλοίο. Περνώντας έξω από το μοναστήρι όπου ήταν, χωρίς να το ξέρουν, η βασίλισσα, σταμάτησαν για προσκύνημα. Γίνεται η αναγνώριση και γύρισαν όλοι πίσω. Ο Στρογγύλιος και η οικογένειά του όλοι τιμωρούνται παραδειγματικά: τους κλείνουν στο σπίτι τους και τους καίνε ζωντανούς.

Ανάλυση-Σκηές βίας

Το λαϊκό αυτό παραμύθι παρόλο που φαίνεται απλό στην αρχή εν τούτοις, κατά την εξέλιξη της αναγνώρισης διαπιστώνουμε την πολυεπίπεδη δομή του. Συγκεκριμένα, είναι οργανωμένο σε πέντε επίπεδα, σε καθένα από τα οποία

συναντάμε σκηνές βίας.

Στο πρώτο επίπεδο, έχουμε τη γέννηση της βασιλοπούλας και τον εικονικό θάνατο της βασίλισσας. Η βίαιη σκηνή που υπάρχει εδώ είναι πολύ έμμεση και αφορά την αγωνία να γνωρίζει κανείς ότι ένας άνθρωπος έχει κλειστεί ζωντανός σε φέρετρο.

Στο δεύτερο επίπεδο εξιστορείται η πορεία του βασιλιά και της κόρης του μετά το θάνατο της βασίλισσας. Εδώ υπάρχουν αρκετές βίαιες σκηνές. Η πρώτη είναι η κακιά κοπέλα που ζητά το θάνατο της βασιλοπούλας αλλά δεν το κάνει η ίδια. Το ζητά από τη μητέρα της ασκώντας ταυτόχρονα σε αυτήν ψυχολογική βία για να την πείσει: *«Ή τη βασιλοπούλα θα βγάλετε από εδώ ή εγώ θα πεθάνω»*. Η δεύτερη βίαιη σκηνή είναι η απόφαση για το πνιγμό της βασιλοπούλας. Εδώ έχουμε να κάνουμε με σωματική τιμωρία και μάλιστα στον ύψιστο βαθμό αφού συνεπάγεται το φυσικό θάνατο *«...του παραγγείλανε να την πάει πολύ μακριά με τη βάρκα και ύστερα να την πνίξει»*. Η αγωνία επιτείνεται από τα παρακάλια της βασιλοπούλας για να γλιτώσει ο θάνατο και τα παρακάλια του δούλου να τον συγχωρέσει. Η τελευταία βίαιη σκηνή είναι η σφαγή του αρνιού και η ταφή του στη θέση της βασιλοπούλας.

Στο τρίτο επίπεδο παρακολουθούμε τη ζωή και τη πορεία της βασιλοπούλας. Απαγάγεται από κλέφτη και πωλείται σ' ένα τύραννο που την εξωθεί σε πράξεις πορνείας με αντίτιμο την ελευθερία της: *«... της είπε ότι δεν θα της δώσει την ελευθερία της αν δεν του γεμίσει ,με άτιμες πράξεις, αυτό το σεντούκι φλουριά»*. Εδώ έχουμε ένα περιστατικό σεξουαλικής βίας και εκμετάλλευσης και εξώθηση σε πορνεία. Βέβαια, η όλη σκηνή είναι αρκετά συγκαλυμμένη και τίποτε δεν αναφέρεται ρητά. Η πορνική πράξη αναφέρεται ως «άτιμη πράξη», η παρθενιά ως «είμαι κοπέλα».

Στο τέταρτο επίπεδο, παρακολουθούμε τα περιστατικά που ακολουθούν, την επιστροφή του Απολλώνιου και τη συνάντηση του Απολλώνιου με την κόρη του. Εδώ η μόνη σκηνή βίας είναι το βίαιο σπρώξιμο της κοπέλας από τον Απολλώνιο και ο συνακόλουθος πόνος της : *«... θύμωσε ο Απολλώνιος και σηκώθηκε και της έδωσε με το χέρι του μια σπρωξιά που έπεσε χάμω και επόνεσε πολύ»*. Πρόκειται περί σωματικής κακοποίησης .Στο επόμενο επίπεδο έχουμε μια ευτυχισμένη κατάσταση με το βασιλέα να βρίσκει την κόρη του και να την παντρεύει με το βασιλόπουλο και να βρίσκει και τη γυναίκα του . Η πιο τελευταία όμως σκηνή βίας είναι και η πιο έντονη κατά τη γνώμη μας και έχει να κάνει με την τιμωρία του Στρογγύλιου. Η τιμωρία είναι φυσική/σωματική και παραδειγματική: κλείνουν όλη την οικογένεια του

Στρογγύλιου στο σπίτι και βάζουν φωτιά: «... κι εντός τότε κλείνουν μέσα στο σπίτι του μαζί με όλη του τη φαμίλια και βάζει φωτιά και τους καίει όλους».

3. Η Ντουνιά Γκουζελί

Πηγή: (Δουνδουλάκη-Ουσταμανωλάκη, *Παραμύθια της Κρήτης* σελ: 62-91)

Περιληπτική παρουσίαση

Μια φορά και ένα καιρό ήταν μια φτωχιά χήρα με τρεις κόρες που ξενοδουλεύανε- υφάντρα, κεντήστρα και κλώστρα. Όλη νύχτα δουλεύανε και τα περνούσανε καλά. Ξέσπασε πόλεμος όμως στη χώρα και απαγορεύθηκε κάθε φώς και κάθε ομιλία στη χώρα από το φόβο των κατασκόπων. Έτσι η οικογένεια της χήρας έπεσε σε στέρηση και σκέφθηκαν να δουλεύουν μέσα στο φούρνο τους για να μην φαίνεται το φώς. Αλλά ένα βράδυ μιλούσαν δυνατά, τις ακούσανε και τις πήγαν στο βασιλιά. Εκείνος τις κράτησε στο παλάτι και τις τρεις, τις δύο για δουλειά και την τρίτη ,την μικρότερη, την παντρεύτηκε για να του κάνει παιδιά. Αλλά η μάνα του δεν συμφωνούσε. Λίγο πριν γεννήσει η μικρή κόρη της χήρας, ο βασιλιάς έφυγε για πόλεμο αφήνοντας τη νύφη στη φροντίδα της πεθεράς. Εκείνη από την κακία της έδωσε φλουριά στη μαμή και όταν η νύφη γέννησε δύο πανέμορφα αγγελούδια εκείνη τα πήρε και τα άλλαξε με ένα γατάκι και ένα σκυλάκι. Η μαμή ανέλαβε να σκοτώσει και να θάψει τα δύο αδερφάκια αλλά τα λυπήθηκε και τα έβαλε σε μια σπηλιά όπου μια ελαφίνα τα έθρεψε. Όταν γύρισε ο βασιλιάς, η γυναίκα επέμενε ότι είχε κάνει δύο παιδάκια αλλά η πεθερά της την διέψευδε και ζητούσε το θάνατό της, γιατί δήθεν ντρόπιασε το βασίλειο. Ο βασιλιάς όμως την αγαπούσε και αντί να τη σκοτώσει την έχτισαν στο νεροχύτη να πλένει συνέχεια πιάτα. Αργότερα, ο βασιλιάς συναντά τυχαία το γιό του. Η μάνα του βασιλιά μαθαίνει ότι τα παιδιά ζουν και ζητά να τα ξεπαστρέψει. Όμως, μετά από διάφορες περιπέτειες και άθλους των δύο παιδιών και με τη βοήθεια της Ντουνιά Γκιουζελί, μιας πανέμορφης μάγισσας, τα δύο παιδιά βρίσκουν τον πατέρα τους και η μικρή κόρη της χήρας αποκαθίσταται στη θέση της.

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Στο λαϊκό αυτό παραμύθι μπορούν να ανιχνευθούν οι πιο κάτω σκηνές βίας:

(α) Η μάνα του βασιλιά διατάζει τη μαμή να πάει τα εγγόνια της στο δάσος να τα σκοτώσει και να τα θάψει: «...Η μαμή πήρε στη συνέχεια τα δύο παιδιά και με διαταγή της μάνας του βασιλιά τα πήγε σ 'ένα δάσος να τα σκοτώσει και να τα θάψει». Η σκηνή αυτή παραπέμπει στη σωματική μορφή βίας που έχει ως σκοπό τη φυσική εξόντωση του άλλου. Η γιαγιά εδώ, όπως και σε άλλα λαϊκά παραμύθια δεν επιχειρεί να

σκοτώσει η ίδια τα παιδιά, αλλά βάζει κάποιον άλλο έμπιστό της-εδώ είναι η μαμή.

(β) Η πονεμένη ελαφίνα έχει χάσει το ελαφάκι της που της το σκότωσε κάποιος κυνηγός « *Και η πονεμένη ελαφίνα... γιατί της είχε σκοτώσει ο κυνηγός το ελαφάκι της*». Δεν γίνεται ζωντανή περιγραφή του περιστατικού αλλά μόνο απλή αναφορά του. Δεν παύει όμως σαν εικόνα να είναι άκρως λυπητερή και να προκαλεί στεναχώρια και μελαγχολία.

(γ) Η μανιώδης απαίτηση της πεθεράς να θανατωθεί η νύφη της ως τιμωρία για την ντροπή που έφερε στην οικογένεια η γέννα της : «*Να τη σκοτώσεις για μου αυτή τη φαντασμένη που σου ντρόπιασε το βασίλειο να γεννήσει γάτες και σκύλους, φώναζε με μανία η μάνα του βασιλιά*». Εδώ η βία είναι περισσότερο λεκτική, φραστική και σκοπό έχει να ωθήσει προς την εφαρμογή της φυσικής βίας.

(δ) Η τιμωρία της άτυχης βασίλισσας. Η βία είναι σωματική και θα λέγαμε πρωτότυπη, μια και δεν συναντάται συχνά: «*Την έχτισαν στο νεροχύτη και έπλενε συνέχεια πιάτα και έτρωγε τα φαγητά που έμεναν σ' αυτά*». Η τιμωρία ακούγεται σκληρή και προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα.

(ε) Η επαπειλούμενη τιμωρία στην περίπτωση ανακάλυψης της πράξης των δύο γυναικών: «*Θα μας σκοτώσει και τις δύο*». Εδώ η βία είναι συναισθηματική/ ψυχολογική από κάποιον ανώτερο-άνδρα και βασιλιά-προς δύο κατώτερους-γυναίκα, βασιλομήτορα και υπηρέτρια.

(στ) Η προειδοποίηση της μαμής προς την κόρη του βασιλιά προκειμένου να εξασφαλίσει την ελευθερία της: «*...να μην του φανερώσεις ποιός σου το είπε, γιατί αμέσως θα πεθάνεις*». Πρόκειται και πάλι για επαπειλούμενη βία που συγκαταλέγεται στη ψυχολογική μορφή βίας.

(ζ) Η δηλητηρίαση του φαγητού των δύο παιδιών από την μάνα του βασιλιά: «*Είχε φροντίσει να βάλουν δηλητήριο στα πιάτα των δύο αδελφών*». Η γιαγιά συνεχίζει αμετανόητη την προσπάθεια εξόντωσης των εγγονών της μόνο και μόνο εξαιτίας της ταπεινής καταγωγής της μητέρας τους.

(θ) Ο θάνατος του μικρού γατιού από το δηλητηριασμένο φαγητό: « *... το γατάκι σπάρραζε και με τρομερά νιαουρίσματα ψόφησε*». Είναι ίσως η μόνη βίαιη σκηνή που περιγράφεται με τόση λεπτομέρεια. Σαφώς προκαλεί λύπη και θλίψη.

Καταλήγοντας, να σημειώσουμε ότι το σύνολο του παραμυθιού αποτελεί περιγραφή ενός παραδείγματος ενδοοικογενειακής βίας: της αιώνιας αντιπαλότητας πεθεράς και νύφης.

4.Η Στρίγγλα

Πηγή:(Ιωάννου, *Παραμύθια του λαού μας*, σελ:187-191)

Περίληπτική παρουσίαση

Μια φορά και έναν καιρό ένας βασιλιάς είχε τρεις γιούς και μια κόρη που ήταν μικρό μωρό. Ο Γιάννης ο μικρότερος γιος, και ο πιο ανδρείος κατορθώνει και σκοτώνει ένα τέρας που έπαιρνε τα χρυσά μήλα του βασιλιά και τα αδέρφια του τον φθόνησαν γι αυτό. Η κόρη που ήταν ακόμη μωρό μεταμορφωνόταν το βράδυ σε στρίγγλα που έτρωγε τα βασιλικά άλογα. Τα δύο αδέρφια παραφυλάνε με τη σειρά το καθένα το βράδυ για να δουν τι συμβαίνει στο στάβλο, αλλά μόλις ακουγόταν ο τρομερός θόρυβος του ερχομού της στρίγγλας το βάζανε στα πόδια. Πάει και ο Γιαννάκης, παλεύει με τη στρίγγλα και κατορθώνει και κόβει το μικρό δαχτυλάκι της. Το πρωί βλέπει το μικρό δαχτυλάκι του μωρού κομμένο και καταλαβαίνει ότι η στρίγγλα είναι το μωρό. Έτσι, προτείνεται ο θάνατός του μωρού από το Γιαννάκη, αλλά η ιδέα του δεν έγινε δεκτή και τον εξορίζουν. Μετά από πολλές περιπλανήσεις επιστρέφει στη πατρίδα του και τη βρίσκει κατεστραμμένη διότι η Στρίγγλα-αδερφή του είχε φάει τα πάντα. Την επισκέπτεται και με τη βοήθεια ενός ποντικού και δύο λιονταριών την εξαφανίζει :τα λιοντάρια την κατασπάραξαν.

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Στο παραμύθι αυτό είναι παρούσες όλες σχεδόν οι μορφές βίας. Πρώτα-πρώτα ο ίδιος ο τίτλος "Στρίγγλα " παραπέμπει σε κάτι άγριο και αιμοβόρο αρκετό για να προϊδεάσει αρνητικά τον ακροατή.

Εκ δευτέρου, σωματική βία βλέπουμε αμέσως από την αρχή του παραμυθιού όπου από τη μία μεριά ο στρατός πηγαίνει να σκοτώσει το θηρίο και από την άλλη μεριά την αποτυχία του θηρίου, τα αδέρφια με τη σειρά και το Γιαννάκη να σκοτώνει τελικά το θηρίο: « ...Θέλησε ο βασιλιάς να στείλει στρατό να σκοτώσει το θηρίο», «...ο μεγαλύτερος γιος του... εγώ θα πάω να το σκοτώσω το θηρίο»...κι ο Γιαννάκης... ορμάει απάνω του και το σκότωσε το θηρίο». Σε μιάμιση περίπου παράγραφο αναφέρεται τέσσερις φορές η λέξη "σκοτώνω".

Βίαιες είναι και ο σκηνές που παρουσιάζουν πρώτα τη μανία του τέρατος και έπειτα το θάνατό του. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε άσκηση ψυχολογικής βίας καθώς αυτό «μούγκριζε», «το άγριο θηρίο και μούγκριζε». Η παρουσία του θηρίου είναι από μόνη της τρομερή. Στη δεύτερη περίπτωση έχουμε σωματική βία ασκούμενη από το Γιαννάκη προς το θηρίο: «ορμάει πάνω του και το σκότωσε το θηρίο». Περιγραφή της πράξης του σκοτωμού δεν υπάρχει.

Επίσης βία υπονοείται και πιο κάτω στη σκηνή που τα αδέρφια φθονούν το Γιαννάκη για το κατόρθωμά του: «Γ'αδέρφια του τα μεγάλα σαν είδανε πως ο Γιαννάκης σκότωσε το θηρίο, τον φθονήσανε τον μικρό τον αδερφό». Πρόκειται για περίπτωση συναισθηματικής βίας σε ενδοοικογενειακό πλαίσιο-φθόνος και ζήλεια μεταξύ των αδερφών. Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι αυτή η σκηνή βίας καθώς και οι δύο προηγούμενες που περιγράψαμε αμέσως πιο πάνω, είναι συγκεντρωμένες σε μία μόνο παράγραφο του παραμυθιού, γεγονός που σημαίνει συνεχή και παρατεταμένη παρουσία βίας.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνεχείς πάλι σκηνές βίας, σωματικής κυρίως. Η πρώτη παρουσιάζει το μικρό να σηκώνεται από την κούνια του και να τρώει το ζώο: «... κάθε βράδυ σηκωνότανε από την κούνια του και πήγαινε στο στάβλο κι έτρωγε από ένα άλογο». Η δεύτερη σκηνή βίας είναι πιο πολύ ψυχολογικής φύσεως αφού το τρομαχτικό στοιχείο που υπάρχει σ' αυτήν είναι: «ο τρομερός σαματάς» που προηγείται του ερχομού της στρίγγλας και η φυσική περιγραφή της: «...μια ψηλή, ψηλή κι άγρια». Η τρίτη σκηνή παραπέμπει σε σωματική βία καθώς περιγράφεται η μάχη του Γιαννάκη με τη στρίγγλα-αδερφή του: «...τραβάει το σπαθί του και κόβει της στρίγγλας το μικρό δαχτυλάκι της».

Στη συνέχεια ακολουθούν δύο σκηνές ψυχολογικής περισσότερο βίας καθώς στη μεν πρώτη, ο Γιαννάκης προτείνει το θάνατο του μωρού: «*Η θυγατέρα σας και αδερφή μας είναι στρίγγλα. Αυτή τρώει τα άλογα. Αυτή θα φάει κι εμάς και όλο το χωριό άμα την αφήσουμε ζωντανή. Γι αυτό πρέπει να τη σκοτώσουμε*». Εδώ όμως έχουμε και στοιχεία σωματικής βίας που τη φανερώνουν οι σκηνές βρώσης του ζώου και της επαπειλούμενης ανθρωποφαγίας. Η δεύτερη σκηνή βίας είναι ο εξορισμός του μικρού γιού από τους ίδιους του γονείς του ως τιμωρία για την πρότασή του: «*Λέει η μάνα του: 'εγώ τρώμαζα να κάνω κορίτσι ύστερα από τρία παλληκάρια'...Λέει ο πατέρας και τα αδέρφια του 'το κορίτσι μας δεν είναι στρίγγλα'... Και τότε διώζανε το Γιαννάκη απ' το παλάτι*». Η σκηνή αυτή στοιχειοθετεί τόσο την αδικία εναντίον του αθώου, όσο και την προτίμηση /αδυναμία όλης της οικογένειας στο κορίτσι: «*Ο Γιαννάκης αναγκάστηκε να φύγει αφού δεν τον θέλανε οι γονιοί του και τ' αδέρφια του*».

Οι σκηνές βίας όμως δεν τελειώνουν εδώ. Μια άγρια σκηνή παρουσιάζεται πιο κάτω στο παραμύθι όταν κατά την περιπλάνησή του ο Γιαννάκης: «...*βγάζει το μαχαίρι του, μοιράζει το τραγί στη μέση*» για να βοηθήσει δύο λιοντάρια που μαλώνουνε. Επίσης η λέξη "άγριος" εμφανίζεται αρκετές φορές : «*άγρια θηρία*»,

«άγρια χωριά» κλπ.

Τέλος, αρκετές σκηνές σωματικής βίας παρατηρούνται κατά την επιστροφή, μετά από χρόνια, του Γιαννάκη στη πατρίδα του. Η πρώτη από αυτές παρουσιάζεται αμέσως με το που ο ήρωας πλησιάζει την πολιτεία καθώς *«...είδε την πολιτεία όλη χαλασμένη και τον κόσμο όλο κατεστραμμένο. Η στρίγγλα είχε φαγωμένα ούλα τα ζα, τα πρόβατα, τα γίδια, τα βόδια, τα γατιά, τα σκυλιά, τις άνθρωποι, τ' αδέρφια της, τις γονιοί της... Δεν άφησε κανέναν ζωντανό»*. Ολική καταστροφή και ερήμωση παρουσιάζει εδώ η διήγηση και στο πλαίσιο της υπάρχουν οι αναφορές της ανθρωποφαγίας.

Η επόμενη σκηνή είναι εκείνη που παρουσιάζει την στρίγγλα να πηγαίνει στο υπόγειο του σπιτιού της για *«να τροχίσει τα δόντια της για να τον φάει το Γιαννάκη»*. Η φράση αυτή που εμπεριέχει το στοιχείο τόσο της ψυχολογικής βίας, αφού προκαλεί το φόβο τόσο η περιγραφή των δοντιών όσο και η επαπειλούμενη ανθρωποφαγία, επαναλαμβάνονται δύο φορές-τη μία από τη διήγηση του παραμυθιού, την άλλη από το ποντικό-βοηθό του Γιαννάκη. Το γεγονός της επανάληψης κάνει το στοιχείο της βίας πιο έντονο.

Πιο κάτω έχουμε δύο άγριες περιγραφές. Στη μία η στρίγγλα γίνεται έξαλλη που της ξέφυγε ο Γιαννάκης- *«δαιμονίστηκε»* και *«κάνει τον ποντικό να τότε φάει»*. Η σκηνή αυτή εκτός από βίαιη είναι και αποκρουστική λόγω του είδους του ζώου που θα φαγωθεί (αρουραίος). Αποτυγχάνοντας η στρίγγλα στην προσπάθειά της *«χάλασε όλο το σπίτι για να βρει τον ποντικό»* και επειδή δεν μπορεί να τον βρει *«τρέχει για να φτάσει το Γιαννάκη»*. Όλο αυτό το βίαιο σκηνικό προκαλεί μια αναταραχή, μια αγωνία. Περιγράφει μια τελείως αγχωτική κατάσταση με την καταστροφή και το θάνατο να είναι όλα διάχυτα σε όλη τη διήγηση.

Το αποκορύφωμα όμως της βίας έρχεται προς το τέλος του παραμυθιού. Ο Γιαννάκης κυνηγημένος από τη στρίγγλα ανεβαίνει σ' ένα κυπαρίσσι για να σωθεί. Τότε *«έφτασε κι η στρίγγλα αποκάτω κι άρχισε να κόβει το κυπαρίσσι με τα δόντια της για να πέσει κάτω και να φάει το Γιαννάκη»*. Η περιγραφή αυτή ασκεί ψυχολογική βία με την αγριότητα και τη μανία της στρίγγλας. Η δεύτερη σκηνή της ίδιας συνάφειας, είναι σκηνή σωματικής βίας και προκαλεί ακόμα πιο έντονα συναισθήματα. Ο Γιαννάκης καλεί τα δύο λιοντάρια-βοηθούς του και τα διατάζει: *«Να κάμετε κομμάτια τη στρίγγλα. Το μεγαλύτερο κομμάτι της να είναι σαν το σπίρτο»*. Η τελευταία αυτή λεπτομέρεια είναι που επιτείνει τη βιαιότητα και είναι αλήθεια ότι δεν τη συναντάμε συχνά στα περισσότερα ελληνικά παραμύθια μια τέτοια

επισήμανση -αρκεί το κατασπάραγμα από το θηρίο- χωρίς περισσότερες λεπτομέρειες. Και το παραμύθι συνεχίζει με την εξής περιγραφή: «*Όρμησαν πάνω στη στρίγγλα τα λιοντάρια και την κάνανε χίλια κομμάτια*». Αυτή η βίαιη σκηνή είναι η "οπτικοποίηση" της διαταγής του Γιαννάκη.

Καταλήγοντας να σημειώσουμε ότι σ' αυτό το σκιαθίτικο παραμύθι, γραμμένο σε τοπική διάλεκτο είναι διάχυτη η αίσθηση της βίας και οι συγκεκριμένες σκηνές που είχαμε περιγράψει ως τώρα, είναι ενδεικτικές. Ένα δεύτερο στοιχείο που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι οι βίαιες σκηνές είναι επαναλαμβανόμενες-σε μια παράγραφο μπορεί να υπάρχουν και τρεις και τέσσερις τέτοιες σκηνές. Το γεγονός αυτό επιτείνει τη βία.

5. Τα δύο αδέρφια

Πηγή: (Δεμερτζή, Παραμύθια της Σμύρνης, σελ.13-20)

Συνοπτική παρουσίαση

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας πατέρας με δύο παιδιά, ένα κορίτσι και ένα αγόρι και πάντα τους έλεγε: «*Ούτε καλό να κάνετε, ούτε κακό*». Οι γονείς τους πέθαναν και τους άφησαν μεγάλη περιουσία, κάποια μέρα βρίσκουν ένα έκθετο μωρό. Η αδερφή το παίρνει στο σπίτι τους παρά τις αντιρρήσεις του αδερφού που της ζητά να τηρήσει τη συμβουλή του πατέρα του. Περνώντας τα χρόνια, κατόπιν παρακλήσεως της αδερφής, ο αδερφός παντρεύεται την ψυχοκόρη. Μετά από δέκα χρόνια ζήλεψε η νύφη την αδερφή του άνδρα της και στράφηκε εναντίον της. Έτσι της ρίχνει στο γάλα της τρία αυγά φιδιού και η αδερφή ήταν όλο άρρωστη. Ο αδερφός της έκλαιγε συνέχεια και η γυναίκα του τού λέει ότι η αδερφή του δεν είναι άρρωστη αλλά έγκυος. Εκείνος την πιστεύει και ως τιμωρία ζητά από τρεις χασάπηδες να σφάζουν την αδερφή του και να του φέρουν ως απόδειξη ένα μπουκαλάκι με το αίμα της και το μικρό της δαχτυλάκι. Εκείνοι, κατόπιν πρότασης της αδερφής, σφάζουν ένα μικρό αρνάκι, γεμίζουν ένα μπουκάλι με το αίμα του και κόβουν και το μικρό δαχτυλάκι της κοπέλας και τα πηγαίνουν στον αδερφό. Η κοπέλα έμεινε στα βουνά για τέσσερα χρόνια όπου συναντά τον τσοπάνο που της πήγε τα φιδίσια αυγά. Με τη βοήθειά του βγήκαν τα φίδια από την κοιλιά της. Από ευγνωμοσύνη παντρεύεται το τσοπάνο και έκαναν και ένα παιδί. Μετά από κατάρες της αδερφής, στο αυτί του αδερφού φύτεψε ένας πλάτανος. Στο τέλος, η αδερφή με την κόρη της αποκάλυψε όλη την αλήθεια στον αδερφό της. Εκείνος έδωξε τη γυναίκα του από το σπίτι και τα δύο αδέρφια έζησαν μαζί για πάντα.

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Το λαϊκό αυτό παραμύθι είναι σχετικά απλό και έχει αρκετές σκηνές βίας. Η πρώτη "βίαη" σκηνή χωρίς να περιέχει ενεργά στοιχεία βίας, είναι η ανακάλυψη του έκθετου μωρού, το οποίο είχε εγκαταλειφθεί γυμνό στο δάσος για να πεθάνει. Η δεύτερη σκηνή βίας αποτελεί παράδειγμα ψυχολογικής/συναισθηματικής βίας, καθώς παρουσιάζει την εγκαταλελειμμένη κόρη να ζηλεύει την αδερφή του άνδρα της: *«Στα δέκα χρόνια πάνω ζούλεψε η νύφη με τον άνδρα πως αγαπούσε την αδερφή πιο πολύ»*. Εδώ έχουμε ένα κλασσικό παράδειγμα ενδοοικογενειακής βίας: τη ζήλια μεταξύ μητέρας και θετής κόρης ή/ και μεταξύ κουνιάδων.

Η τρίτη σκηνή συνιστά ένα παράδειγμα σωματικής βίας- δόλιο τάισμα της αδερφής με επικίνδυνο φαγητό (φιδίσια αυγά). *«Λοιπόν ήθελε να ταΐσει την αδερφή φιδία και παραγγέλνει του γαλατά της τρία αυγά φιδίσια και τση τα πότισε τση κουνιάδας»*. Αποτέλεσμα αυτής της πράξης, ήταν να αρρωστήσει η κουνιάδα: *«τα φιδία μεγάλωναν στην κοιλιά τση και ήταν όλο άρρωστη»*.

Η τέταρτη σκηνή βίας, που κατά τη γνώμη μας, είναι και η πιο ακραία, είναι η αντίδραση του αδερφού στην υποτιθέμενη εγκυμοσύνη της αδερφής του. *«...φωνάζει τρεις χασάπηδες και τους λέει:- Θέλω να πάρτε την αδερφή μου να πάτε να τη σφάζετε, και θα μου γεμίσετε αυτό το μπουκάλι με αίμα και θα μου φέρετε το μικρό της δαχτυλάκι σημάδι»*. Η περιγραφή, έστω και αν δεν είναι αναλυτική και παραστατική, προκαλεί συναισθήματα και φόβου και απέχθειας. Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι η πιο πάνω περίοδος λόγου επαναλαμβάνεται και λίγο πιο κάτω ενώ σε μια παράγραφο αναφέρεται τέσσερις φορές σε όλους τους τύπους το ρήμα "σφάζω". Όλο αυτό έχει ένα σχετικά τρομακτικό αποτέλεσμα.

Η πέμπτη σκηνή βίας, παρουσιάζεται όταν η κοπέλα περιπλανώμενη έφτασε σε ένα μαντρί και *«...πέσανε τα σκυλιά να τη φάνε»*. Είναι μια σκηνή φυσικής βίας και αν παρουσιαζόταν σε εξέλιξη θα μπορούσε να προκαλέσει πολύ άσχημα συναισθήματα. Όμως δεν εξελίσσεται -δεν ορμάν τελικά τα σκυλιά στην κοπέλα- κι έτσι τα συναισθήματα που προκαλούνται δεν είναι τόσο έντονα.

Όμως, και η σκηνή που βγαίνουν τα φιδία από το στομάχι της κοπέλας είναι μια βίαη σκηνή διότι είναι και επαναλαμβανόμενη -τρία φιδία, τρεις φορές η όλη διαδικασία-και αρκετά παραστατικά δοσμένη: *«Θα σε κρεμάσω από τον πλάτανο.... παίρνει την άνεσή της, πέφτει ένας φίδαρος τόσος από την κοιλιά της»*.

Πιο κάτω, συναντάμε μια σκηνή ψυχολογικής βίας και πιο συγκεκριμένα λεκτικής, καθώς η αδερφή καταριέται τον αδελφό της λέγοντας: *«Στ' αδερφού μου τ*

αυτί /πλάτανος να ριζωθεί./Κι αν δεν πάω γω,/ να μην ξεριζωθεί». Η κατάρα όμως φαίνεται να έχει περισσότερο παιδαγωγικό και λιγότερο εκδικητικό χαρακτήρα. Αυτό φαίνεται από δύο στοιχεία. Το πρώτο είναι η έμμετρη μορφή της που σημαίνει ότι δίνεται σε κατάσταση νηφάλια και όχι εν θερμώ -αυτό φαίνεται επίσης και από το ότι δίνεται πολύ μετά το περιστατικό. Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι η κατάρα δεν απειλεί τη ζωή και τη σωματική ή ψυχική υγεία του αδερφού της, αλλά στοχεύει να πλήξει μόνο το κύρος και την υπερηφάνειά του.

Η τελευταία σκηνή βίας έχει να κάνει με την τιμωρία της αχάριστης και ζηλιάρας συζύγου: *«βάνανε ένα σάκο καρυδάκια σ' ένα τσομούσικο (ατίθασο)άλογο και βάναν και τη νύφη απάνω».* Την καταδικάζουν δηλαδή να εξαφανισθεί από τη ζωή τους και να μείνουν πάλι τα δύο αδέρφια μαζί όπως όταν ξεκίνησε το παραμύθι.

6.Η Μαριδίτσα ή Μαρδίτσα

Πηγή 1:(Ιωάννου, *Παραμύθια του λαού μας* (Μαρδίτσα))

Πηγή 2 (Καφαντάρης, *Ο Φεγγαράς* (Μαριδίτσα))

(Σημ. :Το παραμύθι είναι πανομοιότυπο και στις δύο πηγές ,ο τίτλος αλλάζει)

Περιληπτική παρουσίαση

Μια φορά και ένα καιρό ήταν ένας βασιλιάς και μια βασίλισσα και είχαν τρεις γιους. Η βασίλισσα όμως ήθελε πολύ και μια κόρη και παρακαλούσε συνέχεια την Παναγία γι αυτό, ώσπου έκανε την Μαριδίτσα. Η Μαριδίτσα ήταν πάρα πολύ όμορφη και έξυπνη και όλοι την αγαπούσαν. Μια μέρα όμως η βασίλισσα πέθανε, και μετά από καιρό ο βασιλιάς παντρεύτηκε μια άλλη βασιλοπούλα νέα κι όμορφη, αλλά κακιά και μάγισσα. Ζήλευε τα παιδιά και τα συκοφαντούσε στον βασιλιά για να τα μισήσει, ενώ τη Μαριδίτσα την έβαζε να κάνει τις πιο βαριές δουλειές και την έντυνε με κουρέλια, για να ασημαίνει. Η Μαριδίτσα όμως όλο και ομόρφαινε και αυτό της το θύμιζε συνέχεια ο μαγικός της καθρέφτης, όταν η μητριά τον ρωτούσε ποιά ήταν η πιο όμορφη. Μια μέρα, αφού ο βασιλιάς πια είχε πεθάνει και τα πράγματα γίνονταν όλο και πιο σκληρά, τα αδέρφια φύγανε από το παλάτι και βρήκανε καταφύγιο στο κάστρο μιας γριάς όπου ζούσανε καλά και η Μαριδίτσα δεν έβγαινε από το κάστρο. Η μητριά όταν ανακάλυψε τη φυγή των παιδιών έσκασε από το κακό της και ζήτησε από το στρατό να τα βρουν και να τα σκοτώσουν. Μιας και τα αδέρφια δεν βρέθηκαν πίστεψε ότι έχουν πεθάνει και ήταν πάρα πολύ χαρούμενη που δεν υπήρχε άλλη πιο όμορφη από εκείνη πια στον κόσμο. Όταν όμως έμαθε από το μαγικό της καθρέφτη ότι η Μαριδίτσα ζει, κόντεψε να λιποθυμήσει. Μεταμφιέστηκε σε εμπόρισα με

χρυσαιφικά και πήγε στο κάστρο της γιαγιάς, η οποία καλοπροαίρετα πήρε στη Μαριδίτσα ένα δαχτυλίδι και της το χάρισε. Μόλις, όμως, το φόρεσε η Μαριδίτσα πέθανε. Την έκλαιγαν τότε για καιρό τα αδέρφια της και η γριά και, αφού δεν ξυπνούσε, την βάλανε σε μια κάσα και την κλειδώσανε όπως ήταν σε μια κάμαρα στο κάστρο και πέταξαν τα κλειδιά στη θάλασσα. Τα βρήκε, όμως, τα κλειδιά μετά από πολύ καιρό στην κοιλιά ενός ψαριού ο μάγισσος του βασιλιά και του τα έδωσε. Αφού μάθανε ότι τα κλειδιά ήταν της γριάς και ότι δεν τα ήθελε, ο βασιλιάς κίνησε να δει τι συμβαίνει. Η γριά του είπε την ιστορία της Μαριδίτσας και αυτός από περιέργεια θέλησε να τη δει. Ξεκλειδώνει την κάμαρα και θαμπώθηκε τόσο από την ομορφιά και τη λάμψη της κοπέλας που δεν ήθελε να φύγει από εκεί. Όταν αργά το βράδυ αποφάσισε να φύγει, θέλησε να πάρει κάτι από την κοπέλα για να τη θυμάται. Της βγάζει τότε το δαχτυλίδι και τι να δει; Η Μαριδίτσα άνοιξε τα μάτια της και σηκώθηκε και αμέσως ο βασιλιάς την πήρε για γυναίκα του. Μετά από καιρό, όταν γέννησε η Μαριδίτσα, ο βασιλιάς προσέλαβε παραμάννα, για να μην κουράζεται η γυναίκα του. Η παραμάννα, όμως, ήταν η μητριά που τόσο καιρό έσκαγε από το κακό της και έψαχνε τρόπο να βλάψει την κοπέλα. Όταν κάποια στιγμή η Μαριδίτσα κοιμόταν, πήγε η μητριά και τη μάγεψε και την έκανε πουλάκι που πέταξε στο κήπο και αυτή πήρε τη θέση της κοπέλας κάνοντας την άρρωστη. Η Μαριδίτσα-πουλί, μάγευε τον βασιλιά με το κελάιδισμά του και η μητριά από τη ζήλια της ζήτησε από το βασιλιά να το σκοτώσει και της δώσει να φάει την καρδούλα του για να γίνει, υποτίθεται, καλά. Ο βασιλιάς με βαριά καρδιά το έκανε κι εκεί που έπεσε νεκρό το πουλάκι φύτεψε μια δάφνη που δρόσιζε το βασιλιά. Τότε, όμως, η μητριά ζήτησε να κόψουν και τη δάφνη. Την έκοψαν και τα ξύλα τα πήρε ο κηπουρός στην καλύβα του. Εκεί, προσπαθώντας να κόψει τον κορμό βρήκε μέσα του την Μαριδίτσα και την αναγνώρισε. Η κοπέλα του ζήτησε να φέρει κρυφά τον βασιλιά στην καλύβα, όπως και έγινε, και του είπε όλη την αλήθεια για την μητριά της. Τότε ο βασιλιάς έδωσε εντολή και βγάλανε την κακή μάγισσα από το παλάτι, την πετάξανε σε ένα γκρεμό και έζησαν το ζευγάρι με το παιδί τους ευτυχισμένοι για πάντα.

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Στο παραμύθι αυτό, που αποτελεί τη λαϊκή εκδοχή της Χιονάτης παρουσιάζονται περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, η οποία παίρνει αρκετές μορφές και ασκείται από τη νέα κι όμορφη, αλλά και κακιά μητριά προς τους προγόνους της και κυρίως την προγονή της. Ας δούμε τα βίαια περιστατικά πιο αναλυτικά.

Η πρώτη μορφή βίας είναι η λεκτική βία, όταν η μητριά συκοφαντεί τα παιδιά στον πατέρα τους από τη ζήλια της: *«Ζήλευε τα προγόγια της, δεν τα έδωσε τόπο να σταθούνε .Τα κατηγορούσε στον αφέντη τους να τον κάμει να μην έχει μάτια να τα δει»*. Με συκοφαντίες, λοιπόν, και ψέματα προσπαθούσε να στρέψει τον πατέρα ενάντια στα παιδιά του.

Η δεύτερη σκηνή βίας είναι πιο πολύ ψυχολογικού χαρακτήρα καθώς σ' αυτή δηλώνεται ρητά ότι η κακιά μητριά *«γύρευε ήλιο με τα μαγικά της να καταστρέψει τη Μαριδίτσα»* με απώτερο σκοπό *« ν' απομείνει εκείνη η πιο όμορφη του κόσμου»*. Έχουμε εδώ μια ξεκάθαρη απειλή για θάνατο του κοριτσιού από τη μητριά της.

Πιο κάτω, περνάμε από τη λεκτική βία στη σωματική καθώς η μητριά για να μειώσει την ομορφιά της και να την ασχημύνει επινοεί διάφορες μορφές ταλαιπωρίας κρυφά από τον πατέρα: *«Την έβανε τη Μαριδίτσα να κάνει τις πιο βαριές δουλειές κρυφά από τον αφέντη της, για να ασχημύνει»*. Μετά το θάνατο του βασιλιά, οι πιο πάνω φυσικές ταλαιπωρίες γίνονται πιο έντονες κι επινοούνται καινούριες: *«Βασάνιζε τη Μαριδίτσα από το πρωί ως αργά. Την είχε ντυμένη με ένα βρωμοκούρελο , ζυπόλυτη, να πλύνει και να ζυμώνει και να υφαίνει»*. Ο σκοπός εδώ είναι η ψυχολογική ,αλλά και φυσική εξόντωση της προγονής της. Αποτέλεσμα ήταν η φυγή των παιδιών.

Η επόμενη σκηνή βίας εκτυλίσσεται μετά τη φυγή των παιδιών, όταν η μητριά την ανακαλύπτει: *«...μόλις φύγανε τα παιδιά και τα 'χασε, γίνει θεριό»*. Η κακία της βασίλισσας συμπληρώνεται με το θυμό και το αποτέλεσμα είναι καταστροφικό. Στέλνει στρατό να τα βρούνε και να της τα φέρουνε γιατί ήθελε *«μόλις τα βρει να τα σκοτώσει. Τέτοιο θυμό είχε»*.

Η έρευνα των στρατιωτικών δεν έφερε αποτελέσματα και η μητριά θεώρησε σίγουρο το θάνατο της Μαριδίτσας. Γι αυτό έχει σίγουρη τη λήψη θετικής απάντησης για την ομορφιά της, όταν ρωτά τον καθρέφτη της. Όμως ο καθρέφτης εξυμνεί όχι τη δική της ομορφιά αλλά της Μαριδίτσας και τότε λαμβάνει χώρα η επόμενη σκηνή βίας όπου η μάγισσα μητριά μαγεύει ένα δαχτυλίδι, το φορά η Μαριδίτσα και *«πέφτει ξερή κάτω»*. Εδώ παρουσιάζεται η ύψιστη σωματική τιμωρία που είναι ο θάνατος του κοριτσιού. Η επόμενη σκηνή βίας παρουσιάζεται όταν η Μαριδίτσα -βασίλισσα παραγεννά το πρώτο της παιδί και η μητριά πηγαίνει κοντά της σαν παραμάνα οπότε *«Βρίσκει μιαν ώρα τη Μαριδίτσα πλαγιασμένη πάει της χώνει μια καρφίτσα πίσω στο κεφάλι, τη μαγεύει»* και η Μαριδίτσα γίνεται πουλάκι και φεύγει.

Πιο κάτω, η βία γίνεται ξανά ψυχολογική και πιο συγκεκριμένα λεκτική. Το

παράξενο είναι ότι αυτή εκφράζεται από την αφήγηση του παραμυθιού και όχι από τους ήρωες ιδίως τη μητριά, όπως θα περιμέναμε. Πιο συγκεκριμένα στο παραμύθι αναφέρεται το εξής: *«Ας αφήσουμε την κακούργα τη μητριά στη στρώση της ,που να μην σώσει και να μην φτάσει να σηκωθεί, να ξυλιάσει και να ξερομαραθεί η αχρόνιστη κι ας δούμε τι απόγινε η Μαριδίτσα»*. Η εκφερόμενη από το λαϊκό αφηγητή λεκτική βία είναι τρεις κατάρες εναντίον της μητριάς. Η λειτουργία της εδώ είναι, κατά τη γνώμη μας, να υποδηλώσει την αγανάκτηση της «κοινής γνώμης» για την επιμονή της μητριάς στο κυνήγι της Μαριδίτσας.

Κατάρες -δηλαδή λεκτική βία- περιέχει και η επόμενη σκηνή, όπου το πουλάκι-Μαρδίτσα μιλά στον κηπουρό του βασιλιά με ανθρώπινη φωνή λέγοντας: *«...εκείνη που με μάγεψε να μη χορτάσ' τον ύπνο...κι αν δεν το πείς (το περιστατικό) του βασιλιά /να τσικνώσουν τα φαγιά»*. Αυτή η κατάρα είναι ο μόνος τρόπος της Μαριδίτσας να αμυνθεί ενάντια στην κακία που της έγινε και η κατάρα, επειδή ήταν λόγω αδικημένου, έπιασε.

Η επόμενη σκηνή αφορά σωματική βία. Ο θύτης είναι η κακιά μητριά που έχει πάρει τη θέση της Μαριδίτσας (ψευτο-Μαρδίτσα ,τη λέει το παραμύθι) και το θύμα η Μαριδίτσα-πουλί καθώς *«...έβαλε τη να πει πως για να γίνει καλά η βασίλισσα έπρεπε να φάει την καρδιά απ' το πουλάκι. Τον έτρωγε πια και η ίδια, να το σκοτώσει και να το σκοτώσει»*. Έτσι *«ο βασιλιάς...σκοτώνει το πουλί. Το δίνει του μάγαιρα να το μαγειρέψει, να το φάει η βασίλισσα»*. Η σκηνή αυτή είναι ούτως η άλλως βίαια αφού περιγράφει το θάνατο και το φάγωμα μιας ζώσας ύπαρξης, αλλά εδώ υπονοείται και ένας κανιβαλισμός αφού ο ακροατής γνωρίζει ότι η Μαριδίτσα είναι άνθρωπος στην ουσία του. Μπορούμε να θεωρήσουμε αυτή τη σκηνή μαζί με την επόμενη ως τις πιο βίαιες σκηνές του παραμυθιού.

Η επόμενη σκηνή συνιστά και πάλι μια σκηνή σωματικής βίας με ίδιο θύτη και ίδιο θύμα. Η ψεύτο -Μαρδίτσα ζητά από τον βασιλιά να κόψει τη δαφνούλα-Μαρδίτσα που είχε ξεφυτρώσει στο σημείο που έπεσε το αίμα του πουλιού-Μαρδίτσας και τα δάκρυα του βασιλιά: *«Να κόψεις το δέντρο, να κόψεις το δέντρο»* φώναζε υστερικά η μητριά. Η σκηνή της κοπής του δέντρου γίνεται ακόμα πιο βίαια καθώς σε κάθε χτύπημα του ξυλοκόπου ακούγεται η φωνή του δέντρου να λέει κλαίγοντας: *«Παίρνει τον κασμά, δώνει μια, ακούει μια φωνή –Ωχ ,το ποδαράκι μου...Το χεράκι μου μπάρμπα, θα μου το κόψεις»*.

Η τελευταία σκηνή βίας έχει να κάνει με το θάνατο της μητριάς, η οποία καταδικάζεται να ριχτεί στο γκρεμό.

7.Η Χηναρού

Πηγή:(Αυγή Παπαδάκου-Λαγού, Η Μακεδονία, σελ:103-107)

Περίληπτική παρουσίαση

Σ' ένα μικρό παρθεναγωγείο μια μαθήτρια κεντούσε στη σκιά ενός δέντρου. Ξαφνικά η φωνή ενός πουλιού της λέει ότι όσο κι αν κένταγε, πεθαμένο άντρα θα έπαιρνε. Τρόμαξε το κορίτσι μα το ξεπέρασε. Την επόμενη, σε μια εκδρομή του σχολείου, επισκέφθηκαν ένα παλάτι που στο εσωτερικό του βρήκαν ένα πεθαμένο. Τα κοριτσάκια όλα έφυγαν τρομαγμένα εκτός από εκείνο που κεντούσε στο δέντρο, γιατί οι πόρτες έκλεισαν και δεν πρόλαβε. Περιπλανώμενη στο παλάτι βρίσκει ένα βασιλόπουλο που φαινόταν σαν να κοιμόταν και είχε κι ένα σημείωμα που έλεγε ότι όποια τον ξενυχτούσε για 40 νύχτες θα γινόταν γυναίκα του. Το κοριτσάκι αρχίζει το ξενύχτι και στις 39 ημέρες εμφανίζεται μια τσιγγάνα, πείθει το κοριτσάκι να ξεκουραστεί λίγο, παίρνει τη θέση της και όταν περνά και η 40η ημέρα, ο άρχοντας ξυπνά και θεωρώντας ότι αυτή έκανε τον άθλο, την παντρεύεται. Το κοριτσάκι το βάζουνε να φυλά τις Χήνες και γι' αυτό την φώναζαν Χηναρού. Μετά την επιστροφή του αρχοντόπουλου από ένα ταξίδι του αποκαλύπτεται η αλήθεια και η τάξη των πραγμάτων αποκαθίσταται :η τσιγγάνα πεθαίνει με αποτρόπαιο τρόπο και η Χηναρού παντρεύεται το αρχοντόπουλο.

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Στο παραμύθι αυτό υπάρχει διάχυτη μια μακάβρια και θλιβερή ατμόσφαιρα. Από την εισαγωγή ως τη μέση περίπου κυριαρχεί το στοιχείο του νεκρού ανθρώπου: «Όσο κι αν κεντάς πεθαμένο άντρα θα πάρεις» λέει το πουλί στο μικρό κοριτσάκι. Τα κορίτσια στην εκδρομή «...βρήκαν ξαπλωμένο ένα πεθαμένο», ενώ στο δωμάτιο του πύργου το κοριτσάκι συναντά ένα «νεκρό» αρχοντόπουλο που «φαινόταν σαν να κοιμόταν» το οποίο έπρεπε «να καθήσει και να ξενυχτήσει 40 ημέρες» για να γίνει γυναίκα του.

Όλες αυτές οι σκηνές που παραπέμπουν σε θάνατο και κηδείες πιστεύουμε ότι ασκούν κάποια συναισθηματική βία στον αναγνώστη ή τον ακροατή του παραμυθιού. Είναι καταθλιπτικά στοιχεία που το λιγότερο που προκαλούν είναι αγωνία και μελαγχολία. Επίσης η τελευταία σκηνή υποδηλώνει έμμεσα ένα είδος νεκροφιλικής τάσης.

Μια δεύτερη σκηνή που υποδηλώνει σωματική βία είναι εκείνη όπου η Χηναρού ζητά τρία δώρα από το αρχοντόπουλο: «το μαχαίρι της σφαγής, την πέτρα της υπομονής και το σκοινί της κρεμαστής». Το πρώτο δώρο και το τελευταίο

υποδηλώνουν τάσεις αυτοκτονίας, ενώ το μεσαίο δώρο είναι αυτό που κρατά τις ισορροπίες και δίνει ένα τόνο αισιοδοξίας στο παραμύθι. Η φράση των δώρων επαναλαμβάνεται στερεότυπη τρεις φορές σε μια παράγραφο, ενώ οι τάσεις που πριν υποδηλώνονταν απλά, τώρα πριν από το τέλος του παραμυθιού αναφέρονται ρητά: «Γι' αυτό και σου ζήτησα αυτά τα δώρα για να σφαχτώ με το μαχαίρι ή να κρεμαστώ με το σκοινί».

Η τελευταία σκηνή του παραμυθιού είναι και η πιο βίαιη από όλες και δείχνει το θάνατο στον οποίο καταδικάστηκε η κακιά τσιγγάνα: «Το αρχοντόπουλο διέταξε τότε να τη δέσουν σε δύο άλογα και να τη βιτσίσουν, ένα από το ένα μέρος και το δεύτερο προς το άλλο». Βέβαια η βίαιη σκηνή δεν περιγράφεται απλά υπονοείται-έχουμε διαμελισμό του σώματος στα δύο.

8.Η Δεκοχτούρα

Πηγή: (Παπαλουκάς Φ, Ιστορίες σαν παραμύθια, σελ.)

Περιληπτική παρουσίαση

Μια φορά και ένα καιρό ζούσε σ' ένα χωριό ένα κοριτσάκι πολύ όμορφο και πολύ καλό. Όμως η μητέρα του πέθανε και ο πατέρας του αναγκάστηκε να το βάλει στη δούλεψη μιας οικογένειας. Η νοικοκυρά του σπιτιού όμως ήταν μια κακιά γυναίκα που όλη μέρα έβαζε το κοριτσάκι να κάνει βαριές δουλειές. Έπλενε, ζύμωνε, καθάριζε και του φώναζε κι από πάνω και το έδερνε. Μια μέρα που ζύμωσε και φούρνισε το κοριτσάκι έβγαλε τα ψωμιά στο τραπέζι για να κρυώσουν. Έρχεται τότε η κυρά της και την κατηγορήσε ότι τα ψωμιά έπρεπε να είναι 19 -όπως νόμισε ότι της είχε πει- και ότι της είχε κλέψει το ένα καρβέλι. Το κοριτσάκι επέμενε ότι είχε πει στην κυρά της 18 κ όχι 19. Τότε η κακιά γυναίκα άρπαξε το κοριτσάκι από τα μαλλιά κι άρχισε να το χτυπά δυνατά. Το κοριτσάκι παρακάλεσε το Θεό να τον γλυτώσει. Ο Θεός εισάκουσε την προσευχή της και την έκανε πουλί, που φωνάζει πάντα με ανθρωπίνη φωνή «δεκαοχτώ,δεκαοχτώ».

Ανάλυση-Σκηνές βίας

Στο λαϊκό αυτό παραμύθι περιγράφεται η βία που δέχεται ένα μικρό κορίτσι, όταν μετά από διάφορες δυσκολίες της ζωής αναγκάζεται να ζήσει στο σπίτι μιας ξένης κυρίας για να τη βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού-ως υπηρέτρια. Το παραμύθι αυτό περιέχει αρκετές σκηνές βίας, τόσο σωματικής όσο και ψυχολογικής/συναισθηματικής.

Η σωματική βία παρουσιάζεται από τις πρώτες κιόλας σκηνές του

παραμυθιού καθώς παρουσιάζονται τα βάσανα της μικρής: « *Η κακιά γυναίκα θα 'βρισκε πάντα μια αφορμή για να το δείρει*», «*Η κακιά γυναίκα τότε οργίστηκε, γούρλωσε τα μάτια της, το αίμα ανέβηκε στο κεφάλι της και χυμάει ευθύς, αρπάζει το δύστυχο κοριτσάκι από τα μαλλιά και αρχίζει να το δέρνει αλύπητα*».

Στο σημείο αυτό αξίζει να κάνουμε δύο επισημάνσεις. Η πρώτη είναι ότι η μορφή σωματικής βίας που παρουσιάζεται εδώ είναι το ξύλο, το οποίο χρησιμοποιείται ως φυσική τιμωρία. Η χρήση αυτού του είδους σωματική βία είναι σαφώς κατάλοιπο της φρονηματιστικής κουλτούρας του ελληνικού λαού, γεγονός που αποδεικνύεται από το ότι το είδος αυτό της βίας χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα ως παιδαγωγικό μέσο.

Η δεύτερη επισημάνση είναι ότι οι σωματικές επιθέσεις της κυρίας εναντίον του κοριτσιού ήταν άδικες. Αυτό φαίνεται από τη λέξη "αφορμή". Η κακιά κυρία δεν είχε κανένα λόγο να φέρεται έτσι εκτός μόνο από την κακία της.

Το δεύτερο είδος βίας που ασκεί η κυρία στο κοριτσάκι, επίσης άδικα, είναι η συναισθηματική/ψυχολογική βία: «*Η κακιά γυναίκα θα 'βρισκε πάντα αφορμή ...να το μαλώσει, να το παιδέψει*». Προχωρώντας το παραμύθι διαπιστώνουμε ότι η κυρία έβρισκε πράγματι πολλούς τρόπους να την παιδεύει. Μια μορφή βίας ήταν ο φόβος, από το απότομο πρωινό ξύπνημα : «*... πήγε η κυρά της και τη σκούνησε με δύναμη στον ύπνο της απάνω*». Όλοι μπορούμε να καταλάβουμε πόσο βάρβαρο είναι να ξυπνάς ένα μικρό κοριτσάκι πριν φέξει και μάλιστα με βίαιο τρόπο-η τρομάρα του παιδιού θα ήταν μεγάλη.

Ένα δεύτερο μέσο άσκησης ψυχολογικής βίας εκ μέρους της κυρίας είναι οι προσβολές και η ειρωνεία: «*Άντε σήκω πια τεμπέλα ,της φώναζε...τι θα σ' έχουμε εδώ μέσα, πριγκηπέσα;*», «*Τι κάνεις ,αχαϊρευτη...*». Δεν λείπουν όμως και οι κατάρρες από μέρους της κυρίας προς το κοριτσάκι: «*Παλιοψεύτρα, της φωνάζει παλιοσιχαμένη, ποτέ πρόλαβες και το έφαγες το καρβέλι; Στο λαιμό να σου καθήσει*».

Καταλήγοντας θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η έντονη σωματική βία με δότη την κυρία και θύμα το μικρό κορίτσι είναι διάχυτη μέσα στο παραμύθι και γι' αυτό έντονη.

2.3. Συμπεράσματα της ανάλυσης των παραμυθιών.

Από την ανάλυση των ελληνικών λαϊκών παραμυθιών που προηγήθηκε, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τα παραμύθια αυτά είναι γεμάτα με σκηνές βίας. Άλλοτε η βία συναντάται περισσότερο και άλλοτε λιγότερο. Το ζήτημα είναι ότι υπάρχει.

Ως προς το είδος της βίας που παρουσιάζεται πιο συχνά είναι η σωματική βία. Οι πιο συχνά εμφανιζόμενες μορφές της είναι η απόπειρα θανάτωσης του ήρωα ή της ηρωίδας και οι αιματηρές μάχες. Σε όλα τα παραμύθια που αναλύσαμε η απόπειρα θανάτωσης του κεντρικού προσώπου του παραμυθιού γίνεται από πρόσωπο του στενότερου ή ευρύτερου περιβάλλοντός του. Τις περισσότερες φορές ο λόγος της απόπειρας δολοφονίας γίνεται λόγω ζήλιας γιατί το πρόσωπο αυτό αποτελεί εμπόδιο για κάτι, όπως στην περίπτωση της Μαρδίτσας, ή για το κοινό καλό, όπως στην περίπτωση της Στρίγγλας. Οι αιματηρές μάχες συνήθως αναλαμβάνονται από τον κεντρικό ήρωα- άνδρα ως επί το πλείστον- για το κοινό καλό, όπως συνέβη στο παραμύθι «Η Στρίγγλα».

Από άποψη συχνότητας, ακολουθεί η συναισθηματική ή ψυχολογική βία που περιλαμβάνει και τη λεκτική. Τις περισσότερες φορές το είδος αυτό της βίας εκδηλώνεται με φωνές και κατάρες, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που εκδηλώνεται με ψυχολογικό εκβιασμό, όπως στην περίπτωση του Απολλώνιου.

Τέλος μόνο σε ένα από τα οκτώ παραμύθια που αναλύσαμε περιείχε σεξουαλική βία («Το Παραμύθι του Απολλώνιου»). Ήταν όμως καλυμμένη και προς έκφραση των σχετικών στοιχείων της βίας αυτής χρησιμοποιήθηκαν λέξεις ή εκφράσεις που τα υπονοούσαν, όπως είδαμε και στην ανάλυση του σχετικού παραμυθιού.

Να σημειώσουμε επίσης ότι θύματα των πιο πάνω ειδών βίας ήταν και οι ήρωες και οι ηρωίδες του παραμυθιού. Δεν παρατηρήθηκε κάποια ιδιαίτερη διάκριση φύλου, αν και η πλάστιγγα έγερνε ελαφρώς υπέρ των γυναικών. Παρατηρήθηκε όμως μια διάκριση που αφορούσε την ηλικία των ηρώων. Τα πιο πολλά θύματα ήταν μικρής ηλικίας, κορίτσια και αγόρια. Αυτό ως ένα σημείο είναι αναμενόμενο από τη στιγμή που η βία στρέφεται πάντοτε ενάντια στον αδύνατο- και ποιος μπορεί να είναι πιο αδύναμος από ένα παιδί;

Καταλήγοντας να σημειώσουμε ότι η αίσια έκβαση και το ευτυχές τέλος είναι κοινό σημείο όλων των παραμυθιών. Το στοιχείο αυτό συνιστά ένα πολύ βασικό

χαρακτηριστικό των λαϊκών παραμυθιών διότι αντιπροσωπεύει την λύτρωση του ήρωα ή της ηρώιδας από τις κακουχίες και τις περιπέτειες και την συνακόλουθη κάθαρση του αποδέκτη των παραμυθιών από τη συγκινησιακή φόρτιση και την ψυχολογική πίεση που προκλήθηκαν από τις έντονες ή βίαιες σκηνές των παραμυθιών. Είναι το σημείο εκείνο στο οποίο τα παιδιά ξεχνούν τη βία, τις δυσκολίες, την αγωνία του παραμυθιού και γεμίζουν με αισιοδοξία και ηρεμία για την αποκατάσταση της ηθικής τάξης και την επικράτηση του καλού έναντι του κακού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ- 2^η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

3.1.Ερευνητική Διαδικασία

Προς επίτευξη του προαναφερθέντος ερευνητικού σκοπού η διαδικασία της έρευνας είχε ως εξής:

Επισκεφθήκαμε τη Β τάξη του δημοτικού σχολείου της περιοχής μας και συζητήσαμε με τους υπεύθυνους του σχολείου και των δύο τμημάτων της Β΄ τάξης τους προβληματισμούς μας σχετικά με τη βία στο λαϊκό παραμύθι και την επίδραση που αυτή μπορεί να έχει στον ψυχισμό τόσο μικρών παιδιών. Η συζήτηση αυτή ήταν ενδιαφέρουσα αλλά και επίκαιρη λόγω της τάσης που υπάρχει σήμερα για προσπάθεια ενσωμάτωσης του λαϊκού παραμυθιού στο Α.Π. του δημοτικού σχολείου. Υπό αυτό το πρίσμα, η έρευνα μας θεωρήθηκε από τους εκπαιδευτικούς του σχολείου ιδιαίτερα χρήσιμη και εξασφαλίστηκε η συγκατάθεσή τους αλλά και η βοήθεια τους για τη συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια.

Μετά την ενημέρωση των υπεύθυνων εκπαιδευτικών σειρά είχε η ενημέρωση και των ίδιων των παιδιών. Μετά από σχετική επίσκεψη στις τάξεις γνωρίσαμε τα παιδιά, μιλήσαμε μαζί τους και τους εξηγήσαμε ότι θα χρειαστούμε τη βοήθειά τους για μια πολύ σημαντική εργασία. Τους εξηγήσαμε τι ακριβώς θα γινόταν, ποια θα ήταν η διαδικασία που θα ακολουθούσαμε και εξασφαλίσουμε και τη δική τους συναίνεση. Βασικός μας στόχος ήταν να αποσυνδέσουμε στο παιδικό μυαλό τη συνέντευξη από οποιαδήποτε έννοια αξιολόγησης μαθητή. Τονίσαμε στα παιδιά ότι δεν θα εξεταστούν σε κάτι, αλλά θα συζητήσουν τις απόψεις τους μαζί μας.

Τέλος, επισκεφθήκαμε το σχολείο για να πάρουμε τις συνεντεύξεις και τις ζωγραφιές των παιδιών. Χρειασθήκαμε πέντε εργάσιμες ημέρες για τη συγκέντρωση των απαραίτητων στοιχείων. Κάθε μέρα σε μια ειδικά διαμορφωμένη τάξη με

μαξιλάρια, φυτά και άλλα διακοσμητικά στοιχεία λαμβάναμε έξι ατομικές συνεντεύξεις, ακολουθώντας την εξής διαδικασία: Αρχικά κάναμε μια μικρή εισαγωγική συζήτηση σχετικά με τις παραμυθιακές προτιμήσεις τους. Κατόπιν διαβάσαμε το παραμύθι «Η Δεκοχτούρα» και συζητούσαμε τις απόψεις των παιδιών με βάση τους προκαθορισμένους θεματικούς άξονες. Στο τέλος κάθε συνέντευξης, ζητούσαμε από τα παιδιά να μας ζωγραφίσουν ό,τι τους έκανε εντύπωση από το παραμύθι και τους ευχαριστούσαμε για τη βοήθειά τους.

3.2. Βασικές ερωτήσεις-άξονες

1.Σου αρέσουν τα παραμύθια και ποιά είναι το αγαπημένο σου;

Η ερώτηση αυτή γίνεται στα παιδιά προκειμένου να είμαστε σε θέση να καταλάβουμε τις προτιμήσεις τους όσον αφορά τα παραμύθια που τους αρέσουν καθώς και τους λόγους αυτούς της προτίμησης. Έτσι, είναι δυνατό να βρούμε ποιά είναι εκείνα τα στοιχεία που κάνουν ένα παραμύθι αγαπητό στα παιδιά και αν η βία είναι ένα από τα στοιχεία αυτά. Τέλος υποβάλλοντας μια τέτοια ερώτηση στα παιδιά μπορούμε να δούμε αν τα παιδιά ακούν ή διαβάζουν λαϊκά παραμύθια σήμερα ή όχι.

2.Σου άρεσε το παραμύθι της Δεκοχτούρας και γιατί;

Θέτοντας αυτή την ερώτηση στα παιδιά προσπαθούμε να διαπιστώσουμε την γενική αντίδραση του παιδιού σ' αυτό. Προσπαθούμε, με άλλα λόγια να δούμε την γενική εντύπωση που αποκόμισε το παιδί από την ακρόαση του παραμυθιού πριν περάσουμε με τις επόμενες ερωτήσεις σε διεξοδικότερη διερεύνηση του γενικού αυτού συναισθήματος.

Διερευνώντας το "γιατί" άρεσε στο παιδί το παραμύθι, προσπαθούμε να διαπιστώσουμε αφενός μεν αν τα παραμυθιακά στοιχεία που δηλώνει ότι προτιμά το παιδί συνάδουν με αυτά που η σχετική με το θέμα μας βιβλιογραφία δίνει και αφετέρου να έχουμε κάποιες ενδείξεις του τρόπου με τον οποίο το παιδί αναλύει τις εντυπώσεις του, ώστε να είναι η εκτίμησή μας πιο πλήρης ενώ θα εξετάσουμε συγκριτικά όλες τις επιμέρους απαντήσεις του.

3.Τι σου άρεσε/δεν σου άρεσε περισσότερο στο παραμύθι της Δεκοχτούρας και γιατί:

Με τις δύο αυτές ερωτήσεις, όπως και με τις άλλες που ακολουθούν , επιχειρούμε να γίνουμε διεισδυτικότεροι και να κατανοήσουμε όσο το δυνατό περισσότερο τον τρόπο που το παιδί αντιλαμβάνεται τα πράγματα.

Πιο συγκεκριμένα, με την ερώτηση αυτή προσπαθούμε να ανιχνεύσουμε ποιο είναι εκείνο το στοιχείο που άρεσε περισσότερο ή δεν άρεσε περισσότερο στο παιδί. Κατ' αυτό τον τρόπο, θα δούμε αν η βία είναι ένα στοιχείο που αντιλαμβάνεται έντονα ή όχι το παιδί και τι επίδραση ασκεί πάνω του.

4.Ποιο πρόσωπο του παραμυθιού σου άρεσε/δεν σου άρεσε και γιατί:

Μια από τις βασικές λειτουργίες του παραμυθιού είναι ,όπως είδαμε στο θεωρητικό μέρος, ότι βοηθά το παιδί να εκτονώσει τα συναισθήματά του μέσω των διαδικασιών της προβολής και της ταύτισης με κάποιο από τα πρόσωπα του παραμυθιού. Η διαδικασία της ταύτισης είναι σημαντική και δεν έχει τυχαίο χαρακτήρα. Το παιδί επιλέγει να ταυτιστεί με κάποιο ήρωα ή όχι ανάλογα με τα βιώματα και την ψυχοσύνθεση του .Άρα είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ποιόν ήρωα του παραμυθιού μας, το παιδί συμπάθησε ή αντιπάθησε γιατί και με ποιά ένταση ένιωσε τα συγκεκριμένα συναισθήματα. Όλα αυτά τα στοιχεία είναι δυνατό να συλλέγονται με τις δύο αυτές ερωτήσεις και τον τρόπο που αυτές θέτονται.

5.Πώς ένιωσες όσο άκουγες το παραμύθι:

Με την βασική ερώτηση "πώς ένιωσες" προσπαθούμε να βοηθήσουμε τα παιδιά να εκφράσουν ρητά τα συναισθήματά τους και με όσο το δυνατό μεγαλύτερη ακρίβεια .Στόχος μας με την υποβολή της συγκεκριμένης ερώτησης είναι να ακούσουμε τα παιδιά να εκφράζουν τα συναισθήματά τους με συγκεκριμένα ρήματα ,όπως φοβήθηκα, χάρηκα ,ανησύχησα, ντράπηκα κλπ.

6.Πως νομίζεις ότι νιώθει το κοριτσάκι:

Με την ερώτηση αυτή προσπαθούμε να βοηθήσουμε το παιδί να σκεφθεί περισσότερο πάνω στα συναισθήματα που είναι πιθανό ένα θύμα βίας να έχει. Κατ' αυτό τον τρόπο διαπιστώνουμε αν το παιδί αντιλαμβάνεται τις ψυχολογικές ή σωματικές συνέπειες της βίας και πως νιώθει γι αυτές. Μπορούμε επίσης να

διαπιστώσουμε αν το παιδί είναι υπέρ ή εναντίον της βίας που ασκείται σ' ένα άτομο και πως το διαχειρίζεται συναισθηματικά όλο αυτό.

7.Μπορεί το κοριτσάκι να αντιδράσει και πώς;

Όταν εντάξαμε την ερώτηση αυτή στις γενικές κατευθυντήριες ερωτήσεις της συνέντευξης είχαμε ως σκοπό να διαπιστώσουμε, όσο αυτό είναι δυνατό, τον τρόπο που το κάθε παιδί αντιδρά στη βία και τις λύσεις που αυτό μπορεί να δώσει μέσα του σ' αυτό το φαινόμενο.

8.Τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού/της γυναίκας;

Τα δύο αυτά πρόσωπα είναι οι δύο κεντρικοί ήρωες του παραμυθιού .Το πρώτο έχει τη θέση του θύματος και το άλλο του θύτη. Κάνοντας τις δύο συγκεκριμένες ερωτήσεις προσπαθούμε να διαπιστώσουμε τόσο την ικανότητα που έχει το παιδί να βάλει τον εαυτό του στη θέση του άλλου και να αναγνωρίσει συναισθήματα που θα είχε στη υποτιθέμενη αλλαγή, όσο και τον τρόπο που αυτό αντιδρά στη βία. Τι συναισθήματα του δημιουργεί η βία, ποιά λύση θα έδινε σ' αυτά και σε ποιές πράξεις θα μπορούσε να τα εξωθήσει.

9.Αν ξανάγραφες το παραμύθι θα άλλαζες κάτι και τι θα ήταν αυτό;

Με την ερώτηση αυτή δίνουμε τη δυνατότητα στο παιδί να εκφράσει ακόμα πιο έντονα τα συναισθήματά του σχετικά με το παραμύθι. Αυτό που το παιδί θα θελήσει ν' αλλάξει είναι αυτό που απεχθάνεται, που το κάνει να νιώθει άσχημα ή άβολα, αυτό με το οποίο τελικά δεν μπόρεσε, για συγκεκριμένους λόγους, να ταυτιστεί. Η ερώτηση αυτή του δίνει τη δυνατότητα να αισθανθεί ελεύθερα ,να δώσει τη δική του λύση στα διλήμματα και τις συγκρούσεις που αντιμετώπισε κατά την ακρόαση του παραμυθιού.

3.3. Παρουσίαση/Σχολιασμός των συνεντεύξεων

Στο τμήμα αυτό της εργασίας μας παραθέτουμε τις συνεντεύξεις των παιδιών και το σχολιασμό τους. Ο αριθμός των συνεντεύξεων ήταν 30. Στο σημείο αυτό προβληματιστήκαμε για τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να αναλύσουμε το υλικό αυτών των συνεντεύξεων. Πιο συγκεκριμένα, προβληματιστήκαμε σχετικά με το αν

θα έπρεπε να αναλύσουμε κάθε μία συνέντευξη χωριστά ή συνολικά , έχοντας ως άξονα ανάλυσης τις βασικές ερωτήσεις- οδηγούς τις οποίες είχαμε υπόψη μας όταν κάναμε τις συνεντεύξεις.

Αρχικά, σκεφθήκαμε να χρησιμοποιήσουμε το δεύτερο τρόπο, αλλά δεν θα ήταν δυνατό, έτσι, να καταδειχθεί η πληθώρα των πληροφοριών που τα παιδιά μας έδωσαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ούτε να αναδειχθεί η ποικιλία των συναισθημάτων που ένιωσαν κατά την ακρόαση του παραμυθιού. Για το λόγο αυτό, προτιμήσαμε τον πρώτο τρόπο – να σχολιάσουμε την κάθε συνέντευξη χωριστά- προκειμένου να καταδειχθεί το εύρος και η κάθε απόχρωση των συναισθημάτων των παιδιών και κατόπιν να συνθέσουμε τις πληροφορίες των συνεντεύξεων με βάση τις ερωτήσεις-άξονες, προκειμένου να μπορέσουμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα.

Συνέντευξη 1^η

Η συνέντευξη αυτή δείχνει ένα παιδί το οποίο δεν αισθάνεται ιδιαίτερα άνετα με την όλη παραμυθιακή συνθήκη, τουλάχιστον στην αρχή. Οι απαντήσεις του είναι μάλλον κοφτές και δεν δίνουν πολλές πληροφορίες γι 'αυτό αναγκάζομαστε να του κάνουμε αρκετές ερωτήσεις για να διαπιστώσουμε πώς νιώθει.

Αρχικά, ο τίτλος του παραμυθιού ξενίζει το παιδί που ξεσπά σε γέλια ,καθώς το θεωρεί πολύ αστείο ,στοιχείο που δείχνει την έλλειψη επαφής με τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια, που έχουν να επιδείξουν και πιο αστείους τίτλους. Δεν του αρέσουν πολύ τα παραμύθια με πουλιά διότι τα θεωρεί λίγο «βαρετά». Οι προτιμήσεις του είναι διαφορετικές καθώς του αρέσουν περισσότερο τα παραμύθια που έχουν «πρίγκιπες και χορούς και βασιλιάδες και παλάτια». Αγαπημένο παραμύθι του παιδιού αυτού είναι «Ο Παπουτσωμένος Γάτος» και ένα ελληνικό λαϊκό παραμύθι που έχει ακούσει από τη γιαγιά του με τίτλο «Τα τρία χρυσά παιδιά». Το τελευταίο όμως αυτό δεν το θυμάται να το διηγηθεί, παρά μόνο στα πολύ βασικά του σημεία. Φαίνεται όμως ότι του έχει κάνει εντύπωση και έχει την ανάμνησή του στο μυαλό ως κάτι ευχάριστο.

Το παραμύθι μας «Η Δεκοχτούρα» φαίνεται να άρεσε στο παιδί από θέμα πλοκής «...ήταν ωραία ιστορία» και επειδή «δεν την έχει ξανακούσει». Πιθανό, αυτός είναι ο λόγος που του άρεσε το παραμύθι της γιαγιάς του. Φαίνεται ότι έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά να ακούν παραμύθια που δεν είναι κοινότυπα.

Ως προς το γενικό συναίσθημα που αποκόμισε το παιδί από την ακρόαση του παραμυθιού ήταν χαρά διότι «το κοριτσάκι έγινε πουλί και σώθηκε». Το παιδί λοιπόν,

επικεντρώνεται στο τέλος του παραμυθιού επικεντρώνεται δηλαδή στο αίσιο τέλος, άρα στη λύτρωση. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι το παραμύθι του δημιούργησε έστω και παροδικά μια συναισθηματική πίεση και με το αίσιο τέλος αποφορτίστηκε συναισθηματικά.

Ως προς τους ήρωες του παραμυθιού το παιδί θετικά αξιολογεί το κοριτσάκι «γιατί ήταν μικρό και απροστάτευτο και πέρασε πολλά βάσανα», ενώ αρνητικά αξιολογεί την «κακιά γυναίκα» γιατί ήταν «κακιά», δηλαδή «δεν αγαπούσε το κοριτσάκι και το χτυπούσε και το έκανε να νιώθει φόβο». Να λοιπόν η αιτία της προαναφερθείσας συναισθηματικής φόρτισης του παιδιού. Ένα μικρό κορίτσι που δεν έχει κανένα, άρα είναι αδύναμο, κακοποιείται σωματικά από την κακιά γυναίκα που έχει εξουσία και δύναμη πάνω του. Το γεγονός αυτό το θεωρεί άδικο και αισθάνεται άσχημα. Για το λόγο αυτό αποδίδει το χαρακτηρισμό "κακιά" στη γυναίκα. Από τη μια μεριά είναι το "καλό" κορίτσι και από την άλλη η "κακιά" γυναίκα.

Το παιδί φαίνεται να έχει ταυτιστεί σχεδόν πλήρως με το κορίτσι, το μικρό και αδύναμο, ενώ αντιδρά έντονα στο χαρακτήρα της γυναίκας που βασανίζει το μικρό κοριτσάκι. Η ταύτιση αυτή δεν γίνεται λόγω φύλου ,αλλά λόγω αλτρουιστικών τάσεων του παιδιού : «είναι κρίμα να φέρεσαι έτσι στον άλλο».

Για το λόγο αυτό αν ήταν στη θέση της γυναίκας «θα το αγαπούσα το κοριτσάκι και δεν θα το χτυπούσα».Από τη δήλωση αυτή του παιδιού φαίνεται ότι η σωματική βία ανθρώπου προς άνθρωπο είναι αδιανόητη για το παιδί και ανεπίτρεπτη. Γίνεται δε διπλά ανεπίτρεπτη όταν η βία ασκείται από κάποιον σωματικά δυνατό και μεγάλο σε ηλικία σε κάποιον άλλο και σωματικά και ηλικιακά κατώτερο. Γι 'αυτό και συναισθηματικά το παιδί αντιδρά συμπαθώντας τον δεύτερο και αντιπαθώντας τον πρώτο.

Ο ενήλικας όμως είναι χρήσιμος στο παιδί γιατί μπορεί να δώσει λύση στο πρόβλημά του. Έτσι το παιδί θεωρεί ότι το κοριτσάκι πρέπει να πει στον πατέρα του τι συμβαίνει για να σταματήσουν τα βάσανά του. Η σκέψη του παιδιού εδώ είναι αρκετά επίπεδη και η λογική του απλή και αθώα όπως άλλωστε ταιριάζει στην ηλικία του: το κοριτσάκι κακοποιείται από ένα ξένο και ο πατέρας του, που είναι ο μόνος δικός του άνθρωπος, δεν γνωρίζει τίποτε. Άρα αν το μάθει θα το βοηθήσει .Στο μυαλό του παιδιού δεν υπεισέρχονται προβληματισμοί, όπως το ότι δεν γνωρίζουμε πού είναι ο πατέρας του παιδιού ή το πώς θα ειδοποιηθεί ή το αν θελήσει να βοηθήσει.

Στην ερώτηση μας αν θα άλλαζε κάτι στο παραμύθι το παιδί απαντά καταφατικά. Η αλλαγή που θα έκανε συνίσταται στην απαλλαγή του παραμυθιού από

όλες «τις άσχημες σκηνές» οι οποίες «ήταν πολύ άσχημες» και το «φόβισαν». Το παιδί εκφράζει την αντίθεσή του στις βίαιες σκηνές του παραμυθιού και θέλει να εφαρμόσει αυτό μια διαδικασία «αποπαίδωσης».

Η βία του παραμυθιού, ενώ είναι αντιληπτή από το συγκεκριμένο παιδί, απορρίπτεται αλλά χωρίς να φαίνονται έντονα αποτελέσματα στην εξωτερική συμπεριφορά του.

Συνέντευξη 2^η

Το παιδί της συνέντευξης αυτής είναι περισσότερο ανοιχτό στο διάλογο και οι πληροφορίες αντλήθηκαν με σχετική ευκολία.

Έτσι ως προς τις παραμυθιακές προτιμήσεις του το παιδί δήλωσε ότι του αρέσουν μεν τα παραμύθια αλλά πιο πολύ αυτά από αυτά του αρέσουν «τα *Gormiti στην τηλεόραση*». Ο λόγος αυτής της προτίμησης είναι ότι «έχουν πολλές περιπέτειες και μεταμορφώνονται συνέχεια». Διαπιστώνουμε εδώ την προτίμηση του παιδιού στην υιοθέτηση ενός τρόπου ζωής μακριά από τη ρουτίνα (περιπέτεια και δράση) και στο μαγικό στοιχείο (συνεχείς μεταμορφώσεις).

Το παραμύθι «Η Δεκοχτούρα» φαίνεται παράξενο στο παιδί γεγονός που υποδηλώνει ότι δεν έχει σχεδόν καμία επαφή με το λαϊκό ελληνικό παραμύθι. Αν είχε, δεν θα του φαινόταν τόσο παράξενο αφού στα ελληνικά λαϊκά παραμύθια ανάλογοι τίτλοι υπάρχουν πολλοί. Αντίθετα, το παιδί αναγνωρίζει τον αριθμό 18 στο παραμύθι και συνειρμικά παραπέμπεται στα μαθηματικά. Αυτό σημαίνει ότι το εν λόγω λαϊκό παραμύθι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και διαθεματικά στο σχολικό πλαίσιο.

Η γενική εντύπωση που μένει στο παιδί από την ακρόαση του παραμυθιού είναι θετική «...αν και είχε πολύ λυπητερά πράγματα που δεν μου άρεσαν». Το σημαντικό στοιχείο εδώ δεν είναι τόσο το ότι το παιδί εντόπισε τη βία («λυπητερά πράγματα») όσο και το ότι το επισήμανε αμέσως μόνο του και το παράθεσε αντιθετικά ως προς τη θετική εντύπωση «...ωραίο μεν...αλλά. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι του έκανε εντύπωση και το "στεναχώρησε" γι 'αυτό και το επισημαίνει αμέσως.

Όμως, η στενοχώρια αυτή δεν είναι μόνιμη και δεν είναι και το τελικό συναισθηματικό αποτέλεσμα του παραμυθιού διότι ναι μεν το παιδί παραδέχεται ότι στεναχωρήθηκε αλλά «δεν ένιωσα μόνο λύπη». Ένωσε και «χαρά που το κοριτσάκι

έγινε πουλί και σώθηκε». Τα συναισθήματα λοιπόν που προκάλεσε το συγκεκριμένο παραμύθι στο παιδί είναι πολλαπλά και ως ένα σημείο ανάμεικτα. Ένιωσε και χαρά και λύπη και πίεση και λύτρωση μαζί.

Αγαπημένο πρόσωπο του παραμυθιού είναι το κοριτσάκι διότι *«είναι καλό και...τράβηξε πολλά από την κυρά του»*. Το στοιχείο αυτό της καλοσύνης του κοριτσιού και της βασανισμένης ζωής του κάνει το παιδί να συμπαθήσει το συγκεκριμένο ήρωα ως θύμα μιας κατάστασης. Αντίθετα, δεν συμπαθεί καθόλου τη γυναίκα γιατί *«φέρεται πολύ άσχημα στο κορίτσι και τη χτυπά»*. Είναι λογική μια τέτοια αντιμετώπιση και μάλιστα το παιδί αναρωτιέται αφοπλιστικά: *«Γιατί να μου αρέσει;»*. Το σύνολο καλός-κακός είναι υπαρκτό κι εδώ. Το κοριτσάκι είναι ο καλός χαρακτήρας και η γυναίκα είναι ο κακός και δεν υπάρχουν δικαιολογίες για την πράξη της.

Η ανταπόκριση του παιδιού-ακροατή του παραμυθιού στην κακομεταχείριση είναι σωματικά να επισημανθεί. Στην ερώτηση, λοιπόν, τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού η απάντηση είναι επίσης αφοπλιστική *«θα τη χτυπούσα κι εγώ»*. Η λογική της ανταπόδοσης των ίσων είναι φανερή. Μάλιστα το παιδί παρόλο που νιώθει να έλκεται από τη στάση του κοριτσιού, ταυτόχρονα θεωρεί, βάσει της λογικής του, ότι μια τέτοια στάση είναι ανώφελη: *«είναι χαζό που κάθεται το κορίτσι και τα ανέχεται όλα αυτά»*.

Οι μορφές της σωματικής βίας που φαίνεται να σοκάρουν λίγο το παιδί είναι το ξύλο και το τράβηγμα των μαλλιών. Γι 'αυτό άλλωστε και το επισημαίνει αμέσως όταν ερωτάται τι είναι αυτό που δεν του άρεσε περισσότερο στη γυναίκα. Αν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι αυτές ακριβώς οι μορφές σωματικής βίας χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα από τους Έλληνες γονείς. (Αναγνωστόπουλος 2007) δεν είναι τυχαία η επισήμανση του παιδιού.

Επίσης οι μορφές αυτές της σωματικής βίας και ιδιαίτερα το ξύλο είναι και το στοιχείο της αλλαγής που θέλει να κάνει ως προς το παραμύθι το παιδί. Θέλει ένα παραμύθι χωρίς ξύλο διότι δεν του άρεσε καθόλου το στοιχείο αυτό.

Συνέντευξη 3^η

Στη συνέντευξη αυτή ήρθαμε σε επαφή με ένα παιδί με αρκετά συγκεντρωμένη σκέψη και σχετικά χαμηλών τόνων. Επίσης ήταν ένα παιδί που του αρέσουν τα παραμύθια γενικά. Ως αγαπημένα του παραμύθια δηλώνει τον «Παπουτσωμένο Γάτο» και τον «Πινόκιο». Σαφής λοιπόν η προτίμησή του προς τα

κλασικά παραμύθια. Στο αναγνωστικό του ρεπερτόριο δεν φαίνεται να υπάρχει το λαϊκό παραμύθι και δεν έχει ξανακούσει τη «Δεκοχτούρα» ποτέ του.

Στην ερώτηση μας αν του άρεσε το παραμύθι που άκουσε, η απάντηση ήταν καταφατική, αν και ο λόγος για το οποίο άρεσε στο παιδί το παραμύθι μας ξένισε λίγο «*Μου άρεσε που είχε καλό τέλος*». Μάλιστα σε έκφραση της απορίας μας («μόνο αυτό;») το παιδί πρόσθεσε κ' ένα δεύτερο λόγο : «*Μου άρεσε και το κοριτσάκι που ήταν καλό*». Οπότε το παραμύθι άρεσε στο παιδί γιατί η βασική ηρωίδα ήταν καλή και γιατί το παραμύθι είχε αίσιο τέλος κατά την άποψη του παιδιού. Το αίσιο τέλος αναφέρθηκε πρώτο και έτσι πιστεύουμε ότι αυτός ήταν ο βασικός λόγος για το παιδί. Και ήταν βασικός λόγος γιατί έδωσε λύση στο πρόβλημα της καλής ηρωίδας.

Ως προς το τι δεν άρεσε στο παιδί αυτό ανέφερε «*η κακιά ψυχή της γυναίκας*». Μας παραξένεψε που δεν δήλωσε απλά η κακιά γυναίκα ,αλλά προσδιορίζει και την έδρα της κακιάς, που είναι η ψυχή της γυναίκας. Η γυναίκα λοιπόν για το παιδί έχει κακιά ψυχή, γι 'αυτό και εκδηλώνει κακία γύρω της. Γι 'αυτό και προβαίνει σε κακές πράξεις που δεν αρέσουν στο παιδί «*...δεν μου άρεσε που χτυπούσε το κοριτσάκι*».

Η πράξη αυτή της σωματικής βίας βρίσκει εντελώς αντίθετο το παιδί: «*Είναι κακό να σηκώνεις χέρι στους άλλους γιατί πονούνε*». Ο λόγος λοιπόν, που το παιδί δε δέχεται το ξύλο είναι η συνείδηση ότι κάτι τέτοιο προκαλεί πόνο στον άλλο. Βέβαια στο σημείο αυτό μπορεί να τεθεί ένα ερώτημα: γνωρίζει το παιδί τη συνέπεια αυτής της σωματικής βίας επειδή την έχει υποστεί και ξέρει ή υπάρχει άλλος λόγος; Αν και δε θελήσαμε να κάνουμε τέτοιες ερωτήσεις στο παιδί πιστεύουμε, αν και δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το πρώτο, ότι ισχύει ο δεύτερος ισχυρισμός. Όπως μας λέει και το ίδιο το παιδί του το λέει συχνά η μαμά του. Άρα το παιδί, έχοντας εσωτερικεύσει μια οικογενειακή κουλτούρα που δεν φαίνεται να κάνει αποδεκτό το ξύλο και τη σωματική βία ως μέσο επίλυσης διαφορών, έχει βγάλει τη μορφή αυτή βίας και από το δικό του ρεπερτόριο συμπεριφορών.

Για το λόγο αυτό, αρκεί η όλη περιγραφή της σωματικής βίας του παραμυθιού για να προκαλέσει αρκετά έντονα συναισθήματα στο παιδί «*Φοβήθηκα*» και «*στεναχωρήθηκα*» ήταν τα δύο ρήματα που χρησιμοποίησε το παιδί για να περιγράψει τα συναισθήματά του και δείχνουν ένα σημαντικό βαθμό ταύτισης του παιδιού με την ηρωίδα. Η ταύτιση αυτή δεν είναι σε επίπεδο φύλου-το παιδί είναι αγόρι-αλλά έχει ως κίνητρο προφανώς τη συμπαράσταση προς τον αδύνατο. Ίδιας ηλικιακής ομάδας το παιδί-ακροατής και το παιδί -ήρωας του παραμυθιού δεν είναι δύσκολο να έρθουν σε

‘ψυχική επαφή’. Επικοινωνούν με γέφυρα το παραμύθι. Για λίγο, πραγματική ζωή και φανταστικός κόσμος διαπλέκονται. Το παιδί-ακροατής συμπάσχει με την ηρωίδα και στεναχωριέται που δε μπορεί να της προσφέρει κάποια βοήθεια, κάποια συμπαράσταση «...στεναχωρήθηκα πιο πολύ που δεν μπόρεσα να βοηθήσω το κοριτσάκι που δεν είχε κανένα να το βοηθήσει». Όταν ακούσαμε ξανά τις συνεντεύξεις και κάναμε τις απομαγνητοφωνήσεις μείναμε έκπληκτοι από το πόσο ξεκάθαρα εκδηλώθηκε η συμπαράσταση στην ηρωίδα του παραμυθιού.

Το ίδιο ξεκάθαρη είναι η στάση του παιδιού και απέναντι στη γυναίκα του παραμυθιού που φαίνεται από το επίθετο "κακιά". Η «κακιά γυναίκα» είναι το απεχθές πρόσωπο του παραμυθιού για το παιδί. Είναι χαρακτηριστικό ότι το επίθετο "κακιά" χαρακτηρίζει μόνιμα τη γυναίκα του παραμυθιού, γεγονός που υποδηλώνει ότι η κακία είναι το μόνιμο χαρακτηριστικό της. Αυτό φαίνεται ακόμα περισσότερο όταν ρωτάμε το παιδί τι θα έκανε αν ήταν στη θέση της γυναίκας και έδωσε την εξής απάντηση: «Δεν θα έκανα έτσι πιστεύω, δεν είμαι κακός». Θεώρησε σχεδόν προσβλητικό έστω και τον υποθετικό παραλληλισμό του με το "κακό" του παραμυθιού. Θυμίζει, η αντίδραση αυτή, τα παιδιά που αποφασίζουν να παίξουν κάποιο παιχνίδι, για παράδειγμα Ινδιάνοι και καουμπόηδες, και κανένα δε θέλει να παίξει τον Ινδιάνο γιατί είναι ο αδύνατος και ο ηττημένος.

Ακόμα, στη συνέντευξη αυτή παρατηρήσαμε ότι το παιδί έχει συνειδητοποιήσει τις επιπτώσεις της σωματικής βίας μόνο, καθώς αυτό που το κάνει να αισθάνεται άσχημα είναι το ξύλο και το τράβηγμα των μαλλιών και όχι οι φωνές και οι κατάρες της γυναίκας που είναι εκδηλώσεις συναισθηματικής βίας. Ο λόγος είναι ότι οι εκδηλώσεις σωματικής βίας είναι πιο έντονες στο συγκεκριμένο παραμύθι, άρα είναι άμεσα αναγνωρίσιμες. Ίσως αν άκουγε και άλλη φορά το παραμύθι, ν’ αναγνώριζε και τις εκδηλώσεις της συναισθηματικής βίας.

Επίσης, να σημειώσουμε ότι από όλες τις μορφές σωματικής βίας που υπάρχουν στο παραμύθι το παιδί αναγνώρισε τις πιο κραυγαλέες. Για παράδειγμα δεν ανέφερε ότι φοβήθηκε ή στεναχωρήθηκε, όταν περιγράφεται η εξοντωτική δουλειά στην οποία η κυρία υπέβαλλε το κοριτσάκι. Ο λόγος είναι νομίζουμε και πάλι η δυσκολία αναγνώρισης της εκ μέρους του παιδιού.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που φαίνεται εδώ, είναι ότι το παιδί ενώ προσφέρει μια λύση σωτηρίας στην πάσχουσα ηρωίδα δεν την υιοθετεί για τον εαυτό του αν ποτέ βρισκόταν σε παρόμοια θέση. Έτσι το κοριτσάκι «θα μπορούσε να φύγει μακριά, κάπου που δεν θα το 'βρισκε η κακιά γυναίκα», ενώ όταν ρωτήθηκε τι θα

έκανε αν ήταν στη θέση του απάντησε: «Δεν ξέρω.»

Η διάσταση αυτή μεταξύ των δύο θέσεων του ίδιου παιδιού τονίζει την συνείδηση που έχει διαμορφώσει το παιδί ότι έχει να κάνει με δυο διαφορετικές καταστάσεις. Φανταστική η πρώτη, η λύση μπορεί να δοθεί με ευκολία, αφού δεν θα κοστίσει τίποτε και σε κανέναν η λάθος επιλογή, πραγματική η δεύτερη, άρα οι αποφάσεις είναι πιο δύσκολες γιατί πρέπει να είναι πιο σωστές. Για την φανταστική κατάσταση το παιδί έχει λύση, για την πραγματική όχι.

Τέλος ως προς τις αλλαγές που θα έκανε το παιδί το παραμύθι αυτές είναι, κυρίως, αλλαγές στον χαρακτήρα της κυρίας: «Καλή και ευγενική και να 'χει αγάπη». Έχοντας καταλάβει το παιδί ότι πηγή της ταλαιπωρίας της ηρωίδας του παραμυθιού είναι ο κακός χαρακτήρας της κυρίας, προτείνει αλλαγή στο χαρακτήρα. Κατ' αυτό τον τρόπο, θα βελτιωθούν και οι όροι διαβίωσης της ηρωίδας.

Συνέντευξη 4^η

Το συγκεκριμένο παιδί από το οποίο πήραμε τη συνέντευξη ήταν ένα κορίτσι. Στο συγκεκριμένο κορίτσι αρέσουν πολύ τα παραμύθια: «Ναι μου αρέσει να μου διαβάζουν παραμύθια». Χαρακτηριστικό είναι ότι χρησιμοποιεί το ρήμα "διαβάζω" όχι στην ενεργητική ('μου αρέσει να διαβάζω') αλλά στην παθητική εκφορά του ('μου αρέσει να μου διαβάζουν'), γεγονός που υποδηλώνει ότι προτιμά την ακρόαση παρά την ανάγνωση ενός παραμυθιού. Ο λόγος γι' αυτή την προτίμηση είναι ίσως ότι η ακρόαση ενός παραμυθιού τη βοηθά να ταξιδεύει με τη φαντασία της πιο εύκολα από ότι η ανάγνωση.

Η πεποίθησή μας αυτή ενισχύεται όταν το κορίτσι δηλώνει τις παραμυθιακές προτιμήσεις του: «[Μου αρέσουν]αυτά που έχουν ωραία τοπία κ' ωραίους ανθρώπους» ενώ το αγαπημένο της παραμύθι είναι «Η Ωραία Κοιμωμένη» «γιατί ο πρίγκιπας ζύπνησε την Αυγούλα μ' ένα φιλί». Όλα αυτά τα στοιχεία συντείνουν στο να πιστέψουμε ότι το παιδί αυτό είναι πολύ ρομαντικό και εξαιρετικά ευαίσθητο.

Τη «Δεκοχτούρα» δεν την έχει ξανακούσει σαν παραμύθι αλλά παρόλα αυτά δεν κάνει κάποιο συγκεκριμένο σχόλιο, ώστε φαίνεται να μην την ξενίζει ο τίτλος.

Μετά την ακρόαση του παραμυθιού, το παιδί εκφράστηκε πολύ θετικά για το παραμύθι αφού σε ερώτησή μας αν της άρεσε δε έδωσε μια απλή καταφατική απάντηση, αλλά μια πολύ θερμή δήλωση που συνοδευόταν από σαφές επιχείρημα: «Αχ ναι..[μου άρεσε]..ήταν πολύ συγκινητική ιστορία». Ο λόγος λοιπόν που της άρεσε η «Δεκοχτούρα» ήταν γιατί ένιωσε «μεγάλη συγκίνηση», χωρίς όμως να μπορεί να

προσδιορίζει επακριβώς την ποιότητα των συναισθημάτων της παρά τις επανειλημμένες ερωτήσεις μας.

Η ηρωίδα του παραμυθιού που άρεσε περισσότερο στο μικρό κορίτσι ήταν το κοριτσάκι *«γιατί ήταν τόσο καλό»*, ενώ το πρόσωπο που δεν της άρεσε καθόλου ήταν η *«κακιά γυναίκα»*, γιατί *«έδινε πολύ ξύλο στο κοριτσάκι...και το μάλωνε συνέχεια και το παίδευε..με τις τόσες βαριές δουλειές που το έβαζε να κάνει»*.

Η καλοσύνη, λοιπόν, είναι ο λόγος που το δεδομένο παιδί συμπαθεί το κοριτσάκι του παραμυθιού ,η κακία είναι ο λόγος που δεν συμπαθεί την γυναίκα. Προφανώς εδώ το κορίτσι έχει ταυτιστεί με το κοριτσάκι της ιστορίας και όχι με την κακιά γυναίκα.

Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι το κορίτσι της συνέντευξης αναγνώρισε όλα τα σημεία βίας που υπήρχαν στο παραμύθι τόσο της σωματικής όσο της ψυχολογικής. Τίποτε δεν ξέφυγε από την αντίληψη του.

Ποιά επίδραση είχαν όμως αυτά τα περιστατικά βίας στο παιδί που άκουσε το παραμύθι; Η απάντηση είναι ότι ένιωσε *«πολύ άσχημα»*, καθώς την ώρα της ακρόασης φοβήθηκε ότι το κοριτσάκι *«μπορούσε να πεθάνει»*. Επίσης *«στεναχωρήθηκε»* γιατί σκέφθηκε ότι *«το κοριτσάκι θα ένιωθε κι αυτό φοβισμένο και μόνο»*. Πολλά τα συναισθήματα του παιδιού, γεγονός που σημαίνει ότι κατά κάποιο τρόπο "αγγίχτηκε" από το παραμύθι.

Η ταύτιση ακροάτριας και καλής ηρωίδας του παραμυθιού γίνεται όλο και πιο φανερή καθώς η πρώτη αγωνιούσε για την τύχη της δεύτερης. Άρα βασική επίδραση στον ψυχισμό της ακροάτριας του παραμυθιού δεν είχαν τόσο τα βίαια περιστατικά αυτά καθ' αυτά, όσο οι επιπτώσεις τους στην ηρωίδα. Το τι απέγινε το κοριτσάκι είναι που τρόμαξε την ακροάτρια. Σε σχετική ερώτηση για το πώς θα μπορούσε να αντιδράσει το κοριτσάκι, η ακροάτρια του παραμυθιού δεν είχε κάποια σίγουρη λύση να προσφέρει ,όπως και στη ερώτηση για το πώς θα αντιδρούσε η ίδια. Το γεγονός αυτό πιθανό να σημαίνει ότι το παιδί δεν έχει μέσα του επεξεργασθεί το φαινόμενο βία ,δεν το έχει απασχολήσει ή προβληματίσει σοβαρά.

Τέλος το κορίτσι θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι αν είχε τέτοια δυνατότητα. Δύο αλλαγές θα έκανε. Θα έβγαζε το ξύλο από το παραμύθι και θα άλλαζε το χαρακτήρα της γυναίκας ώστε να μη χτυπά το κορίτσι. Άρα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η δεύτερη αλλαγή θα έφερνε την πρώτη.

Συνέντευξη 5^η

Το φύλο του παιδιού που έδωσε αυτή τη συνέντευξη είναι κορίτσι. Σε σχετική ερώτηση αν της αρέσουν τα παραμύθια απάντησε καταφατικά. Της αρέσουν τα παραμύθια διότι μπορούν και *«σε ταξιδεύουν και σε άλλα μέρη»*, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και το παιδί. Ως παραμυθιακά είδη προτιμά εκείνα τα παραμύθια που *«έχουν μυστήριο και περιπέτειες»*, γεγονός που υποδηλώνει ότι το παιδί όσο μικρό κι αν είναι έχει τις προτιμήσεις του για ό,τι διαβάζει ή ακούει. Ως αγαπημένο της παραμύθι δηλώνει το κλασικό παραμύθι με τίτλο *«Η Ραπουνζέλ»*, ενώ γνωρίζει και τη *«Δεκοχτούρα»* την οποία *«άκουσε από τη μαμά [της] ένα καλοκαίρι στο χωριό»*.

Μετά την ακρόαση του παραμυθιού το πρώτο σχόλιο που έκανε η μικρή ήταν ότι η δική μας *«Δεκοχτούρα»* με τη δική της είχαν διαφορές. Πιο συγκεκριμένα ανέφερε *«καλό ήταν...αλλά η μαμά μου το έλεγε διαφορετικά»*. Είχε ακούσει προφανώς κάποια παραλλαγή του παραμυθιού από τις έξι που υπάρχουν.

Η μαμά της ήταν από την περιοχή της Ηπείρου και είχε πει στη μικρή την εκδοχή που η *«Δεκοχτούρα»* βασανίζεται από την πεθερά της αντί από την κυρία του σπιτιού, υποδηλώνοντας έτσι ότι η συγκεκριμένη παραλλαγή απαντάται περισσότερο στην περιοχή εκείνη της πατρίδας μας.

Το κορίτσι της συνέντευξης δηλώνει, έπειτα από σχετική ερώτηση, ότι προτιμά την εκδοχή της *«Δεκοχτούρας»* που άκουσε από την μητέρα της *«γιατί είναι πιο λυπητερό να φέρεται έτσι μια γυναίκα σε ένα παιδί από μια πεθερά...σε μια μεγάλη κοπέλα»*. Το σχόλιο αυτό της μικρής είναι σημαντικό, διότι δίνει μια άλλη διάσταση στο θέμα που εξετάζουμε εδώ. Με βάση τα λόγια του παιδιού τα περιστατικά σωματικής βίας προς ένα ανήλικο και αδύναμο άτομο ασκούν εντονότερη επίδραση στον ψυχισμό του παιδιού-είναι *«πιο λυπητερό»* από ό,τι αν τα ίδια περιστατικά ασκηθούν σ' ένα μεγαλύτερο ηλικιακά άτομο. Έτσι, το παιδί εδώ προτίμησε τη δεύτερη εκδοχή διότι του προκαλεί μικρότερη συναισθηματική εμπλοκή, άρα πιο ήπια συναισθήματα.

Στο παραμύθι που διαβάσαμε το κορίτσι συμπάθησε το κοριτσάκι *«που ήταν φιλότιμο»* και αντιπάθησε *«τη γυναίκα...και αυτά που έκανε»*. Το παιδί λοιπόν πήρε το μέρος του αδυνάτου και καταδίκασε τη βίαιη συμπεριφορά της γυναίκας και πιο συγκεκριμένα *«το ξύλο που έδινε στο κοριτσάκι και που το τραβούσε από τα μαλλιά»*. Σημαντικό είναι ότι το παιδί αναγνωρίζει τα έκδηλα περιστατικά μόνο της σωματικής βίας και η εντύπωση που αποκόμισε το παιδί από αυτά είναι ότι *«Ήταν απαίσιο να το πονά έτσι»* με αποτέλεσμα να *«στεναχωρηθεί»* και να *«φοβηθεί»*.

Με βάση τα λεγόμενα του παιδιού, αυτό βιώνει πολύ έντονα συναισθήματα και θα ήθελε να μην υπάρχουν τα συγκεκριμένα περιστατικά στο παραμύθι. Αντίθετα, θα ήθελε να «ήταν όμορφα και η γυναίκα να αγαπά και να φροντίζει το κοριτσάκι... Έτσι είναι το φυσιολογικό... ούτε με ζύλο... ούτε με τίποτα... Μόνο με αγάπη όπως στα αρκουδάκια της αγάπης». Πολύ χαρακτηριστικές οι φράσεις του κοριτσιού που μας παραπέμπουν στη φράση του Παλαμά «όμορφος κόσμος, αγγελικά πλασμένος». Σ' ένα τέτοιο κόσμο θα ήθελε να ζει το παιδί, αυτός ο κόσμος είναι "φυσιολογικός" για το παιδί. Ένας κόσμος γεμάτος αγάπη και απαλλαγμένος από μίσος και βία. Εμμέσως λοιπόν πλην σαφώς το μικρό παιδί, λειτουργώντας με την καρδιά και όχι με τη λογική, απορρίπτει το σύγχρονο κόσμο των ενηλίκων και καταφεύγει στον παραμυθιακό κόσμο σύγχρονων παραμυθιών όπως είναι τα «Αρκουδάκια της αγάπης» -ένας κόσμος μαγικός και ονειρικός, όπου τα παιδιά αισθάνονται όμορφα και επικρατεί η καλοσύνη και η αγάπη.

Το παιδί αυτό επιθυμώντας προφανώς να ζει σε ένα τέτοιο κόσμο δεν μπορεί να «βοηθήσει» το κοριτσάκι του παραμυθιού να βρει λύση στο πρόβλημα βίας που αντιμετωπίζει λέγοντας «δεν ξέρω... δεν το έχω σκεφθεί ποτέ». Όταν όμως ερωτάται για την δική της αντίδραση αν ήταν στη θέση του κοριτσιού του παραμυθιού, η απάντηση που δίνει μας εκπλήσσει: «Θα την χτυπούσα και εγώ κι εσύ ήμουν μικρή... Θα τα κατάφερα». Η απάντηση μας εξέπληξε γιατί δεν περιμέναμε μετά από τις δηλώσεις που προηγήθηκαν να μπορεί το παιδί να υιοθετεί μια βίαιη συμπεριφορά. Το στοιχείο αυτό ίσως να δείχνει ότι τελικά η βία είναι ένα φαινόμενο με βαθιές ρίζες στην ανθρώπινη ύπαρξη.

Συνέντευξη 6^η

Το παιδί αυτό δεν είναι ιδιαίτερα ομιλητικό. Οι απαντήσεις του στις ερωτήσεις μας είναι κοφτές, σχεδόν μονολεκτικές προκειμένου να κατανοήσουμε όσο το δυνατό καλύτερα τις απαντήσεις του.

Το παραμύθι της «Δεκοχτούρας» δε άρεσε καθόλου στο παιδί. Η απάντησή του δεν άφηγε περιθώρια παρανοήσεων: «Όχι! δεν μου άρεσε καθόλου». Όταν όμως ερωτήθηκε το γιατί έδωσε μια απάντηση με όρους συναισθημάτων: «Ε... δεν ξέρω... απλά δεν με έκανε να νιώσω ωραία». Ένα παραμύθι, λοιπόν, για να αρέσει σε ένα παιδί θα πρέπει να το κάνει να νιώθει όμορφα, άρα «Η Δεκοχτούρα», που δεν έβγαλε αυτό το συναίσθημα, δεν του άρεσε.

Προσπαθήσαμε με διαδοχικές ερωτήσεις να καταλάβουμε τι συναισθήματα

εννοούσε το παιδί με τη φράση «δεν ένιωσα ωραία». Με τη φράση αυτή, λοιπόν, το παιδί περιέγραψε τις εξής συναισθηματικές καταστάσεις: «Ένιωσα πολύ μεγάλη λύπη», «Ένιωσα και μεγάλο φόβο», «Ένιωσα και λίγη χαρά μέσα μου». Όπως φαίνεται, τα συναισθήματα του παιδιού είναι πολλά και αντίθετα μεταξύ τους, σαν να είναι τοποθετημένα σ' ένα δίπολο. Έτσι ένιωσε ή λύπη ή χαρά για κάποιο γεγονός, ποτέ και λύπη και χαρά για το ίδιο πράγμα.

Με τη βοήθεια των ερωτήσεων που κάναμε στο παιδί, κατάφερε να οριοθετήσει λίγο αυτά τα συναισθήματα. Έτσι το παιδί δήλωσε ότι λύπη ένιωσε στην αρχή του παραμυθιού «εκεί που η κακιά γυναίκα μάλωνε το κοριτσάκι και το χτυπούσε» και στο τέλος του παραμυθιού γιατί «παρόλο που [το κοριτσάκι] έγινε πουλί εξακολουθούσε να είναι λυπημένο και να έχει παράπονο μέσα του». Φόβο ένιωσε «για το πόσο μεγάλη κακία έδειχνε η νοικοκυρά». Μάλιστα για το σημείο αυτό του παραμυθιού όπου γίνεται ορατή η σωματική βία, το παιδί, που συνήθως δεν εκφράζεται έντονα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, παρουσιάζει ένα έντονο ξέσπασμα λέγοντας με υψωμένο τον τόνο της φωνής του: «Πως μπορούσε και φερόταν έτσι; Ήταν απαράδεκτο». Χαρά ένιωσε το παιδί «όταν το κοριτσάκι έγινε πουλί και σώθηκε από τη γυναίκα».

Από τα παραπάνω, φαίνεται ξεκάθαρα ότι στο άκουσμα της βίας-το παιδί διακρίνει μόνο τη σωματική βία-έχει επηρεασθεί άσχημα και νιώθει αρνητικά συναισθήματα όπως φόβο, στεναχώρια και λύπη. Όμως, το αίσιο τέλος του παραμυθιού το κάνει να χαρεί γιατί επιτέλους η βασανισμένη ηρωίδα γλίτωσε και κανείς δεν μπορεί να της κάνει πια κακό. Το παιδί εδώ είναι σε θέση να κάνει μια πολύ σημαντική διάκριση. Μπόρεσε να διακρίνει στο χάπυ εντ του παραμυθιού και μια στενάχωρη διάτασή του :το κοριτσάκι να μην σώθηκε αλλά ποτέ πια δεν θα είναι χαρούμενο και ευτυχισμένο, όπως ήταν στην εισαγωγή του παραμυθιού που ζούσε ευτυχισμένο στο σπίτι μαζί με τους δυο του γονείς. Θα μείνει παραπονεμένο αιωνίως προσπαθώντας να αποδείξει το δικό της. Η ηρωίδα λυτρώθηκε από τα σωματικά βάσανα, όχι όμως και από τα ψυχικά/ συναισθηματικά. Το στοιχείο αυτό έγινε αντιληπτό από το παιδί και εμπόδισε και τη δική του κάθαρση.

Για αυτό το λόγο, και όταν ρωτήθηκε για πιθανές αλλαγές στο παραμύθι η απάντησή του είναι χαρακτηριστική: «Αν μπορούσα θα το άλλαζα όλο». Η απάντηση αυτή δείχνει την αρνητική επίδραση του παραμυθιού στο παιδί, σε τέτοιο σημείο που να απορρίπτει το παραμύθι στο σύνολό του. Η απορριπτική του αυτή διάθεση γίνεται περισσότερο κατανοητή όταν παραθέτει τις αλλαγές που θα έκανε στο παραμύθι. Η

πρώτη και βασική αλλαγή που θα έκανε ήταν ότι: *«δεν θα πέθαινε η μαμά του κοριτσιού κι έτσι δεν θα χρειαζόταν να δουλέψει και δεν θα υπήρχε καθόλου η κακιά γυναίκα»*. Το παιδί δεν ενδιαφέρεται να διώξει τις άσχημες σκηνές από το παραμύθι να προβεί δηλαδή σε μια στοιχειώδη αποπαιδωση -αλλά θέλει να εξαφανίσει τελείως τη γυναίκα που είναι φορέας της βίας και στο μυαλό του η ενσάρκωση του κακού.

Κατ' αυτό τον τρόπο, θέλει να μείνει μόνο η ηρωίδα *«γιατί είχε καλή ψυχή και πολλή υπομονή»* αν και διαφωνεί με την παθητική στάση του απέναντι στη βία: *«...με νευρίασε λίγο που ανεχόταν όλες τις κακίες της γυναίκας και δεν έκανε τίποτε να γλυτώσει»*. Το παιδί ζητά μια αντίδραση στην άδικη βία εναντίον του κοριτσιού *«Μπορούσε να αντιδράσει»*, υποστηρίζει και μάλιστα έχει έτοιμη και τη λύση: *«Θα μπορούσε να αντιδράσει πηγαίνοντας και λέγοντας όλα στον πατέρα της και λέγοντας έλα μια μέρα να παρακολουθήσεις αυτά που περνάω καθημερινά»*.

Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι το συγκεκριμένο παιδί είναι αρκετά ώριμο για την ηλικία του και έχει προβληματιστεί αρκετά γύρω από το θέμα της βίας.

Συνέντευξη 7^η

Πρόκειται για ένα κορίτσι το οποίο απαντά με άνεση στις ερωτήσεις μας και φαίνεται να έχει μια συγκροτημένη άποψη.

Τα παραμύθια αποτελούν πολύ αγαπημένο ανάγνωσμα για τη μικρή καθώς σε σχετική ερώτηση απαντά *«Μου αρέσουν πολύ»*. Ως προς το είδος των παραμυθιών το μικρό κορίτσι αναφέρει ότι της αρέσουν *«όλα σχεδόν τα παραμύθια, αλλά περισσότερο αυτά που έχουν «καλοσύνη και αγάπη»* διότι *«την κάνουν να ονειρεύεται και να ζει όμορφα πράγματα εκεί.... Όλα είναι ήρεμα και καλά. Όπως στ' «Αρκουδάκια της Αγάπης»*. Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι βασικά χαρακτηριστικά ενός καλού παραμυθιού για το συγκεκριμένο παιδί είναι η ηρεμία που αποκομίζει από αυτό. Τα *«Αρκουδάκια της Αγάπης»* είναι το αγαπημένο παραμύθι για το παιδί, το οποίο δεν είναι στην πραγματικότητα παραμύθι αλλά μικρές ιστορίες κινουμένων σχεδίων.

Τα πρώτα συναισθήματα που η ακρόαση του παραμυθιού προκάλεσε στο παιδί είναι αρνητικά *«Δεν μου άρεσε καθόλου αυτό το παραμύθι διότι είχε πολύ κακία»*. Μετά από σχετική ερώτηση, το παιδί προσδιόρισε ακριβώς τι είναι αυτό που δεν του άρεσε. *«Αυτό που δεν μου άρεσε είναι ότι η γυναίκα έβαζε το παιδάκι να κάνει δουλειές και το χτυπούσε. Αισθάνθηκα πολύ άσχημα γιατί όλα αυτά ήταν βασανιστήρια για το μικρό κοριτσάκι»*. Το παιδί φαίνεται να αναγνωρίζει όλες τις μορφές σωματικής βίας

που υπέστη η ηρωίδα του παραμυθιού, εξοντωτική εργασία δυσανάλογη με την ηλικία του και ξύλο. Τα χαρακτηρίζει δε με τη λέξη “βασανιστήρια”.

Ο λόγος για τον οποίο η ακροάτρια του παραμυθιού αισθάνθηκε άσχημα με το συγκεκριμένο άκουσμα είναι ότι ταυτίστηκε τόσο πολύ με την ηρωίδα ώστε «φοβήθηκε ότι θα μπορούσε να βρεθεί» στη ίδια θέση, γεγονός το οποίο δεν θα το άντεχε. Με άλλα λόγια, επέδειξε υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης αφού έβαλε τον εαυτό του -ως ακροάτρια- στη θέση της ηρωίδας κι κατόρθωσε να βιώσει εκ των προτέρων το συναίσθημα της κακοποίησης.

Αποτέλεσμα της προαναφερθείσης ταύτισης είναι η προτίμηση της ακροάτριας προς την ηρωίδα του παραμυθιού. «*Το μόνο που μου άρεσε ήταν το κοριτσάκι*». Ο λόγος αυτής της προτίμησης είναι ότι ο συγκεκριμένος χαρακτήρας συγκεντρώνει όλες τις αξίες του αξιακού συστήματος του παιδιού. «*Είχε υπομονή*», «*εργατικότητα*» και «*καλοσύνη*». Για αυτό το λόγο και χαιρέται «*που έγινε πουλί και γλύτωσε*». Η λύτρωση της ηρωίδας ηρεμεί και χαροποιεί το παιδί προσφέροντάς του λύτρωση και έξοδο από τη συναισθηματική του φόρτιση. Όμως η λύτρωση αυτή δεν είναι πλήρης διότι «*εξακολουθούσε [το κοριτσάκι -ηρωίδα] να είναι λυπημένο και παραπονεμένο*». Άλλο ένα παιδί που αναγνώρισε το “λυπητερό” μέσα στο χαρούμενο, την αρνητική διάσταση μέσα στη θετική.

Αν και τα επίπεδα ταύτισης ακροάτριας και ηρωίδας του παραμυθιού είναι υψηλά δεν υπάρχει πλήρης ταύτιση. Το παιδί που άκουσε το παραμύθι ταυτίστηκε με το χαρακτήρα αλλά, την ίδια στιγμή, διατήρησε και μια αυτονομία που του επιτρέπει να κρίνει τις πράξεις του λίγο αντικειμενικά. Έτσι, η ακροάτρια του παραμυθιού δεν συμφωνεί πολύ «*με τον τρόπο*» που το κοριτσάκι αντιμετωπίζει τις δυσκολίες «*διότι δέχεται τα πάντα χωρίς να διαμαρτύρεται καθόλου*». Ενώ δηλαδή το παιδί δέχεται ως αξία ζωής την υπομονή στις δυσκολίες, θεωρεί ότι και αυτή έχει τα όρια της. Γι’ αυτό και πιστεύει ότι το κοριτσάκι του παραμυθιού «*θα μπορούσε να μιλήσει, να διαμαρτυρηθεί και μετά να σηκωθεί και να φύγει*». Η πρόταση φυγής είναι προφανώς αποτέλεσμα της κατανόησης εκ μέρους του παιδιού ότι οι διαμαρτυρίες του κοριτσιού δεν θα είχαν κανένα αποτέλεσμα, αλλά μάλλον θα ήταν μια κίνηση που θα χειροτέρευε τα πράγματα. Γι’ αυτό και μετά από τη διαμαρτυρία του το κοριτσάκι θα έπρεπε να φύγει. Αλλά ταυτόχρονα είναι και αδιανόητο για το παιδί να μην υπάρξει ούτε καν διαμαρτυρία. Τη στάση αυτή δήλωσε ότι θα υιοθετούσε η ακροάτρια του παραμυθιού και στην πραγματική της ζωή: «*αν ήμουν εγώ στη θέση του κοριτσιού θα πήγαινα στο σπίτι των γονιών μου και ας περνούσα φτωχικά και χωρίς να τους έχω και*

τους δυο. Ζώντας ζητιανεύοντας». Για το παιδί εδώ, εκείνο που προέχει δεν είναι η καλοπέραση αλλά η διασφάλιση της ηρεμίας και της ψυχικής ειρήνης.

Αυτό φαίνεται και από την πιο κάτω δήλωση του παιδιού που αποτελεί απάντηση στο ερώτημα τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση της γυναίκας, οπότε αβίαστα το παιδί απαντά *«αυτό είναι εύκολο!... θα έδινα πάρα πολλή αγάπη και μια ζεστή αγκαλιά»*. Η ηρεμία και η αγάπη προέχει.

Αυτά τα χαρακτηριστικά η ανθρωπιά, η καλοσύνη, η αγάπη, θα είναι τα χαρακτηριστικά που θα έθετε το παιδί στη θέση το ξύλου και των λοιπών περιστατικών βίας.

Συνέντευξη 8^η

Το φύλο του παιδιού εδώ είναι κορίτσι. Το παιδί αυτό αγαπά πολύ τα παραμύθια γενικά διότι του δίνουν τη δυνατότητα της απόδρασης από την καθημερινότητα. *«Μου αρέσουν, γιατί μπορώ να ονειρεύομαι... ότι είμαι ένα από τα πρόσωπα του παραμυθιού ... αλλά το καλό»*. Η κατεύθυνση της ταύτισης είναι προς το θετικό πόλο, το καλό. Το παιδί ταυτίζεται με τον καλό ήρωα.

Η ακρόαση του παραμυθιού είχε μια σχετικά θετικά απήχηση στο παιδί. Λέμε σχετική, διότι η καταφατική απάντηση του κοριτσιού δεν ήταν πολύ σίγουρη. Η «Δεκοχτούρα» άσκησε αυτή την επίδραση στο παιδί διότι του *«έβγαλε πάρα πολλά συναισθήματα»* όπως είπε το ίδιο. Στο σημείο αυτό θελήσαμε να διερευνήσουμε το είδος των συναισθημάτων που ένιωσε το παιδί.

Έτσι μάθαμε ότι *«πρώτα -πρώτα»* στο παιδί *«άρεσε η υπομονή που είχε το κοριτσάκι και η προσευχή που έκανε στο Θεό»*. Επίσης, ένιωσε λύπη από *«την αχαριστία και την κακία της γυναίκας»* και φόβο από τον τρόπο *«που (η γυναίκα) μεταχειριζόταν για να το χτυπάει»*. Τέλος, ένιωσε και χαρά *«που στο τέλος έγινε το κοριτσάκι πουλί και γλύτωσε αλλά και πάλι στενοχωρήθηκα που το κοριτσάκι ακόμα και σαν πουλί συνέχισε να λέει παντού το παράπονό του»*.

Πριν περάσουμε στην ανάλυση των λόγων του παιδιού θα πρέπει να καταθέσουμε τη μαρτυρία μας ότι μας ξένισε αυτός ο καταμερισμός συναισθημάτων, από τη μια μεριά, και το συνεχές του λόγου από την άλλη. Ούτε μια ερώτηση δεν προλάβουμε να του κάνουμε. Σαν να ήταν όλα αυτά τα συναισθήματα μέσα του και ξαφνικά ξύπνησαν από μέσα του.

Ως προς την ποιότητα των συναισθημάτων που εξέφρασε το παιδί, πρέπει να σημειώσουμε ότι τα περισσότερα ήταν αρνητικά: φόβος, λύπη, στενοχώρια ήταν τα βασικότερα. Τα συναισθήματα αυτά ήταν απόρροια της συναισθηματικής πίεσης που ένιωσε το παιδί από την ακρόαση των βασάνων της ηρωίδας του παραμυθιού. Ο λόγος είναι ότι το παιδί θεωρεί ότι η ηρωίδα «νιώθει πολύ χάλια, πολύ στενοχωρημένο... που περνάει πολλά βάσανα». «Γι' αυτό και εγώ νιώθω ότι το συμπαθώ πολύ [το κοριτσάκι] αναφέρει η ακροάτρια του παραμυθιού». Ένιωσε όμως το παιδί και θετικά συναισθήματα όταν η ηρωίδα γλίτωσε από τα βάσανα αυτά μέσω της μεταμόρφωσής της σε πουλί. Το πουλί ήταν για το παιδί το σύμβολο της ελευθερίας της ηρωίδας και ένιωσε όμορφα για την εξέλιξη αυτή.

Από το παραπάνω, φάνηκε ξεκάθαρα ότι η ακροάτρια του παραμυθιού ταυτίστηκε σε μεγάλο βαθμό με την ηρωίδα του παραμυθιού. Για ποιό λόγο όμως; Έχει σχέση άραγε ότι και ο ήρωας και ο αποδέκτης του παραμυθιού είναι γένους θηλυκού; Με άλλα λόγια η ταύτιση αυτή έλαβε χώρα επί τη βάση του φύλου ή κάποιας άλλης παραμέτρου; Χωρίς να αποκλείεται και η παράμετρος “φύλο” ο πυρήνας της διαδικασίας της ταύτισης φαίνεται να βρίσκεται στη βία που υφίσταται το μικρό κοριτσάκι. Η βασική ηρωίδα, λέει το υποκείμενο της συνέντευξης *«περνάει τόσα άλλα βάσανα. Γι' αυτό και εγώ νιώθω ότι το συμπαθώ πολύ»*. Η ακροάτρια του παραμυθιού ταυτίστηκε με τον αδύναμο και τον ταλαιπωρημένο ήρωα του παραμυθιού.

Ως αντίδραση στη βία που υφίσταται η ηρωίδα του παραμυθιού, η ακροάτρια του παραμυθιού προτείνει την έξοδο της ηρωίδας από τη σιωπή, διότι *«έτσι όπως δεν μιλάει για ό,τι της συμβαίνει, η γυναίκα της κάνει συνέχεια άσχημα πράγματα και έτσι υποφέρει περισσότερο. Μόνο αν μιλήσει θα σωθεί»*.

Υπό το πρίσμα, αυτό η λύση στην βία, σύμφωνα με το υποκείμενο της συνέντευξης, είναι *«να φύγει [το κοριτσάκι] από εκεί και να πάει στο μπαμπά του ή να βρει μια δουλειά αλλού ... αφού ξέρει να κάνει τόσα πράγματα»*. Με άλλα λόγια, προτείνει στο κοριτσάκι να προσπαθήσει να σταθεί στα πόδια του για να γλιτώσει αντί να υπομένει τη βία στωικά. Στο σημείο αυτό έχουμε ταύτιση της λύσης που προτείνει το παιδί στην ηρωίδα του παραμυθιού και της λύσης που θ' ακολουθούσε εκείνο αν βρισκόταν σε παρόμοια θέση. *«Θα έλεγα την αλήθεια στον μπαμπά μου και θα έφευγα από κει μέσα»*.

Από όλα τα προαναφερόμενα, είναι φανερό ότι το παιδί-ακροατής του παραμυθιού είναι εναντίον κάθε είδους βίας, και όπου τη συναντά, μπορεί, θεωρητικά

τουλάχιστον, και να την αντιμετωπίζει. Η βία δεν έχει θέση στο παραμύθι και γι' αυτό το παιδί δηλώνει ότι θα άλλαζε δυο πράγματα: την «*άσχημη συμπεριφορά της γυναίκας*» και το «*ξύλο*». Παρόλα αυτά, δεν παρατηρήθηκε κάποια ιδιαίτερα αρνητική αντίδραση του παιδιού σ' αυτή.

Συνέντευξη 9^η

Το παιδί από το οποίο πήραμε τη συνέντευξη είναι ένα κορίτσι το οποίο μπορεί και μιλά άνετα και κάνει σαφείς τις απόψεις του.

Στο παιδί αυτό «*αρέσουν πολύ τα παραμύθια, ιδίως αυτά που μιλούν για μικρά παιδιά και ζώα, κυρίως γάτες*». Αυτή η προτίμηση στη συγκεκριμένη θεματολογία είναι και ένας από τους λόγους που στο παιδί άρεσε το παραμύθι η «*Δεκοχτούρα*» αφού είχε «*για ήρωα ένα μικρό κοριτσάκι*». Δεν είναι όμως ο μοναδικός λόγος γι' αυτό. Υπάρχουν άλλοι δύο: «*γιατί ήταν μια ωραία ιστορία που δεν την είχα ξανακούσει*» και γιατί «*ήταν συγκινητική ιστορία*».

Αρα άρεσε στο παιδί γιατί είχε, από τη μια μέρα, θεματολογία οικεία και αγαπητή στο παιδί και από την άλλη μπόρεσε με την πρωτοτυπία και τη συγκίνηση που πρόσφερε να τραβήξει το ενδιαφέρον του παιδιού.

Τα συναισθήματα που ένιωσε τώρα το παιδί στο άκουσμα του παραμυθιού βρίσκονται στους δυο πόλους ενός άξονα και δεν παρουσίαζαν ιδιαίτερες εναλλαγές. Αυτό σημαίνει ότι από τη μια μεριά το παιδί ένιωσε θετικά συναισθήματα –χαρά- και από την άλλη αρνητικά –λύπη και στενοχώρια.

Το πρώτο είδος συναισθημάτων προκλήθηκε από το αίσιο τέλος του παραμυθιού - από τη λύτρωση του κοριτσιού - ενώ η δεύτερη ομάδα συναισθημάτων από τις σκηνές βίας του παραμυθιού «*ιδίως το ξύλο που δίνει η κακιά γυναίκα στο παιδάκι*» διότι «*ήταν άγριος ο τρόπος που τιμωρούσε η γυναίκα το παιδί*».

Η αγριότητα, λοιπόν, των σκηνών σωματικής βίας από ένα ενήλικο άτομο προς ένα ανήλικο και μάλιστα μικρής ηλικίας δεν άρεσε καθόλου στο παιδί. Αντίθετα, το θεωρεί ανεπίτρεπτο «*Δεν θα χτυπούσα ένα παιδί*». Για την ακρίβεια το φόβισε αλλά χωρίς κάποια ιδιαίτερη συναισθηματική εκδήλωση.

Αγαπημένο πρόσωπο του παραμυθιού για το παιδί είναι φυσικά το κοριτσάκι «*που ήταν υπομονετικό*» και απεχθές πρόσωπο η γυναίκα διότι «*ήταν κακιά*». Τα στοιχεία του χαρακτήρα του ήρωα είναι το στοιχείο αυτό που κάνει ένα παραμυθιακό

ήρωα αγαπητό ή μισητό στα παιδιά. Αγαπητός γίνεται ένας ήρωας όταν έχει καλοσύνη μισητός όταν έχει κακία.

Όταν το παιδί ρωτήθηκε, στην πορεία της συνέντευξης, για το πώς θα αντιδρούσε αν ήταν στη θέση του κοριτσιού ή της γυναίκας δεν είχε σαφή και κατασταλαγμένη άποψη. Πιο πολύ ήξερε και μπορούσε να εκφράσει το τι δεν θα έκανε παρά το τι θα έκανε, γεγονός που μπορεί να υποδηλώνει ότι το παιδί δεν είχε ίσως την ευκαιρία να επεξεργαστεί το φαινόμενο βία. Το μόνο πάντως για το οποίο η ακροάτρια του παραμυθιού ήταν *σίγουρη*, ήταν ότι θα αντιδρούσε δυναμικά απέναντι στη γυναίκα που τη βασάνιζε: «...δεν ξέρω, ούτε είμαι *σίγουρη* για το τι θα έκανα... αλλά δεν θα καθόμουν έτσι να τρώω όλη μέρα ξύλο».

Η βία, όπως φάνηκε, δεν άρεσε στην ακροάτρια του παραμυθιού και για το λόγο αυτό θα έκανε πολύ συγκεκριμένες αλλαγές στο παραμύθι. Η πρώτη αλλαγή που θα έκανε αφορά «*το χαρακτήρα της κακιάς γυναίκας*» την οποία θα έκανε καλή. Η δεύτερη αλλαγή αφορούσε το τέλος του παραμυθιού, ενώ θα έκανε «*το κοριτσάκι να ξεχάσει το θάνατο της μαμάς του*» και φυσικά, θα έβγαζε «*το ξύλο από το παραμύθι*».

Απώτερος σκοπός των αλλαγών αυτών, είναι η απόδοση ενός ευχάριστου τόνου στο παραμύθι αφού πλέον η “κακία γυναίκα” δεν θα μπορούσε να τρομάξει κανέναν.

Συνέντευξη 10^η

Το παιδί αυτό είναι ένα κορίτσι, το οποίο όμως είναι πολύ ντροπαλό και δύσκολα μπορούσαμε να «εκμαιεύσουμε» κάποιες πληροφορίες. Από το συγκεκριμένο παιδί δεν πήραμε κάποιες πληροφορίες, σχετικά με τις παραμυθιακές του προτιμήσεις αφού η αρχή της συζήτησης μας ήταν ιδιαίτερα άβολη και προτιμήσαμε να περάσουμε απευθείας στη διερεύνηση των συναισθημάτων του σχετικά με το παραμύθι.

Η ανταπόκριση του παιδιού στο παραμύθι της «*Δεκοχτούρας*» ήταν θετική, αφού το θεώρησε «*ωραίο*». Η λιτή αυτή δήλωση δεν ήταν αρκετή και γι’ αυτό το λόγο επιμείναμε στο να μάθουμε “γιατί” το θεωρεί ωραίο. Η απάντηση του παιδιού ήταν ότι του άρεσε «*επειδή ήταν συγκινητικό*». Και πάλι όμως το θέμα δε διαλευκάνθηκε επαρκώς. Τι εννοούσε το παιδί με τη λέξη “συγκινητικό”; Η απάντηση που έδωσε το παιδί σε σχετική ερώτηση και πάλι δεν ήταν σαφής αφού απάντησε ότι «... δεν ξέρω πώς να το πω...να, νιώθεις διάφορα πράγματα». Το μόνο που καταλάβαμε από την απάντηση αυτή είναι ότι το παιδί ένιωσε διάφορα

συναισθήματα, χωρίς όμως να προσδιορίζονται αυτά τα συναισθήματα. Έτσι, περάσαμε σε νέα ερώτηση για να προσδιορίσουμε «τι ακριβώς ένιωσε». Η απάντηση του, επιτέλους, ήταν κάπως διαφωτιστική: «Ένιωσα χαρά στην αρχή, μετά ένιωσα λύπη και στο τέλος ένιωσα και τα δυο μαζί». Από την απάντηση αυτή καταλάβαμε ότι το παιδί είχε αρχίσει να ξεκαθαρίζει λίγο τα συναισθήματα και με απλές ερωτήσεις συνεχίσαμε να το ενθαρρύνουμε να μιλήσει γι' αυτά και τις συνθήκες εντός των οποίων το βίωσε.

Έτσι, μας είπε ότι ένιωσε χαρά ακούγοντας την αρχή του παραμυθιού, δηλαδή την εισαγωγή του διότι «το κοριτσάκι περιγράφεται με όμορφο τρόπο και σ' ένα όμορφο τοπίο». Πράγματι, η αρχή του παραμυθιού είναι πολύ όμορφη, σχεδόν ειδυλλιακή και διακρίνεται από μια απίστευτη ηρεμία, η οποία όπως φαίνεται άσκησε θετική επίδραση στον ψυχισμό του παιδιού, αφού το έκανε να νιώσει πολύ όμορφα, να νιώσει χαρά.

Η χαρά αυτή μεταβλήθηκε σε «λύπη» όπως και μας είπε το παιδί, όταν άκουσε «πως φερόταν αυτή η γυναίκα στο μικρό κορίτσι και πόσο ζύλο της έδωσε».

Στο σημείο αυτό έχουμε να παρατηρήσουμε αρκετά πράγματα. Το πρώτο είναι ότι από όλες τις μορφές σωματικής και συναισθηματικής βίας πως αναφέρονται στη *Δεκοχτούρα* το παιδί συγκράτησε μόνο το ζύλο γεγονός που σημαίνει ότι αυτή η μορφή σωματικής βίας ήταν που το επηρέασε περισσότερο και γι' αυτό την ξεχώρισε. Εκ δευτέρου, πρέπει να επισημάνουμε τον απαξιωτικό τρόπο με τον οποίο το παιδί αναφέρεται στην κυρία του κοριτσιού «αυτή η γυναίκα». Ο χαρακτηρισμός είναι στεγνός, χωρίς κανένα συναίσθημα, χωρίς κανένα όνομα, χωρίς κανένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό. Ένα τρίτο στοιχείο είναι η φράση «μικρό κορίτσι» που κρύβει μέσα του μια τρυφερότητα και εστιάζει την προσοχή μας στο νεαρό της ηλικίας της ηρωίδας, γεγονός που υποδηλώνει τόσο την ταύτιση του παιδιού μαζί του όσο και το λόγο αυτή της ταύτισης. Αν κάποιος τοποθετήσει τις δύο φράσεις τη μια δίπλα στην άλλη - «αυτή η γυναίκα» και «μικρό κορίτσι» - η διαφορά στο ύφος και το νόημα του λόγου είναι εμφανής.

Τέλος, στο τέλος του παραμυθιού το παιδί ένιωσε ανάμεικτα συναισθήματα «και λύπη και χαρά». Το πότε ένιωσε το καθένα μας το λέει αμέσως πιο κάτω. «χάρηκα που το κοριτσάκι ξέφυγε απ' τα χέρια της γυναίκας» αλλά ένιωσε και λύπη όταν «συνέχισε να τριγυρνά παραπονεμένο και να φωνάζει το δίκιο του».

Αυτός ήταν, λοιπόν, ο λόγος που προκάλεσε τα συγκεκριμένα αντιφατικά συναισθήματα στο παιδί. Εντύπωση και πάλι μας προκάλεσε η ικανότητα του παιδιού

να διακρίνει το μελανό σημείο στο αίσιο τέλος του παραμυθιού που σαφώς μείωσε τα επίπεδα ευχαρίστησης από το χάπι εντ του παραμυθιού.

Αγαπημένη ηρωίδα του παιδιού αναδείχθηκε το κοριτσάκι «γιατί ήταν υπομονετικό», ενώ η πιο μισητή ηρωίδα ήταν η «κακιά νοικοκυρά... γιατί κάνει τόσο άσχημα πράγματα στο κοριτσάκι». Η καλοσύνη και η κακία ήταν ο λόγος της προτίμησής του παιδιού προς το κοριτσάκι και την κακιά νοικοκυρά αντίστοιχα.

Ως λύση στη βία, το παιδί δίνει τη φυγή, ενώ θα έκανε συγκεκριμένες αλλαγές στο παραμύθι που συνίσταται σ' ένα πρώτο επίπεδο στην αλλαγή του τέλους και σ' ένα δεύτερο επίπεδο στην απαλοιφή των βίαιων σκηνών. «Θα ήθελα να μην είχε παράπονο το πουλάκι, και να λέει συνέχεια δεκαοχτώ, να μην την χτυπούσαν άδικα... αυτά».

Συνέντευξη 11^η

Το παιδί από το οποίο παίρνουμε αυτή τη συνέντευξη είναι ένα αγόρι. Αρχικά, να σημειώσουμε ότι τα παραμύθια δεν αποτελούν αγαπημένο ανάγνωσμα του συγκεκριμένου παιδιού. Δεν τ' απορρίπτει αλλά δεν αισθάνεται ιδιαίτερη έλξη γι' αυτά «*Ε! εντάξει... καλός είναι*». Οι λέξεις αυτές μαρτυρούν μια σχετική αδιάφορη στάση απέναντι στο παραμύθι γενικά.

Μετά την ακρόαση του παραμυθιού, καλείται να πει τη γνώμη του για τη «Δεκοχτούρα». Η γνώμη του είναι σε γενικές γραμμές θετική αλλά σχετικά άχρωμη «*Μου άρεσε... ήταν ωραία ιστορία*». Ερωτώμενος για το λόγο που του άρεσε ανέφερε την πρωτοτυπία της ιστορίας - «*είναι η πρώτη φορά που την ακούω*» -και το γεγονός ότι του προκάλεσε συγκίνηση - «*ήταν συγκινητική*».

Ως αγαπημένο τμήμα του παραμυθιού ανέφερε «*το κοριτσάκι και η ζωή του πριν πάει στη γυναίκα σαν υπηρέτρια*» εννοώντας την εισαγωγή του παραμυθιού πριν τη διακοπή της ευτυχισμένης ζωής της ηρωίδας. Από τα λεγόμενα του αγοριού σχετικά με τα χαρακτηριστικά του μικρού κοριτσιού, διαπιστώνουμε ένα είδος ταύτισης: «*Μου άρεσε [το κοριτσάκι] επειδή ήταν καλό και το λυπήθηκα που δεν περνούσε καλά. Ήταν αδύναμο*». Η ταύτιση αυτή λάμβανε χώρα όχι επί τη βάση του φύλου αλλά της αδυναμίας του ατόμου. Το αγόρι ταυτίστηκε με τον αδύναμο και τον άδικα πάσχοντα.

Ταυτόχρονα όμως, το παιδί έχει πλήρη συναίσθηση ότι άλλο είναι το παραμύθι και άλλη η πραγματική ζωή και διακρίνεται από μια απροθυμία να προσπαθήσει να

μπει στη θέση του κοριτσιού και να προβάλλει τα συναισθήματά του στο τώρα. Τα λόγια του είναι χαρακτηριστικά όταν ρωτήθηκε τι θα έκανε αν ήταν στη θέση του κοριτσιού: « δεν ξέρω... δεν είμαι στη θέση του». Είναι πολύ κοφτή η απάντηση για να δηλώνει αδυναμία, άρα θεωρούμε ότι είναι περισσότερο απροθυμία η οποία μπορεί όμως να επιστρατεύθηκε για να καλύψει την αδυναμία.

Απεχθές πρόσωπο του παραμυθιού η «Δεκοχτούρα» είναι «η κακιά γυναίκα» η οποία δεν άρεσε στο παιδί διότι « βασάνιζε το κοριτσάκι και της έριχνε ξύλο και την έβριζε». Εδώ ο μικρός επισημαίνει μορφές τόσο σωματικής όσο και λεκτικής/ψυχολογικής βίας, παρόλο που η δεύτερη είναι πιο δύσκολα ανιχνεύσιμη. Η στάση του παιδιού είναι αρνητική απέναντι σε κάθε μορφή βίας όπως φαίνεται από τη συχνά επαναλαμβανόμενη φράση « όλα αυτά δε μου αρέσουν» και από το ρήμα «στεναχωριέμαι». Η στάση αυτή του παιδιού διαμορφώνεται από το γεγονός ότι τελικά δέχθηκε να μπει στη θέση του κοριτσιού – τελικά ήταν όντως αρχική απροθυμία του- και να δει το πως θα ένιωθε εκείνος στη θέση του ως θύμα κακοποίησης . Αναφέρει, λοιπόν, ότι « όπως δεν θα μου άρεσε εμένα να με χτυπούσε γιατί πονάω, έτσι θα πόναγε και το κοριτσάκι». Εναντιώνεται λοιπόν στη βία το μικρό αγόρι γιατί αυτή προκαλεί πόνο στα άτομα που την υφίστανται: «όλα αυτά κάνουν κακό στους άλλους».

Γι αυτό το λόγο και θέλει να τα απαλείψει από το παραμύθι αυτά τα «κακά πράγματα» που δεν είναι άλλα από το «ξύλο», τις «βρισιές» και τις «φωνές». Αντί γι' αυτά τα στοιχεία προτιμά άλλα: «θα ήθελα να έχουν τα παραμύθια μου πολύ φως και χαρά και να μιλάω για παιχνίδια και περιπέτειες με ζωάκια». Το παιδί με τα λόγια του ζωγραφίζει το αναμενόμενο φυσικό περιβάλλον ..... φως, χαρά και παιχνίδι.

Συνέντευξη 12^η

Η παρούσα συνέντευξη λήφθηκε από ένα αγόρι στο οποίο αρέσουν αρκετά τα παραμύθια αν και δεν φαίνεται να έρχεται πολύ συχνά σ' επαφή μαζί τους. «Ναι [μου αρέσουν] μερικές φορές μου διαβάζει παραμύθια η μαμά μου». Η μητέρα είναι ο άνθρωπος εκείνος που εκτελεί χρέη αφηγητή του παραμυθιού.

Αγαπημένο παραμύθι του παιδιού είναι ένα σύγχρονο παραμύθι που λέγεται «Ο Πρασινοδρακούλης» και ο λόγος που το παιδί το προτιμά είναι ότι «Ο Πρασινοδρακούλης είναι μικρούλης και αστείος και μπλέκεται συχνά σε περιπέτειες».

Επειδή από τη φύση του το συγκεκριμένο παιδί, είναι αισιόδοξο προτιμά παραμύθια με χιούμορ, περιπέτειες και χαρά.

Η γενική εντύπωση που το παιδί αποκόμισε από την ακρόαση της «Δεκοχτούρας» είναι σχετικά θετική. Πιο συγκεκριμένα το παιδί απάντησε: « *Ναι, μου άρεσε. Βέβαια όχι σαν αυτά που μου διαβάζει η μαμά μου, αλλά μου άρεσε γιατί ήταν συγκινητικό παραμύθι*». Το παιδί κρίνει τη «Δεκοχτούρα» συγκριτικά με την ως τώρα παραμυθιακή εμπειρία του και την αξιολογεί ως « *διαφορετική*». Η διαφορά έγκειται στο ότι «*και η μαμά μου, μου διαβάζει παραμύθια...αλλά το δικό σου είναι λυπητερό*». Το περιεχόμενο του παραμυθιού του καθώς οι εικόνες που αυτό περιέχει κάνουν, λοιπόν, τη διαφορά για το συγκεκριμένο παιδί το οποίο δε συμπαθεί τα παραμύθια που είναι λυπηρά πράγματα. Παρόλα αυτά αξιολογεί θετικά τη «Δεκοχτούρα» διότι «*ήταν συγκινητικό παραμύθι*». Με άλλα λόγια, ήταν ένα παραμύθι που μίλησε στην καρδιά του και αυτό είναι κάτι που το παιδί δεν μπορεί να παραβλέψει.

Η αιτία που το παιδί θεωρεί λυπητερό το παραμύθι της «Δεκοχτούρας» είναι «*η συμπεριφορά της γυναίκας προς το κοριτσάκι*». Και πιο κάτω, δίνει τις απαραίτητες διευκρινήσεις: « *Η γυναίκα ήταν πολύ κακιά. Έβαζε το κοριτσάκι κι έκανε όλες τις δουλειές και εκείνη καθόταν κι από πάνω την έλεγε και τεμπέλα*».

Το παιδί εδώ εντοπίζει δύο εκδηλώσεις βίας. Η μία είναι σωματική- βαριές δουλειές σ' ένα μικρό παιδάκι- και η άλλη ψυχολογική - χρήση απαξιωτικών χαρακτηρισμών. Απορρίπτει και τις δύο.

Επίσης, τονίζει δύο άσχημα στοιχεία της συμπεριφοράς της γυναίκας. Το πρώτο είναι η κακία - προσπαθεί να εκτονώσει επάνω στο μικρό κοριτσάκι τις αδυναμίες του χαρακτήρα της - και το δεύτερο είναι η αδικία, καθώς οι κατηγορίες είναι άδικες. Μέχρι τώρα, λοιπόν, το παιδί έχει νιώσει λύπη και απογοήτευση. Δεν είναι όμως τα μόνα συναισθήματα που του δημιουργεί το παραμύθι.

Ένα άλλο συναίσθημα που βίωσε ήταν «*οργή για τον πατέρα που έβαλε το παιδί του να δουλεύει σ' αυτή για να την προσέχει υποτίθεται*». Στο σημείο αυτό, το παιδί τονίζει την ηθική αυτουργία του πατέρα της ηρωίδας του παραμυθιού και του αποδίδει ευθύνες για το γεγονός ότι από την μια μεριά βάζει το παιδί του να δουλέψει από τόσο μικρό και από την άλλη ότι το βάζει να δουλέψει σε μια τόσο κακιά γυναίκα. Το παιδί θεωρεί ότι ο πατέρας δεν στάθηκε στο ύψος του ρόλου του- χωρίς βέβαια να λαμβάνει υπόψη του τις αντικειμενικές ανάγκες που οδήγησαν ίσως τον πατέρα σε μια τέτοια απόφαση. Η πράξη αυτή του πατέρα, που φαίνεται να έχει

εγκαταλείπει το παιδί του στην τύχη του, εξοργίζει τον ακροατή του παραμυθιού. Στη συνείδησή του, η γυναίκα ασκεί τη βία, αλλά ο πατέρας είναι ο ηθικός αυτουργός και το μικρό κοριτσάκι το θύμα.

Με βάση αυτά τα συναισθήματα, το παιδί επιλέγει ως αγαπημένη ηρωίδα το «*κοριτσάκι που ήταν καλό*». Μαζί του επιλέγει να ταυτιστεί και διαχωρίζει σαφώς τη θέση του από τη γυναίκα του παραμυθιού γιατί «*ήταν κακιά και φερόταν πολύ άσχημα και άδικο στο κοριτσάκι. Με κάνει και λυπάμαι*». Φτάνοντας στο τέλος, σχεδόν της συνέντευξης, το παιδί έχοντας συνειδητοποιήσει μέσα από τη συζήτηση τα συναισθήματά του, χρησιμοποιεί πλέον τις ακριβείς λέξεις για την περιγραφή τους: *άσχημη και άδικη συμπεριφορά που το κάνουν να λυπάται*.

Εκτός όμως από τα παραπάνω συναισθήματα, το αγόρι-ακροατής του παραμυθιού ένιωσε «*και χαρά εκεί που το μικρό κοριτσάκι έγινε πουλί και ξέφυγε από τα βάσανα*». Χαρά για τη λύτρωση της ηρωίδας. Χαρακτηριστικός είναι ο χαρακτηρισμός «*μικρό κοριτσάκι*», καθώς μπροστά από το υποκοριστικό «*κοριτσάκι*», που υποδηλώνει τη μικρότητα, τοποθετεί και το επίθετο «*μικρός*», κάνοντας έτσι φανερό ότι ο ακροατής του παραμυθιού θεωρεί την ηρωίδα μικρή ηλικιακά και αδύναμη ψυχολογικά. Γι' αυτό και ταυτίζεται μαζί του.

Όταν φτάσαμε στο σημείο που το παιδί -ακροατής προτείνει τυχόν αλλαγές στο παραμύθι, το αγόρι δήλωσε ότι «*θα το άλλαξα όλο*». Η πρώτη αλλαγή που θα έκανε θα ήταν ότι «*το κοριτσάκι θα είχε τη μαμά του*». Στην απώλεια της μαμάς του κοριτσιού βλέπει την αιτία όλων των κακών στη ζωή της ηρωίδας. Αν ζούσε η μαμά του, το κοριτσάκι δεν θα χρειαζόταν να πάει να δουλέψει. «*Ο πατέρας του θα το πρόσεχε, δεν θα είχε την κακιά γυναίκα και το κοριτσάκι θα ζούσε ευτυχισμένο με τους γονείς του όπως ζω κι εγώ*». Ένα σωρό πληροφορίες αποκαλύπτονται σ' αυτή την περίοδο λόγου. Πρώτα-πρώτα, ο θάνατος της μητέρας της ηρωίδας θεωρείται από το υποκείμενο ως συνέπεια η ρίζα όλων των κακών. Αν δεν είχε συμβεί, θα συνεχιζόταν η ήρεμη και ευτυχισμένη ζωή του κοριτσιού, όπως αυτή περιγράφονταν στην εισαγωγή του παραμυθιού.

Ένα δεύτερο βασικό σημείο, είναι ότι ο πατέρας της ηρωίδας δεν μπόρεσε να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και κατηγορείται από το αγόρι για παραμέληση αφού «*δεν πρόσεχε το κοριτσάκι*». Εντύπωση προκαλεί ο τρόπος με τον οποίο το παιδί αναφέρεται στους δύο γονεϊκούς ρόλους – «*μαμά του κοριτσιού*» και «*πατέρας του*». Πιο τρυφερός ο τρόπος εκφοράς στην πρώτη περίπτωση, πιο τυπικός και απόμακρος στη δεύτερη περίπτωση. Πιστεύουμε ότι αυτή η διαφοροποίηση έχει να

κάνει με το γεγονός ότι το αγόρι δεν αποδίδει καμία ευθύνη στη μητέρα για τα βάσανα του κοριτσιού – ο θάνατος είναι ένα αντικειμενικό γεγονός- ενώ στον πατέρα αποδίδει ενδόμυχα ευθύνες. Αν ήθελε ο πατέρας θα έβρισκε άλλη λύση για την επιβίωσή τους.

Τέλος, είναι φανερή η ταύτιση ακροατή και παραμυθιακής ηρωίδας « *θα ζούσε ευτυχισμένο με τους γονείς του όπως ζω κι εγώ*». Αυτός είναι ο βασικός και κύριος λόγος για τον οποίο το υποκείμενο της συνέντευξης αγαπά τόσο το κοριτσάκι του παραμυθιού. Διότι εκείνο δεν μπορεί να είναι ευτυχισμένο με τους γονείς του, όπως είναι το αγόρι που αισθάνεται μια συναισθηματική πληρότητα. Είναι μεγάλη η κουβέντα που λέει «*είμαι ευτυχισμένος*».

Συνέντευξη 13^η

Το παιδί από το οποίο πήραμε τη συνέντευξη είναι ένα κορίτσι του οποίου η προτίμηση στα παραμύθια είναι σαφής όπως δηλώνει και η ίδια «*και βέβαια μου αρέσουν[τα παραμύθια]*». Περισσότερο προτιμά «*τα παραμύθια με πρίγκιπες και πριγκίπισσες, με ωραία μακριά φουστάνια και μαλλιά*». Το ρομαντικό και λογικό στοιχείο είναι στις άμεσες προτιμήσεις του παιδιού, γεγονός που φαίνεται άμεσα από το ποιά θεωρεί ότι είναι τα αγαπημένα της παραμύθια: «*Μου αρέσει «Η Ραπουνζέλ», «Η Χιονάτη» και πολύ-πολύ μου αρέσει «Η Ωραία Κοιμωμένη»*. Αυτό το ξέρω απ' έξω και έχω και το DVD». Τρία κλασικά παραμύθια είναι τα αγαπημένα της -και ανάμεσά τους κανένα ελληνικό λαϊκό παραμύθι.

Η ακρόαση της Δεκοχτούρας αφήνει μια πικρή γεύση στη μικρή ακροάτρια. Η απάντηση της στην ερώτηση αν της άρεσε το παραμύθι είναι σαφής, λιτή και κοφτή «*Όχι! Καθόλου*». Δύο είναι οι λόγοι αυτής της αποστροφής «*Γιατί δεν είχε πριγκίπισσες και γιατί ήταν λυπητερό*». Ποιό το αποτέλεσμα; «*Με στεναχώρησε πολύ*». Η γενική επίδραση του ελληνικού λαϊκού παραμυθιού της «Δεκοχτούρας» ήταν μάλλον αρνητική. Ας δούμε τα επιμέρους σχετικά στοιχεία τα οποία θα είναι πιο διαφωτιστικά. Πρώτα-πρώτα ας δούμε την αιτία της στεναχώριας της μικρής κατά την ακρόαση: «*Με στεναχώρησε που το κοριτσάκι βασανιζόταν και με στεναχώρησε και η κακιά γυναίκα*». Δύο λοιπόν είναι οι πηγές των δυσάρεστων συναισθημάτων του παιδιού-τα βάσανα της ηρωίδας και η κακιά γυναίκα-που συνίστανται στην εξής μία: την έκθεση της καλής ηρωίδας του παραμυθιού σε κακοποίηση από μέρους της κακιάς ηρωίδας. Με το ρήμα «*βασανιζόταν*» το παιδί προσδιορίζει τι ακριβώς εννοεί. Όταν όμως τέθηκε ειδική ερώτηση η απάντησή του ήταν κατατοπιστική: «*Ένιωσα*

φόβο και μίσος...γιατί έπιασε το κοριτσάκι από τα μαλλιά και το χτυπούσε». Εκείνο που παρατηρήθηκε εδώ, είναι ότι από τη μια μεριά τα αρνητικά συναισθήματα του παιδιού είναι έντονα: φόβος και μίσος.

Τι ήταν εκείνο όμως που τροποποίησε τα συναισθήματα του παιδιού και η στεναχώρια έγινε φόβος και μίσος; Προφανώς ο λόγος είναι η συνειδητοποίηση των συναισθημάτων του από το ίδιο το παιδί καθώς προχωρά σε απαρίθμηση των σκηνών σωματικής βίας που την πείραζαν πολύ. Η αιτία του φόβου της ακροάτριας δίνεται αμέσως στη συνέχεια: *«Νόμισα ότι θα το σκότωνε»*. Τα βίαια περιστατικά ήταν τόσο έντονα που το παιδί φοβήθηκε για τη ζωή της ηρωίδας του παραμυθιού. Αυτό γέμισε μίσος την ψυχή του παιδιού και έτσι από αντίδραση παραλληλίζει τη γυναίκα με το μόνο πρόσωπο που θα μπορούσε να τη φτάσει σε κακία: την *«κακιά μάγισσα»*. Γι' αυτό και αναφέρει: *«Ήταν απαίσια σαν κακή μάγισσα»*.

Η ακροάτρια του παραμυθιού ένιωσε έντονα συναισθήματα, αρνητικά συναισθήματα όταν ήρθε αντιμέτωπη με το πρόσωπο της βίας στο παραμύθι, αλλά ταυτόχρονα είχε και λύση απέναντι σ' αυτό . Όταν ρωτήθηκε για το αν το κοριτσάκι του παραμυθιού μπορούσε να αντιδράσει στην όλη κατάσταση η απάντηση ήταν σαφώς θετική και κατηγορηματική: *«Και βέβαια θα μπορούσε, αλλά μάλλον φοβόταν»*. Η απάντηση αυτή με ξένισε λίγο για να μην πω με σόκαρε κι αυτό για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι βγήκε εντελώς αβίαστα από το στόμα του παιδιού για να μην πω απότομα και ορμητικά. Δεν χρειάστηκε καν να σκεφθεί, του προέκυψε εντελώς αυθόρμητα. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι μου έδωσε την αίσθηση μιας λανθάνουσας υπεροψίας έναντι της ηρωίδας του παραμυθιού. Δεν έδωσε κανένα ελαφρυντικό στο κοριτσάκι για την παθητική στάση του και μάλιστα το κατηγορεί για δειλία: *«Θα μπορούσε να χτυπήσει κι αυτή τη γυναίκα και να έφευγε»*. Η υπεροψία αυτή γίνεται πιο έντονη όταν ερωτάται για τη δική της αντίδραση σε μία ενδεχόμενη τέτοια κατάσταση: *«Θα τη χτυπούσα κ' εγώ και έτσι θα με φοβόταν και δεν θα με βασάνιζε άλλο»*. Ήταν ίσως το πόσο απότομα ειπώθηκε η φράση που με παραξένεψε ή ίσως η συνειδητοποίηση ότι η "βία φέρνει βία". Το υποκείμενο της έρευνας ήρθε αντιμέτωπο με τη βία και ως λύση είναι έτοιμο να υιοθετήσει τη βία ως τρόπο επίλυσης διαφορών ,και αυτό με σόκαρε .Φυσικά πιστεύω ότι δεν είναι η βία του παραμυθιού η αιτία του φαινομένου αλλά μόνο η αφορμή. Χάρη στη *Δεκοχτούρα* το παιδί έβγαλε στην επιφάνεια εσωτερικά συναισθήματα και τα οποία μπόρεσε και τα εξέφρασε ελεύθερα. Το ότι το παιδί δεν είναι υπέρ της βίας φαίνεται από τις αλλαγές που προτείνει όσον αφορά στο παραμύθι: *«Θα έβγαζα από το παραμύθι το ζύλο. Αυτό*

με πείραζε περισσότερο».

Συνέντευξη 14^η

Το παιδί από το οποίο πήραμε αυτή τη συνέντευξη είναι ένα κορίτσι με πολλούς φίλους και πολύ καλή μαθήτρια απ' ότι είπε και η κυρία της.

Είναι ένα κορίτσι που αγαπά πολύ τα παραμύθια αλλά όχι όλα τα παραμύθια . Προτιμά εκείνα που «έχουν αστεία πράγματα ή έξυπνα ή μιλούν για κούκλες και παιδάκια». Η χαρά που φαίνεται να διακρίνει αυτό το κορίτσι αντικατοπτρίζεται στις παραμυθιακές του προτιμήσεις. Αγαπημένο της παραμύθι είναι ένα κλασικό παραμύθι «*Ο Πινόκιο είναι το αγαπημένο μου παραμύθι*». Πώς να μην ήταν άλλωστε αφού συγκεντρώνει σχεδόν όλα τα στοιχεία που της αρέσουν σ 'ένα παραμύθι :αστείες περιπέτειες ,αφελής ήρωας κλπ.

Η ακρόαση της «Δεκοχτούρας» δεν άφησε καλές εντυπώσεις στην ακροάτριά μας η οποία δεν ένιωθε και πολύ άνετα να εκφράσει την εξομολόγησή της: «*Εεε... δεν μου άρεσε και πολύ*» ανέφερε κομπιάζοντας. Γενικά όπως θα δούμε και πιο κάτω, δεν εξωτερικεύει και πολύ εύκολα τα συναισθήματά της. Όσο μάλιστα σοβάρευε η συζήτησή μας τόσο πιο φειδωλή γινόταν στις απόψεις της κι έπρεπε να καταφεύγω σε διευκρινιστικές ερωτήσεις.

Μία από αυτές τις ερωτήσεις που της κάναμε αφορούσε το λόγο για τον οποίο η «Δεκοχτούρα» δεν της άρεσε. Η απάντηση δόθηκε με τα ανάλογα κομπιάσματα «*Εεε.. δεν ξέρω...μάλλον...νομίζω ότι στεναχωρήθηκα όσο το άκουγα που το διάβαζες*». Ο λόγος ,λοιπόν ,είναι ότι στεναχωρήθηκε χωρίς να αναφέρει ,όμως, την αιτία αυτής της στεναχώριας. Όταν τέθηκε η σχετική διευκρινιστική ερώτηση, το παιδί ήταν πιο αποκαλυπτικό: «*Η γυναίκα του παραμυθιού μ 'έκανε να στεναχωρηθώ*» χωρίς να αναφέρει το λόγο, ο οποίος θα γίνει φανερός μετά από σχετική ερώτηση: «*Να με όλα αυτά που έκανε στο κοριτσάκι...δεν αισθάνθηκα καλά...*». Άρα οι πράξεις της γυναίκας ήταν που την έκαναν να βιώσει όλα τα παραπάνω συναισθήματα. Ποιά όμως απ' όλες τις πράξεις την ενόχλησε περισσότερο; «*Η κακιά γυναίκα που έδινε ζύλο*». Το παιδί εδώ αναγνωρίζει μόνο τη σωματική βία και μάλιστα μόνο μια εκδήλωσή της: το ζύλο.

Το κομμάτι της «Δεκοχτούρας» που άρεσε περισσότερο στο παιδί ήταν το τέλος του, η αίσια έκβαση των πραγμάτων. Ο λόγος ήταν «*επειδή γλίτωσε το κοριτσάκι από τα βάσανα και ησύχασε από την κακία της γυναίκας*». Μέσα από το χάπι εντ, ο ψυχισμός της ακροάτριας του παραμυθού ελευθερώθηκε από τα άσχημα

συναίσθημα που προκλήθηκαν από τον «άσχημο» και «τρομαχτικό» τρόπο συμπεριφοράς της γυναίκας. Αυτό άλλωστε φαίνεται και από το γεγονός ότι αυτόν ακριβώς τον τρόπο συμπεριφοράς θα άλλαζε το παιδί αν μπορούσε να το ξαναγράψει το παραμύθι: «*Θα ήθελα να αλλάξω την κακιά κυρία και να την κάνω καλή*».

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να επισημάνουμε ένα σημείο: το κοριτσάκι δεν θέλει να αλλάξει την κακιά γυναίκα με άλλη καλή, αλλά την ίδια γυναίκα να τη μεταμορφώσει από κακή σε καλή. Γνωρίζουμε ότι στο λαϊκό παραμύθι οι ήρωες δεν είναι όπως στην πραγματική ζωή και καλοί και κακοί, αλλά ή καλοί ή κακοί. Εδώ το παιδί θέλει να μεταμορφώσει τη γυναίκα, να της αλλάξει χαρακτήρα, να επιτύχει την καλή αλλοίωση του κακού. Μόνο έτσι θα αποφορτιστεί συναισθηματικά-με την ολοκληρωτική μεταμόρφωση του κακού σε καλό.

Τελειώνοντας, να σημειώσουμε ότι η ακροάτρια του παραμυθιού συμφωνεί απόλυτα με την παθητική στάση της ηρωίδας του παραμυθιού «...πιστεύω ότι καλά έκανε το κοριτσάκι που δεν της αντιμιλούσε, αλλά έκανε υπομονή γιατί θα έτρωγε περισσότερο ξύλο...και θα χειρότερευε την κατάσταση. Γι' αυτό μου αρέσει ο χαρακτήρας του κοριτσιού». Ομολογουμένως, ήταν ως τότε η πρώτη φορά που ένα παιδί εκφραζόταν τόσο ξεκάθαρα υπέρ της συμπεριφοράς της ηρωίδας και μάλιστα με μια συγκεκριμένη αιτιολόγηση, η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι αυτή η στάση στη σωματική βία θα έχει ως αποτέλεσμα περισσότερη βία στο θύμα. Η άποψη αυτή εκφράζεται συχνά από κακοποιημένες γυναίκες και παιδιά στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας.

Η υιοθέτηση αυτής της συμπεριφοράς από την ηρωίδα του παραμυθιού είναι και ένας από τους λόγους ταύτισης των δύο κοριτσιών-ακροάτριας και ηρωίδας. Είναι ένα κοινό τους σημείο: «...νομίζω ότι θα έκανα κι εγώ ό,τι έκανε το κοριτσάκι», δηλαδή «*Θα προσευχόμουν κι εγώ στο Θεό και θα με γλίτωνε*». Η άνωθεν θεία βοήθεια είναι η πρόταση του παιδιού ενάντια στη βία.

Συνέντευξη 15^η

Η συνέντευξη αυτή λήφθηκε από ένα αγόρι που απ' ό,τι μας είπε η δασκάλα του, δεν συμμετέχει ιδιαίτερα μέσα στην τάξη. Το χαρακτήρισε ως ένα παιδί που βαριέται εύκολα. Μόνο τα καλλιτεχνικά του αρέσουν.

Η ακρόαση του παραμυθιού άφησε θετική εντύπωση στο παιδί καθώς απαντά χωρίς τον παραμικρό δισταγμό ότι «*ναι, μου άρεσε*». Οι λόγοι είναι δύο, όπως αναφέρει το ίδιο το παιδί: «*Γιατί με έκανε να συγκινηθώ*» -ο πρώτος λόγος- και «*γιατί*

ήταν καινούργιο παραμύθι. Δεν το 'χω ξανακούσει». Επιτεύχθηκε μέσα από τη Δεκοχτούρα δηλαδή η συναισθηματική αφύπνιση και η αφύπνιση ενδιαφέροντος του παιδιού.

Ο "ρόλος" που άρεσε περισσότερο στον ακροατή του παραμυθιού είναι «ο ρόλος του κοριτσιού». Ξενίζει λίγο η χρήση της λέξης "ρόλος" αντί της λέξης ηρωίδα ή ήρωας που χρησιμοποιούμε για να αναφερθούμε σε κάποιον από τους χαρακτήρες του παραμυθιού. Ίσως στο μυαλό του παιδιού η ακρόαση να λειτουργήσει όπως η δραματοποίηση. Ίσως πάλι στο μυαλό του παιδιού να έχει γίνει μια σαφής διάκριση μεταξύ πραγματικής ζωής-όπου υπάρχουν οι χαρακτήρες-και παραμυθιού-όπου υπάρχουν ρόλοι όπως στο θέατρο.

Ο λόγος αυτής της προτίμησης είναι ότι «δεν το επηρέασε [το κορίτσι]το ότι είχε χάσει τη μαμά του και δεν έγινε κακομαθημένο, αλλά έγινε ευαίσθητο και φιλότιμο». Ομολογουμένως είναι η πρώτη φορά που είχαμε ακούσει τέτοια αιτιολόγηση. Είχαμε την αίσθηση ότι ακούγαμε έναν ενήλικο και όχι ένα παιδί.

Ο χαρακτήρας που δεν άρεσε καθόλου στο παιδί ήταν όπως αναμενόταν «η κακιά γυναίκα που έβριζε και χτυπούσε το κοριτσάκι». Η βίαιη συμπεριφορά της γυναίκας συγκεντρώνει και πάλι την αποδοκιμασία και την απόρριψη. Το παιδί εδώ φαίνεται να αναγνωρίζει και δύο είδη βίας :τη λεκτική και τη σωματική. Πιο κάτω, θα επικεντρωθεί περισσότερο στη δεύτερη αναγνωρίζοντας δύο εκδηλώσεις της-την εξοντωτική εργασία και το ξύλο: «*Θύμωσα πάρα πολύ όταν η κακιά γυναίκα έβαζε το κοριτσάκι να κάνει τόσες δουλειές και εκείνη να κοιμάται*». Από την εκφορά του λόγου φαίνεται ότι ο θυμός του παιδιού προκαλείται όχι τόσο από τις βαριές δουλειές όσο από την προκλητική συμπεριφορά της γυναίκας-ο ενήλικας κοιμάται συνέχεια, το ανήλικο κορίτσι δουλεύει σκληρά. Πιστεύουμε ότι αν το ίδιο κορίτσι εμφανιζόταν να δουλεύει το ίδιο σκληρά αλλά σε όλη την παραμυθιακή κατάσταση-για παράδειγμα για να βοηθήσει την άρρωστη μητέρα του-τα συναισθήματα του ακροατή δε θα προκαλούσαν θυμός αλλά ανοχή και ίσως επιβράβευση: «*Μετά στεναχωρήθηκα πολύ και φοβήθηκα εκεί που η κακιά κυρία χτυπούσε το κοριτσάκι*». Εδώ αναγνωρίζεται η δεύτερη εκδήλωση σωματικής βίας, το ξύλο που προκαλεί στεναχώρια και φόβο στον ακροατή του παραμυθιού. Ο λόγος βίωσης αυτών των συναισθημάτων ήταν ότι το αγόρι σκέφθηκε «*πόσο θα πόναγε το κοριτσάκι*» -η αιτία της στεναχώριας-και φοβήθηκε «*ότι έτσι που το χτυπούσε θα το σκότωνε*». Το παιδί έχει ήδη μπει στη θέση του θύματος της βίας και βιώνει τα ανάλογα συναισθήματα. Η συναισθηματική φόρτιση είναι μεγάλη και προκαλείται από τις συνέπειες που το παιδί πιστεύει ότι

βιώνει η μικρή ηρωίδα του παραμυθιού.

Το τέλος του παραμυθιού δεν έχει τη δύναμη να αποφορτίσει το παιδί «ένιωσα και χαρά όταν το κοριτσάκι έγινε πουλί και έφυγε μακριά...αλλά στεναχωρήθηκα πάλι που δεν είχε καλό τέλος, κι εμένα δεν μου αρέσουν τα παραμύθια που δεν έχουν καλό τέλος». Λογικά ως τέλος θεωρείται ότι το κοριτσάκι γλίτωσε, έγινε πουλί και γυρνά ελεύθερα λέγοντας συνέχεια "δεκαοχτώ". Για το συγκεκριμένο παιδί τα πράγματα δεν είναι έτσι. Η μεταμόρφωση του κοριτσιού σε πουλί και η φυγή του δε είναι το τέλος, είναι μία από τις δύο σκηνές του τέλους. Γι' αυτή τη συγκεκριμένη σκηνή το παιδί νιώθει χαρά γιατί η φυγή σημαίνει λύτρωση του κοριτσιού και του ίδιου. Όμως ως καθαυτό τέλος θεωρεί τη δεύτερη σκηνή, την τελευταία που το κορίτσι-Δεκοχτούρα τριγυρνά φωνάζοντας το δίκιο της. Αυτή τη σκηνή το παιδί τη θεωρεί άσχημη -το κοριτσάκι δεν βρίσκει τη πραγματική λύτρωση. Αντίθετα, κουβαλά το δράμα του στους αιώνες χωρίς να βρίσκει λύτρωση και ανάπαυση. Σαν φάντασμα του πάνω κόσμου κι αν το καλοσκεφθεί κανείς έχει δίκιο το παιδί: *«Ναι, σώθηκε το κοριτσάκι αλλά δεν ήταν πια χαρούμενο και ζέγνοιαστο...έμεινε για πάντα στεναχωρημένο και αυτό είναι πολύ κακό».*

Γι' αυτό, και η αλλαγή του τέλους είναι μια από τις δύο αλλαγές που το αγόρι ακροατής θα έκανε στο παραμύθι. Η άλλη είναι η μεταμόρφωση του χαρακτήρα της κυρίας από κακιά σε καλή. Πιο συγκεκριμένα: *«Οουου! και βέβαια[θα άλλαξα]θα άλλαξα την κυρία. Θα την έκανα καλή και δεν θα είχε κακία μέσα της. Έτσι δεν θα χτυπούσε το κοριτσάκι, κι αυτό δεν θα χρειαζόταν να γίνει πουλί, αλλά θα έμενε κορίτσι που θα μεγάλωνε και θα έκανε πολλά παιδιά».* Αυτό είναι το πραγματικά ευτυχισμένο τέλος για το παιδί κι αυτό είναι που το αποφορτίζει συναισθηματικά στ' αλήθεια. Γι' αυτό και μιλά χωρίς παύσεις, χωρίς αμφιβολίες. Ο λόγος του είναι χείμαρρος που αντικατοπτρίζει την ανάγκη του να βγάλει ένα βάρος που του προκαλεί λύπη από πάνω του.

Στο σημείο αυτό, να σημειώσουμε ότι το τέλος αυτό του παραμυθιού μοιάζει σαν ένα ντόμινο δράσεων. Η αρχή του σηματοδοτείται από τον καλό χαρακτήρα της γυναίκας και το τέλος του με τη δημιουργία μιας ενισχυμένης οικογένειας από τη Δεκοχτούρα.

Τέλος, αξίζει να σχολιάσουμε και την αντίδραση του παιδιού στη βία του παραμυθιού. Κατ' αρχήν, δέχεται ότι το κοριτσάκι μπορούσε να αντιδράσει στη βία που του ασκούσε η κυρία του. Πώς ; *«ίσως θα κατάφερνε κάτι αν μιλούσε κι αυτό άσχημα στην κυρία του».* Είναι μια λύση βέβαια κι αυτή και πιστεύουμε ότι

προτάθηκε από το παιδί εντελώς αυθόρμητα μόνο και μόνο από εσωτερική αντίδραση και από την επήρεια των συναισθημάτων που βίωνε. Το είπε έτσι για να αντιδράσει κάπως, διότι όταν ρωτήθηκε πως θα βοηθήσει το κοριτσάκι αυτή την αντίδραση δεν είχε κάποια σίγουρη απάντηση: *«Εεεε!...δεν ξέρω...νομίζω ότι θα την φοβόταν η κυρία και θα σταματούσε να της φέρεται άσχημα»*. Καταλαβαίνει όμως, πιστεύουμε την ανεδαφικότητα της λύσης του και δεν την υιοθετεί ως προσωπική του αντίδραση σε ενδεχόμενη περίπτωση που θα ήταν στη θέση του κοριτσιού.

Συνέντευξη 16^η

Η συνέντευξη αυτή λήφθηκε από ένα αγόρι πολύ ντροπαλό. Είναι ένα παιδί χαμηλών τόνων και έχει αρκετό άγχος κατά τη διάρκεια της σχολικής ημέρας.

Το άγχος αυτό για το οποίο μας ενημέρωσε η δασκάλα έγινε αμέσως από την αρχή της συζήτησης μας με το νεαρό. Μόλις μπήκε στην αίθουσα αισθανθήκαμε ότι ένιωθε άβολα. Σε σχετική ερώτησή μας, μας απάντησε: *«να...φοβάμαι λίγο...ότι μπορεί να με ρωτήσεις κάτι και να μην ξέρω και να μην μπορώ να απαντήσω»*.

Όταν διαλύθηκε η λανθασμένη αυτή εντύπωση του παιδιού ήμασταν έτοιμοι να ξεκινήσουμε τη διαδικασία της συνέντευξης. Πρώτα -πρώτα με αφορμή τις αρχικές ερωτήσεις γνωριμίας μάθαμε ότι του *«αρέσουν πολύ τα παραμύθια»* και πιο συγκεκριμένα *«αυτά που έχουν εξωγήινους και δράκους και μαγεία και μεγάλα ζώα που τα νικά ο καλός με το σπαθί του»*. Ως το πλέον αντιπροσωπευτικό των παραμυθιών που του αρέσουν ανέφερε τον «Χάρι Πότερ». Βέβαια, αυτό δεν αποτελεί κατά τη γνώμη μας παραμύθι με τη στενή έννοια του όρου αν και τα βασικά του μοτίβα λέγεται ότι έχουν ληφθεί από λαϊκά παραμύθια του Βορρά.

Η ακρόαση του παραμυθιού της *«Δεκοχτούρας»* δεν ενθουσίασε το μικρό μας φίλο, αν και σε γενικές γραμμές του άρεσε: *«Ωραίο ήταν αν και ήταν λίγο βαρετό»*. Η αλήθεια είναι πως να συναγωνισθεί η «Δεκοχτούρα» μας τον «Χάρι Πότερ»!

Τότε γιατί άρεσε στο μικρό το παραμύθι μας; *«Μου άρεσε επειδή ήταν διαφορετικό από όσα άλλα παραμύθια έχω ακούσει»*; Προκάλεσε, λοιπόν, το ενδιαφέρον του παιδιού με την πρωτοτυπία του το παραμύθι. Ποια συναισθήματα του δημιούργησε όμως; Σύμφωνα με τα δικά του λόγια ένιωσε *«και καλά και άσχημα»*. Καλά ένιωσε *«στην αρχή του παραμυθιού»* όταν άκουγε *«για το που ζούσε το κοριτσάκι και το πόσο όμορφο και καλό ήταν»* αλλά και *«στο τέλος»* όταν *«το κοριτσάκι γλίτωσε και έγινε πουλί»*. Από τις δηλώσεις αυτές, γίνεται φανερό ότι η εισαγωγή και το τέλος του παραμυθιού ήταν τα πιο χαρούμενα κομμάτια του. Γι'

αυτά τα κομμάτια του παραμυθιού το παιδί ένιωσε χαρά.

Η χαρά όμως δεν ήταν το μοναδικό συναίσθημα που ένιωσε το παιδί. Ένιωσε και άσχημα «*όταν η γυναίκα χτυπούσε πολύ το κοριτσάκι και το τραβούσε από τα μαλλιά*». Εδώ το παιδί αναγνωρίζει άνετα τις εκδηλώσεις της σωματικής βίας -ξύλο και τράβηγμα μαλλιών -και τις απορρίπτει καθώς νιώθει μόνο αρνητικά συναισθήματα. Ο λόγος που το παιδί ένιωσε άσχημα στο άκουσμα των βίαιων σκηνών ήταν ότι «*ήταν ...σαν να το έβλεπα μπροστά μου ...σαν να γινόταν τώρα*». Το παιδί ένιωσε σαν να αποτέλεσε για λίγο κομμάτι του παραμυθιού. Πραγματικότητα και παραμυθιακό σκηνικό ήταν σαν να συμπλέχθηκαν για λίγο και το παιδί ένιωσε εγκλωβισμένο σ' αυτό, άρα και υποχρεωμένο να αντιμετωπίσει τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις βίας. Ένιωσε λύπη όχι όμως φόβο ή τρόμο: «*Λυπήθηκα*» ήταν το ρήμα που χρησιμοποίησε και λίγο πιο κάτω «*ένιωσα λυπημένος*». Δεν αναφέρθηκε πουθενά η λέξη φόβος. Γιατί όμως ένιωσε λύπη; Η απάντηση δίνεται από το ίδιο το παιδί «*λυπήθηκα που δεν μπορούσα να βοηθήσω το κοριτσάκι. Ένιωσα λυπημένος και δεν θέλω να το ξανακούσω*». Άρα η λύπη πηγάζει από την αδυναμία του να προσφέρει βοήθεια στο θύμα της βίας γεγονός που δείχνει το βαθμό ταύτισης του ακροατή και της ηρωίδας του παραμυθιού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αλλαγές που προτείνει το παιδί : «*Θα έβγαζα ότι δείχνει ξύλο και θα έβγαζα και τον πατέρα του κοριτσιού από το παραμύθι και την κακιά γυναίκα*». Η αλήθεια είναι ότι η απάντησή του αυτή μας παραξένεψε λίγο. Μπορούσαμε να καταλάβουμε την αποβολή της σωματικής βίας και τον φορέα της, δηλαδή της κακιάς γυναίκας, αλλά δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε τι θα εξυπηρετούσε η μη ύπαρξη του πατέρα μέσα στο παραμύθι. Γι' αυτό και κάναμε στο παιδί τη σχετική ερώτηση, και η απάντησή του όπως φάνηκε, διεπόταν από τετράγωνη λογική: «*Γιατί δεν έκανε καθόλου καλό στο κοριτσάκι*». Το κριτήριο, λοιπόν, με το οποίο το παιδί αποφάσισε να κάνει τις αλλαγές στο παραμύθι ήταν το καλό του θύματος της βίας, της μικρής ηρωίδας δηλαδή.

Ας δούμε λίγο πιο αναλυτικά το σκεπτικό του παιδιού. Σύμφωνα με αυτό «*Ο πατέρας δεν έπρεπε να το στείλει[το κοριτσάκι]για δουλειά...έπρεπε να το φροντίζει εκείνος. Γι' αυτό καλύτερα να μην είχε πατέρα το κοριτσάκι*». Ο πατέρας δεν φάνηκε αντάξιος, στο παραμύθι, του γονεϊκού ρόλου του, σύμφωνα με το παιδί ,αφού παραμελούσε την κόρη του. Άρα, δεν μπορεί να επιτελέσει το σκοπό του που είναι η φροντίδα και προστασία του ανήλικου παιδιού του, Άρα ποιός ο λόγος της ύπαρξης του; Κανένας. Άρα δεν έχει θέση στο παραμύθι.

Από την άλλη, η γυναίκα ήταν κακιά και βασάνιζε το κοριτσάκι. Λόγω αυτής της κακίας το παιδί θα την έκανε *«κακιά μάγισσα»* την οποία *«θα ερχόταν ένας καλός βασιλιάς και θα την εξαφάνιζε μαγικά»*. Στη φράση αυτή μπορούμε, νομίζουμε, να θαυμάσουμε την παιδική εφευρετικότητα σ' όλο της το μεγαλείο. Το παιδί δεν συμπαθεί την κακιά γυναίκα και θέλει να μην υπάρχει. Δεν θέλει όμως, από την άλλη μεριά, να προτείνει το θάνατό της. Γι' αυτό το λόγο προτείνει τη μαγική εξαφάνιση της. Έτσι το παιδί δεν είναι υποχρεωμένο να σκεφθεί πού πήγε και πώς. Απλά δεν υπάρχει στο προσκήνιο. Επίσης τονίζοντας τις λέξεις *«καλός βασιλιάς»* ακολουθεί την παλιά δοκιμασμένη συνταγή των παραμυθιών, και κυρίως των λαϊκών, όπου το καλό εξαφανίζει το κακό. Με αυτό τον τρόπο παύει να υπάρχει στο παρασκήνιο και η ίδια η βία -εξαφανίζεται μαζί με τη γυναίκα-εκπρόσωπό της.

Όμως η βία μπορεί να εξαφανίστηκε ,αλλά παραμένει το θύμα της ,δηλαδή το κοριτσάκι. Το παιδί πρέπει να αποκαταστήσει εδώ την νομιμότητα και την τάξη , δηλαδή να προνοήσει ώστε το κοριτσάκι να ζήσει προστατευμένο αλλά και ευτυχισμένο: *«...και θα έπαιρνε [ο καλός βασιλιάς]το κοριτσάκι κοντά του να κάνει παρέα στην κόρη του, και όλοι θα ζούσαν καλά»*.

Εντύπωση μας προκάλεσε που το παιδί δεν επέλεξε την αποκατάσταση μέσω του γάμου για το κοριτσάκι, το οποίο είναι πολύ δημοφιλές τέλος σε πολλά παραμύθια. Ίσως αυτό να οφείλεται στην προτίμηση που δείχνει το παιδί προς τα σύγχρονα παραμύθια, όπου το συγκεκριμένο τέλος δεν είναι τόσο δημοφιλές.

Συνέντευξη 17^η

Η συνέντευξη αυτή ανήκει σ' ένα αγόρι με που είναι λίγο πεισματάρικο σύμφωνα με τις πληροφορίες που πήραμε από τη δασκάλα του.

Κατ' αρχήν, έχουμε εδώ να κάνουμε με ένα παιδί που του αρέσουν τα παραμύθια και έχει ένα ιστορικό ακρόασης παραμυθιών από ένα πολύ αγαπημένο πρόσωπο των περισσότερων παιδιών :τη γιαγιά *«Ναι![μου αρέσουν] .Η γιαγιά μου, όταν έμενε μαζί μας, όσο ήμουνα πιο μικρός, μου έλεγε συνέχεια παραμύθια»*. Έτσι όπως αναπτύσσεται ο λόγος του παιδιού μας δίνει την αίσθηση ότι η αγάπη για τα παραμύθια είναι αποτέλεσμα της διήγησης παραμυθιών από τη γιαγιά.

Όταν ρωτήσαμε τι παραμύθια του διηγούνταν η γιαγιά του μας απάντησε *«Την Κοκκινোসκουφίτσα ,τον Παπουτσωμένο Γάτο και διάφορα παραμύθια που λέγανε στο χωριό της»*. Η γιαγιά, λοιπόν, διηγείται στον μικρό τόσο κλασικά παραμύθια όσο και ελληνικά λαϊκά παραμύθια. Χαρακτηριστικό είναι ότι το παιδί ενώ θυμάται και

αναφέρει με ευκολία τους τίτλους των κλασικών παραμυθιών δεν θυμάται και δεν αναφέρει κανένα τίτλο ελληνικού λαϊκού παραμυθιού στα οποία αναφέρεται λέγοντας «*διάφορα παραμύθια που λέγανε στο χωριό της*». Αναφέρεται σ' αυτά με τρόπο απρόσωπο. Έτσι κάνει εμφανή την προτίμησή του στα κλασικά παραμύθια-προτίμηση που εκφράζεται και ρητά : «*Αλλά αυτά τα δύο[τα κλασικά] μου αρέσουν περισσότερο από τα άλλα[τα ελληνικά λαϊκά]*».

Ποιός είναι όμως ο λόγος γι 'αυτή την προτίμησή του; «*Επειδή έχουν μαγικά και όλοι στο τέλος είναι χαρούμενοι και ευτυχισμένοι*». Η μαγεία, λοιπόν, του παραμυθιού και το αίσιο τέλος του είναι εκείνα τα στοιχεία που έκαναν το αγόρι να αγαπήσει τα συγκεκριμένα παραμύθια.

Ας δούμε τώρα, τι απήχηση είχε η «*Δεκοχτούρα*» μας σ' αυτό τον "έμπειρο" ακροατή παραμυθιών. Κατ' αρχήν, πρέπει να σημειώσουμε την αντίδραση του παιδιού στο άκουσμα του τίτλου του παραμυθιού: «*Ποια ; Χά χά ,αστείο όνομα*». Το όνομα του παραμυθιού του φάνηκε τρομερά ανοίκειο και έτσι αστείο.

Έπειτα και η γενική εντύπωση που το παιδί απόκτησε από την ακρόαση του παραμυθιακού περιεχομένου ήταν μη θετική, για να μην πούμε αρνητική. Η απάντηση είναι ενδεικτική αυτής της απήχησης : «*Όχι ,δεν μου άρεσε και πολύ*». Η αιτία που δεν του άρεσε το συγκεκριμένο παραμύθι ήταν «*Επειδή είχε πολύ κακία μέσα του .Είχε αυτή την κακία γυναίκα που βασάνιζε το κοριτσάκι*». Η κακία λοιπόν και οι συνακόλουθες κακές πράξεις είναι που κάνουν το παραμύθι απωθητικό για το παιδί.

Θελήσαμε να επιμείνουμε λίγο στο σημείο αυτό και το ρωτήσαμε τάχα δύσπιστα αν όντως είχε κακία το παραμύθι. Μας κοίταξε και μας μίλησε με έναν τρόπο σαν να μην βλέπαμε το αυτονόητο «*και βέβαια είχε !Δεν είδες εκεί που η γυναίκα χτυπούσε το κοριτσάκι και του τραβούσε τα μαλλιά πόσο άγρια ήταν;*». Είναι πράγματι έκπληκτο με την "ανικανότητά" μας να καταλάβουμε το πόσο βίαιο είναι το παραμύθι κι έτσι μας απαριθμεί κάποιες βίαιες σκηνές για να μας πείσει για του λόγου το αληθές. Έτσι, αναγνωρίζει τη σωματική βία και μάλιστα τις πιο φανερές εκδηλώσεις της -το ξύλο και το τράβηγμα των μαλλιών. Την ψυχολογική βία δεν την ανέφερε, άρα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η σωματική βία είναι εκείνη που προκαλεί περισσότερο το παιδί και γι 'αυτό την αναγνωρίζει αμέσως.

Τι αντίκτυπο είχε αυτό το συγκεκριμένο σημείο του παραμυθιού στον ψυχισμό του όμως; Το παιδί θεώρησε το συγκεκριμένο σημείο «*πολύ τρομακτικό*». Ο λόγος γι' αυτό ήταν ότι ένιωσε «*σαν να ήταν στο σινεμά*» και ένιωσε «*ότι δεν*

μπορούσε να το σταματήσει όλο αυτό που γινόταν» αλλά «ούτε και να φύγει». Πρέπει να παραδεχθούμε ότι είχε μια λογική η παρατήρησή του αυτή. Από τη μία μεριά, έχουμε ένα παιδί που του διηγούμαστε ένα παραμύθι. Φτάνουμε στο επίμαχο σημείο των βίαιων σκηνών και το παιδί αρχίζει να βιώνει όλα τα αρνητικά συναισθήματα της βίας. Ταυτόχρονα όμως η διήγηση συνεχίζεται, άρα δεν έχει περιθώρια να σταματήσει η ροή του παραμυθιού που θα επιτρέψει στο παιδί να αποχωρήσει και να ησυχάσει. Κατ' αυτό τον τρόπο, αισθάνεται εγκλωβισμένο. Η διήγηση συνεχίζεται και το παιδί φτάνει στο σημείο να φοβηθεί «ότι θα το σκότωνε [η κακιά γυναίκα]το καημένο το κοριτσάκι». Για το λόγο αυτό, αισθάνεται να συμπάσχει με το κορίτσι: «κρίμα ήταν».

Πράγματι, «το κοριτσάκι μου άρεσε πιο πολύ από όλα αυτά», δήλωσε το παιδί «γιατί ήταν ήρεμο και ευγενικό και παρόλα όσα τραβούσε δεν έβρισε ποτέ ή δεν χτύπησε κι αυτή την κυρία της, ούτε έφυγε». Το κοριτσάκι -η καλή ηρωίδα- βρίσκεται στον αντίποδα της γυναίκας -της κακιάς ηρωίδας. Ήρεμη, ευγενική, καλόβολη, υπομονετική η πρώτη, κακιά, νευρική, ανυπόμονη και ξεροκέφαλη η δεύτερη. Νομίζουμε ότι είναι εμφανείς οι λόγοι της προτίμησης του αγοριού προς το καλό.

Ως λύση, τώρα, στη βία -τόσο στο επίπεδο του παραμυθιού, που αντιπροσωπεύεται από την ερώτηση του αν σου άρεσε η στάση του κοριτσιού, όσο και σε επίπεδο πραγματικής ζωής που αντιπροσωπεύεται από τη δήλωση «κι εγώ το ίδιο θα έκανα»- το παιδί προτείνει την παθητική στάση. Δεν αντιδρώ στη βία κι εύχομαι απλά να τελειώσει.

Ο λόγος για την υιοθέτηση αυτής της λογικής είναι ότι το παιδί αισθάνεται μικρό: « επειδή είμαι μικρός και η γυναίκα ήταν μεγάλη και πιο δυνατή από εμένα». Υπερτερεί δηλαδή η βία λόγω υπέρτερων δυνάμεων. Η αντίθεση είναι λογική και πιστεύουμε ότι δεν είναι λίγες οι φορές που και στην πραγματική ζωή τα θύματα της βίας σκέπτονται με αυτό τον τρόπο. Θα μπορούσε αυτό να αποτελεί ένδειξη ότι το αγόρι αυτό βίωσε κάποια σκηνή βίας και εξωτερικεύει τα συναισθήματά του με αφορμή την περιπέτεια της ηρωίδας, μέσω δηλαδή της διαδικασίας της προβολής, ίσως.

Τέλος, το αγόρι δηλώνει ότι θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι οι οποίες θα είχαν ως εξής : «Θα έκανα την καλή γυναίκα να αγαπήσει πολύ το κοριτσάκι και να το πάρει για κόρη της. Έτσι θα ήταν ευτυχισμένο αν ήταν ακόμα άνθρωπος». Στις αλλαγές αυτές διαπιστώνουμε τα εξής μοτίβα: (α) Μετατροπή της κακιάς γυναίκας σε καλή, (β) Αποκατάσταση του κοριτσιού με κάποιο τρόπο και (γ) Η Δεκοχτούρα είναι

άνθρωπος και ζει ευτυχισμένη για το υπόλοιπο της ζωής της.

Συνέντευξη 18^η

Υποκείμενο της συνέντευξης είναι ένα κορίτσι ,το οποίο δε έχει ιδιαίτερη ευχέρεια λόγου. Ενώ είναι καλή μαθήτρια όπως μας ανέφερε η υπεύθυνη δασκάλα , αλλά δεν της αρέσει να εκφράζει τις σκέψεις και τα συναισθήματά της σε τρίτους.

Αρχικά, η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τις παραμυθιακές προτιμήσεις της μικρής: «*Ναι, [μου αρέσουν τα παραμύθια]πολύ*» δηλώνει, και πιο πολύ «*Μου αρέσουν τα παραμύθια που έχουν μαγικά πράγματα και βασιλιάδες και γοργόνες*». Είναι εμφανής η προτίμησή της κοπέλας στα μαγικά παραμύθια. Όταν ζητήσαμε να μας αναφέρει τα πιο αγαπημένα της παραμύθια, ανέφερε τις «12 Βασιλοπούλες» και τη «Ραπουνζέλ». Ποιός ήταν ο λόγος αυτής της προτίμησης όμως; Την απάντηση τη δίνει το ίδιο το παιδί: «*Γιατί έχουν πολλή μαγεία μέσα τους και σε ταξιδεύουν σε όμορφους τόπους*». Εμφανής, πιστεύουμε ,είναι η ρομαντική διάθεση της ερωτώμενης.

Το κορίτσι είναι πρόθυμο ν' ακούσει το παραμύθι μας. Ποιά είναι όμως η αντίδρασή της;; Αν θέλαμε να χαρακτηρίσουμε την αντίδρασή της με μία λέξη θα λέγαμε" μουδιασμένη" διότι απάντησε ως εξής : «*Ναι...καλή ήταν σαν ιστορία*» . Αντιληφθήκαμε το πόσο άβολα ένιωθε- το ναί έμοιαζε περισσότερο με όχι-και θελήσαμε να διερευνήσουμε ποιά ήταν η αιτία αυτού του «ναι μεν, αλλά ...» Το παιδί απάντησε στη σχετική διευκρινιστική ερώτηση δίνοντας την εξής αιτιολόγηση : «*Δεν ξέρω ...πως να το πω...εε...δεν μοιάζει με τα άλλα παραμύθια που διαβάζουμε στο σπίτι*». Φαίνεται να μην έχει ούτε η ίδια συνειδητοποιήσει το τι της φταίει σχετικά με το παραμύθι και δεν μπορεί να την ικανοποιήσει.

Με τη βοήθεια κάποιων διευκρινιστικών ερωτήσεων μπόρεσε να τακτοποιήσει και να οργανώσει περισσότερο τη σκέψη της. Έτσι κατανόησε ότι η διαφορά έγκειται στο ότι «*δεν έχει μαγικά .δεν έχει χιούμορ και τραγούδια*», όπως τα αγαπημένα της παραμύθια που μας ανέφερε στην αρχή της συνέντευξης. Αντίθετα, το παραμύθι της «*Δεκοχτούρας*» είχε σύμφωνα με το λόγο της μικρής «*μόνο κακία και λύπη...Να ...είναι ...πως να το πω... στενάχωρο παραμύθι*». Νομίζουμε ότι έτσι όπως θέτει το ζήτημα έχει δίκιο.

Αποτέλεσμα της ακρόασης της «Δεκοχτούρας» ήταν η πρόκληση στεναχώριας στο παιδί: «*Στεναχωρήθηκα που η κακιά γυναίκα χτυπούσε το κοριτσάκι που είχε χάσει τη μαμά του*». Επομένως, η βία που υπάρχει στο παραμύθι είναι αυτό

που προκαλεί στεναχώρια στο παιδί και όχι τόσο η έλλειψη φαντασμαγορικού σκηνικού όπως είχε δηλώσει αρχικά το παιδί. Η βία που υπάρχει στο παραμύθι είναι αυτό που προκαλεί μια διάχυτη λύπη στο παραμύθι. Αυτό φαίνεται από τα εξής λόγια του παιδιού: *«στεναχωρήθηκα τόσο πολύ που ήθελα να κλάψω από τη λύπη μου για το κοριτσάκι»*. Η λύπη της για το θύμα της βίας προκάλεσε τα λυπηρά συναισθήματα , λοιπόν.

Η φράση του παιδιού ότι ήθελε να κλάψει από τη λύπη του για ότι περνούσε το κοριτσάκι -παρότι δεν αναφέρει αναλυτικά ποια είναι αυτά τα βάσανα- δείχνει τη ταύτισή του με τη μικρή ηρωίδα του παραμυθιού : *«Το αγαπώ πολύ το κοριτσάκι»*. Ο λόγος γι' αυτό είναι το ότι *«ανεχόταν την κακιά γυναίκα»*. Έτσι όπως το θέτει το παιδί θαυμάζει την υπομονή σαν αξία, κατανοεί όμως ότι είναι ανεδαφική η αξία αυτή απέναντι στο φαινόμενο της βίας. Για το λόγο αυτό αναφέρει: *«νομίζω ότι κάνει λάθος[το κοριτσάκι]που συνεχίζει να μένει σ αυτό το σπίτι. Θα έπρεπε να σηκωθεί και να φύγει...εγώ αυτό θα έκανα»*. Στο σημείο αυτό, μας κάνει εντύπωση η συνεχής ροή του λόγου του κοριτσιού που εδώ είναι καταγιστικός. Μήπως διότι εκφράζει συναισθήματα και απόψεις πολύ προσωπικές που δεν είχε την ευκαιρία να τις εκφράσει αλλού; Ίσως, αν και δεν μπορούμε να το ισχυριστούμε αυτό με βεβαιότητα.

Τέλος, το κοριτσάκι προτείνει συγκεκριμένες αλλαγές για το παραμύθι. Πιο συγκεκριμένα: *«Θα έβγαζα όλα τα κομμάτια που έχουν άσχημα πράγματα ,όπως το ξύλο και τα άσχημα λόγια της κακιάς γυναίκας»*. Εδώ είναι η πρώτη φορά που το παιδί από την αρχή της συνέντευξης εντοπίζει και αναφέρει τις εκδηλώσεις βίας του παραμυθιού-τόσο της σωματικής όσο και της ψυχολογικής-δηλαδή το ξύλο και τα άσχημα λόγια αντίστοιχα. Το μοτίβο αυτό είναι κοινό και σε άλλες συνεντεύξεις. Η μικρή ακροάτρια δίνει μια διαφορετική εκδοχή σχετικά με τη μετέπειτα ζωή της ηρωίδας: *«και μετά θα έβαζα ένα τζίνι να κάνει πλούσιο το κοριτσάκι για να μην χρειάζεται να μένει μακριά από τον μπαμπά της. Έτσι θα ζούσαν όλοι ευτυχισμένοι»*. Η ευτυχία της Δεκοχτούρας είναι κοντά στην οικογένειά της και προϋπόθεση μιας ευτυχισμένης ζωής τίθεται το χρήμα, τα υλικά αγαθά. Μήπως αυτό δεν πιστεύουμε και οι περισσότεροι από εμάς σήμερα;

Συνέντευξη 19^η

Η συνέντευξη αυτή λήφθηκε από ένα κοριτσάκι λίγο ζωηρό στην τάξη. Πετάγεται στο μάθημα, κάνει κάθε είδους σχόλια κλπ. μας ανέφερε η δασκάλα του. Ας δούμε τι έχει να μας πει.

Το πρώτο πράγμα που ξεκάθαρα αναφέρει είναι ότι της αρέσουν τα παραμύθια και ότι *«παλιά»* η μαμά του, του διάβαζε *«κάθε μέρα και ήταν όλα ωραία»* και *«την έπαιρνε ο ύπνος ωραία»*. Από τα παραπάνω, διαπιστώνουμε τρία πράγματα. Το πρώτο, είναι το ότι το παραμύθι χρησιμοποιείται ακόμα ως μέσο χαλάρωσης του παιδιού και προετοιμασίας για έναν ευχάριστο ύπνο. Το δεύτερο, είναι το ότι το παραμύθι συνεχίζεται να διαβάζεται κυρίως από τις μαμάδες στα παιδιά. Τέλος, το τρίτο στοιχείο είναι ότι η ακρόαση ή η ανάγνωση του παραμυθιού μειώνεται όσο αυξάνονται οι σχολικές υποχρεώσεις και τα μαθήματα του παιδιού.

Όσον αφορά στις παραμυθιακές προτιμήσεις του κοριτσιού, δηλώνει ότι του αρέσουν πολύ εκείνα τα παραμύθια *«που έχουν ζωάκια που μιλάνε και έχουν πολλές περιπέτειες και κάνουν και καλές πράξεις»*. Αγαπημένα του παραμύθια είναι και *«Τα τρία γουρουνάκια»*. Αισθητή είναι η προτίμηση του κοριτσιού στα κλασικά παραμύθια. Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι δεν αναφέρεται από το κορίτσι.

Η *«Δεκοχτούρα»* άραγε πως φάνηκε στην ακροάτριά μας; Η απάντηση είναι ότι σε γενικές γραμμές της άρεσε, *«αλλά δεν είχε ζωάκια»*, που είναι το αγαπημένο της παραμυθιακό στοιχείο. Τότε γιατί της άρεσε, αναρωτηθήκαμε. Γιατί *«ήταν καινούργιο παραμύθι, δεν το έχω ξανακούσει και έτσι μου άρεσε»*. Η πρωτοτυπία είναι ο λόγος που το παραμύθι μας απέσπασε θετικά σχόλια από το παιδί. Δεν είναι όμως μόνο αυτός ο λόγος αλλά και το ότι της *«αρέσουν τα πουλιά, είναι όμορφα»*.

Για το λόγο αυτό, το αγαπημένο κομμάτι του παραμυθιού για το παιδί είναι το τέλος όπου το κοριτσάκι έγινε πουλί γιατί όπως είπαμε της αρέσουν τα πτηνά.

Ως προς τα πρόσωπα του παραμυθιού, στο παιδί άρεσε πολύ: *«το κοριτσάκι»* για το λόγο ότι *«ήταν καλό και όμορφο»* ενώ δεν άρεσε *«η κακιά γυναίκα του παραμυθιού»* γιατί *«δεν δέχθηκε το λάθος της και κατηγορεί το κοριτσάκι...της ρίχνει ξύλο και ...τη βρίζει»*. Η καλοσύνη του κοριτσιού έκανε ελκυστικό το πρόσωπο του κοριτσιού, ενώ η κακία απεχθές το πρόσωπο της γυναίκας. Η ακροάτρια του παραμυθιού διέκρινε τόσο τη σωματική όσο και τη λεκτική βία που ασκούσε η γυναίκα σε βάρος του κοριτσιού. Επισημαίνει όμως και μια άλλη μορφή ψυχολογικής βίας :την επιμονή της γυναίκας να κατηγορεί το κοριτσάκι συνέχεια και να μην το πιστεύει ό,τι και να λέει. Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι να προκαλεί αγωνία στη μικρή ηρωίδα του παραμυθιού η προσπάθεια να βρει το δίκιο της.

Τα συναισθήματα που προκάλεσαν όλες οι ανωτέρω καταστάσεις είναι αρνητικά. Το ίδιο το παιδί αναφέρει: *«Με λύπησε πολύ»*. Η όλη αυτή κατάσταση προκάλεσε λύπη στο κοριτσάκι, διότι συνειδητοποίησε τις επιπτώσεις της βίας πάνω

στην ηρωίδα του παραμυθιού. Μάλιστα της προκάλεσε και «θυμό» καθώς σκεφτόταν το ξύλο που έδινε στην ηρωίδα. Ο θυμός με τη σειρά του, έκανε την ακροάτρια του παραμυθιού να θελήσει να εκδηλώσει και εκείνη βίαιες αντιδράσεις: *«Ένιωσα και θυμό και θα ήθελα να πάρω ένα ξύλο και να ρίξω και εγώ μερικές ξυλιές στη κυρία για να δει πως νιώθει το κοριτσάκι»*. Ξύλο, λοιπόν, αντί ξύλου λέει το παιδί, πιστεύοντας ότι μόνο αν κάποιος βιώσει τα συναισθήματα που προκαλεί η βία μόνο τότε σταματά. Το ίδιο πάντως παιδί φαίνεται να ταυτίζεται πολύ με το κοριτσάκι και μάλιστα δείχνει να έχει υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης.

Το υποκείμενο της ερευνάς μας όμως δεν νιώθει μόνο αρνητικά συναισθήματα, αλλά και θετικά. Μόνο που υπερτερούν τα πρώτα. Πράγματι, μόνο σ' ένα σημείο της ακρόασης του παραμυθιού ένιωσε χαρά: στο τέλος μόνο. Γι' αυτό το λόγο, η τελική αποτίμηση των συναισθημάτων του παιδιού έχει ως εξής: *«...πιο πολύ λύπη ένιωσα παρά χαρά»*.

Ως ενδεδειγμένη αντίδραση στη βία είναι η φυγή, σύμφωνα με το συγκεκριμένο παιδί. Επίσης θα έκανε μόνο μία αλλαγή στο παραμύθι: *«να μην ήταν η κακιά γυναίκα, αλλά άλλη καλή»*. Το σημείο αυτό μας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι δεν σκέφθηκε να αλλάξει το χαρακτήρα της γυναίκας όσο κακό σε καλό, αλλά απορρίπτει ολοκληρωτικά τη γυναίκα και ζητά αντικατάστασή της με άλλη. Σαν να μην μπορούσε το κακό να αλλάξει να γίνει καλό.

Συνέντευξη 20^η

Τη συνέντευξη αυτή τη δίνει ένα αγόρι που είναι αυτό που λέμε "η ψυχή της παρέας" όπως μας είπε η δασκάλα του. Είναι άνετος στις σχέσεις του με τα παιδιά και δεν διστάζει να πει αυτό που θέλει.

Το πόσο δίκιο είχε η δασκάλα του παιδιού φάνηκε από την αρχή της κουβέντας μας, όταν η πρότασή μας για ακρόαση παραμυθιού έτυχε υποδοχής από μεριάς του *«Ναι!!! Μου αρέσουν πολύ τα παραμύθια»*. Το αγαπημένο του παραμύθι είναι «Ο Τζακ και η φασολιά», και μάλιστα του αρέσει τόσο πολύ που το έχει και *«σε DVD και στ' αγγλικά»* και το βλέπει συνέχεια. Ο λόγος που του αρέσει τόσο πολύ είναι ότι *«έχει πολύ πλάκα»*. Πιο κάτω γίνεται λίγο πιο συγκεκριμένος καθώς δηλώνει ότι αυτό που του αρέσει είναι *«η χαζομάρα του Τζακ και τα μαγικά κόλπα»*. Γενικά θεωρεί ότι το παραμύθι αυτό είναι πολύ αστείο. Γι' αυτό του αρέσει τόσο πολύ.

Ως προς τη «Δεκοχτούρα» τώρα, το παιδί το βρήκε *«λίγο ασυνήθιστο»*, αφού δεν ταίριαζε με τα παραμύθια που δήλωσε ότι του αρέσουν. Ήταν η πρώτη φορά που

το άκουγε «Δεν το έχω ξανακούσει».

Η εντύπωση που αποκόμισε από το παραμύθι το παιδί ήταν θετική καθώς δήλωσε ότι «*ωραίο ήταν...*». Ο λόγος που του άρεσε ήταν «*γιατί μιλούσε για ένα καλό κοριτσάκι που ανεχόταν πολλά*». Του άρεσει ,λοιπόν, το παραμύθι γιατί μιλά για βασικές ανθρώπινες αξίες-καλοσύνη και υπομονή-και γιατί η ηρωίδα είναι ένα μικρό παιδί με αποτέλεσμα ο ακροατής μας να έχει ταυτιστεί μαζί του. Επίσης, ένα άλλο στοιχείο είναι σημαντικό που το αναφέρει το παιδί λίγο πιο κάτω και που εξηγεί πιστεύουμε ακόμα περισσότερο τους λόγους αυτής της ταύτισης: «*Εγώ δεν έχω υπομονή...μου το λέει και η μαμά μου συνέχεια*». Το μέσο της προβολής και της ταύτισης αισθάνεται ότι για λίγο έχει και αυτό τις αξίες του ήρωα που θαυμάζει. Δηλαδή το παιδί της συνέντευξής μας είναι ένα παιδί που δεν έχει υπομονή, θέλει όμως να την έχει γιατί την έλλειψή της την επισημαίνει συχνά εκπαιδευτικός και γονείς-μητέρα. Έτσι ταυτίζεται με την ηρωίδα του παραμυθιού που έχει αυτή την αρετή και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό. Γι 'αυτό και προτιμά το κοριτσάκι. Είναι χαρακτηριστική η επιμονή του παιδιού σ' αυτήν τη αξία: «*γιατί μιλούσε για ένα καλό κοριτσάκι που ανεχόταν πολλά*», «*που είχε υπομονή στις δυσκολίες και ανεχόταν τα πάντα*». Θαυμάζει, λοιπόν, την υπομονή του κοριτσιού, αλλά δεν την υιοθετεί γεγονός που φαίνεται αμέσως πιο κάτω.

Πράγματι, προχωρώντας η συζήτηση φτάνουμε στο σημείο που ζητάμε από το παιδί να σχολιάσει τη στάση της ηρωίδας απέναντι στη βία. Αναφέρει ,λοιπόν ότι «*εγώ δεν έχω υπομονή...δεν θα μπορούσα να κάτσω και να περνάω όλα αυτά που πέρναγε το κοριτσάκι .Θα σηκωνόμουν και θα 'φευγα*». Του άρεσει η υπομονή της, ο τρόπος ζωής του κοριτσιού, αλλά δεν μπορεί να την υιοθετήσει στην πραγματικότητα. Η δική του αντίδραση σ' ένα τέτοιο φαινόμενο θα ήταν η φυγή.

Το στοιχείο εκείνο που μας έκανε να δούμε με άλλα μάτια τη στάση της ηρωίδας απέναντι στη βία ακολουθεί αμέσως πιο κάτω. Εμείς έχουμε στο μυαλό μας ότι το κοριτσάκι υπέμενε στωικά το μαρτύριο της και έτσι ρωτάμε το παιδί γιατί νομίζει ότι το κοριτσάκι δεν έφυγε, αλλά παρέμεινε στο σπίτι και το παιδί απαντά «*Μα το ίδιο [με έμενα]έκανε .Έγινε πουλί και έφυγε*». Στο μυαλό του μένει το γεγονός ότι το κοριτσάκι έφυγε από το σπίτι όπως θα έφευγε και εκείνος, αν ήταν στην ίδια θέση. Δεν έχει σημασία αν το κοριτσάκι έφυγε με φτερά κι εκείνος με τα πόδια. Το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: η φυγή. Αισθανθήκαμε, στο σημείο αυτό σαν αν προσπαθούσε το παιδί όχι να ταυτιστεί με την ηρωίδα, αλλά να ταυτίσει την ηρωίδα μαζί του.

Τα συναισθήματα του παιδιού, τώρα είναι ανάμεικτα. Αισθάνεται λύπη κατ' αρχήν: *«Λυπήθηκα για το κοριτσάκι που το χτυπούσε η κακιά κυρία του. Αλλά λυπήθηκα και για τον πατέρα του κοριτσιού που δεν θα είχε πια παιδί»*. Εδώ έχουμε να σχολιάσουμε κάποια βασικά σημεία.

Το πρώτο απ' αυτά τα σημεία, είναι ότι το παιδί δεν έχει κατονομάσει κανένα άλλο στοιχείο της βίας παρά μόνο τη σωματική βία και μάλιστα μια μορφή της: το ξύλο. Το δεύτερο στοιχείο είναι, ότι και αυτό το παιδί κάνει λόγο για την «κακιά κυρία» σαν να είναι μια ενιαία φράση, ίσως, να μην μπορεί το «κυρία» να σταθεί χωρίς το «κακιά». Το τρίτο στοιχείο είναι ότι το παιδί φέρνει στο προσκήνιο και τον πατέρα του κοριτσιού και συμπάσχει μαζί του αφού το κοριτσάκι έγινε πουλί ,δεν θα έχει πια το παιδί του κοντά του. Κανένα άλλο παιδί ως τώρα δεν είχε σκεφθεί έτσι για τον πατέρα του κοριτσιού. Είναι το μόνο παιδί ως τώρα που έχει εκφραστεί θετικά για τον πατέρα και έχει σκεφθεί λίγο και το δικό του δράμα. Ομολογουμένως ούτε κι εμείς είχαμε ανιχνεύσει αυτή τη διάσταση στο παραμύθι.

Το δεύτερο συναίσθημα που ένιωσε το παιδί ήταν χαρά «όταν γλίτωσε το κοριτσάκι». Το αίσιο τέλος-και περισσότερο το στοιχείο της κάθαρσης -χαροποιεί το παιδί. Η τελική αποτίμηση των συναισθημάτων του παιδιού πάντως είναι *«και χαρά και λύπη»*. Υπαρκτά τα αρνητικά συναισθήματα, αλλά δεν εμφανίζονται με ιδιαίτερη ένταση. Το παιδί αισθάνεται λύπη.

Τέλος, το παιδί θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι και μάλιστα αρκετές: *«Θα άλλαξα τη συμπεριφορά της κακιάς γυναίκας και κυρίως το ξύλο και θα άλλαξα και το τέλος»*. Θα έβγαζε λοιπόν τις σκηνές του ξύλου από το παραμύθι και θα έβαζε άλλο τέλος. Το τέλος που το ίδιο το παιδί βάζει στο παραμύθι είναι ένα σημείο που πρέπει να το τονίσουμε: *«Θα άφηνα το κοριτσάκι να γίνει πουλί, αλλά θα ήταν ένα χαρούμενο πουλί, που θα γύριζε εδώ κι εκεί και θα φώναζε ζήτω που γλίτωσε και όχι συνέχεια εκείνο το παραπονιαρικό δεκαοχτώ»*.

Από τα λόγια του παιδιού καταλαβαίνουμε ότι το τέλος δεν δίνει στο παιδί το στοιχείο της κάθαρσης που επιθυμεί. Δεν είναι ένα ευτυχισμένο τέλος γιατί δεν υπάρχει πουθενά έκδηλη η χαρά και η ευτυχία που κατά βάθος όλοι επιθυμούμε. Η χαρά υπονοείται μόνο από το ότι το κορίτσι γλίτωσε, αλλά συνεχίζει την ύπαρξή του με λύπη και παράπονο. Γι 'αυτό, βγάζει το στοιχείο της λύπης και του μόνιμου παραπόνου και βάζει το στοιχείο της έκδηλης χαράς, του πουλιού που φωνάζει στους αιώνες 'ζήτω' που γλίτωσε. Και στο σημείο αυτό κάνει το παιδί κι ένα λογοπαίγνιο και ονομάζει το πουλί από «Δεκοχτούρα», «Ζητούρα».

Συνέντευξη 21^η

Η συνέντευξη αυτή λήφθηκε από αγόρι. Βασικό του χαρακτηριστικό, έτσι όπως το παρατηρήσαμε εμείς, είναι ότι δεν ξεδιπλώνει με ευκολία τις σκέψεις του και βαριέται λίγο. Το δεύτερο αυτό στοιχείο το επιβεβαίωσε και η δασκάλα του.

Σε ερώτησή μας αν του αρέσουν τα παραμύθια πήραμε μια χλιαρή απάντηση: *«Εεε...Έτσι κι έτσι... Αν είναι καλό το παραμύθι»* χωρίς να δώσει περισσότερες εξηγήσεις. Όταν του ζητήσαμε να μας πει τι στοιχεία πρέπει να έχει ένα παραμύθι για να του αρέσει, μας απάντησε: *«Δεν ξέρω...δεν το έχω σκεφθεί ποτέ»*. Το αγαπημένο του παραμύθι είναι «Ο Γίγαντας και ο Πέτρος», το οποίο στη βάση του είναι ένα λαϊκό παραμύθι. Ο λόγος που του άρεσε αυτό το παραμύθι είναι *«για την εξυπνάδα του Πέτρου, γιατί δείχνει ότι άμα ο άλλος είναι έξυπνος μπορεί να νικήσει τα πάντα...ακόμα και γίγαντες»*. Είναι δηλαδή, ηθικός ο λόγος της προτίμησης.

Ας δούμε, όμως ποια εντύπωση προκάλεσε η «Δεκοχτούρα» στο παιδί. Η απάντησή του, σε ένα πρώτο επίπεδο ήταν θετική: *«Ναι, μου άρεσε»*. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, όταν το παιδί έγινε πιο συγκεκριμένο με τη βοήθεια σχετικής διευκρινιστικής ερώτησης, διαπιστώθηκε ότι «σαν ιστορία ήταν λίγο βαρετή και λίγο άγρια». Από άποψη περιεχομένου, λοιπόν, το παραμύθι μας δεν άφησε θετικές εντυπώσεις.

Λόγω της φύσης της παρούσας εργασίας, θελήσαμε να διερευνήσουμε τη λέξη «άγρια». Σε σχετική ερώτηση το παιδί απάντησε: *«Να...είχε πολύ ξύλο και φωνές και κατάρες»*. Εδώ το παιδί γίνεται πολύ συγκεκριμένο. Δεν του αρέσουν οι σκηνές βίας. Το σημαντικό είναι ότι αναγνωρίζει όλα τα είδη βίας που υπάρχουν στο παραμύθι με τις ανάλογες εκδηλώσεις τους. Έτσι, αναγνωρίζει τη σωματική βία με κύρια εκδήλωση το ξύλο, την ψυχολογική/λεκτική βία με τις φωνές και τις κατάρες. Η ύπαρξη αυτών των σκηνών στο παραμύθι αξιολογούνται αρνητικά από το παιδί: *«Δεν μου αρέσουν αυτά τα παραμύθια»*.

Σ' αυτό το σημείο εγείρεται τότε ένα σημαντικό ερώτημα το οποίο θέσαμε και στο ίδιο το παιδί: γιατί δήλωσε ότι του άρεσε το παραμύθι; Η απάντησή του στο ερώτημα αυτό είχε ως εξής: *«Όχι, μου άρεσε, γιατί με συγκίνησε το κοριτσάκι του παραμυθιού»*. Άρα, η ηρωίδα του παραμυθιού έκανε το παραμύθι θελκτικό στο παιδί και πιο συγκεκριμένα *«το ότι έκανε τόσο μεγάλη υπομονή στην κακιά κυρία»*. Η υπομονή της μικρής ηρωίδας τράβηξε το ενδιαφέρον του μικρού ακροατή, ο οποίος όμως, απέρριψε εντελώς την κακιά γυναίκα. Ο λόγος ήταν ο αναμενόμενος- η χρήση

βίας: *«Γιατί έκανε το κοριτσάκι να είναι πολύ λυπημένο με όλο αυτό το ξύλο που έτρωγε».*

Από τις μορφές σωματικής βίας του παραμυθιού το παιδί ξεχωρίζει το ξύλο κι επικεντρώνεται σε αυτό και τις συνέπειές του. Η βασική συνέπεια ήταν ότι το κοριτσάκι ένιωθε *«πολύ λυπημένο»*. Ακριβώς το ίδιο συναίσθημα νιώθει και ο ακροατής του παραμυθιού. Σε ερώτησή μας για το πως ένιωσε το παιδί τη στιγμή που άκουσε το συγκεκριμένο σημείο του παραμυθιού, απάντησε: *«Πάρα πολύ λυπημένος, τόσο πολύ που ήθελα να κλάψω... αλλά δεν κράτησε πολύ όλο αυτό κι έτσι δεν έκλαψα»*. Το ίδιο συναίσθημα με την ηρωίδα, δηλαδή, αλλά πιο έντονο, ένιωσε και ο ακροατής του παραμυθιού, ο οποίος ταυτίστηκε πολύ με την ηρωίδα και νιώθει σαν να βιώνει ο ίδιος τη βία. Αν και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί λίγο υπερβολική η θέση μας αυτή, εν τούτοις πιστεύουμε ότι έχει κάποιο έρεισμα, καθώς το παιδί πιο κάτω αναφέρει ότι φοβήθηκε *«ότι έτσι που το χτυπούσε θα πέθαινε το καημένο το κοριτσάκι»*. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι το παιδί κατά την ακρόαση του παραμυθιού μπήκε πραγματικά στη θέση της ηρωίδας.

Το τέλος θεωρείται αίσιο από το παιδί, το οποίο εστιάζει, στο γεγονός ότι το κοριτσάκι *«το γλίτωσε ο Θεός και το ελευθέρωσε»*. Το βασικό αποτέλεσμα μετράει. Ο σκοπός μέσα του ήταν να γλιτώσει το κοριτσάκι, και ο σκοπός αυτός επιτεύχθηκε άσχετα από το μέσο ή το τίμημά του. Γι αυτό, το παιδί μένει ικανοποιημένο από το τέλος του παραμυθιού και δεν επιθυμεί να το αλλάξει. Αντίθετα εκφράζει έντονη επιθυμία να βγάλει από το παραμύθι τις σκληρές βίας που αυτό περιέχει, καθώς αυτό είναι το μόνο σημείο που τον ενοχλεί: *«Ναι, θα άλλαζα. Θα έβγαζα το σημείο που περιγράφει το πως χτυπούσε η γυναίκα το κοριτσάκι. Αυτό μόνο»*.

Συνέντευξη 22^η

Πήραμε τη συνέντευξη αυτή από ένα αγόρι, που όπως φάνηκε είναι ένα ώριμο παιδί και με αρκετά κριτικό πνεύμα. Θα το χαρακτηρίζαμε μάλλον *«σοβαρό για την ηλικία του»*, όπως ανέφερε και η δασκάλα του.

Το πρώτο πράγμα που τον απασχόλησε στην αρχή κιόλας της συζήτησής μας, ήταν ο τίτλος του παραμυθιού που θα του διαβάσαμε. Ο τίτλος δεν του έλεγε τίποτε: *«Δεν το έχω ξανακούσει»*, μας είπε. Με αφορμή αυτή του την παρατήρηση μάθαμε ότι του άρεσαν πολύ τα παραμύθια και έχει ακούσει και πολλά από αυτά, αφού του διαβάζει *«κάθε μέρα παραμύθια»* τόσο η μαμά όσο και η γιαγιά του. Άρα το παιδί αυτό μπορούμε να πούμε ότι έχει μια καλή παραμυθιακή παιδεία. Το αγαπημένο του

παραμύθι είναι «Ο Πινόκιο», το οποίο μάλιστα το ζητούσε *«κάθε βράδυ»* για να κοιμηθεί.

Μας έκανε εντύπωση ο παρελθοντικός χρόνος που χρησιμοποίησε στο λόγο του το παιδί και το ρωτήσαμε σχετικά με αυτό. Έτσι, μας αποκάλυψε ότι άλλαξε προτίμηση και τώρα ο αγαπημένος του ήταν τα «Gormiti» και ο «Ben-ten». Ο λόγος λοιπόν της αλλαγής προτίμησης είναι η αύξηση της ηλικίας, αλλά και η επίδραση του σύγχρονου τρόπου ζωής, αφού οι προτιμήσεις του παιδιού έχουν να κάνουν με τηλεοπτικές σειρές κινουμένων σχεδίων.

Ο λόγος, τώρα, που το παιδί προτιμά τις εν λόγω σειρές αντί του κλασικού «Πινόκιο», είναι *«γιατί έχουν δράση και περιπέτεια και αφορούν το διάστημα»*. Από τη συγκεκριμένη θεματολογία, κατανοούμε ότι ο μικρός έλκεται από το σύγχρονο παραμύθι και όχι το λαϊκό.

Ας δούμε τώρα, ποια είναι η συναισθηματική αντίδραση του παιδιού απέναντι στη «Δεκοχτούρα» μας. Η γενική εντύπωση είναι αρνητική: *«Δεν μου άρεσε και πολύ»* ήταν η απάντηση που λάβαμε από το παιδί. Όταν το παροτρύναμε να μιλήσει πιο αναλυτικά επί του θέματος, μας είπε ότι *«απ' όλο το παραμύθι μόνο το κοριτσάκι μου άρεσε»*. Από το σύνολο δηλαδή του παραμυθιού, το παιδί επιλέγει την καλή ηρωίδα. Ο λόγος για αυτή την προτίμηση ήταν *«επειδή ήταν ήσυχο και είχε καλοσύνη»*. Φαίνεται από τη συγκεκριμένη αιτιολόγηση, ότι το παιδί ψάχνει το «καλό» πρότυπο για να ταυτιστεί μαζί του.

Κατόπιν, θελήσαμε να μάθουμε πιο συγκεκριμένα τι ήταν αυτό δεν του άρεσε στο παραμύθι. Μας απάντησε, λοιπόν, ότι δεν του άρεσαν *«δύο πράγματα... Δεν μου άρεσε που το κοριτσάκι έχασε τη μητέρα του και δεν μου άρεσε και ο τρόπος της γυναίκας προς το κοριτσάκι»*. Αυτό που δεν του άρεσε, με άλλα λόγια, ήταν το να έρθει αντιμέτωπο με το θάνατο και τη βία αντίστοιχα.

Επιμείναμε, λίγο παραπάνω, στη διερεύνηση αυτού του θέματος. Έτσι, μας είπε ότι *«αν δεν είχε πεθάνει η μαμά του κοριτσιού, αυτό δεν θα χρειαζόνταν να δουλέψει στην κακιά γυναίκα και δεν θα τραβούσε τόσα βάσανα»*. Κατ' αυτό τον τρόπο, θεωρεί, λοιπόν, το παιδί το θάνατο της μητέρας της ηρωίδας σαν την αρχή για όλα τα μετέπειτα δεινά. Ο θάνατος και η βία συνδέονται στη σκέψη του παιδιού με μια σχέση αιτίου και αιτιατού.

Το δεύτερο πράγμα που δεν άρεσε στο παιδί ήταν ο τρόπος που η γυναίκα του παραμυθιού φερόταν στο κοριτσάκι. Και δεν του άρεσε γιατί το έκανε να νιώθει *«άσχημα»*. Χαρακτηριστικό είναι ότι τη λέξη αυτή το χρησιμοποίησε μόνο για το

φαινόμενο της βίας και όχι για το φαινόμενο του θανάτου, ίσως γιατί το πρώτο το βιώνει ως αφύσικο γεγονός και το δεύτερο ως κάτι φυσιολογικό.

Πιο κάτω, το παιδί συγκεκριμενοποιεί και τα ακριβή βίαια περιστατικά που του προκάλεσαν άσχημα συναισθήματα: *«Όταν η κακιά γυναίκα χτυπούσε το κοριτσάκι»*. Το ξύλο, λοιπόν, τον έκανε να αισθανθεί άσχημα. Και μάλιστα πολύ άσχημα αν κρίνουμε από την αντίδρασή του στο στοιχείο αυτό της βίας: *«Αν μπορούσα θα την έκανα να πεθάνει εκείνη τη στιγμή για να λευτερωθεί το παιδάκι»*. Το παιδί, λοιπόν, θεωρεί ότι η βία είναι η ενδεδειγμένη απάντηση στη βία.

Όμως, μας κάνει εντύπωση ότι δεν προτείνει την ίδια αντίδραση στο κοριτσάκι. Σε εκείνη προτείνει *«να προσπαθήσει τουλάχιστον να μιλήσει στη γυναίκα και να της πει ότι δεν αντέχει άλλο»*. Στην ηρωίδα του παραμυθιού, λοιπόν, προτείνει το διάλογο με το θύτη, αλλά στον εαυτό του επιτρέπει την οδό της βίας. Έπαιξε άραγε ρόλο σε αυτή τη διαφοροποίηση η διαφορά φύλου-το κορίτσι πιο αδύναμο, πιο ήσυχο, δεν μπορεί να αντιδράσει βίαια, ενώ το αγόρι πιο δυνατό μυϊκά μπορεί; Νομίζουμε όχι, διότι το παιδί δεν ανέφερε σαν λύση ότι θα τη σκότωνε, οπότε θα ήταν απαραίτητη η μυϊκή δύναμη, αλλά εξέφρασε επιθυμία για το θάνατο της γυναίκας-ας πούμε μια μορφή κατάρας-κάτι, δηλαδή που απαιτεί μόνο θέληση. Άρα πιστεύουμε ότι η αιτία της διαφοροποίησης είναι η ποιότητα των βιωμάτων του παιδιού ή η από μέρους του παιδιού συνειδητοποίηση σχετικά με την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στο παραμύθι και την πραγματικότητα.

Τέλος, το παιδί απάντησε ότι θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι, αν μπορούσε. Πιο συγκεκριμένα, θα έκανε μια αλλαγή, η οποία όμως είχε αλυσιδωτές συνέπειες: *«Θα έβαζα τη γυναίκα να πέθαινε ξαφνικά εκείνη την ώρα που ετοιμαζόταν να χτυπήσει το κοριτσάκι. Έτσι, το κοριτσάκι θα γλίτωνε και θα της έμεναν και τα λεφτά της κυρίας και θα ζούσε ευτυχισμένο»*. Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν μπορέσαμε να συγκρατήσουμε ένα χαμόγελο με την τελευταία φράση του παιδιού και φυσικά να μη θαυμάσουμε τον τρόπο με τον οποίο σκέφτεται το παιδικό μυαλό, αφού μπόρεσε να κάνει το συνειρμό ότι εφόσον η κυρία είχε υπηρέτρια ήταν και πλούσια. Το σημαντικό είναι ότι το παιδί δεν προτείνει τη μεταστροφή του χαρακτήρα της κυρίας- από κακή, δηλαδή να γίνει καλή- αλλά το θάνατό της, γεγονός που σημαίνει ότι επιθυμεί την πλήρη εξαφάνιση του κακού και μάλιστα με βίαιο τρόπο.

Επίσης, να επισημάνουμε ότι το παιδί επιμένει πολύ στο χάπι έντ του παραμυθιού –να γλιτώσει το κοριτσάκι- αλλά θέλει να γλιτώσει έχοντας κρατήσει την

ανθρώπινη μορφή του. Αυτό, άλλωστε το αίσιο τέλος είναι και το μόνο σημείο της υπόθεσης του παραμυθιού που έκανε το παιδί να νιώσει «χαρά».

Συνέντευξη 23^η

Το παιδί από το οποίο πήραμε τη συνέντευξη είναι αγόρι. Όπως μας είπε η δασκάλα του η αγαπημένη του απασχόληση είναι οι χειροτεχνίες. Θεωρείται σχετικά ευαίσθητο παιδί.

Σε ερώτησή μας αν του αρέσουν τα παραμύθια, η απάντησή του διακρίνεται από αφυπνιστική ειλικρίνεια: *«Παλιά μου άρεσαν πολύ, τώρα όχι και τόσο»*. Ο λόγος για αυτή την αλλαγή του παιδιού είναι η αύξηση της ηλικίας: *«εεε...να μεγάλωσα πια. Τα παραμύθια είναι για μικρά παιδιά»*. Τα παιδιά θεωρούν, προφανώς οικειοποιούμενα τις απόψεις των σημαντικών άλλων του περιβάλλοντός τους, ότι από τη στιγμή που μπαίνουν στο δημοτικό σχολείο παύουν να είναι παιδιά- κανονικό ωράριο στο σχολείο, κανονικά θρανία, βιβλία, γραψίματα, μαθήματα κλπ. Επομένως παύουν να ακούν τόσο πολύ παραμύθια.

Η ακρόαση τώρα του παραμυθιού της «Δεκοχτούρας» δεν άφησε θετικά συναισθήματα στο παιδί. Όταν ρωτήσαμε το παιδί αν του άρεσε το παραμύθι εισπράξαμε σαν απάντηση ένα κοφτό «Όχι». Ο λόγος που δεν του άρεσε ήταν ότι *«στενοχωρήθηκε που βασανιζόταν το κοριτσάκι»* και πιο συγκεκριμένα ακόμα *«επειδή η γυναίκα «έβριζε» και «χτυπούσε» το κοριτσάκι. Απαίσιο ήταν»*. Νομίζουμε ότι τα συναισθήματα του παιδιού είναι έκδηλα: στενοχώρια και φόβος για την βία που υφίστατο το κοριτσάκι του παραμυθιού. Το είδος της βίας που αναγνωρίζει και αναφέρει το παιδί είναι η λεκτική και η σωματική βία. Με άλλα λόγια, αναγνωρίζει τη συναισθηματική και σωματική κακοποίηση της ηρωίδας του παραμυθιού.

Εφόσον στο παιδί δεν άρεσαν οι βίαιες σκηνές του παραμυθιού, είναι λογικό ότι δεν θα του άρεσε και το πρόσωπο που ασκούσε τη βία, δηλαδή τη γυναίκα του παραμυθιού. Πράγματι, όπως αναμενόταν η κακιά γυναίκα ήταν για το παιδί της συνέντευξης ένα μη επιθυμητό πρόσωπο λόγω κυρίως των σκηνών που χτυπούσε το κοριτσάκι. Έγινε, δηλαδή, αντιπαθής στο παιδί, λόγω της κακίας της. Αντίθετα, επίσης όπως αναμενόταν, το πιο αγαπημένο πρόσωπο του παραμυθιού για το παιδί ήταν *«το κοριτσάκι»* επειδή *«ήταν μικρό κι έκανε υπομονή στην κακιά γυναίκα»*. Και πάλι τα ψυχικά χαρίσματα και οι αρετές της καλοσύνης και της υπομονής είναι τα κριτήρια ταύτισης του ακροατή με τον παραμυθιακό ήρωα.

Παρόλη τη συμπάθειά του προς την ηρωίδα του παραμυθιού, δεν συμφωνεί με

τον τρόπο αντίδρασής της στη βία που υφίσταται: «*Νομίζω ότι θα μπορούσε να πει αυτό που του συνέβη στο μπαμπά του και να σηκωθεί να φύγει*». Θεωρεί, λοιπόν, ως ενδεδειγμένη λύση την δημοσιοποίηση της κατάστασης και τη φυγή. Μάλιστα θεωρεί ότι δεν είναι δυνατό να μην το σκέφτηκε το κοριτσάκι. Κι έτσι θεωρεί ότι «*μπορεί να μην ήξερε που ήταν ο μπαμπάς του*». Προσπαθεί με άλλα λόγια, να βρει μια λογική εξήγηση για τη στάση της.

Το τέλος του παραμυθιού δεν ικανοποιεί την ψυχή του παιδιού. Το κοριτσάκι μπορεί να σώθηκε, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό για το παιδί, αφού από δω και πέρα θα ζει σαν πουλί και όχι σαν άνθρωπος και θα είναι παραπονεμένο και όχι χαρούμενο: «*Ναι, σώθηκε...αλλά δεν ήταν ποτέ πια κοριτσάκι. Έγινε πουλί. Κι αυτό είναι άσχημο. Δεν θα ήθελα ποτέ να μου συμβεί κάτι τέτοιο*». Μάλιστα στο σημείο αυτό, φαίνεται πόσο σοβαρά έχει πάρει το παραμύθι το παιδί, καθώς έχει μπει για τα καλά στον κόσμο της ηρωίδας.

Το παιδί, τέλος, δήλωσε ότι θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι, αν είχε αυτή τη δυνατότητα. Το μόνο σημείο που θα άλλαζε ήταν το τέλος, για τη μορφή του οποίου δεν είχε κάποια σαφή άποψη: «*Εεε...δεν ξέρω, δεν μπορώ να σκεφθώ κάτι τώρα...*». Το μόνο όμως που ήξερε και μας δήλωσε απερίφραστα ήταν ότι δεν θα έκανε «το κοριτσάκι πουλί», αλλά θα το άφηνε κοριτσάκι. Ήρθε όμως αντιμέτωπο με το πρόβλημα του πως θα γλίτωνε το κοριτσάκι. Αυτό το σημείο τον προβλημάτισε αρκετά και αφού σκέφθηκε λίγο πήρε την απόφασή του: «*Τότε θα άλλαζα την κυρία και θα την έκανα καλή και δεν θα έδινε ξύλο και το κοριτσάκι δεν θα χρειαζόταν να γλιτώσει από τίποτε*». Επομένως, το βασικό πρόβλημα του παιδιού δεν ήταν τόσο η κραυγαλέα βία στις αντίστοιχες σκηνές, όσο η αντιπάθειά του προς την αναγκαστική βίωση μιας ζωής που ουσιαστικά δεν είναι δική σου.

Η γενική αποτύπωση των συναισθημάτων του παιδιού πάντως δόθηκε από το ίδιο το παιδί : «*...γενικά ήταν ένα πολύ λυπητερό παραμύθι και εν είχε και ωραίο τέλος τουλάχιστον*».

Συνέντευξη 24^η

Το παιδί από το οποίο λήφθηκε η παρούσα συνέντευξη ήταν ένα αγόρι το οποίο δεν εκδηλωνόταν, δεν ανοιγόταν εύκολα για να μπορέσουμε να καταλάβουμε πώς νιώθει. Για το λόγο αυτό κρίθηκε απαραίτητη η χρήση αρκετών διευκρινιστικών ερωτήσεων από μέρος μας.

Στην ερώτηση αν του αρέσουν τα παραμύθια απάντησε καταφατικά, αλλά η

απάντησή του συνοδευόταν από ένα ‘αλλά’: *«βέβαια μου αρέσουν [τα παραμύθια], αλλά είναι όλα κάπως ίδια. Τα έχω βαρεθεί λίγο»*. Ομολογουμένως δεν περιμέναμε να ακούσουμε μια τέτοια απάντηση, διότι αν μη τι άλλο ο πλούτος του λαϊκού παραμυθιού γενικά και του ελληνικού ιδιαίτερα είναι αδιαμφισβήτητος. Άρα το παιδί προφανώς δεν έχει ακούσματα από ελληνικά λαϊκά παραμύθια, αλλά από κλασικά, τα οποία περιορίζονται σε μερικές δεκάδες. Για το λόγο αυτό και δεν έχει κάποιο αγαπημένο παραμύθι να μας πει: *«...αλλά μερικές φορές μου αρέσει να ακούω ιστορίες από την ελληνική μυθολογία»*. Ο λόγος που προτιμά τη μυθολογία είναι ότι του *«αρέσουν οι ήρωες»* και ότι φαντάζεται πως είναι *«σαν τους ήρωες»* και κάνει και αυτός *«σπουδαία κατορθώματα»* και όλοι τον *«θαυμάζουν»*. Η προτίμησή του προς τις συγκεκριμένες ιστορίες, λοιπόν, προέρχεται από την ανάγκη του παιδιού να νιώσει σημαντικός. Η ανάγκη του αυτή ικανοποιείται όταν ταυτιζόμενο με ήρωες όπως *«ο Ηρακλής, ο Θησέας»* φαντάζεται ότι γίνεται σπουδαίος όπως κι αυτοί.

Ως προς την εντύπωση τώρα που του προκάλεσε η *«Δεκοχτούρα»*, αυτή μάλλον δεν ήταν καλή. Σε ερώτηση περί του τι εικόνες του προκάλεσε το παραμύθι η απάντηση ήταν μονολεκτική: *«Άσχημες»*. Ο λόγος ήταν ότι *«είχε πολύ ζύλο το παραμύθι και πολλές άσχημες κουβέντες»*. Με άλλα λόγια, δεν του άρεσε διότι περιείχε σκηνές σωματικής και συναισθηματικής βίας, αντίστοιχα. Στη συνείδηση του παιδιού πιο σημαντική είναι η σωματική βία, γι αυτό και τη τοποθετεί πρώτη στη ροή του λόγου του.

Με βάση τα αμέσως παραπάνω, είναι αναμενόμενο ότι το παιδί θα τασσόταν εναντίον του φορέα της βίας, που στην περίπτωσή μας είναι *«η κακιά γυναίκα»*. Στερεότυπη η φράση σχεδόν που χαρακτηρίζει τη γυναίκα του παραμυθιού. Οι πράξεις της έκαναν το μαθητή μας να νιώσει *«χάλια»*. Αντίθετα, το θύμα της βίας συγκέντρωσε όλη τη συμπάθεια του παιδιού γιατί είχε *«υπομονή»* και *«καλοσύνη»*. Για το λόγο αυτό, το παιδί χάρηκε πολύ *«που το κοριτσάκι έγινε πουλί»*. Το αίσιο τέλος ήταν που άρεσε πολύ στο παιδί και μάλιστα έκανε αναφορά σε αυτό δύο φορές. Η λύτρωση του κοριτσιού του παραμυθιού ήταν μάλλον λυτρωτική και για το παιδί.

Δεν προβάλλει κάποια ιδιαίτερη θέση για την αντιμετώπιση της βίας ούτε από μέρους του κοριτσιού, ούτε από τη δική του μεριά. Στην πρώτη περίπτωση, προτείνει με αρκετή χλιαρότητα τη φυγή (*«Θα μπορούσε ίσως να φύγει»*), ενώ στη δεύτερη περίπτωση, ομολογεί την άγνοιά του ευθαρσώς (*«Δεν ξέρω»*). Πάλι συναντούμε μια διάσταση μεταξύ της λύσης που προτείνεται για το παραμυθιακό περιβάλλον και της λύσης που προτείνεται στο πραγματικό περιβάλλον.

Τέλος, αλλαγές θέλει να κάνει στο παραμύθι: *«Θα άλλαζα [κάτι] για να έχει πιο ωραίες σκηνές, αλλά δεν ξέρω πως»*. Αυτό που θα άλλαζε προφανώς είναι οι άσχημες σκηνές της βίας, αλλά η φαντασία του δεν τον βοηθά.

Συνέντευξη 25^η

Το φύλο του παιδιού που έδωσε τη συνέντευξη αυτή είναι κορίτσι. Ήρθε με κονκάρδες της «Πάτυ» και αυτό μας έδωσε την αφορμή να κάνουμε μια κουβεντούλα σχετικά με τις προτιμήσεις της στα παραμύθια.

Όταν τη ρωτήσαμε ποιο είναι το αγαπημένο της παραμύθι, η απάντηση ήταν: *«Μα φυσικά η Πάτυ. Το καλύτερο παραμύθι του κόσμου»*. Άλλο ένα παιδί που κατατάσσει αγαπημένες του τηλεοπτικές σειρές, κινουμένων σχεδίων ή μη, σε παραμύθια. Ο λόγος δε που της αρέσει στο παιδί η Πάτυ τόσο πολύ είναι *«Επειδή είναι καλόκαρδη κι ενώ όλοι την αδικούν, αυτή νικά τη ντροπή της και καταφέρνει πολλά πράγματα»*. Η προτίμηση του παιδιού τίθεται σε αξιακή βάση και παρατηρούμε μεγάλα ποσοστά ταύτισης του παιδιού με την Πάτυ.

Ας δούμε τώρα τον αντίκτυπο που είχε η «Δεκοχτούρα» στη μικρή φαν της Πάτυ. Η πρώτη εντύπωση είναι καλή: *«Καλό ήταν»*. Αλλά δεν είναι ενθουσιώδης και επούδενι λόγω δεν μπορεί να συγκριθεί με την Πάτυ. Μάλιστα, χαρακτηριστικό είναι ότι το κοριτσάκι το είχε 'προβλέψει' αυτό πολύ πριν καν ακούσει τη Δεκοχτούρα : *«...σαν την Πάτυ δεν θα είναι, είμαι σίγουρη»*. Ο λόγος για τον οποίο άρεσε στο κορίτσι το παραμύθι μας, είναι ότι *«ήταν συγκινητικό....παραλίγο να κλάψω»*.

Πιο κάτω εξηγεί με μεγαλύτερη ακρίβεια τι ακριβώς θέλει να πει. Δεν συγκινήθηκε έτσι γενικά και αόριστα, αλλά τη συγκίνησε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, το κοριτσάκι, διότι περνούσε πολύ άσχημα: *«Το κοριτσάκι με συγκίνησε... που έκανε ό,τι της έλεγε η κυρία του και βασανιζόταν»*. Μοιραία, τα συναισθήματα που προκλήθηκαν στο παιδί από αυτή την κατάσταση ήταν αρνητικά και δυσάρεστα: *«Με στενοχώρησε αυτή η κατάσταση»*, δηλώνει.

Επειδή ακόμα η κατάσταση δεν είχε αποσαφηνισθεί επαρκώς προσπαθήσαμε με τη χρήση κάποιων διευκρινιστικών ερωτήσεων να καταλάβουμε τι ακριβώς και γιατί τη στενοχώρησε. Έτσι, μας είπε ότι τη στενοχώρησε *«το ξύλο που δίνει η κακιά κυρία στο κοριτσάκι... Ήταν πολύ άσχημα να το ακούς»*. Το παιδί ανιχνεύει και αναγνωρίζει αμέσως τη σωματική βία στην πιο φανερό εκδήλωσή της, που είναι το ξύλο, ενώ εκφράζει ταυτόχρονα την απέχθειά του σε αυτό. Η μορφή αυτή της σωματικής βίας την έκανε να αισθανθεί φόβο *«μήπως το κοριτσάκι πάθει κακό»*, αλλά

«μετά που έγινε πουλί ησύχασα ....γιατί γλίτωσε το κοριτσάκι». Η ανακούφιση της μικρής ακροάτριας του παραμυθιού στο άκουσμα του αίσιου τέλους είναι φανερή.

Αγαπημένη ηρωίδα του παιδιού είναι «το μικρό κορίτσι», «επειδή ήταν μικρό και καλό και είχε περάσει πολλά βάσανα στη ζωή του». Χαρακτηριστικό είναι ότι όταν ακούσαμε την απάντηση αυτή μας θύμισε πάρα πολύ το μοτίβο αιτιολόγησης της προτίμησής της στην Πάτυ. Τα μικρά ορφανά- η Πάτυ από πατέρα, το μικρό κοριτσάκι από μητέρα- και ανυπεράσπιστα θηλυκά πλάσματα περνούν βασανιστικές καταστάσεις- η πρώτη ψυχολογικής, η δεύτερη σωματικής βίας- αλλά τελικά τα καταφέρνουν και γλυτώνουν. Το πιο μισητό, τώρα, πρόσωπο του παραμυθιού για τη μικρή μαθήτρια είναι: «Θέλει και ρώτημα; Η κακιά γυναίκα». Και σε αυτή τη συνέντευξη υποκείμενο και κατηγορούμενο πάνε μαζί σαν μια ενότητα.

Τέλος, το παιδί ανέφερε ότι αν μπορούσε θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι: «Θα άλλαζα την κακιά γυναίκα και θα την έκανα καλή, κι έτσι το κοριτσάκι θα ήταν χαρούμενο και δεν θα έτρωγε ζύλο». Η αλλαγή που θα έκανε συνίσταται κυρίως στην αλλαγή του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς της γυναίκας, από κακή σε καλή, που με τη σειρά της έχει σαν αποτέλεσμα την εξάλειψη όλων των αρνητικών σκηνών του παραμυθιού και ταυτόχρονα ένα ευτυχισμένο τέλος.

Συνέντευξη 26^η

Το παιδί στο οποίο ανήκει η συνέντευξη αυτή είναι ένα από τα ‘ζιζάνια’ της τάξης, όπως μας ‘προειδοποίησε’ η δασκάλα του. Καλό παιδί, αλλά σχετικά υπερκινητικό μέσα στην τάξη, δύσκολα μπορεί να μείνει συγκεντρωμένο για πολύ σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Για να μην επιβαρύνουμε την κατάσταση και δεν μπορέσουμε να ολοκληρώσουμε τη συνέντευξη λόγω απροθυμίας του παιδιού, περάσαμε σχεδόν αμέσως στην ανάγνωση του παραμυθιού. Η ακρόαση της Δεκοχτούρας άφησε, σε γενικές γραμμές, πολύ θετικά συναισθήματα: «Ναι, μου άρεσε αρκετά» γιατί «ήταν ένα ζωντανό παραμύθι». Δεν είχαμε ακούσει σε καμία από τις ως τώρα συνεντεύξεις μια τέτοια αιτιολόγηση και θελήσαμε να μάθουμε λεπτομέρειες επ’ αυτού με τη χρήση διευκρινιστικών ερωτήσεων. Με τη λέξη «ζωντανό», το παιδί εννοούσε ότι είναι ρεαλιστικό: «δεν ήταν σαν τα άλλα παραμύθια που μιλάει για φανταστικές χώρες και τέρατα, αλλά έχει κανονικούς ανθρώπους, σαν αν είναι πραγματικότητα, σαν να είναι ζωντανό».

Αυτό που άρεσε περισσότερο στο παιδί από το σύνολο του παραμυθιού ήταν

«το κοριτσάκι του παραμυθιού, γιατί ήταν πολύ καλό και αθώο». Η καλοσύνη και η αθωότητα αποτελούν τελικά πόλο έλξης για τα παιδιά ακόμα και σήμερα. Άσχετα αν επικρατεί μετά η ψυχρή λογική που τους λέει ότι με τις αξίες δεν προκόβει κάποιος. Αντίθετα απεχθής στο παιδί είναι «ο τρόπος που μιλούσε η γυναίκα στο κοριτσάκι και φυσικά που η γυναίκα έδινε ζύλο στο κοριτσάκι». Με άλλα λόγια, εκείνο που δεν του άρεσε ήταν η άσκηση βίας, ψυχολογικής και συναισθηματικής αντίστοιχα, στην καλή ηρωίδα του παραμυθιού. Χαρακτηριστικό είναι ότι πρώτα εντοπίζει την ψυχολογική βία και μετά τη συναισθηματική. Επίσης, μας ξένισε το γεγονός ότι ως αιτία της εναντίωσής του στη βία δεν προβάλλει το φόβο για τις συνέπειες της βίας στο θύμα, αλλά το «δεν είναι σωστό» με την έννοια του αξιακά σωστού.

Κάνοντας μια συναισθηματική αποτίμηση του πως ένιωσε το παιδί καθ όλη τη διάρκεια της ακρόασης του παραμυθιού, τα λόγια του παιδιού είναι κατατοπιστικότερα: «Στην αρχή ένιωσα όμορφα, όταν διάβαζες για το χωριό του κοριτσιού και τη ζωή που ζούσε. Μετά, όμως που πέθανε η μαμά του και ο μπαμπάς του το έδωσε στη γυναίκα στενοχωρήθηκα, γιατί περνούσε άσχημα...Αλλά μετά που έγινε πουλί το κοριτσάκι πάλι χάρηκα γιατί γλίτωσε». Έτσι όπως το έθεσε το παιδί της συνέντευξης έχουμε να κάνουμε με ένα «σχήμα κύκλου»- έτσι όπως ξεκινά μια αφήγηση έτσι και κλείνει- αφηγηματική τακτική πολύ προσφιλής στην «Ιλιάδα» του Ομήρου· με το συναίσθημα της χαράς άρχισε η ακρόαση του παραμυθιού με το ίδιο συναίσθημα κλείνει.

Τέλος, το κορίτσι, δηλώνει σε σχετική ερώτησή μας ότι θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι, αν είχε τέτοια δυνατότητα. Η αλλαγή που θα έκανε ήταν «να μην πεθάνει η μαμά του κοριτσιού, γιατί άμα ζούσε όλα θα ήταν μια χαρά και δεν θα συνέβαιναν τόσα κακά πράγματα στο κοριτσάκι». Άρα, για το κορίτσι, αιτία όλων των κακών στη ζωή του κοριτσιού ήταν ο πρόωρος θάνατος της μητέρας του.

Συνέντευξη 27^η

Η παρούσα συνέντευξη λήφθηκε από ένα αγόρι. Βασικά στοιχεία του προφίλ του παιδιού αυτού είναι ότι σε γενικές γραμμές είναι ένα παιδί χαμηλών τόνων με κύριο ατού του τις ικανότητές του για ομαδική δουλειά, από ό,τι μας είπε η δασκάλα του. Επίσης, του αρέσει πολύ να βοηθά τους άλλους.

Η συζήτησή μας με το παιδί άρχισε με ερώτησή μας σχετικά με τις παραμυθιακές προτιμήσεις του. Εκείνο μας απάντησε ότι του «αρέσουν πολύ τα παραμύθια» γιατί «σε ταξιδεύουν σε μαγικούς κόσμους με χρώματα και περίεργα

πράγματα». Ιδιαίτερη έμφαση δίνει το παιδί στην ικανότητα του παραμυθιού να δίνει τροφή στην παιδική φαντασία. Αγαπημένο του παραμύθι είναι «Ο Παπουτσωμένος Γάτος, *«Γιατί έχει ωραίες εικόνες και οι ήρωές του τα καταφέρνουν πάντα και στο τέλος ζουν ευτυχισμένοι»*. Άλλο ένα προτιμητέο παραμυθιακό χαρακτηριστικό για το παιδί είναι το αίσιο τέλος και η ευτυχισμένη κατάληξή του.

Ας δούμε ποια ήταν η αντίδραση του αγοριού στη «Δεκοχτούρα» μας. Η γενική εντύπωση που αποκόμισε το παιδί από την ακρόαση του συγκεκριμένου παραμυθιού ήταν θετική: *« Ναι, ωραίο ήταν, δεν το έχω ξανακούσει»*. Το παραμύθι μας κέντρισε το ενδιαφέρον του παιδιού και τον έκανε να το αξιολογήσει θετικά διότι ήταν ένα παραμύθι που το άκουγε πρώτη φορά και το καινούριο πάντα είναι ενδιαφέρον.

Όμως δεν είναι μόνο αυτός ο λόγος που εκφράζεται θετικά το παιδί για το συγκεκριμένο παραμύθι. Υπάρχει και άλλος λόγος: *«...γιατί μιλάει για ένα κορίτσι που δεν περνά καλά και συγκινήθηκα»*. Το ρήμα «συγκινήθηκα» είναι ένα ρήμα που το έχουμε ακούσει πολλές φορές κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, αλλά το κάθε παιδί δίνει σε αυτό διαφορετικές ποιότητες και διαστάσεις. Ως εκ τούτου, προσπαθήσαμε και σε αυτή την περίπτωση προσπαθούμε να κατανοήσουμε το ακριβές περιεχόμενό του μέσω συγκεκριμένων διευκρινιστικών ερωτήσεων. Η απάντηση του παιδιού ήταν ότι με τη λέξη ‘συγκίνηση’ εννοούσε ότι ένιωσε *«λύπη για το κοριτσάκι που ήταν όμορφο και καλό αλλά το χτυπούσε η κακιά γυναίκα, άδικα χωρίς να φταίει»*. Ουσιαστικά, εδώ το παιδί μας λέει ότι τρία είναι τα στοιχεία που το έκαναν να συγκινηθεί με το παραμύθι της «Δεκοχτούρας»: η ατυχία ενός κοριτσιού όμορφου και καλού να πέσει στα χέρια αυτής της κακιάς γυναίκας, το ότι πάσχει και ταλαιπωρείται άδικα, χωρίς να φταίει σε τίποτε και το ότι αυτά που τραβάει είναι πάρα πολύ οδυνηρά. Το βασικό είδος βίας που εντοπίζει το παιδί στο παραμύθι και το αναφέρει είναι η σωματική βία και πιο συγκεκριμένα το ξύλο.

Από τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι το πρόσωπο που κέρδισε τη συμπάθεια του παιδιού ήταν το μικρό κορίτσι, *«επειδή παρόλα τα βάσανά του δε φώναζε , δεν παραπονιόταν, αλλά καθόταν ήσυχο και καλό και προσπαθούσε να τα βγάλει πέρα»*. Με τον τρόπο που περιγράφει τα χαρακτηριστικά του κοριτσιού το παιδί, προσδίδει στον παραμυθιακό αυτό χαρακτήρα μια μοναδική αξιοπρέπεια, που τον κάνει ακόμα πιο συμπαθή. Αντίθετα, το πρόσωπο που κέρδισε την αντιπάθεια του παιδιού ήταν , αναμενόμενα, *«η κακιά γυναίκα»*, την οποία δεν περιγράφει περαιτέρω, σαν να αρνείται να ασχοληθεί μαζί της.

Κατόπιν, ασχοληθήκαμε με τον τρόπο που το παιδί βλέπει τη λύση του προβλήματος της βίας στο παραμύθι. Το παιδί επί του θέματος, συμφωνεί με τη στάση του κοριτσιού απέναντι στη βία που υφίσταται: « *Μου άρεσε γιατί...είναι ...να ...κάπως διαφορετική*», για να προσδιορίσει αργότερα το τι εννοεί με τη λέξη 'διαφορετική': «*Να...κανονικά με τόσα βάσανα θα έπρεπε να σηκωθεί και να φύγει, για να γλιτώσει. Αλλά αυτή έμεινε και συνέχισε... κι αυτό είναι όμορφο.*» Το παιδί αισθάνεται δέος και συγκίνηση μπροστά σε μια ιδεατή συμπεριφορά που δεν συναντά στην καθημερινή του ζωή και γι αυτό τον έλκει.

Στην ερώτησή μας αν θα έκανε κάποιες αλλαγές στο παραμύθι, απαντά καταφατικά. Πιο συγκεκριμένα, θα έκανε δύο αλλαγές : «*...θα έβγαζα σίγουρα το ξύλο που έδινε η γυναίκα στο κοριτσάκι και θα έβαζα κι ένα όμορφο τέλος*». Το παιδί με τη επιθυμία του αυτή τονίζει την απέχθειά του στη βία και την ανάγκη του για κάθαρση και συναισθηματική αποφόρτιση, που αντιπροσωπεύεται από την απαίτηση για αίσιο τέλος.

Πιο κάτω, το παιδί περιγράφει το τέλος του παραμυθιού έτσι όπως το φαντάζεται: « *Θα έβαζα το Θεό να κάνει πουλί το κοριτσάκι για να γλιτώσει από την κακιά γυναίκα και θα πήγαινε σε μια άλλη χώρα. Κι εκεί ο Θεός θα το ξαναέκανε κοριτσάκι, θα το έβλεπε ο πρίγκιπας της χώρας, θα το παντρευόταν και θα ζούσαν όλοι ευτυχισμένοι*». Το τέλος αυτό μας θύμισε κάτι από το τέλος της «Σταχτοπούτας». Το παιδί δέχεται τη βοήθεια του από μηχανής Θεού και τη μεταμόρφωση του κοριτσιού σε πουλί μόνο για όσο καιρό διαρκεί η δοκιμασία. Μετά απαιτεί την επαναφορά των πραγμάτων στην αρχική τους μορφή με πρώτο σκοπό την επίτευξη της ευτυχίας.

Συνέντευξη 28^η

Το φύλο του παιδιού από το οποίο λήφθηκε η συνέντευξη ήταν κορίτσι. Πρόκειται για ένα κορίτσι χαμηλών τόνων και με ζωηρό πνεύμα. Η συζήτηση μαζί της κύλησε ομαλά και ήταν πολύ ευχάριστη.

Το πρώτο πράγμα για το οποίο πήραμε πληροφορίες από το παιδί ήταν το αν του αρέσουν τα παραμύθια. Η απάντηση που πήραμε ήταν καταφατική: «*Και βέβαια μου αρέσουν. Μου διαβάζει η μαμά μου κάθε βράδυ, πριν κοιμηθώ*». Η ρουτίνα του βραδινού ύπνου του κοριτσιού περιλαμβάνει την ανάγνωση παραμυθιού, γεγονός που καλλιεργεί τη φιλιαναγνωσία. Ποιο είδος παραμυθιών αρέσει όμως στο μικρό κορίτσι; «*Μου αρέσουν αυτά που έχουν μυστήριο και περιπέτεια και ...έχουν ωραίο τέλος*». Ως

ενδεικτικό τέτοιου είδους παραμυθιών το κορίτσι αναφέρει το αγαπημένο του παραμύθι που είναι η «Ραπουνζέλ» και ο «Χάνς και Γκρέτελ».

Ας δούμε τώρα αν άρεσε ή όχι η Δεκοχτούρα στο κοριτσάκι. Η πρώτη εντύπωση, σύμφωνα με τα λεγόμενα του παιδιού, είναι θετική: *«Ωραίο ήταν...διαφορετικό»*. Δύο είναι οι λόγοι αυτής της θετικής αξιολόγησης του παραμυθιού από μέρους του παιδιού. Ο πρώτος αναφέρθηκε ήδη- είναι διαφορετικό από όσα είχε ακούσει ως τώρα. Ο δεύτερος είναι ότι επειδή υπήρχε σε αυτό «το κοριτσάκι» που *«είχε τεράστια υπομονή και αυτό με συγκίνησε»*. Αυτό άλλωστε είναι και το πρόσωπο που προτιμά το κοριτσάκι γιατί ήταν *«βασανισμένο»*, *«είχε υπομονή, ήταν καλό... και μπορούσε και ανεχόταν πολλά»*. Από τα λόγια αυτά του παιδιού γίνεται φανερό ότι η θετική αξιολόγηση της ηρωίδας αυτής γίνεται από το παιδί επί τη βάση αξιακών παραμέτρων. Συμπαθεί με άλλα λόγια το κοριτσάκι και ταυτίζεται μαζί του επειδή έχει καλές αρχές και αξίες-καλοσύνη, υπομονή κλπ.

Με τα ίδια κριτήρια το παιδί απορρίπτει την *«κακιά γυναίκα»* του παραμυθιού- γιατί είχε ακριβώς τις αντίθετες αξίες: κακία, βία κλπ. Δεν της άρεσε καθόλου αυτό το πρόσωπο γιατί: *«καταριόταν το κοριτσάκι με άσχημα λόγια»*, *«την τραβούσε από τα μαλλιά και τη χτυπούσε πολύ»*. Η άσκηση βίας από μέρους της γυναίκας την κάνει, λοιπόν, αντιπαθητική στο παιδί. Χαρακτηριστικό είναι ότι η κοπελίτσα αναγνωρίζει τόσο τη σωματική όσο και την ψυχολογική βία, και μάλιστα με όλες τις εκδηλώσεις της: κατάρες, τράβηγμα μαλλιών, ξύλο. Όλες αυτές οι βίαιες σκηνές δημιουργούν άσχημα συναισθήματα: *«ένιωσα πολύ άσχημα...πολύ λυπημένη και ήθελα να κλάψω»*. Ποιος είναι όμως ο λόγος αυτής της συναισθηματικής αντίδρασης του κοριτσιού; Πιστεύουμε ότι ο λόγος είναι η συναισθηματική εμπλοκή και ταύτιση ακροάτριας και παραμυθιακής ηρωίδας: *«Ένιωσα σα να ήμουν κι εγώ εκεί και δεν μπορούσα να βοηθήσω το κοριτσάκι»*.

Όμως η μαθήτριά μας δεν ένιωσε μόνο λύπη και στενοχώρια, αλλά και χαρά *«στο τέλος του παραμυθιού»*, προφανώς λόγω του αίσιου τέλους του παραμυθιού *«που το κοριτσάκι έγινε πουλί και γλίτωσε και δεν μπορούσε κανείς να του κάνει κακό»*. Το βασικό στοιχείο που το παιδί τονίζει σε αυτό το τέλος του παραμυθιού είναι η δυνατότητα που είχε το κοριτσάκι να ξεφύγει από τα βάσανά του- η φυγή δηλαδή και η δραπετεύση από το κακό. Την ίδια τακτική θα ακολουθούσε το παιδί της συνέντευξης και στην πραγματικότητα αν ερχόταν αντιμέτωπο με μια τέτοια κατάσταση: *«...θα έφευγα από το σπίτι...θα έφευγα να γλιτώσω»*.

Τέλος, το παιδί μοιράστηκε μαζί μας τις αλλαγές που θα ήθελε να κάνει, αν μπορούσε στο παραμύθι. Θα άλλαζε, λοιπόν, «σίγουρα το χαρακτήρα της γυναίκας. Θα την έκανα καλή κι ευγενική, για να μη δίνει ξύλο στο κοριτσάκι».

Συνέντευξη 29^η

Το φύλο του παιδιού από το οποίο πήραμε τη συγκεκριμένη συνέντευξη είναι αγόρι. Πρόκειται για ένα ευγενικό αγόρι το οποίο απαντά με σχετική άνεση στις ερωτήσεις μας και φαίνεται να το διασκεδάζει.

Τα παραμύθια φαίνεται να αποτελούν πολύ αγαπημένο ανάγνωσμα για το μικρό καθώς σε σχετική ερώτηση απαντά «*Ναι, μου αρέσουν τα παραμύθια*». Ως προς το είδος των παραμυθιών που το μικρό αγόρι προτιμά, αυτά είναι «*όσα έχουν πειρατές και μαγικά*», ενώ αγαπημένο του παραμύθι είναι «*Ο Πίτερ Παν*». Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι βασικά χαρακτηριστικά ενός καλού παραμυθιού για το συγκεκριμένο παιδί είναι η δράση.

Τα πρώτα συναισθήματα που η ακρόαση του παραμυθιού προκάλεσε στο παιδί είναι αρνητικά «*Δεν μου άρεσε και πολύ επειδή ένιωσα λύπη για το κοριτσάκι*». Μετά από σχετική ερώτηση το παιδί προσδιόρισε ακριβώς τι είναι αυτό που το λύπησε «*Γιατί η γυναίκα ήταν κακιά και του έλεγε συνέχεια να κάνει διάφορες δουλειές και αυτή να κάθεται. Κι από πάνω να το βρίζει κιόλας. Είναι άδικο*». Το παιδί φαίνεται να αναγνωρίζει όλες τις μορφές σωματικής βίας που υπέστη η ηρωίδα του παραμυθιού, εξοντωτική εργασία δυσανάλογη με την ηλικία του και βρισιές. Αναγνωρίζει, δηλαδή τόσο τη σωματική όσο και την ψυχολογική βία.

Ο λόγος για τον οποίο η ακροάτρια του παραμυθιού αισθάνθηκε άσχημα με το συγκεκριμένο άκουσμα είναι ότι ταυτίστηκε τόσο πολύ με την ηρωίδα ώστε «*σκεφτόταν ότι θα στενοχωριόταν πολύ το κοριτσάκι και θα έκλαιγε μετά τις βρισιές της κυρίας*», γεγονός το οποίο τη στενοχωρούσε. Με άλλα λόγια, επέδειξε υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης αφού έβαλε τον εαυτό του -ως ακροατή- στη θέση της ηρωίδας και κατόρθωσε να βιώσει εκ των προτέρων το συναίσθημα της κακοποίησης.

Αποτέλεσμα της προαναφερθείσης ταύτισης είναι η προτίμηση του αγοριού προς την ηρωίδα του παραμυθιού. «*Μου άρεσε πολύ το κοριτσάκι*». Ο λόγος αυτής της προτίμησης είναι ότι ο συγκεκριμένος χαρακτήρας βιώνει όλα αυτά τα άσχημα πράγματα άδικο: «*Επειδή το κορίτσι είναι το μόνο που δε φταίει*». Για αυτό το λόγο και χαίρεσαι «*που έγινε πουλί και γλύτωσε*». Η λύτρωση της ηρωίδας ηρεμεί και

χαροποιεί το παιδί προσφέροντάς του λύτρωση και έξοδο από τη συναισθηματική του φόρτιση.

Αν και τα επίπεδα ταύτισης ακροατή και ηρωίδας του παραμυθιού είναι υψηλά δεν υπάρχει πλήρης ταύτιση. Το παιδί που άκουσε το παραμύθι ταυτίστηκε με το χαρακτήρα του παραμυθιού, αλλά διατήρησε μια αυτονομία που του επιτρέπει να κρίνει τις πράξεις του λίγο αντικειμενικά. Έτσι, ο ακροατής του παραμυθιού δεν συμφωνεί πολύ *«με τον τρόπο»* που το κοριτσάκι αντιμετωπίζει τις δυσκολίες *« διότι θα έπρεπε να μιλήσει, να διαμαρτυρηθεί στον μπαμπά του για να το πάρει από το σπίτι της γυναίκας»*. Είναι αδιανόητο για το παιδί να μην υπάρξει ούτε καν διαμαρτυρία. Την στάση αυτή δεν θα την υιοθετούσε όμως ο ακροατής του παραμυθιού και στην πραγματική του ζωή: *«θα έλεγα στη γυναίκα να μου μιλούσε καλύτερα»*.

Τέλος, το παιδί δήλωσε ότι θα έκανε αλλαγές στο παραμύθι, αν είχε τη δυνατότητα να κάνει κάτι τέτοιο. Υποκείμενο αλλαγής είναι η γυναίκα : *«θα άλλαζα τη γυναίκα. Θα την έκανα καλή και ήρεμη για να μην ταλαιπωρεί το κορίτσι»*. Αυτό από μόνο του φτάνει για να έρθουν τα πράγματα σε μια ισορροπία.

Συνέντευξη 30^η

Το παιδί από το οποίο παίρνουμε αυτή τη συνέντευξη είναι ένα αγόρι, στο οποίο αρέσει το διάβασμα, από ότι λέει η δασκάλα του.

Αρχικά, να σημειώσουμε ότι τα παραμύθια αποτελούν αγαπημένο ανάγνωσμα του συγκεκριμένου παιδιού και μάλιστα αισθάνεται ιδιαίτερη έλξη γι' αυτά *« Ναι, είναι ωραία τα παραμύθια»*. Οι λέξεις αυτές μαρτυρούν μια θετική στάση απέναντι στο παραμύθι γενικά. Ως προς το ποιο είναι το αγαπημένο παραμύθι αυτού του παιδιού η απάντηση του είναι : *« οι Μύθοι του Αισώπου»*. Το παιδί δεν διαβάζει μόνο του αυτούς του Μύθους, αλλά *«Μου τους έχει διαβάσει η μαμά μου όλους... και τους δύο τόμους»*. Τα λόγια αυτά του παιδιού μαρτυρούν υπερηφάνεια για το κατόρθωμά του, και η αλήθεια είναι ότι δεν βρίσκεις πολλά παιδιά που να έχουν διαβάσει όλους τους *«Μύθους του Αισώπου»*. Αγαπημένος Μύθος του παιδιού είναι *«Ο Λαγός και η Χελώνα»*.

Μετά την ακρόαση του παραμυθιού, με το παιδί συζητάμε τη γνώμη του για τη *«Δεκοχτούρα»*. Καταρχήν, να σημειώσουμε ότι είναι από τα λίγα παιδιά που έχουν ακούσει το παραμύθι αυτό με τη *«Δεκοχτούρα»* -με άλλα λόγια είναι από τα λίγα παιδιά που έχουν έρθει σε επαφή με τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια. Αφηγήτρια του

παραμυθιού ήταν η γιαγιά του. Ας δούμε όμως πως φάνηκε το παραμύθι μας στο παιδί.

Η γνώμη του είναι σε γενικές γραμμές θετική αλλά σχετικά άχρωμη *«Καλό ήταν...αλλά δεν ήταν όπως αυτό που είχα ακούσει από τη γιαγιά μου»*. Αυτή η διαφοροποίηση είναι, λοιπόν, που έκανε το παιδί να απαντήσει κατ' αυτό τον τρόπο. Θέλαμε όμως να δούμε ποια είναι αυτή η παραλλαγή του παραμυθιού που γνώριζε το παιδί. Έτσι, του ζητήσαμε να μας το διηγηθεί και εκείνο μας είπε την εκδοχή όπου η *«Δεκοχτούρα»* ήταν μικρή μαθήτρια, η γυναίκα που τη βασάνιζε ήταν η δασκάλα της και αντί για τις σκληρές δουλειές προσπάθησε να την πνίξει με ένα κομμάτι μετάξι επειδή είχε κάνει λάθος, για πολλοστή φορά, στο χρώμα του. Η συγκεκριμένη παραλλαγή εξηγεί όχι το πώς το πουλί πήρε το όνομά του, αλλά το γιατί έχει το συγκεκριμένο πουλί μια ταινία γύρω από το λαιμό του.

Όταν το παιδί εξέφρασε αυτό που τον απασχολούσε, αισθάνθηκε ελεύθερο να εκφράσει τα πραγματικά του συναισθήματα σχετικά με το παραμύθι: *«Ναι, ήταν πολύ ωραίο... γιατί είναι ένα συγκινητικό παραμύθι»*. Τι εννοεί όμως το παιδί με τη λέξη 'συγκινητικό'; Σε αυτό τον προβληματισμό μας το παιδί απάντησε ως εξής: *«Εννοώ ότι είναι ένα παραμύθι που σε κάνει και να χαρείς και να λυπηθείς»*.

Αναγκαστικά, η επόμενη ερώτηση ήταν σχετική με το πότε ένιωσε τα συγκεκριμένα συναισθήματα το παιδί: *«...λυπήθηκα όταν άκουσα πόσα παιδέματα έκανε η κακιά γυναίκα στο κοριτσάκι και που το χτυπούσε»*, γιατί *«ήταν κρίμα το κοριτσάκι. Σκέφθηκα πόσο θα στενοχωριόταν μόνο του με αυτή την κακιά γυναίκα και πόσο φοβισμένο θα ήταν»*. Άρα, η λύπη του αγοριού οφείλεται στις συνέπειες που αυτό πιστεύει ότι θα έχει η βία πάνω στο κοριτσάκι: πόνος, μοναξιά, κλάμα. Βλέπουμε στο σημείο αυτό πόσο ξεκάθαρα νιώθει τα συναισθήματα του κοριτσιού-θύματος της βίας- σαν να τα ζει πραγματικά. Το παιδί εντοπίζει και επιμένει στις εκδηλώσεις μόνο της σωματικής βίας και κυρίως στο ξύλο.

Αντίθετα, χαρούμενα συναισθήματα ένιωσε το παιδί *«στο τέλος του παραμυθιού, που το κορίτσι έγινε πουλί και γλίτωσε από τα βάσανα»*. Η λύτρωση της ηρωίδας και ταυτόχρονα η δική του λύτρωση, είναι που χαροποιεί το αγόρι μας. Αυτό αποτελεί και το αγαπημένο τμήμα του παραμυθιού για το παιδί. Το αγόρι ταυτίστηκε με τον αδύναμο και τον άδικα πάσχοντα και γι αυτό χάρηκε που το κορίτσι γλίτωσε.

Ταυτόχρονα όμως το παιδί έχει πλήρη συναίσθηση ότι άλλο είναι το παραμύθι και άλλη η πραγματική ζωή. Για αυτό το λόγο, άλλη είναι η αντιμετώπιση της βίας

που προτείνει στο κοριτσάκι του παραμυθιού και άλλη αυτή που θα υιοθετούσε εκείνος αν βρισκόταν σε παρόμοια θέση. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση παρόλο που «είναι ωραίο που μπορούσε να κάνει υπομονή...αλλά το κοριτσάκι έπρεπε να μιλάει πιο πολύ στην κυρία για να την κάνει να τον υπολογίζει», ενώ ο μαθητής μας «Εγώ θα τη χτυπούσα για να με αφήνει ήσυχο». Η διάσταση μεταξύ των δύο προτάσεων είναι εμφανής. Απεχθές πρόσωπο του παραμυθιού η «Δεκοχτούρα» είναι «η κακιά γυναίκα» η οποία δεν άρεσε στο παιδί διότι «ήταν κακιά».

Στην τελευταία μας ερώτηση σχετικά με το αν θα έκανε ή όχι αλλαγές στο παραμύθι, το παιδί απάντησε καταφατικά: «Ναι, θα άλλαζα...Δεν θα είχε ζύλο μέσα, γιατί ...με κάνει και στενοχωριέμαι που δεν μπορώ να βοηθήσω αυτόν που τρώει ζύλο».

2.3. Σύνθεση των συνεντεύξεων με βάση τις ερωτήσεις-άξονες.

Από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των συνεντεύξεων που προηγήθηκε, έγινε φανερό ότι μπορέσαμε να αντλήσουμε από το κάθε παιδί ένα πλήθος πληροφοριών σχετικά με την απήχηση που είχε σε αυτό το λαϊκό παραμύθι «Η Δεκοχτούρα». Στην ενότητα αυτή σκεφθήκαμε να συνθέσουμε αυτό το πλήθος των μεμονωμένων πληροφοριών σε ένα πιο ενιαίο σύνολο, με τη βοήθεια των ερωτήσεων- αξόνων, προκειμένου να αποκτήσουμε μια σφαιρική εικόνα του υλικού, να το συγκεφαλαιώσουμε, σύμφωνα με την ορολογία της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, και να διευκολυνθούμε στην εξαγωγή ουσιαστών συμπερασμάτων.

Ερώτηση 1^η : Σου αρέσουν τα παραμύθια και ποιο είναι το αγαπημένο σου:

Στην ερώτηση αυτή 8 από τα 30 παιδιά του δείγματος (6 αγόρια και 2 κορίτσια) απάντησαν απλά «Ναι», 14 από τα 30 (5 αγόρια και 2 κορίτσια) απάντησαν emphaticά «Ναι, πολύ», 1 αγόρι απάντησε «Όχι» και 2 αγόρια έτσι κι έτσι. Επίσης υπήρξαν 2 αγόρια που απάντησαν «παλιά ναι, τώρα όχι» δίνοντας ως αιτία του φαινομένου τα «πολλά μαθήματα» και την αύξηση της ηλικίας.

Η γενική εικόνα που αποκομίζουμε από την παραπάνω διασπορά των απαντήσεων είναι ότι τα παραμύθια αρέσουν σε 22 από τα 30 παιδιά (73.3%) του δείγματος. Δεν παρατηρείται , θα έλεγε κανείς , κάποια διαφοροποίηση της προτίμησης αυτής ως προς το φύλο αφού καταφατικά απάντησε ίδιος αριθμός

αγοριών και κοριτσιών. Αν όμως λάβουμε υπόψη ότι το δείγμα των παιδιών στα οποία δεν αρέσουν τα παραμύθια αποτελείται μόνο από αγόρια, τότε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ανάγνωση και η ακρόαση παραμυθιών αρέσει περισσότερο στα κορίτσια.

Ως προς τις παραμυθικές προτιμήσεις τώρα των παιδιών αυτές παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλία, αν και η πλειονότητα του δείγματος προτιμά εκείνα που έχουν περιπέτειες (10 από τα 30) πρίγκιπες και παλάτια (5 από τα 30 παιδιά) και μαγεία (3 από τα 30). Αγαπημένα παραμύθια είναι τα γνωστά σε όλους μας κλασικά παραμύθια με κυρίαρχο τον Παπουτσωμένο Γάτο, τον Πινόκιο και τα παραμύθια που έχουν γίνει ταινίες Μπάρμπι (Ραπουνζέλ, οι 12 Βασιλοπούλες κλπ.)

Από τα παραπάνω καθίσταται φανερό ότι τα παιδιά του δείγματος μας έχουν μεγάλη επαφή με το κλασικό παραμύθι, αλλά ελάχιστη έως καμία επαφή με το λαϊκό παραμύθι- μόνο 3 από τα 30 παιδιά άκουσαν κάποτε, λαϊκά παραμύθια από τις γιαγιάδες στο χωριό, αλλά δεν τα συγκράτησαν σχεδόν καθόλου.

Ερώτηση 2^η: Σου άρεσε το παραμύθι της δεκοχτούρας και γιατί;

Στην ερώτηση αυτή τα αποτελέσματα είναι πολύ πιο ξεκάθαρα, καθώς 18 από τα 30 παιδιά απάντησαν καταφατικά, 9 αρνητικά και 3 «Λίγο». Περισσότερο άρεσε στα αγόρια (11) από ό,τι στα κορίτσια (7), ως προς τις θετικές απαντήσεις, αλλά περισσότερα αγόρια δήλωσαν αρνητική προτίμηση στο παραμύθι (6) από ό,τι κορίτσια (3). Έτσι, δεν μπορούμε να στηρίξουμε κάποια μεγαλύτερη ή μικρότερη προτίμηση με βάση την παράμετρο του φύλου.

Ως προς τις αιτίες για τις οποίες το συγκεκριμένο παραμύθι άρεσε στα παιδιά αυτές είναι ότι ήταν καινούριο και συγκινητικό (14 από τα 18 παιδιά), ενώ η βασικότερη αιτία για την οποία δεν άρεσε το παραμύθι στα παιδιά ήταν το γεγονός ότι τους προκάλεσε άσχημα συναισθήματα (4 από τα 9 παιδιά) και ότι είχε βία και κακία (4 από τα 9 παιδιά).

Ερώτηση 3^η : Τι σου άρεσε/ δεν σου άρεσε στο παραμύθι της Δεκοχτούρας και γιατί;

Από τις συνεντεύξεις των παιδιών φαίνεται ότι στα μισά παιδιά του δείγματος (9 αγόρια και 7 κορίτσια) άρεσε η αρχή και το τέλος, διότι όπως είπανε δηλώνει μια ευτυχισμένη κατάσταση που τους έδινε «χαρά και ηρεμία». Στα υπόλοιπα άρεσαν

άλλα στοιχεία όπως το συναίσθημα που έβγαζε το παραμύθι (2 παιδιά), οι αξίες που εμπειρείχε το παραμύθι, όπως υπομονή (1 παιδί), καλοσύνη (1 παιδί) και το μικρό κορίτσι (6). Τα υπόλοιπα παιδιά (5) απάντησαν «τίποτε». Η αιτιολόγηση που τα παιδιά έδωσαν σε αυτές τις απαντήσεις είναι ότι «τα κάνει να νιώθουν πράγματα».

Ως προς τι δεν άρεσε στα παιδιά οι απαντήσεις παρουσιάζουν μεγάλη διασπορά. Από την ομαδοποίησή τους φάνηκε ότι στα περισσότερα από αυτά δεν άρεσαν οι βίαιες σκηνές στο σύνολό τους (28 από τα 30 παιδιά), ο θάνατος των γονιών του κοριτσιού και η βία (2 παιδιά).

Ερώτηση 4^η : Ποιο πρόσωπο του παραμυθιού σου άρεσε/ δεν σου άρεσε και γιατί:

Στην ερώτηση αυτή, και στα δύο σκέλη, οι απαντήσεις των παιδιών του δείγματος διακρίνονταν από ομοφωνία. Στα παιδιά άρεσε πολύ το πρόσωπο του κοριτσιού για την περιγραφή του οποίου χρησιμοποίησαν λέξεις όπως «κοριτσάκι» ή «μικρούλα». Οι λόγοι που έκαναν τα παιδιά να προτιμήσουν τη συγκεκριμένη ηρωίδα είναι ότι ήταν «καλό», «φιλότιμο», «βασανισμένο», «αθώο», «υπομονετικό» και «είχε περάσει πολλά». Τους άρεσε δηλαδή διότι συγκέντρωνε πολλές θετικές αξίες και πέρασε πολλά βάσανα στα οποία επέδειξε τρομερή υπομονή.

Αντίθετα, το πρόσωπο του παραμυθιού που κανένα παιδί δεν συμπάθησε ήταν η «κακιά γυναίκα». Το επίθετο «κακιά» χρησιμοποιήθηκε από το 90% σχεδόν του δείγματος προς περιγραφή της ηρωίδας, χωρίς να παρατηρηθεί κάποια διαφοροποίηση ως προς το φύλο. Οι λόγοι για τους οποίους τα παιδιά δεν συμπάθησαν τη γυναίκα ήταν αρκετοί και αφορούσαν τη συμπεριφορά της: «το μάλωνε συνέχεια και το χτυπούσε», «του μιλούσε άσχημα», «το βάζει να κάνει σκληρές δουλειές». Τα παιδιά εστιάζουν, με βάση τα παραπάνω, στις σωματικές και συναισθηματικές μορφές βίας και μάλιστα περισσότερο στη σωματική βία (20 από τα 30 παιδιά).

Ερώτηση 5^η : Πως ένιωσες όσο άκουγες το παραμύθι:

Βασικό κοινό σημείο όλων των απαντήσεων των παιδιών είναι ένιωσαν πολλά συναισθήματα: «καλά και άσχημα» (3 παιδιά), «λύπη και χαρά» (5 παιδιά), «λύπη και φόβο» (14 παιδιά), «λύπη, φόβο και χαρά» (8 παιδιά). Λύπη ένιωσαν γιατί «το κοριτσάκι δεν περνούσε καλά» και «τραβούσε τόσα βάσανα». Σε μερικά παιδιά το

συναίσθημα της λύπης ήταν τόσο έντονο ώστε δήλωσαν ότι «ήθελαν να κλάψουν» συμπάσχοντας με την ηρωίδα- «ένιωσα σαν να είναι το κορίτσι δίπλα μου» ή «ένιωσα σαν να ήμουν κι εγώ στο μέρος που γινόταν αυτό». Χαρά ένιωσαν «που το κοριτσάκι έγινε πουλί και έφυγε» και «όταν περνούσε καλά στην αρχή». Φόβο ένιωσαν με «ό,τι έκανε η κακιά γυναίκα» ή «για να μη κάνει περισσότερο κακό στο κοριτσάκι». Καταλήγοντας, λοιπόν, τα παιδιά κατά την ακρόαση του παραμυθιού ένιωσαν και θετικά συναισθήματα, λόγω του αίσιου τέλους και της εισαγωγής του παραμυθιού και αρνητικά συναισθήματα, ως συνέπεια του ακούσματος των «λυπητερών πραγμάτων» του παραμυθιού, δηλαδή της βίας.

Εντύπωση προκαλεί ότι σε μερικά παιδιά (7) και το τέλος προκάλεσε μια στενόχωρη διάθεση, διότι «το κοριτσάκι έμεινε για πάντα πουλί».

Ερώτηση 6^η : Πως νομίζεις ότι νιώθει το κοριτσάκι;

Και στην ερώτηση αυτή έχουμε απαντήσεις των παιδιών που καλύπτουν ένα αρκετά ευρύ φάσμα. Πιο συγκεκριμένα, η πλειονότητα του δείγματος απάντησε ότι το κοριτσάκι θα «ένιωθε λυπημένο και θα πόνναγε» (20 από τα 30 παιδιά), «θα ήταν βασανισμένο» (4 από τα 30), «θα έκλαιγε» (3 παιδιά) και τέλος «φοβισμένο και μόνο» (3 παιδιά).

Ουσιαστικά με τα λόγια τους τα παιδιά περιέγραψαν με σαφήνεια όλες επιπτώσεις που έχει η βία σε ένα άτομο- σωματικές και ψυχολογικές.

Ερώτηση 7^η: Μπορεί το κοριτσάκι να αντιδράσει και πώς ;

Η πλειονότητα του δείγματος μας απάντησε καταφατικά σε αυτή την ερώτηση (23 από τα τριάντα παιδιά, εκ των οποίων 16 είναι αγόρια και 7 κορίτσια). Τα υπόλοιπα παιδιά του δείγματος απάντησαν ότι το κοριτσάκι δεν μπορούσε να αντιδράσει (2 από τα 30) και «δεν ξέρω» (5 παιδιά). Ουσιαστικά τα παιδιά τάχθηκαν υπερ μιας αντίδρασης στη βία.

Ως προς το είδος της αντίδρασης τώρα τα παιδιά δίνουν αρκετές επιλογές στο κοριτσάκι. Η επικρατέστερη όλων είναι η φυγή (14 από τα 30 παιδιά) και ακολουθούν οι εξής άλλες λύσεις: «Να το πει στον πατέρα του» (5 παιδιά), «να χτυπήσει κι αυτό την κυρία» (5 παιδιά). Υπήρχαν και 2 παιδιά που συνέστησαν στο κοριτσάκι υπομονή και 4 που απάντησαν «δεν ξέρω».

Ερώτηση 8^η : Τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού ή της γυναίκας;

Θα αρχίσουμε πρώτα από το δεύτερο σκέλος της ερώτησης, διότι σε αυτό οι απαντήσεις παρουσιάζουν καταπληκτική ομοφωνία. Και τα 30 παιδιά του δείγματος απάντησαν ότι αν ήταν στη θέση της γυναίκας « θα το αγαπούσα και δεν θα το βασάνιζα».

Ως προς το πρώτο σκέλος της ερώτησης- τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού- οι απαντήσεις είναι περισσότερες. Κυρίαρχη είναι η φυγή (11 από τα 30 παιδιά), ακολουθεί η απάντηση «δεν ξέρω» (8 από τα 30), ενώ αρκετές προτιμήσεις συγκεντρώνει και η αντίδραση με βία –«θα τη χτυπούσα κι εγώ» (5 παιδιά).

Ερώτηση 9^η : Αν ξανάγραφες το παραμύθι θα άλλαζες κάτι και τι θα ήταν αυτό;

Και σε αυτή την ερώτηση παρατηρήθηκε ομοφωνία καθώς όλα τα παιδιά απάντησαν ότι θα έκαναν αλλαγές στο παραμύθι. Ως προς το αντικείμενο των αλλαγών αυτό δεν είναι ίδια για όλα τα παιδιά. Τα περισσότερα θα έβγαζαν τις «βίαιες σκηνές» (16 από τα 30 παιδιά), «θα άλλαζαν το τέλος» (10 παιδιά) κάνοντάς το πιο χαρούμενο, γεγονός που υποδηλώνει ότι το τέλος του παραμυθιού δεν διευκόλυνε πολύ την κάθαρση του παιδιού και τη λύτρωσή του από τα όποια άσχημα ή άβολα συναισθήματα.

Πάντως, κοινό σημείο και στις δύο απαντήσεις των παιδιών κοινό στοιχείο είναι η επιθυμία τους να πάνε να είναι δέκτες άσχημων συναισθημάτων και να κάνουν το παραμύθι πιο χαρούμενο.

2.3 Συζήτηση των αποτελεσμάτων – Συμπεράσματα

Η ανάλυση των συνεντεύξεων πιστεύουμε ότι ανέδειξε πολλά και σημαντικά ζητήματα που αφορούν το λαϊκό παραμύθι και την επίδραση που ασκεί στα παιδιά. Το πρώτο στοιχείο που πρέπει να επισημάνουμε είναι ότι η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών του δείγματος αγαπούν το παραμύθι και θέλγεται από αυτό. Εκείνο το οποίο ποικίλλει είναι το πόσο πολύ ή λίγο αγαπούν τα παιδιά το παραμύθι σήμερα.

Έτσι, μόνο δύο από τα 30 παιδιά του δείγματος απάντησαν ότι αγαπούν πολύ λίγο το παραμύθι και το ακούν ή το διαβάζουν σπάνια. Επίσης άλλα δύο παιδιά

δήλωσαν ότι ενώ τους αρέσουν πολύ τα παραμύθια, δεν μπορούν να τα χαρούν όσο θέλουν λόγω των αυξημένων σχολικών τους υποχρεώσεων. Τα υπόλοιπα παιδιά του δείγματος -26 από τα 30 παιδιά- όχι μόνο αγαπούν το παραμύθι, αλλά και το ακούν συχνά από τις μαμάδες ή τις γιαγιάδες τους. Επομένως, το βασικό συμπέρασμα είναι ότι τα παραμύθια συγκινούν ακόμη τα παιδιά σχολικής ηλικίας και συμβάλλουν στην ψυχαγωγία τους.

Το συμπέρασμα αυτό που προέκυψε από την ανάλυση των συνεντεύξεων των παιδιών, φαίνεται να συνάδει με αποτελέσματα σύγχρονων ερευνών. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι τα παραμύθια διαδραματίζουν ακόμα και σήμερα «κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινότητα των παιδιών», αφού 4 στα 10 ελληνόπουλα σήμερα ακούν ή διαβάζουν παραμύθια 3 ή 4 φορές την εβδομάδα (αναφορά στο Μπουλούτζα, 2007).

Ποιο είδος παραμυθιού έλκει όμως σήμερα τα παιδιά περισσότερο σήμερα, το λαϊκό ή το έντεχνο; Τα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυση των συνεντεύξεων έδειξαν ότι η συντριπτική πλειονότητα των παιδιών σήμερα προτιμά το σύγχρονο παραμύθι ή το κλασικό παραμύθι. Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι δε βρίσκεται στις προτιμήσεις των παιδιών του δείγματός μας, γεγονός που μας προκάλεσε μια κάποια έκπληξη, δεδομένου ότι το δείγμα του σχολείου που επισκεφθήκαμε είναι αμιγώς ελληνικό.

Σε αυτό το καθαρά ελληνικό δείγμα παιδιών, μόνο τρία από τα τριάντα παιδιά του δείγματος είχαν ξανακούσει το παραμύθι *Δεκοχτούρα* και μάλιστα κανένα δεν είχε ακούσει την παραλλαγή τη δική μας – τους είχαν διηγηθεί διαφορετικές παραλλαγές. Κανένα όμως παιδί δεν ανέφερε ως αγαπημένο ανάγνωσμα το ελληνικό λαϊκό παραμύθι. Η πλειονότητα προτιμά το κλασικό παραμύθι όπως η *Ραπουνζέλ*, ο *Παπουτσωμένος Γάτος* κλπ. Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι βρίσκεται στο περιθώριο σήμερα, ενώ το κλασικό εξακολουθεί να είναι πάντα αγαπημένο των παιδιών και μάλιστα με συντριπτική διαφορά.

Σε αυτό ακριβώς το συμπέρασμα κατέληξε και η πρόσφατη έρευνα που προαναφέραμε. Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω έρευνα κατέδειξε ότι τα παιδιά σήμερα ακούν ή διαβάζουν κλασικά παραμύθια σε ποσοστό 80,6%, ενώ τα πιο δημοφιλή παραμύθια του είδους αυτού είναι η *Κοκκινোসκουφίτσα* και η *Χιονάτη* (αναφορά στο Μπουλούτζα, 2007). Η δική μας έρευνα δεν επιβεβαίωσε το τελευταίο αυτό εύρημα, καθώς τα παραμύθια αυτά δεν αναφέρθηκαν σχεδόν καθόλου από τα παιδιά. Αντίθετα, στο δικό μας δείγμα παιδιών, τα πιο δημοφιλή κλασικά παραμύθια είναι

εκείνα που έχουν κυκλοφορήσει σε DVD με πρωταγωνίστρια την Μπάρμπι. (*Ραπουνζέλ, οι 12 Βασιλοπούλες* κλπ.), αλλά κανένα κλασικό παραμύθι δεν συγκεντρώνει την προτίμηση των παιδιών σε μεγάλα ποσοστά.

Ως προς το παραμύθι της *Δεκοχτούρας*, τώρα και την επίδραση που αυτό άσκησε στα παιδιά που το άκουσαν έχουμε να σημειώσουμε τα εξής. Από τα τριάντα παιδιά του δείγματος, τα 22 ανέφεραν ότι τους άρεσε, ενώ τα 8 ότι δεν τους άρεσε, επομένως φαίνεται ότι στη συντριπτική πλειονότητα του δείγματος άρεσε η *Δεκοχτούρα*. Άρα, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι το εν λόγω παραμύθι άρεσε στα παιδιά παρότι είχε σκηνές βίας. Κατά κάποιο τρόπο, έτσι έχουν τα πράγματα. Όμως αξίζει να διερευνήσουμε τις διάφορες συνιστώσες του.

Κατ' αρχήν, όντως η γενική αίσθηση που είχαν τα παιδιά από το παραμύθι ήταν θετική (86% του δείγματος) και ο λόγος ήταν ότι, από τη μια μεριά, ήταν συγκινητικό, προκαλώντας τους έτσι μια εναλλαγή συναισθημάτων από χαρά σε λύπη και το αντίστροφο, και από την άλλη ότι η ηρωίδα του ήταν στην ηλικία των παιδιών, οπότε διευκόλυνε τις ταυτίσεις. Πραγματικά, τα παιδιά έχουν ιδιαίτερη προτίμηση στα πολλά και έντονα συναισθήματα, διότι έτσι παραμένουν σε εγρήγορση και φυσικά τους αρέσουν πολύ τα παραμύθια που έχουν για βασικούς ήρωες μικρά παιδιά.

Όσον αφορά τώρα στο δείγμα των παιδιών που δήλωσε απερίφραστα ότι δεν τους άρεσε το παραμύθι, αυτό ανέρχεται στο 24% περίπου του συνολικού δείγματος (1 στα 4 παιδιά). Παρουσίασαν δε ομοιογένεια στις δηλώσεις τους σχετικά με τους λόγους που τους οδήγησαν σε αυτή την αρνητική αξιολόγηση: δεν τους άρεσε το παραμύθι γιατί είχε πολλή κακία και δεν το άντεχαν.

Επίσης, τα συναισθήματα που δημιουργήθηκαν στα παιδιά με την ακρόαση του παραμυθιού ήταν ως επί το πλείστον η λύπη και ο φόβος από τη μια μεριά και η χαρά και η ανακούφιση από την άλλη. Δεν υπήρξε ούτε ένα παιδί από τα τριάντα που να ανέφερε ότι ένιωσε μόνο λύπη ή μόνο χαρά. Όλα ένιωσαν μια γκάμα συναισθημάτων τα οποία είχαν διπολικό χαρακτήρα: χαρά- λύπη, φόβος- ανακούφιση, αγωνία – λύτρωση.

Η βία που υπάρχει στο παραμύθι είναι σωματική και συναισθηματική. Δεν παρατηρήθηκε βία σεξουαλικού χαρακτήρα. Και τα δύο αυτά είδη αναγνωρίζονται και επισημαίνονται από τα παιδιά στις συνεντεύξεις, χωρίς μια συγκεκριμένη σειρά. Κάποια παιδιά αναφέρουν πρώτα τη σωματική βία και μετά την ψυχολογική, και

κάποια άλλα το αντίστροφο. Πάντως, όλα τα παιδιά αναγνωρίζουν ως την πιο έκδηλη μορφή σωματικής βίας το ξύλο και ψυχολογικής τις φωνές της κυρίας.

Το ίδιο ομοιογενής ήταν και η εκδήλωση προτίμησης σε κάποια από τις δύο ηρωίδες του παραμυθιού. Το σύνολο των παιδιών του δείγματός μας δήλωσε κατά τη συνέντευξη ότι το πρόσωπο που τους άρεσε περισσότερο το παραμύθι ήταν το κοριτσάκι, ενώ το πρόσωπο που δεν τους άρεσε ήταν η κακιά γυναίκα. Εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι όλα τα παιδιά αναφέρθηκαν στην κυρία του παραμυθιού με τον κλισέ χαρακτηρισμό «κακιά γυναίκα».

Το σημείο όμως στο οποίο παρατηρήθηκαν οι περισσότερες διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις των παιδιών, ήταν η αιτιολόγηση της προτίμησης των παιδιών προς το κοριτσάκι. Η πλειονότητα του δείγματος των παιδιών, απέδωσε τη συμπάθεια προς το κοριτσάκι στο γεγονός ότι ήταν «καλό», «ήσυχο» και «υπομονετικό», ενώ όλα τα παιδιά θεώρησαν ως βασικό λόγο συμπάθειας το γεγονός ότι ήταν το θύμα της βίας της κυρίας του. Αντίθετα, εντελώς ομογενής ήταν η αιτιολόγηση της αντιπάθειάς τους προς το πρόσωπο της κακιάς γυναίκας: γιατί ήταν κακιά και χτυπούσε το κοριτσάκι.

Το τέλος του παραμυθιού άρεσε σε όλα σχεδόν τα παιδιά του δείγματός μας (20 από τα 30 παιδιά) καθώς είδαν σε αυτό τη λύτρωση της ηρωίδας και την αποφόρτιση των δικών τους συναισθημάτων. Τα υπόλοιπα δέκα παιδιά δήλωσαν ότι δεν τους άρεσε το τέλος γιατί το κοριτσάκι έχασε την ανθρώπινη μορφή της και ταυτόχρονα διαιωνίζει στους αιώνες το παράπονό της. Για το λόγο αυτό, έδωσαν ένα δικό τους τέλος με το κοριτσάκι να είναι χαρούμενο κι ευτυχισμένο.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παιδιά μπορεί σε κάποια σημεία της αφήγησης του παραμυθιού να αισθάνθηκαν αρνητικά συναισθήματα, αλλά αυτό δεν διήρκεσε πολύ και το βασικότερο δεν είχε ιδιαίτερα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ

4.1. Παρουσίαση/ Σχολιασμός των παιδικών σχεδίων

Τελειώνοντας την κάθε συνέντευξη, ζητήσαμε από το κάθε παιδί να ζωγραφίσει ό,τι ήθελε σχετικά με το παραμύθι που άκουσε.

Στην παρούσα ενότητα ασχολούμαστε με την μελέτη και το σχολιασμό των σχεδίων αυτών. Μελετώντας τα, κατανοήσαμε ότι υπάρχουν σε αυτά κοινά στοιχεία με βάση τα οποία μπορούσαμε να τα ομαδοποιήσουμε. Κατ' αυτό τον τρόπο, τα σχέδια των παιδιών διακρίθηκαν σε 5 ομάδες:

- (α) Απεικόνιση δεκοχτούρας
- (β) Απεικόνιση σκηνών βίας
- (γ) Απεικόνιση των δύο ηρώων
- (δ) Απεικόνιση του κοριτσιού
- (ε) Ουδέτερα σχέδια.

Ομάδα 1^η : Απεικόνιση της Δεκοχτούρας

Η ομάδα αυτή αποτελείται από 7 σχέδια. Στο σύνολό τους – εκτός από μία, είναι ζωγραφιές με πολύ χρώμα και ζωντάνια.

Ως προς τη θεματολογία τους απεικονίζονται τα εξής:

- α) Η μεταμόρφωση της μικρής ηρωίδας του παραμυθιού σε πουλί – 1 από τα 7 σχέδια (No 2)
- β) Το πουλί Δεκοχτούρα μόνο του να πετά ψηλά στον ουρανό ελεύθερο. – 4 από τις 7 ζωγραφιές. (No 1,3,4,6). Από αυτά τα σχέδια, μόνο ένα (No 3) απεικονίζει το πουλί χαρούμενο.
- γ) Την αντιπαράθεση «κοριτσιού» και «κακιάς γυναίκας» με αφορμή τον αριθμό των ψωμιών. – 2 από τις 9 ζωγραφιές. (No 5 & 7).

Από τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι στα περισσότερα σχέδια (4 από τα 7) βασική φιγούρα είναι αυτή του πουλιού που πετά ελεύθερα στον ουρανό. Το γεγονός αυτό υπονοεί το στοιχείο της λύτρωσης της ηρωίδας από τα βάσανά της και των ακροατών/ τριών του παραμυθιού από τη συναισθηματική πίεση στην οποία βρέθηκε έστω και για λίγο. Τα περισσότερα παιδιά επικεντρώνονται στο αίσιο τέλος.

Το ότι στην πλειονότητα των σχεδίων αυτών το πουλί που ζωγραφίζουν τα παιδιά δεν είναι χαρούμενο (3 από τα 4 σχέδια) δείχνει ότι το προαναφερθέν αίσιο τέλος δεν είναι τόσο αίσιο όσο επιθυμούν τα παιδιά. Ο λόγος γι αυτό είναι ότι ναι μεν το κοριτσάκι σώθηκε, αλλά χάνει για πάντα τόσο την ανθρώπινη μορφή του όσο και τη χαρά του, αφού συνεχίζει ανά τους αιώνες να φωνάζει παντού το δίκιο του.

Δεν παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση στα σχέδια αυτής της ομάδας και σε κανένα από αυτά δεν παρουσιάζονται σκηνές βίας.

Ως προς τα χαρακτηριστικά της σχεδίασης των παιδιών αυτής της ομάδας αξίζει να σημειώσουμε ότι δύο είναι τα κυρίαρχα στοιχεία. Το πρώτο είναι η διαφάνεια – μπορούμε και βλέπουμε τα πρόσωπα του παραμυθιού μέσα στο σπίτι σαν αυτό να ήταν διαφανές- και δείχνει τη διάθεση του παιδιού να κοινοποιήσει κάτι που είναι μυστικό (Malchiodi 2001- Μερεντιέ 1981- Τόμας & Σιλκ 1997). Το μυστικό της κακοποίησης του κοριτσιού από την κακιά γυναίκα δεν πρέπει να μείνει κρυφό και φανερώνεται με αυτό τον τρόπο: με τη θέαση όσων διαδραματίζονται μέσα στο σπίτι.

Το δεύτερο βασικό στοιχείο είναι η απεικόνιση της κακιάς κυρίας σε μεγαλύτερο μέγεθος, από ό,τι το κορίτσι. Η σχετική βιβλιογραφία (Malchiodi 2001- Μερεντιέ 1981- Τόμας & Σιλκ 1997) αναφέρει ότι το στοιχείο της απεικόνισης ενός προσώπου η αντικειμένου σε υπερβολικά μεγάλο μέγεθος δείχνει ότι ο παιδί θεωρεί το πρόσωπο αυτό ή πολύ σημαντικό ή πολύ τρομερό. Στην περίπτωσή μας πιστεύουμε ότι ισχύουν και τα δύο. Τα παιδιά θεωρούν την κακιά γυναίκα από τη μια μεριά σημαντική για την εξέλιξη της ιστορίας, από την άλλη ένα κακό πρόσωπο που φόβιζε τόσο το κοριτσάκι όσο και τα ίδια κατά την ακρόαση του παραμυθιού.

Ομάδα 2^η : Απεικόνιση σκηνών βίας

Η ομάδα αυτή αποτελείται από 9 σχέδια παιδιών. Βασικό κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ότι απεικόνιζαν διάφορες σκηνές βίας.

Πιο συγκεκριμένα παρατηρείται πολύ μεγάλη αλληλεπίδραση μεταξύ κοριτσιού και κυρίας. Σε 5 από τις 9 ζωγραφίες το κοριτσάκι φαίνεται να κακοποιείται από την κύρια σωματικά με ξύλο (No 3,4,9) και με σκληρή δουλειά (No 2,5). Στις υπόλοιπες ζωγραφίες η βία της κυρίας προς το κοριτσάκι είναι ψυχολογική καθώς σε κάποια η κυρία είναι υπερβολική κοντά στο κοριτσάκι και σε μεγαλύτερο μέγεθος (No 1,7,8) ενώ σε άλλες η βία είναι λεκτική (No 6).

Και στα σχέδια αυτής της ομάδας παρατηρείται τόσο το στοιχείο της διαφάνειας όσο και της σχεδίασης της κυρίας σε μεγάλο μέγεθος, με τις ίδιες ακριβώς λειτουργίες που αναφέραμε προηγουμένως.

Ομάδα 3^η : Απεικόνιση των δύο ηρωίδων

Η ομάδα αυτή περιέχει 6 σχέδια. Το κοινό στοιχείο τους είναι ότι απεικονίζονται μεν οι δυο ηρωίδες του παραμυθιού αλλά χωρίς να παρατηρείται κάποιου είδους σχέση μεταξύ τους. Παρατηρούμε μια απόσταση, που ίσως συμβολίζει τη διάσταση μεταξύ των δύο προσώπων.

Χαρακτηριστικό είναι ότι και η κακιά γυναίκα και το κοριτσάκι στην πλειονότητα των σχεδίων είναι ζωγραφισμένες με τον ίδιο τρόπο – χαμογελαστό πρόσωπο και όμορφα χρώματα. (No 1,3,4,5,6). Μόνο σε 1 από τα 6 σχέδια παρατηρείται κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των δύο προσώπων. Έτσι στο σχέδιο No 2 το κοριτσάκι είναι λυπημένο και η κακιά γυναίκα χαρούμενη. Προφανώς εδώ το παιδί προσέλαβε το παραμύθι ως ένα είδος παράστασης και τις βασικές ηρωίδες του ως ρόλους της. Έτσι, όταν τελείωσε το παραμύθι, το παιδί απεικονίζει τις δύο ηρωίδες χωρίς την κακιά η την καλοσύνη που είχαν στο παραμύθι. Μας θύμισε έντονα το στοιχείο της παρουσίασης των ηθοποιών στο τέλος μιας παράστασης. Η μία ηρωίδα δίπλα στην άλλη χωρίς καμία διαφορά μεταξύ τους.

Εξακολουθεί να υπάρχει η διαφάνεια σαν χαρακτηριστικό, ενώ η κυρία ζωγραφίζεται από τα παιδιά με μικρότερη διαφορά στο μέγεθος από ό,τι στα σχέδια της προηγούμενης ομάδας.

Ομάδα 4^η : Απεικονίσεις κοριτσιού

Σε αυτή την ομάδα ζωγραφιών περιλαμβάνονται 4 ζωγραφίες. Οι 2 από αυτές (No 2 & 4) είναι ασπρόμαυρες και οι υπόλοιπες 2 (No 1 & 3) έχουν γέμισμα χρώματος και μάλιστα πολύ χαρούμενο.

Κοινό χαρακτηριστικό των ζωγραφιών αυτών είναι ότι απεικονίζουν μια κεντρική φιγούρα, αυτή του κοριτσιού, χαρούμενη και γελαστή (3 από τα 4 σχέδια). Απουσιάζει κάθε ίχνος συναισθηματικά φορτισμένων σκηνών.

Πιθανόν εδώ τα παιδιά απεικονίζουν μόνο την ηρωίδα του παραμυθιού που θεωρούν κεντρική. Αυτή η ηρωίδα είναι το κοριτσάκι, αφού γύρω από τη δική της ζωή περιστρέφεται όλη η υπόθεση του παραμυθιού.

Ομάδα 5^η : Ουδέτερα σχέδια

Στη συγκεκριμένη ομάδα σχεδίων ανήκουν 4 επίσης σχέδια, γεμάτα χρώμα, κίνηση και φαντασία. Μόνο ένα από αυτά τα σχέδια είναι ασπρόμαυρο (No 3).

Στο σύνολό τους, η κυρίαρχη θεματολογία είναι η απεικόνιση ενός σπιτιού με διάφορους τρόπους- με χρώμα ή χωρίς, σε εξοχή ή σε μια απλή οριζόντια γραμμή που υποδηλώνει το έδαφος.

Γενικά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι πρόκειται για ουδέτερες ζωγραφιές οι οποίες απεικονίζουν κάποιες σχετικές με το παραμύθι που άκουσαν εικόνες. Τα παιδιά που ζωγράφισαν τις εικόνες αυτές ή επηρεάστηκαν τόσο πολύ από τη βία ώστε αρνήθηκαν να την απεικονίσουν είτε δεν επηρεάστηκαν καθόλου από τις σχετικές παραμυθικές σκηνές βίας και απλά ζωγράφισαν κάτι που απλά τους άρεσε, Βέβαια η ύπαρξη του ίδιου ακριβώς μοτίβου και στα τέσσερα σχέδια της ομάδας, μπορεί να υποδηλώνει κάτι (Malchiodi 2001), ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη μας ότι το σπίτι αποτελεί για το παιδί σύμβολο της οικογενειακής ζωής (Μερεντιέ 1981).

4.2. Συζήτηση/ Συμπεράσματα

Η μελέτη των σχεδίων των παιδιών που προηγήθηκε πιστεύουμε ότι προσφέρει πολλά στην παρούσα έρευνα διότι με τη βοήθειά της αποκτάμε μια ένδειξη των συναισθημάτων των παιδιών.

Το σύνολο των παιδικών σχεδίων ήταν 30, όσα και τα παιδιά του δείγματός μας. Από αυτά τα 30 σχέδια, μόνο τα 9 απεικόνιζαν έκδηλες σκηνές βίας- τη γυναίκα να χτυπά ή να σκοτώνει το κοριτσάκι. Η απεικόνιση της βίας αποτελεί σοβαρή ένδειξη για δύο πράγματα. Το πρώτο είναι ότι οι δημιουργοί αυτών των σχεδίων σίγουρα επηρεάστηκαν από τα βίαια παραμυθιακά στοιχεία με τα οποία ήρθαν σε επαφή κατά την ακρόαση του παραμυθιού «Η Δεκοχτούρα». Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι η επίδραση αυτή ενδέχεται να μην είναι σημαντική, αφού σύμφωνα με τους ειδικούς

(Malchiodi 2001) ένα παιδί που έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τη βία αδυνατεί να την απεικονίσει και μάλιστα με τόσες λεπτομέρειες.

Ένα δεύτερο σημείο στο οποίο πρέπει να σταθούμε είναι το γεγονός ότι ένας πολύ σημαντικός αριθμός παιδιών, επτά, διάλεξε να απεικονίσει στο σχέδιό του το πουλί Δεκοχτούρα. Το στοιχείο αυτό μπορεί να αποτελεί ένδειξη του στοιχείου της κάθαρσης, της λύτρωσης το οποίο σημαίνει την απαλλαγή του παιδιού από τα άσχημα συναισθήματα.

Επίσης 6 σχέδια απεικόνιζαν τις δύο ηρωίδες. Πρόκειται για απεικονίσεις από τις οποίες απουσιάζει κάθε είδους σχέση, κάθε είδους αλληλεπίδραση μεταξύ γυναίκας και κοριτσιού. Ίσως τα παιδιά θέλουν να δείξουν ότι δεν υπάρχει τίποτε κοινό ανάμεσα σε αυτά τα δύο πρόσωπα- καλό το ένα κακό το άλλο, μικρό παιδί το ένα, ενήλικος το άλλο. Ίσως με αυτό τον τρόπο προσπαθούν να προστατέψουν το κοριτσάκι από την επαφή με τη γυναίκα, από φόβο ότι κάθε επαφή μαζί της θα αποβεί μοιραία για το κοριτσάκι.

Τέλος, οι υπόλοιπες ζωγραφιές μοιράζονται ανάμεσα σε δύο κατηγορίες: 4 απεικονίζουν το κοριτσάκι ως κεντρική μορφή και 4 άλλες ένα σπίτι. Νομίζουμε ότι και στις δύο αυτές ομάδες σχεδίων τα παιδιά απεικόνισαν αυτό που τελικά καθιερώθηκε στη συνείδησή τους ως σημαντικό- το κοριτσάκι για την καλοσύνη του και το σπίτι ως χώρος άσκησης της βίας.

Το σημαντικό πάντως είναι ότι τα σχέδια των παιδιών δεν φανερώνουν κάποια αρνητική επίδραση από το παραμύθι. Αντίθετα, θα λέγαμε ότι με τη βοήθειά του προβληματίστηκαν και ο προβληματισμός αυτός αντικατοπτρίστηκε στα σχέδιά τους.

Γενικά συμπεράσματα

Στην παρούσα έρευνα εξετάστηκε τόσο το είδος της βίας που παρατηρείται στο λαϊκό παραμύθι, με έμφαση στο ελληνικό, μέσα από τη βιβλιογραφική μελέτη 550 λαϊκών παραμυθιών της πατρίδας μας, όσο και η επίδραση που άσκησε η βία που υπήρχε στο λαϊκό παραμύθι Η Δεκοχτούρα όταν το αφηγηθήκαμε σε παιδιά 7-8 χρόνων.

Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν βρέθηκε, από την ως τώρα μελέτη μας τουλάχιστον, μελέτη με παρόμοιο θέμα και με παρόμοιο μεθοδολογικό σχεδιασμό, γεγονός που αφενός μεν δίνει μια πρωτοτυπία στο παρόν πόνημα και αφετέρου δυσκολεύει λίγο τα πράγματα ως προς την σύγκριση των αποτελεσμάτων της παρούσης εργασίας με τα αντίστοιχα άλλων ερευνών. Υπάρχουν κάποιες παρόμοιες, από άποψη θεματικής, έρευνες στο διεθνή χώρο καθώς και κάποιες παλαιότερες αλλά και πρόσφατες έρευνες στον ελληνικό χώρο όσον αφορά στο λαϊκό παραμύθι γενικά, που θα μας βοηθήσουν αρκετά στην εξαγωγή ουσιωδών, πιστευόμε, συμπερασμάτων.

Από την πρώτη ερευνητική δράση- καταλογογράφηση 100 παραμυθιών που ενέχουν βία και ανάλυση 8 από αυτά- καταλήξαμε σε δύο βασικά συμπεράσματα:

(α) Στο λαϊκό παραμύθι υπάρχει βία, γεγονός που συμφωνεί με τα συμπεράσματα της σχετικής με το θέμα ερευνητικής βιβλιογραφίας (Tatar 1992, Refilwe et al.2007). Διαφοροποιείται, όμως σε σχέση με την πρώτη σχεδόν έρευνα για το ελληνικό λαϊκό παραμύθι του Dawkins (αναφορά στη Χατζητάκη-Κατωμένου 2002), όπου ο ερευνητής παρόλο που ασχολήθηκε με την ποσότητα, την ποιότητα και τη θεματολογία των ελληνικών λαϊκών παραμυθιών, εν τούτοις δεν έκανε καμία αναφορά για ύπαρξη βίας σε αυτά. Ο λόγος γι αυτό είναι ότι ίσως ο ερευνητικός του σκοπός δεν είχε σχέση με αυτή την παράμετρο του θέματος, καθώς η βία δεν μπορεί να εντάσσεται στη θεματολογία.

(β) Ως προς το είδος της βίας που παρατηρείται στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι βρήκαμε ότι αυτή είναι περισσότερο σωματική και ψυχολογική/ συναισθηματική βία, όπως ακριβώς έχει βρεθεί και από άλλες έρευνες (Μερακλής Μ, 2007, Γεργατσούλης Β., 2007, 2011). Αντίθετα, στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι λίγες είναι οι σκηνές σεξουαλικής βίας, παρότι το ερωτικό

στοιχείο υπάρχει έντονα σε αυτό (Καραμανώλη και συν.2006) σε αντίθεση με το διεθνές λαϊκό παραμύθι, όπου εκεί απαντάται περισσότερο (Κουτελάκη 2010- Tatar 1992- Refilwe et al., 2007).

Το δεύτερο μέρος της ερευνητικής μας διαδικασίας, η έρευνα στην τάξη, δηλαδή, ήταν περισσότερο αποκαλυπτικό από άποψη συμπερασμάτων. Το ερευνητικό αυτό μέρος αποτελούνταν από δύο τμήματα. Το πρώτο από αυτά ήταν οι συνεντεύξεις των παιδιών, που ακολούθησαν την ακρόαση του παραμυθιού «Η Δεκοχτούρα», οι οποίες αφού αναλύθηκαν με ποιοτικούς, κυρίως όρους, έδειξαν τα εξής:

(α) Τα παιδιά του σήμερα ενώ ακούν και διαβάζουν ακόμη παραμύθια, εν τούτοις δε φαίνεται να έχουν καμία σχεδόν επαφή με το ελληνικό λαϊκό παραμύθι. Το ενδιαφέρον τους έλκει το διεθνές λαϊκό παραμύθι ή αλλιώς το κλασσικό. Χαρακτηριστικό είναι ότι μόνο τα 3 από τα 30 παιδιά του δείγματός μας είχαν ακούσει ελληνικά λαϊκά παραμύθια, κι αυτά από τις γιαγιάδες τους πολύ παλιά. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με πρόσφατη έρευνα παιδιάτρων της Κω βασικό συμπέρασμα της οποίας ήταν, μεταξύ άλλων, ότι το λαϊκό παραμύθι κατέχει ακόμα και σήμερα, κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινότητα του παιδιού προσχολικής ηλικίας, αφού το 37.8% των παιδιών ακούει παραμύθια τουλάχιστον 3 φορές την εβδομάδα, αλλά αυτά τα παραμύθια είναι τα διεθνή λαϊκά παραμύθια, γνωστά σε μας ως κλασικά-προτιμώνται από το 80.6% του δείγματος της έρευνας, ενώ το υπόλοιπο του δείγματος προτιμά το σύγχρονο (αναφορά στην Μπουλούτζα 2007).

(β) Η βία μέσα στο λαϊκό παραμύθι της Δεκοχτούρας αναγνωρίστηκε από το σύνολο των παιδιών του δείγματός μας και αποδοκιμάστηκε εξ ολοκλήρου. Πιο πολύ και πιο εύκολα αναγνώρισαν τη σωματική βία και ακολούθως τη συναισθηματική βία. Σεξουαλική βία δεν υπήρχε στο παραμύθι μας. Επίσης, όλα τα παιδιά του δείγματος επικέντρωσαν την προσοχή τους στο ότι υπήρχε «πολύ ξύλο» στο παραμύθι και κανένα δεν το αποδέχθηκε- ήταν το μόνο στοιχείο που και τα 30 παιδιά του δείγματος δήλωσαν ότι θα το έβγαζαν από το παραμύθι. Ήταν η κοινή αλλαγή στο παραμύθι που αναφέρθηκε από όλα τα παιδιά.

(γ) Η βία του παραμυθιού προκάλεσε αρχικά έντονα αρνητικά συναισθήματα στα παιδιά, όπως φόβο ή λύπη, αλλά μόνο για λίγο και συγκεκριμένα για όσο διήρκεσε η αφήγηση του παραμυθιού. Όπως φάνηκε και από την ανάλυση των

ζωγραφιών τους, το δεύτερο κομμάτι του δεύτερου ερευνητικού τμήματος, επικράτησε στην ψυχή τους το αίσιο τέλος και το στοιχείο της κάθαρσης και της λύτρωσης, αλλά και η χαρά και η ομορφιά. Χαρακτηριστικό είναι ότι από τις 30 ζωγραφίες που παρήγαγαν τα παιδιά, οι 7 έδειχναν ένα πουλί να πετά ελεύθερο και λυπημένο, εστιάζοντας στη λύτρωση της ηρωίδας, οι 14 είναι χωρίς καμία αρνητική συναισθηματική φόρτιση- ουδέτερες με ζωντανά χρώματα, πουλιά, λουλούδια κλπ, ή δεν παρουσιάζουν καμία αλληλεπίδραση μεταξύ γυναίκας και κοριτσιού- και τέλος μόνο οι 9 παρουσιάζουν κάποια σκηνή βίας, συνήθως τη γυναίκα που χτυπά το κοριτσάκι. Το ίδιο το παραμύθι οδήγησε τους μικρούς ακροατές και τις μικρές ακροατρίες του στην κάθαρση και την αισιοδοξία, στη βεβαίωση ότι, στο τέλος, παρά τις όποιες δυσκολίες και τα βάσανα, όλα θα πάνε καλά. Γι αυτό και το αίσιο τέλος συνιστά ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά που υπάρχει σε κάθε ελληνικό λαϊκό παραμύθι (Αναγνωστόπουλος 1987β-Δελώνης 1990-Μερακλής 2007).

(δ) Οι σκηνές βίας που υπήρχαν στο παραμύθι της «Δεκοχτούρας» δεν απώθησε τα παιδιά. Αντίθετα άρεσε σε αυτά και μάλιστα σε πολύ υψηλό ποσοστό (86%). Οι λόγοι για την προτίμησή τους αυτή είναι δύο. Ο πρώτος είναι ότι ήταν «συγκινητικό» κι «έβγαζε πολλά συναισθήματα» και ο δεύτερος ότι ήταν καινούριο παραμύθι και δεν το είχαν ξανακούσει.

(ε) Το σύνολο των παιδιών του δείγματος της έρευνάς μας επέδειξαν υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης. Μπήκαν στη θέση του μικρού και αδύναμου κοριτσιού, ένιωσαν το δράμα και τα βάσανά του. Κατ' αυτό τον τρόπο, βίωσαν έντονα συναισθήματα- «ένιωσαν πράγματα», όπως είπαν τα ίδια στις συνεντεύξεις τους. Ως προς την ποιότητα των συναισθημάτων που ένιωσαν τα παιδιά αυτά ήταν «λύπη και φόβος» για τα βάσανα του κοριτσιού, αλλά και «χαρά και ανακούφιση» για τη λύτρωσή του. Αυτή το συναίσθημα της χαρμολύπης δηλώθηκε στις συνεντεύξεις και των 30 παιδιών του δείγματος.

(στ) Η φορά της ταύτισης του παιδιού με κάποια από τις ηρωίδες του παραμυθιού ήταν αναμενόμενη. Όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτως φύλου, ταυτίστηκαν θετικά με το μικρό κοριτσάκι και αρνητικά με την «κακιά γυναίκα», λόγω της καλοσύνης τους και της κακίας τους αντίστοιχα. Το γεγονός αυτό δεν νομίζουμε ότι μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο. Τα παιδιά μέσα από την επιλογή αυτή τοποθετήθηκαν, ασυνείδητα, στο πλαίσιο βασικών διπόλων της ηθικής, όπως καλό- κακό, δίκαιο-άδικο κλπ. Αποτέλεσμα αυτής

της τοποθέτησής τους ήταν να ταχθούν με το καλό και το δίκαιο, ερχόμενα έτσι σ' επαφή με τη θετική πτυχή του εαυτού τους, και απέρριψαν το κακό και το άδικο, απωθώντας την αρνητική. Κι αυτό τα βοήθησε να νιώσουν ικανοποίηση και ανακούφιση. Παράλληλα κατανόησαν μέσα από το παραμύθι τις προαναφερθείσες αφηρημένες έννοιες με ένα τρόπο ευχάριστο.

Πολύ σημαντικά συμπεράσματα εξήχθησαν όμως και από την μελέτη και ανάλυση των σχεδίων που τα παιδιά ζωγράρισαν με αφορμή το παραμύθι της «Δεκοχτούρας». Πιο συγκεκριμένα:

(α) Μόνο 9 από τα 30 σχέδια απεικόνιζαν σκηνές βίας του παραμυθιού, γεγονός που αποτελεί κάποια σημαντική ένδειξη ότι η επίδραση της βίας στον ψυχισμό των παιδιών του δείγματός μας δεν είναι σημαντική.

(β) Η πλειονότητα των σχεδίων επικεντρώθηκαν στο αίσιο τέλος του παραμυθιού- απεικόνιση του πουλιού-δεκοχτούρας- και στο πρόσωπο της καλής ηρωίδας του παραμυθιού- το μικρό κορίτσι. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν τη λειτουργία του αίσιου τέλους στο παραμύθι μας. Τα παιδιά μέσα από τη λύτρωση της ηρωίδας έφτασαν στην προσωπική τους κάθαρση και στην απελευθέρωσή τους από δυσάρεστα συναισθήματα. Στο τέλος η ηθική τάξη αποκαταστάθηκε και η καλή ηρωίδα γλίτωσε.

(γ) Βασικές σχεδιαστικές τεχνικές των παιδιών αποτέλεσαν η διαφάνεια και η σχεδίαση της κακής ηρωίδας του παραμυθιού σε μεγαλύτερο μέγεθος. Και τα δύο αυτά σχεδιαστικά στοιχεία δείχνουν ότι η σχέση του παιδιού με το χώρο και τα στοιχεία του διέπεται όχι τόσο από «μετρικές» απαιτήσεις όσο από «συναισθηματικές» (Μερεντιέ 1981- Τόμς & Σιλκ 1997), καθώς προσπαθούσαν να δημοσιοποιήσουν, κατά κάποιο τρόπο τη βία που είχε το παραμύθι, να την τονίσουν κι έτσι να την ξορκίσουν.

Κάνοντας, τέλος, μια γενική αποτίμηση των ως άνω συμπερασμάτων θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι το παραμύθι της «Δεκοχτούρας» ήταν ένα παραμύθι που μίλησε στις ψυχές των παιδιών που το άκουσαν. Μίλησε μέσα τους για φόβους και αγωνίες της πραγματικής ζωής, αλλά με ένα τρόπο συμβολικό και προστατευτικό για το παιδί, όπως κάθε λαϊκό παραμύθι (Αναγνωστόπουλος 1987β). Γι αυτό και δεν τα τρώμαξε υπερβολικά η κακία και η βία που συνάντησαν στο πλαίσιο του. Αντίθετα, μέσα από το συγκεκριμένο παραμύθι τα παιδιά είδαν τόσο την καλή όσο και την κακή πλευρά της ζωής, προβληματίστηκαν για αυτές και χάρηκαν όταν επικράτησε η πρώτη έναντι της δεύτερης. Επίσης, πιστεύουμε ότι τα παιδιά, μέσα από την υπόθεσή του

παραμυθιού της «Δεκοχτούρας» είδαν με «άλλο μάτι» και τη δική τους ζωή και τους γονείς τους, διαπιστώνοντας ίσως ότι μια ήρεμη οικογενειακή ζωή και με τους δύο γονείς δεν είναι πάντα κάτι δεδομένο.

Πάντως ένα είναι σίγουρο-το κάθε παιδί κράτησε από τη «Δεκοχτούρα» μόνο εκείνα τα στοιχεία που του ταίριαζαν και είχε ανάγκη τη δεδομένη στιγμή. Το στοιχείο αυτό έκανε την ακρόαση του συγκεκριμένου παραμυθιού μια πολύ προσωπική ιστορία και υπόθεση , όπως υποστήριζε και ο Bettelheim (1995).

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1.Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1987β). *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας. Ανιχνεύσεις*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 2.Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1997). *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 3.Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (Επιμ.) (2001) .*Ψέματα κι αλήθεια έτσι είν' τα παραμύθια*. Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού.
- 4.Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2007). «Διαθεματική Προσέγγιση της Μάθησης με αφορμή ένα λαϊκό Παραμύθι: «Ο Τεμπέλης και Ο Δράκος», στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούττρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*.
- 5.Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων για την Α' και Β' Δημοτικού *Το Δελφίνο* (2007), Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- 6.Ανδρουλάκη, Ε. (2011). *Η Παιδαγωγία της βίας και ο βιασμός των παιδιών μας*, Ανακτήθηκε στις 10/5/2011 από την ηλεκτρονική διεύθυνση <http://imk-agparaskeve.gr>.
- 7.Αυδίκος, Ε. (1994). *Το λαϊκό παραμύθι: Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- 8.Αυδίκος Ε. (επιμ.) (1996) *Από το παραμύθι στα κόμικς*, Οδυσσέας.
- 9.Αυδίκος, Ε.(2007), «Παραμύθι, αφηγηματική κοινότητα και ετερότητα», στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούττρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- 10.Βαλέτας, Γ.(1969). «Τρεις πρόδρομοι της Κυπριακής Λαογραφίας», στο *Πνευματική Κύπρος*, Φεβρουάριος- Μάρτιος, αρ.102.
- 11.Βάμβουκας, Μ. (1991). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, Αθήνα: Γρηγόρη.
- 12.Βάρβογλη, Λ. (2006). Ανακτήθηκε στις 6/2/2008 από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.specialeducation.gr>
- 13.Βασιλειάδου, Ε. (1988). «Το παιδί της προσχολικής ηλικίας και το παραμύθι». Στο Β Σεμινάριο του κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. *Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 14.Βενάρδου, Ε. (2011). *Η Χιονάτη στο Δικαστήριο*, Ελευθεροτυπία, Επτά, Κυριακή 20 Φεβρουαρίου, Ανάκτηση στις 30/3/2011 από την ιστοσελίδα <http://www.enet.gr>

- 15.Βενετούλιας, Γ. (2005) .*Παραμύθια της Κύθνου* ,Αθήνα: Εν πλω.
- 16.Βοσνιάδου, Σ. (2004). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, Αθήνα: Gutenberg
- 17.Bruner,J.(1997). «Πράξεις Νοήματος», στο *Ανθρώπινα Συστήματα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 18.Γεργατσούλης, Β.(2007). «Η αφομοιωτική δύναμη του λαϊκού παραμυθιού, ο μετασχηματισμός και η επανασταθεροποίησή του. Μια μελέτη βασισμένη σε υλικό επιτόπιας έρευνας» στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούτρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*, Γρηγόρης, σελ. 161-201.
- 19.Γεργατσούλης, Β.(2011). *Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι και οι σύγχρονες μεταμορφώσεις του*, Ανάκτηση στις 18/5/2011 από την ιστοσελίδα <http://www.scribd.com>
- 20.Γεώργας, Δ. (1999). *Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμ. Β΄, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 21.Γιάκου, Δ. (1991), *Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας, Από τον ΙΘ΄ αιώνα ως σήμερα*, Αθήνα: Παπαδήμα.
- 22.Γιωτάκος, Ο. (2004). *Σεξουαλική Επιθετικότητα και Παραφιλίες*, Αθήνα: Βήτα.
- 23.Γκιωνάκης, Ν.(2008), *Το παιδί ως αντικείμενο προστασίας ή υποκείμενο δικαιωμάτων*, στο Κοινωνία και Υγεία, τόμος VI.
- 24.Cohen L. & Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, μτφρ. Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου. Αθήνα: Έκφραση
- 25.Δαμιανός, Δ.Μ. (1995). «Η γυναίκα στο μαγικό παραμύθι». Στο Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. & Λιάπης, Κ. (Εκδ.), *Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 26.Δαραδήμου – Ράπτη, Β. (1987). *Ελληνική παιδική λογοτεχνία. Η πεζογραφία της δεκαετίας 1970-1980*. Αθήνα.
- 27.Δασκαλάκη Μ και Βούλγαρη Σ (2010). *Ταξίδι στη χώρα των παραμυθιών*, Ανάκτηση στις 25/07/2011 στο <http://www.myworld.gr>
- 28.Δελώνης, Α. (1986). *Ελληνική παιδική λογοτεχνία: 1825-1985 από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Ηράκλειτος.
- 29.Δελώνης, Α. (1991). *Βασικές γνώσεις για το παιδικό και νεανικό βιβλίο*. Αθήνα: Σύγχρονο σχολείο.
- 30.Δεμερτζής, Κ.Π. (1987). *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια, Παραμύθια της Σμύρνης*, Αθήνα: Πατάκης.
- 31.Διαρεμέ, Σ.Π.-Τσιάντης. Ι. (2004). *Σωματική Κακοποίηση του παιδιού*, Ανάκτηση στις 5/2/2011 από την ιστοσελίδα <http://www.specialeducation.gr>

32. Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας (2007). *Η Εξάλειψη της σωματικής τιμωρίας στα παιδιά*
33. Δόβελος, Ι. (2011). *Παιδική Κακοποίηση και άγχος*, Ανακτήθηκε στις 01/09/2011 από την ιστοσελίδα: <http://www.psychoterapia.gr>
34. Δουνδουλάκη- Ουσταμανωλάκη, Ε. (1988). *Κρητικά Παραμύθια*, Τόμ. Α', Αθήνα: Πατάκης.
35. Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Πρόληψης Σεξουαλικής Κακοποίησης (2008). *Πρόληψη Παιδικής Κακοποίησης: Οδηγός δράσης και τεκμηρίωσης*, Ανακτήθηκε στις 04/09/2011 από την ιστοσελίδα: <http://www.obrela.gr>
36. Ελληνική Παιδιατρική Εταιρεία (2011). *Παιδική κακοποίηση*, Ανάκτηση στις 29/8/2011 από την ιστοσελίδα <http://www.e-child.gr>
37. Ευθυμάκη, Μ. (2009), «Διδακτικές προσεγγίσεις στο ιστορικό μυθιστόρημα». *Επιστημονικό Βήμα*, τευχ. 10, Ιανουάριος.
38. Ζαν, Ζ (1996), *Η δύναμη του παραμυθιού*, μτφρ Τζαφεροπούλου Μ., Αθήνα: Καστανιώτης.
39. Ιωάννου, Γ. (1987). *Παραμύθια του λαού μας*. Αθήνα: Ερμής
40. Καΐλας, Μ. & Ξανθάκου, Γ. (1986). «Κουλτούρα και παραμύθι». *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, τεύχ. 1.
41. Καΐλας, Μ. & Ξανθάκου, Γ. (1989). *Απόψεις για το παραμύθι*. Αθήνα: Βιβλιαγάπη.
42. Καλλέργης, Λ. (1988). *Σκέψεις για τη φύση και το ρόλο της παιδικής λογοτεχνίας. Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί*. Αθήνα: Καστανιώτης.
43. Καμίλη, Α. (1989). *Βασικές αρχές και μέθοδοι στην κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω.
44. Κανατσούλη, Μ. (1996). *Παραδόσεις για το μάθημα «Εισαγωγή στην παιδική λογοτεχνία»*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.
45. Κανατσούλη, Μ. (1996b). «Το παιδί ως αναγνώστης ελληνικών λαϊκών παραμυθιών». *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, τεύχ. 11.
46. Κανατσούλη, Μ. (2008). *Ο ήρωας και η ηρωίδα με τα χίλια πρόσωπα: Νέες απόψεις για το φύλο στην παιδική λογοτεχνία*, Αθήνα.
47. Καπλάνογλου, Μ. (2002). *Παραμύθι και αφήγηση στην Ελλάδα, μια παλιά τέχνη σε μια νέα εποχή. Το παράδειγμα των αφηγητών από τα νησιά του Αιγαίου και από τις προσφυγικές κοινότητες των Μικρασιατών Ελλήνων*, Αθήνα: Πατάκης.

- 48.Καπλάνογλου, Μ. (1998). *Ελληνική Λαϊκή Παράδοση. Τα παραμύθια στα περιοδικά για παιδιά και νέους (1836-1922)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 49.Καπλάνογλου, Μ.(2007). «Λαϊκός Πολιτισμός και Διαφήμιση», στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούτρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*, Γρηγόρης.
- 50.Καραμανώλη, Β., Σακαλάκη, Μ. & Μπεχράκης, Θ. (2006). «Αναπαραστάσεις της ερωτικής σχέσης στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι», *Ψυχολογία* 13(1): 78-93
- 51.Καρπόζηλου, Μ. (1994).*Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 52.Καστανίδου, Σ.(2007). *Μια προσέγγιση της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών στην Ελλάδα*, Αθήνα
- 53.Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (1995).*Παιδική Λογοτεχνία, Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- 54.Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (1997). *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.
- 55.Καφαντάρης, Κ. (1988), *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Α', «Το Φιδόδεντρο», Αθήνα: Οδυσσεάς.
- 56.Καφαντάρης, Κ. (1988), *Ελληνικά Λαϊκά Παραμύθια*, Τόμ. Β', «Ο Φεγγαράς», Αθήνα: Οδυσσεάς.
- 57.Καφφές, Η.-Τριανταφύλλου, Θ. & Γιωτάκος, Ο. (2006). «Πρακτικός Οδηγός για Ειδικές Καταστάσεις», στο Ο. Γιωτάκος & Θ. Τριανταφύλλου (επιμ.). *Ψυχολογική Υποστήριξη Από το Τηλέφωνο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα:175-244.
- 58.Κόστιτς- Παχνόγλου (2010). Λήψη δώρου και μαγικά μέσα στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι, Ανάκτηση στις 02/09/2011 <http://www.eenc.congress.eu>
- 59.Κουκουλομάτης, Δ.Ι. (1993). *Λογοτεχνία και παιδαγωγική*. Αθήνα: Βιβλιογώνια.
- 60.Κουλάκογλου, Κ. (1988). «Γαύτιση και κοινωνικοποίηση στο παραμύθι». *Διαδρομές*, τεύχ.9.
- 61.Κουλάκογλου, Κ. (1998). «Η σημασία της βίας στα λαϊκά (παραδοσιακά) παραμύθια». *Διαδρομές*.
- 62.Κουλουμπή- Παπαπετροπούλου, Κ. (1988), «Ο Brunno Bettelheim για τα παραδοσιακά παραμύθια», *Διαδρομές*, τεύχ.9.
- 63.Κούντερα, Μ. (1988). *Η τέχνη του μυθιστορήματος*. Αθήνα: Εστία.
- 64.Κουράκης, Ν.Ε. (1991). «Περί Βίας: Μορφές, έννοιες, διακρίσεις κι έκταση της σύγχρονης βίας», στο Ν.Ε. Κουράκη, *Εγκληματολογικοί ορίζοντες*, Τόμ. Β':21-36.

- 65.Κουτελάκη, Ν.(2010). *Τα σκοτεινά παραμύθια του κ. Perrault*, Ανάκτηση στις 1/2/2011 από την ιστοσελίδα <http://eglima.wordpress.com>
- 66.Κυριαζή, Ν. (2005). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 67.Κωστοπούλου Μ.(2009) *Η θεραπευτική αξία των παραμυθιών* εφημερίδα τα Νέα, ένθετο Υγεία, 18-06-2009.
- 68.Λαμπρέλλη, Λ. (2005). «Λαϊκά παραμύθια – Μύηση στην αποδοχή της ζωής». *Διαδρομές*, τεύχ.17.
- 69.Λουκάτος, Δ. (1957). *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*. Αθήνα: Ζαχαρόπουλου.
- 70.Λουκάτος, Δ.Σ. (1988). Τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια. *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, τεύχ.3.
- 71.Λουκάτος, Δ. (1992).Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία, ΜΙΕΤ, Αθήνα
- 72.Μαδιανός, Μ (2006). Κοινοτική Ψυχιατρική και Κοινοτική Ψυχική Υγεία, Αθήνα: Καστανιώτης.
- 73.Μαλαφάντης, Κ. (1990). Το παραμύθι και η τεχνολογική εποχή μας. *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, τεύχ.5.
- 74.Μαλαφάντης Κ. (2006). *Το παραμύθι στην εκπαίδευση*, Αθήνα: Αφάιος.
75. Malchiodi, C. (2001), *Κατανοώντας τη ζωγραφική των παιδιών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 76.Mason, J.(1996). *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 77.Μάστορη, Β. (1991). «Το σύγχρονο παραμύθι την τελευταία 20ετία. Προοπτικές για τη δεκαετία του '90». Στο Δ. Σεμινάριο του «Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου». *Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- 78.Μέγας, Γ. (1990). *Ελληνικά Παραμύθια*, Σειρά Α', Αθήνα: Εστία.
- 79.Μερακλής, Μ.Γ. (1988). «Η αισθητική του παραμυθιού». *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, 3:20-32.
- 80.Μερακλής, Μ.Γ. (1988b). *Τι είναι λαϊκή λογοτεχνία*. Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- 81.Μερακλής, Μ. (1990). *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, Αθήνα: Καρδαμίτσης.
- 82.Μερακλής, Μ. (1992). *Λαϊκή Τέχνη, Ελληνική Λαογραφία*, Τόμ. Γ', Αθήνα: Οδυσσέας.

- 83.Μερακλής Μ. Γ. (1999). *Το λαϊκό παραμύθι*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- 84.Μερακλής, Γ.(2001). *Παιδαγωγικά της Λαογραφίας*, Ιωλκός, Αθήνα.
- 85.Μερακλής, Γ. (2007), «Έξοχη αφήγηση ή σκάνδαλο;» στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούτρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*, Γρηγόρης, σελ. 9-25.
- 86.Μερακλής, Μ.Γ (2010). *Το δώρο στο παραμύθι και την παράδοση*, Ανάκτηση στις 20/4/2011 από την ιστοσελίδα, <http://spoudasterion.pblogs.gr>.
- 87.Μερεντιέ, Φλ. (1981). *Το παιδικό σχέδιο*, Αθήνα: Υποδομή.
- 88.Μετοχιανάκης, Η. (1989), «Το παραμύθι και η παιδαγωγική του αξία», στο *Σχολείο και Ζωή*, Τεύχ.7-8-9.
- 89.Μιχαηλίδου – Παπαδάκη, Ε. (1999). «Σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών». Στο Νέστορος, Ι.Ν. (Εκ.), *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ.174-184.
- 90.Μπετελχάιμ, Μπ.(1995). *Η Γοητεία των παραμυθιών*. Αθήνα: Γλάρος.
- 91.Μπονίδης, Κ.Θ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- 92.Μπουλούτζα, Π, (2007), *Αναγκαία όλο το χρόνο τα παραμύθια*, Ανάρτηση στις 5/5/2001 από την ιστοσελίδα <http://news.kathimerini.gr>
- 93.Norton, D.E. (2007). *Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού. Εισαγωγή στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- 94.Παλέρμου, Β. (2006). *Ένας αόρατος και επικίνδυνος σύντροφος*, Ανάκτηση 06/09/2011 στο <http://psychognosia.blogspot.com>
- 95.Παπικού-Λάγου Α. (1993). *Η Μακεδονία στο μύθο και τα παραμύθια*. Αθήνα: Πλοηγός
- 96.Παπαλουκάς Φ. (1967) *.Ιστορίες σαν παραμύθι*. Αθήνα: Αστήρ
- 97.Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. (1998). *Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 98.Παπανούτσος, Ε.Π. (1980). *Το παραμύθι*. Αθήνα: Ίκαρος.
- 99.Παπαντωνάκης, Γ. (2007). «Το ελληνικό έντεχνο παραμύθι επιστημονικής φαντασίας» στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούτρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*, Γρηγόρης.

100. Παπαντωνάκης, Γ. (2011). *Λογοτεχνία και παιδική λογοτεχνία*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Ανακτήθηκε στις 25/11/2007 από την ηλεκτρονική διεύθυνση: www.pre.aegean/personel/papantonakis.
101. Παπάς, Αθ. (1995). *Διδασκαλία Γλώσσας και Κειμένων*, Αθήνα: Παπάς.
102. Παρασκευόπουλος (1985), *Εξελικτική Ψυχολογία*, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
103. Παρασκευόπουλος (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Αθήνα.
104. Παπαδόπουλος, Ν.Γ. (1983). «Η Επιθετική Συμπεριφορά των παιδιών: μορφές, αίτια, θεραπεία», στο *Σύγχρονα Θέματα*,
105. Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου, Λ. (1990). *Η παιδική λογοτεχνία στην εποχή μας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
106. Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου, Λ. (2002). *Το μικρόβιο της ευεξίας. Γράφοντας βιβλία για παιδιά*. Αθήνα: Πατάκης.
107. Πηγιάκη, Π. (2004). Εθνογραφία. Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική παιδαγωγική έρευνα. Αθήνα: Γρηγόρης.
108. Πρεκατέ & Γιωτάκος (2005). *Οδηγός Εκπαιδευτικών και Γονέων για την Ανίχνευση της Παιδικής Κακοποίησης*, εκδ. Βήτα.
109. Πρεκατέ, Β. (2011) . *Παιδική σεξουαλική καταπίεση από την ιστοσελίδα*, Ανάκτηση 03/09/2011 στο <http://www.obrela.gr>
110. Propp, V. (1988). *Μορφολογία του παραμυθιού*, Καρδαμίτσας, Αθήνα.
111. Προύσαλης, Δ.(2006). *Ανιχνεύοντας τα κρυμμένα μονοπάτια της ανθρώπινης ψυχής*, Λόγια Παιδαγωγών.
112. Προύσαλης Δ. (2009), «Λαϊκό παραμύθι και περιβάλλον: Όταν η τέχνη της Λογοτεχνίας, μπολιάζει την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», Εισήγηση στο 1ο Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο Τέχνης και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με θέμα *Η Τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον- Παιδαγωγικές/Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το Δάσος/Δένδρο και την Ανακύκλωση*. 29-31 Μαΐου.
113. Robert, M. (Εισαγ.) (1994). *Τα Παραμύθια των Αδελφών Γκριμ*, Μτφρ. Μ. Αγγελίδου, Τόμ. Α΄, Αθήνα: Άγρα.
114. Σακελαρίου, Χ. (1982). *Ιστορία της παιδικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Δίπτυχο.
115. Σακελλαρίου Χ (1984), *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Φιλιππότη, Αθήνα
116. Σακελλαρίου, Χ. (1992). «Εισαγωγικά στο μυθιστόρημα και το παιδικό μυθιστόρημα». *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, τεύχ. 7.

- 117.Σακελλαρίου, Χ. (1993). Εισαγωγικά στο μυθιστόρημα και το παιδικό μυθιστόρημα. *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, τεύχ.8.
- 118.Σακελλαρίου, Χ. (1995). *Το παραμύθι χτες και σήμερα. Η ψυχοπαιδαγωγική και κοινωνική λειτουργία του*. Αθήνα: Πατάκης.
- 119.Σακελλαρίου, Χ. (1998). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Δίπτυχο.
- 120.Σαρρής, Δ- Σταύρου, Λ. & Σταύρου, Π.Δ. (2007). «Παραμύθι, Θρύλος, μύθος και μαριονέτα: Ο ρόλος του στην εκπαίδευση παιδιών με προβλήματα μάθησης και συμβολοποίησης» στο Μαλαφάντης, Κ.Δ. & Κούτρας, Στ. (επιμ.) *Η Παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του Παραμυθιού*, Γρηγόρης, σελ. 221-251
- 121.Σαχίνης, Α. (1980). *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*. Αθήνα.
- 122.Σεργή Γ. (2004). *Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων*. Αθήνα: εν πλω
- 123.Σεργή Γ. (2006). *Λαϊκά παραμύθια των Επτανήσων*. Αθήνα: εν πλω
- 124.Σιδέρης Ι. (2000). Ίδρυμα για το παιδί και την οικογένεια. Σεξουαλική Κακοποίηση των παιδιών και παιδοφιλία στο Internet, Αθήνα 2000.
- 125.Σουλιώτης Μ. (Επιμ.) (1999). *Οχτώ παραμύθια της Φλώρινας*. Φλώρινα: Δημόσια Βιβλιοθήκη Φλώρινας
- 126.Σπινκ, Τ. (1990). *Τα παιδιά ως αναγνώστες*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 127.Σπύρου Σπύρος, Αντωνίου Λουκάς, Αγαθοκλέας Γαλατέα και Ψύλλου Μάρω (2007). *Οικογενειακή βία: Προσανατολισμός των βασικών προβλημάτων και Εισηγήσεις για πρόληψη του φαινομένου των μέσων πλαισίων και μέτρων πολιτικής*, Διακρατικό Ερευνητικό Πρόγραμμα μεταξύ της Κυριακής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Σλοβενίας, Νοέμβριος
- 128.Τόμας ΓΚ. & Σιλκ, Α.(1997). *Η Ψυχολογία του Παιδικού Σχεδίου*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 129.Τσιάντης, Γ. & Μανωλόπουλος, Σ. (1987). *Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής. Τόμος Ι*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 130.Τσιάντης Ι. (1991). «Σωματική κακοποίηση- παραμέληση και ψυχική υγεία» στο Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, Ε. (1991). *Κακοποίηση – παραμέληση παιδιών*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- 131.Τσιλιμένη, Τ. (2003). *Οι μικρές ιστορίες κατά την εικοσαετία 1970-1990. Γραμματολογική, παιδαγωγική και γλωσσική εξέταση*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- 132.Φίλιας, Β. (Επιμ.)(1996). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τι τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Αθήνα: Gutenberg.

133. Χατζηδημητρίου Σοφία (2011) *Ο Ρόλος των Παραμυθιών στη Παιδική Ψυχή*, Ανάκτηση στις 3/5/ 2011 από την ιστοσελίδα, <http://www.taltnqcare.gr>
134. Χατζητάκη- Καψωμένου (2002), *Το Νεοελληνικό Λαϊκό Παραμύθι*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
135. Χελμής, Σ. και Ματσαγγούρας, (2004) «Η Ηθική αγωγή: αναζητώντας τη σύγκλιση της αγωγής χαρακτήρα της γνωστικής-συναισθηματικής και της νευροφυσιολογικής κατεύθυνσης". Πρακτικά του Διεθνούς συνεδρίου με θέμα: *Ηθική και θρησκευτική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού*. Παιδαγωγικό τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης Παν/μίου Κρήτης, Ρέθυμνο 15 Νοεμ.2003.
136. Walker, L. (1989). *Η κακοποίηση της γυναίκας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
137. Wikipedia (2006). *Παραμύθι* Ανάκτηση στις 5/1/2011 από την ιστοσελίδα <http://el.wikipedia.org/wiki/παραμύθι>

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Agathonos- Georgopoulou, H. (1997). Child Maltreatment in Greece: a review of research, in *Child Abuse Review*, Vol. 6(4): 257-271.
2. Amaldo, C. (2001). *Child Abuse on the Internet. Ending the Silence*, N.Y. Berghahn Books.
3. Boundinot, D.(2005). “Violence and Fear in Folktales”, in *The Looking Glass: New Perspectives on Children’s Literature*,9(3).
4. Chomsky, C. (1972). “Stages in language development and reading exposure”, *Harvard Educational Review*, 42:1-33.
5. Coker, A.L.- Smith, P.H.- Bethea, L.- King, M.R. & McKeown, R.E. (2000). Physical Health Consequences of Physical and Psychological Intimate Medicine , Vol. 9:451-456.
6. Holsti, O.R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. Reading/ Mass.: Addison – Wesley Publishing Company.
7. Kaufman, G. (1991). The mysterious disappearance of Battered Woman in Family. Therapist’s Offices: Male Privilege colluding with male violence, in *Journal of Marital and Family Therapy*, 18(3):233-243.
8. Kempe, H.C. (1978). “The battered child syndrome”, *The Journal of the American Medical Association*, 181:105-112.
9. Krippendorff, K. (1980). *Content analysis – An introduction to its methodology*. Newbury Park: Sage Publications.
10. Maureen, N. (1993). *Violence in Children’s Literature Today*.
11. Mayring, P. (2000). *Qualitative content analysis*. Volume 1, No.2., Ανάκτηση στις 05/03/2011 στο www.qualitative-research.net/fqs/beirat/mayring-e.html
12. National Exchange Club Foundation for the Prevention of Child Abuse (2000). *Preventing child abuse and maltreatment*, in <http://www.preventivechildabuse.com>
13. Patterson, G.R., Debaryshe, B.O. & Ramsey, E. (1989). “A developmental prospective on antisocial behavior”, in *American Pscychologie* 44(2):329-335.
14. Philips, L.M., & Morris, S.P. (1996). “Longitudinal effects of early literacy concepts on reading achievement. A kindergarten intervention and five-year follow-up” in *Journal of Literacy Research*, 28:173-195.
15. Refilwe, M. Malimabe-Ramagoshi, Jacobus G.Maree, Daleen Alexander and Maisha M. Molepo (2007). “Child Abuse in Setswana folktales”, in *Early Child Development and Care*, 177(4), pp.433-448.

16. Smith, P. & Sgarzi, J.M. (2003). "Major problems facing victims of child abuse", in Sgarzi, J.M. & McDevitt, J. (Eds.), *Victimology – a study of crime victims and their roles*. New Jersey, Prentice Hall, pp.89-101.
17. Strauss N.A. (1994). *Beating the Devil out of Them: Corporal Punishment in America*, San Francisco.
18. Strickland, D. (1977). "Promoting language and concept development". In *Literature and Young Children*. Urbana III: National Council of Teachers of English.
19. Tatar, M. (1992). *Reading Fairy Tales*, in *Understanding Dreams*.
20. Tavara, L. (2006). "Sexual Violence", in *Best Practice and Research Clinical Obstetrics & Gynecology*, 1-14.
21. Wallace, H. (2002). *Family violence: legal, medical and social perspectives*, Boston: Allyn & Bacon.
22. Wells, G. (1986). *The Meaning Makers: Children learning language and using language to learn*. Portsmouth, N.H.: Heinemann Educational Books.
23. Whitehurst, G. J., Falco, F. I., Lonigan C. J., Fischel, J.E., Valdez-menchasa, Debaryshe B.D., Caulfield M. (1988). "Accelerating language development through picture book reading". *Developmental Psychology*, 24:552-559.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

(ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ)

Συνέντευξη 1^η

E: Καλημέρα Λ.... μου. Είσαι καλά;

Λ: Καλημέρα! Τι θα κάνουμε;

E: Δεν είπαμε θα σου διαβάσω ένα παραμύθι και θα το συζητήσουμε;

Λ: Ε. ναι ... Ποιο παραμύθι;

E: Λοιπόν... κάθισε εδώ να τα πούμε... Το παραμύθι λέγεται *Δεκοχτούρα*.

Λ: *Δεκοχτούρα*, χα χα! Τι περίεργο όνομα; Τι είναι;

E: Είναι ένα είδος πουλιού! Σου αρέσουν τα παραμύθια με πουλιά;

Λ: Ναι, ωραία είναι...αν και τα βαριέμαι λίγο.

E: Ποια παραμύθια προτιμάς δηλαδή;

Λ: Αυτά που έχουν πρίγκιπες και χορούς και βασιλιάδες και παλάτια.

E: Ποιο είναι δηλαδή το αγαπημένο σου παραμύθι;

Λ: Μου αρέσει ο *Παπουτσωμένος γάτος* και μου άρεσε κι ένα παραμύθι που μου έλεγε η γιαγιά μου για τα *τρία χρυσά παιδιά*, αλλά αυτό δεν το θυμάμαι. Θυμάμαι μόνο ότι λέει για ένα βασιλιά που παντρεύτηκε μια όμορφη κοπέλα κι έκανε τρία χρυσά παιδιά και τα χασε και τα τρία και μετά όμως τα ξαναβρήκε και έζησαν όλοι καλά.

E: Μμμμ, κατάλαβα! Άκουσε λοιπόν πως έχουν τα πράγματα στο σημερινό μας παραμύθι

[Ανάγνωση του παραμυθιού].

E: Λοιπόν Λ. σου άρεσε το παραμύθι;

Λ: Ναι, καλό ήταν.

E: Γιατί σου άρεσε;

Λ: Ε! να .... ήταν ωραία η ιστορία και δεν την είχα ξανακούσει.

E: Πως ένιωσες δηλ. που την άκουσες;

Λ: Ένιωσα χαρά...

E: Γιατί;

Λ: Γιατί το κοριτσάκι έγινε πουλί και σώθηκε.

E: Μάλιστα! Ποιο πρόσωπο σου άρεσε σ' αυτό το παραμύθι;

Λ: Μου άρεσε πολύ το κοριτσάκι.

E: Γιατί σου άρεσε αυτό το πρόσωπο;

Λ: Μμμ... Δεν ξέρω ακριβώς. Μου άρεσε όμως ... η μάλλον ξέρω, να.... μου άρεσε γιατί ήταν μικρό και απροστάτευτο και πέρασε πολλά βάσανα. Αλλά δε μου άρεσε που της φέρονταν έτσι η γυναίκα.

E: Τι θα έκανες δηλ. εσύ αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

Λ: Μμμ... νομίζω ότι θα το έλεγα στον πατέρα μου και τότε η γυναίκα θα σταμάτησε να με βασανίζει.

E: Από ότι φαίνεται δεν τη συμπαθείς πολύ τη γυναίκα του παραμυθιού έτσι;

Λ: Όχι, είναι κακιά και δεν μου άρεσε.

E: Τι εννοείς κακιά;

Λ: Να, δεν αγαπούσε το κοριτσάκι και το χτυπούσε και έτσι το έκανε να νιώθει φόβο συνέχεια. Δεν ήταν καλός άνθρωπος .

E: Τι θα έκανες δηλ. εσύ αν ήσουν στη θέση της γυναίκας;

Λ: Εγώ θα το αγαπούσα το κοριτσάκι και δεν θα χτυπούσα. Είναι κρίμα να φέρεσαι έτσι στον άλλο.

E: Αν μπορούσες να γράψεις εσύ το παραμύθι θα άλλαζες τίποτα;

Λ: Ναι και βέβαια. Θα έβγαζα έξω όλες αυτές τις άσχημες σκηνές: Θα ήταν καλή η γυναίκα. Θα αγαπούσε το κοριτσάκι και θα ήταν όλοι ευτυχισμένοι.

E: Δηλαδή δεν σου άρεσαν αυτές οι σκηνές;

Λ: Όχι, με φόβισαν. Ήταν πολύ άσχημες.

E: Σ' ευχαριστώ πολύ Λ.... Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 2^η

E: Καλημέρα Γ... κάθισε εδώ κοντά μου

Γ: Που εδώ;

E: Να. Ας καθίσουμε σ' αυτά τα μαξιλάρια να είμαστε αναπαυτικά. Σου αρέσουν τα παραμύθια;

Γ: Ναι αλλά πιο πολύ μ' αρέσουν τα Gormiti στην τηλεόραση

E: Γιατί σου αρέσουν;

Γ: Γιατί έχουν πολλές περιπέτειες και μεταμορφώνονται συνέχεια.

E: Μμμ: Μάλιστα. Για να δούμε αν θα σου αρέσει το ίδιο αυτό το παραμύθι που θα σου διαβάσω.

Γ: Πως το λένε;

E: *Δεκοχτούρα*

Γ: Δεν το 'χω ξανακούσει αυτό. Τι είναι; Αριθμητική θα κάνουμε;

E: Έχεις δίκιο! Έχει μια σχέση με τον αριθμό 18. Για άκουσε το!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν πως σου φάνηκε;

Γ: Ωραία ιστορία ήταν! Μου άρεσε αν και είχε πολύ λυπητερά πράγματα που δεν μου άρεσαν.

E: Τι εννοείς;

Γ: Να! Ήταν πολύ κακιά η κυρά του κοριτσιού και του έλεγε άσχημα πράγματα και το χτυπούσε. Κι εμένα αυτό με στεναχώρησε πάρα πολύ.

E: Δηλ. ήταν ένα παραμύθι που σ' έκανε να στενοχωρηθείς;

Γ: Ναι με στενοχώρησε αλλά όμως δεν ένιωσα μόνο λύπη. Ένιωσα και χαρά που το κοριτσάκι έγινε πουλί και σώθηκε.

E: Ποιο πρόσωπο του παραμυθιού σου άρεσε περισσότερο;

Γ: Φυσικά το κοριτσάκι που είναι καλό

E: Γι' αυτό σου άρεσε;

Γ: Ναι, και μετά τράβηξε πολλά από μια κακιά κυρία του.

E: Και πώς νομίζεις ότι νιώθει το κοριτσάκι;

Γ: Πολύ άσχημα και γι' αυτό θα θέλει σίγουρα να γλιτώσει από όλα αυτά.

E: Εσύ τι θα έκανες Γ...αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

Γ: Θα τη χτυπούσα και εγώ. Είναι χαζό που κάθεται το κορίτσι και τα ανέχεται όλα αυτά.

Ε: Μου φαίνεται ότι καλά θα είναι να προσέχει η γυναίκα. Δεν τη συμπαθείς καθόλου
ε;

Γ: Όχι βέβαια. Φέρεται πολύ άσχημα στο κορίτσι και τη χτυπά. Γιατί να μου αρέσει;
Εσένα σου αρέσει;

Ε: Όχι, ούτε και εμένα μου αρέσει. Έχεις δίκιο

Γ: Είδες;

Ε: Πιο πολύ τι δεν σου άρεσε στη γυναίκα;

Γ: Το ξύλο που έδινε στο κοριτσάκι είναι πολύ άσχημο και σίγουρα θα πονούσε.
Φοβήθηκα που το χτυπούσε τόσο άσχημα και την τραβούσε από τα μαλλιά.

Ε: Θα άλλαζες κάτι στο παραμύθι αν μπορούσες;

Γ: Θα έβγαζα το ξύλο. Δεν μου άρεσε καθόλου.

Ε: Μάλιστα! Σ' ευχαριστώ πάρα πολύ Γ. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου
ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 3^η

E: Καλημέρα Σπ..... μου. Πως είσαι;

Σπ: Καλά είμαι! Τι είναι αυτό;

E: Είναι μαγνητοφωνάκι για να γράφω όσα λέμε και να μην σε ξεχάσω ποτέ.

Σπ: Α! καλά!

E: Σπ. μου σου αρέσουν τα παραμύθια;

Σπ: Ναι!

E: Ποια παραμύθια δηλ. σου αρέσουν;

Σπ: Μου αρέσει *Ο Παπουτσωμένος Γάτος* και ο *Πινόκιο*.

E: Πολύ ωραία! Ας διαβάσουμε το δικό μας παραμύθι. Λέγεται Δεκοχτούρα.

Σπ: Δεν το 'χω ξανακούσει. Γιατί πράγμα μιλάει;

E: Θα δεις. Αρχίζουμε λοιπόν

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Αυτό ήταν. Πως σου φάνηκε;

Σπ: Καλό ήταν.

E: Τι σου άρεσε πιο πολύ;

Σπ: Μου άρεσε που είχε καλό τέλος .

E: Μόνο αυτό;

Σπ: Μου άρεσε και το κοριτσάκι που ήταν καλό.

E: Ήταν κάτι που δεν σου άρεσε;

Σπ: Ναι, δεν μου άρεσε καθόλου η κακιά ψυχή της γυναίκας.

E: Δηλαδή τι δεν σου άρεσε στη γυναίκα;

Σπ: Ε... δεν ξέρω. Δεν μου άρεσε όμως ο τρόπος της.

E: Γιατί; Είχε κάτι που σε πείραζε;

Σπ: Ναι, δεν μου άρεσε που χτυπούσε το κοριτσάκι. Ήταν λυπητερό! Είναι κακό να σηκώνεις χέρι στους άλλους λέει η μαμά μου γιατί πονούνε..

E: Πως ένιωσες όταν άκουσες αυτή την περιγραφή;

Σπ: Φοβήθηκα και στεναχωρήθηκα πιο πολύ που δεν μπορούσα να βοηθήσω το κοριτσάκι που δεν είχε κανένα να το βοηθήσει.

E: Θα μπορούσε να κάνει τίποτα το κοριτσάκι, τι πιστεύεις;

Σπ: Δεν ξέρω... Νομίζω ότι θα μπορούσε να φύγει μακριά, κάπου που δεν θα το βρισκε η κακιά γυναίκα.

E: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

Σπ: Δεν ξέρω....

Ε: Αν ήσουν στη θέση της γυναίκας;

Σπ: Δεν θα έκανα έτσι πιστεύω, δεν είμαι κακός.

Ε: Αν ξαναέγραφα το παραμύθι θα έκανες κάποια αλλαγή.

Σπ: Μάλλον ναι! Δεν θα θελα να' ναι έτσι.

Ε: Δηλαδή πως θα το έκανες;

Σπ: Μμμ... Καλή και ευγενική την κυρία και να' χει αγάπη.

Ε: Όμορφα θα ήταν πράγματι. Σου εύχομαι όταν μεγαλώσεις να γράφεις πολύ ωραία παραμύθια.

Σπ: Παρακαλώ. Αλλά όταν μεγαλώσω θα γίνω ηθοποιός

Ε: Μακάρι να πετύχεις. Πριν τελειώσουμε, όμως, θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 4^η

E: Καλημέρα Μ..... μου είσαι καλά;

M: Καλά είμαι, εσύ;

E: Κι εγώ καλά είμαι. Είσαι έτοιμη ν' ακούσεις το παραμύθι μου;

M: Ναι, μου αρέσει να μου διαβάζουν παραμύθια.

E: Αλήθεια; Ποια παραμύθια σου αρέσουν;

M: Αυτά που έχουν ωραία τοπία και ωραίους ανθρώπους.

E: Κάποια συγκεκριμένη;

M: Η αγαπημένη μου ήταν από παλιά *Η ωραία κοιμωμένη* γιατί ο πρίγκιπας ξύπνησε την Αυγούλα μ' ένα φιλί

E: Μμμ.. κατάλαβα. Ας χαλαρώσουμε λοιπόν ν' ακούσεις από μένα μια ιστορία.

M: Εντάξει; Πως τη λένε;

E: Ο τίτλος του παραμυθιού που θα σου αφηγηθώ είναι η *Δεκοχτούρα*

M: Δεν το 'χω ξανακούσει αυτό!

[Ανάγνωση ιστορίας]

E: Λοιπόν Μ. μου, σου άρεσε;

M: Αχ ναι ... ήταν πολύ συγκινητική ιστορία

E: Τι ένιωσες, δηλαδή;

M: Ε... δεν ξέρω πώς να το πω... Ένωσα ... μεγάλη συγκίνηση.

E: Καλά ... Ποιο πρόσωπο του παραμυθιού σε άρεσε περισσότερο;

M: Το κοριτσάκι μου άρεσε περισσότερο από όλα και χάρηκα πολύ που έγινε πουλί και γλύτωσε.

E: Γιατί σου άρεσε πιο πολύ αυτό το πρόσωπο;

M: Μου άρεσε γιατί ήταν τόσο καλό.

E: Ωραία! Και ποιο πρόσωπο δεν σου άρεσε;

M: Φυσικά η κακιά γυναίκα.

E: Γιατί; Τι ήταν εκείνο που δεν σου άρεσε;

M: Γιατί έδινε πολύ ξύλο στο κοριτσάκι. Και το μάλωνε συνέχεια και το παίδευε κιόλας με τόσες βαριές δουλειές που το έβαζε να κάνει.

E: Μμμ... και πως ένιωσες εσύ γι' αυτό;

M: Πολύ άσχημα. Φοβήθηκα ότι μπορούσε και να πεθάνει το κοριτσάκι τόσα που τραβούσε και στενοχωρήθηκα πολύ που θα ένιωθε κι αυτό φοβισμένο και μόνο. Θα ένιωθε απαίσια.

E: Τι λες θα μπορούσε να κάνει κάτι το κοριτσάκι;

M: Ε... – δεν ξέρω... ίσως να μπορούσε να το πει στον μπαμπά του ... αλλά μπορεί και να μη μπορούσε...

E: Εσύ τι θα έκανες στη θέση του;

M: Μμ... δεν ... .δεν .... ξέρω αλλά δεν θα' θελα να ήμουν στην θέση του.

E: Αν ξαναέγραφες το παραμύθι υπάρχει κάτι που θα άλλαζες;

M: Και βέβαια.... Το ξύλο και τη συμπεριφορά της γυναίκας.

E: Πως θα έκανες τη γυναίκα δηλαδή;

M: Θα την έκανα καλή και ευγενική και ... και δεν θα το χτυπούσε.

E: Μ... μου σ' ευχαριστώ πολύ! Μου άρεσε πολύ η συζήτηση μαζί σου! Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 5^η

E: Καλημέρα Ο... μου! Τι κάνεις;

O: Καλά ... αλλά νυστάζω!

E: Νυστάζεις; Πως και έτσι;

O: Με πόναγε ο λαιμός μου ... δεν κοιμήθηκα καλά.

E: Περραστικά σου. Θα μπορέσεις ν' ακούσεις το παραμύθι μας;

O: Ναι, μου αρέσουν τα παραμύθια!

E: Για ποιο λόγο;

O: Γιατί σε ταξιδεύουν σε άλλα μέρη.

E: ποια παραμύθια σου αρέσουν περισσότερο εσένα;

O: Αυτά που έχουν μυστήριο και περιπέτειες.

E: Έχεις κάποιο παραμύθι που να είναι το αγαπημένο σου;

O: Ναι, μου αρέσει πολύ η *Ραπουνζέλ*, Το δικό σου ποιο παραμύθι είναι;

E: Λέγεται *Η Δεκοχτούρα* το έχεις ξανακούσει;

O: Ναι .... Από τη μαμά μου ένα καλοκαίρι στο χωριό!

E: Ωραία! Θέλεις να το ακούσεις κι από μένα;

O: Ναι .... δεν με πειράζει.

E: Ωραία .... Ας αρχίσουμε!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Αυτό ήταν! Πως σου φάνηκε Ο.... μου; Σου άρεσε;

O: Καλό ήταν ... αλλά η μαμά μου, μου το έλεγε διαφορετικά!

E: Τι εννοείς;

O: Να ... το κοριτσάκι ήταν η νύφη της γυναίκας και δεν τη συμπαθούσε και ήθελε να τη χωρίσει από τον άνδρα της και γι' αυτό την τυραννούσε.

E: Πολύ ενδιαφέρον! Από ποιο χωριό είναι η μαμά σου;

O: Από την Άρτα της Ηπείρου.

E: Οπότε για πες μου! Σου άρεσε αυτός ο διαφορετικός τύπος του παραμυθιού;

O: Ωραίο ήταν! Αν και πιο πολύ μου άρεσε το παραμύθι της μαμάς μου.

E: Γιατί;

O: Γιατί είναι πιο λυπητερό να φέρεται έτσι μια γυναίκα στο μικρό παιδί παρά μια πεθερά που είναι τελείως ξένη σε μια μεγάλη κοπέλα.

E: Μάλιστα! Πολύ λογικό αυτό που είπες. Δεν μου λες τώρα, ποιο πρόσωπο του παραμυθιού σου άρεσε πιο πολύ;

O: Το κοριτσάκι μου άρεσε που ήταν φιλότιμο.
E: Και ποιο πρόσωπο δεν σου άρεσε;
O: Η γυναίκα δε μου άρεσε και αυτά που έκανε.
E: Δηλ. τι έκανε;
O: Το ξύλο που έδινε στο κοριτσάκι και που το τραβούσε από τα μαλλιά. Ήταν απαίσιο να το πονά έτσι.
E: Σε στενοχώρησε;
O: Ναι! ... πολύ στενοχωρήθηκα αλλά και φοβήθηκα από όλα αυτά.
E: Δηλαδή δεν θα ήθελες να υπάρχουν αυτά στο παραμύθι;
O: Όχι θα ήθελα όλα να ήταν όμορφα και η γυναίκα ν' αγαπά και να φροντίζει το μικρό παιδί. Έτσι είναι το φυσιολογικό... ούτε ξύλο... ούτε τίποτα. Μόνο αγάπη όπως στ' *Αρκουδάκια της Αγάπης*.
E: Τι νομίζεις ότι μπορούσε να κάνει το κορίτσι;
O: Ε... δεν ξέρω. .. δεν το'χα σκεφθεί ποτέ.
E: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;
O: Θα τη χτυπούσα και εγώ κι ας ήμουν μικρή... θα τα κατάφερνα.
E: Αν ήσουν στη θέση της γυναίκας;
O: Αυτό είναι εύκολο. Θα αγαπούσα το μικρό κορίτσι και δεν θα το έκαναν να λυπάται και να στενοχωριέται;
E: Μάλιστα! Είσαι πολύ ευγενικό κορίτσι! Μπράβο σου που νιώθεις τόσο όμορφα πράγματα. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 6^η

E: Καλημέρα Μ.. μου. Πως είσαι;

M: Καλά είμαι. Τι θα κάνουμε εδώ;

E: Δεν είπαμε χθες στην τάξη ότι θα σου αφηγηθώ ένα παραμύθι και θα συζητήσουμε μετά γι' αυτό.

M: Α.. ναι .. το είχα ξεχάσει.

E: Δεν πειράζει! Σε όλους μας συμβαίνει να ξεχνάμε. Λοιπόν έτοιμοι;

M: Έτοιμος. Σ' ακούω

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Αυτό ήταν το παραμύθι μας! Σου άρεσε;

M: Όχι! Δεν μου άρεσε καθόλου.

E: Θα' θελες να μου πεις γιατί δεν σου άρεσε;

M: Ε... δεν ξέρω... απλά δε μ' έκανε να νιώσω ωραία!

E: Δηλ. πως ένιωσες;

M: ... ένιωσα πολύ μεγάλη λύπη στην αρχή εκεί που η κακιά γυναίκα μάλωνε το κοριτσάκι και το χτυπούσε.

E: Μόνο λύπη ένιωσες ακούγοντας το παραμύθι;

M: Όχι ένιωσα και μεγάλο φόβο.

E: Φόβο για ποιο πράγμα;

M: Φόβο για το πόσο μεγάλη κακία έδειχνε η νοικοκυρά. Πως μπορούσε και φερόταν έτσι; Ήταν απαράδεκτο [υψωμένος τόνος φωνής].

E: Μόνο αυτά τα συναισθήματα ένιωσες;

M: Ένιωσα και λίγη χαρά μέσα μου

E: Πότε;

M: Όταν το κοριτσάκι έγινε πουλί και σώθηκε από τη γυναίκα... αλλά ... να... πουλί λυπήθηκα γιατί το κοριτσάκι παρόλο που έγινε πουλί εξακολουθούσε να είναι λυπημένο και να έχει παράπονο μέσα του. Και αυτό δε μου άρεσε.

E: Δηλαδή, θα ήθελες να αλλάξεις πράγματα στο παραμύθι αν μπορούσε να το ξαναγράψεις;

M: Αν μπορούσα θα το άλλαζα όλο.

E: Δηλαδή τι θα άλλαζες;

M: Πρώτα -πρώτα δεν θα πέθαινε η μαμά του κοριτσιού και έτσι δεν θα χρειαζόταν να παεί να δουλέψει, άρα δεν θα υπήρχε καθόλου η κακιά γυναίκα.

E: Το κοριτσάκι δηλ. σου άρεσε περισσότερο;

M: Εννοείται.

E: Γιατί σου άρεσε τόσο;

M: Γιατί είχε καλή ψυχή και πολλή υπομονή αν και με νευρίασε λίγο που ανεχόταν όλες τις κακίες της γυναίκας και δεν έκανε τίποτε να γλιτώσει. Μπορούσε να αντιδράσει.

E: Τι νομίζεις ότι θα μπορούσε να κάνει;

M: Θα μπορούσε να αντιδράσει πηγαίνοντας και λέγοντας όλα στον πατέρα της και λέγοντας έλα μια μέρα να παρακολουθήσεις αυτό που περνάω καθημερινά. Εγώ έτσι θα έκανα.

E: Μμμμ! Δεν είναι άσχημη ιδέα. Σ' ευχαριστώ πολύ M. μου για τη συζήτησή μας. Ήταν πολύ ενδιαφέρουσα. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 7^η

E: Καλή σου μέρα Κ. μου. Τι κάνεις;

K: Μια χαρά είμαι! Ωραία μαξιλάρια έφερες.

E: Χαίρομαι που σου άρεσαν. Σκέφθηκα ότι θα μας βοηθούσαν να απολαύσουμε περισσότερο το παραμύθι μας. Αλήθεια σου άρεσαν τα παραμύθια;

K: Ναι. Πολύ!

E: Τι είδους παραμύθια σου άρεσαν Κ... μου;

K: Μ' άρεσαν όλα σχεδόν τα παραμύθια, αλλά περισσότερο αυτά που είχαν καλοσύνη και αγάπη.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσαν αυτά τα παραμύθια ειδικά;

K: Επειδή με κάνουν και ονειρεύομαι κα ζω όμορφα πράγματα εκεί. Όλα είναι ήρεμα και καλά. Όπως στα *Αρκουδάκια της Αγάπης*.

E: Δεν έχεις άδικο Κ... μου. Για άκουσε λοιπόν και αυτό το παραμύθι να μου πεις τη γνώμη σου. Είσαι έτοιμη;

K: Ναι βέβαια, αρχίστε.

Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν Κ... μου; πως σου φάνηκε;

K: Δεν μου άρεσε καθόλου αυτό το παραμύθι, διότι είναι πολύ κακία!

E: Τι δεν σου άρεσε ακριβώς;

K: Αυτό που δεν μου άρεσε είναι ότι η γυναίκα έβαζε το παιδάκι να κάνει δουλειές και το χτυπούσε. Αισθάνθηκα πολύ άσχημα γιατί όλα αυτά ήταν βασανιστήρια για το μικρό κοριτσάκι.

E: Γιατί αισθάνθηκες τόσο άσχημα;

K: Να .. φοβήθηκα ότι θα μπορούσα ίσως να βρεθώ κι εγώ σ' αυτή τη θέση και δεν θα το άντεχα.

E: Τόσο πολύ φοβήθηκες;

K: Ναι πολύ.

E: Καλά! Υπήρχε κάτι που σου άρεσε σ' αυτό το παραμύθι;

K: Το μόνο που μου άρεσε ήταν το κοριτσάκι γιατί είχε υπομονή και εργατικότητα . Επίσης μου άρεσε που έγινε πουλί και γλύτωσε αλλά και πάλι λυπητερό είναι αφού εξακολουθούσε να είναι λυπημένο και παραπονεμένο.

E: Έχεις συμπαθήσει πολύ το κοριτσάκι ε;

K: Ναι είναι η μόνη ηρωίδα που μου άρεσε.

E: Πως σου φάνηκε ο τρόπος που αντιμετωπίζει τις δυσκολίες αυτή η ηρωίδα;

K: Δεν συμφωνώ με τον τρόπο της διότι δέχεται τα πάντα χωρίς να διαμαρτύρεται καθόλου.

E: Δηλαδή; Τι θα μπορούσε, να κάνει κατά τη γνώμη σου;

K: Θα μπορούσε να μιλήσει, να διαμαρτυρηθεί και μετά να σηκωθεί και να φύγει!

E: Εσύ δηλαδή αυτό θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

K: Ναι... δηλαδή... αν ήμουν εγώ στη θέση του κοριτσιού θα πήγαινα στο σπίτι των γονιών μου και ας περνούσα φτωχικά και χωρίς να τους έχω και τους δύο, ζώντας ζητιανεύοντας.

E: Κατάλαβα. Και αν ήσουν η γυναίκα του παραμυθιού;

K: Α! αυτό είναι εύκολο! Αν ήμουν στη θέση της γυναίκας θα έδινα πάρα πολύ αγάπη και μια ζεστή αγκαλιά.

E: Μάλιστα. Αν κατάλαβα καλά είναι πολλά πράγματα που δεν σου άρεσαν στο παραμύθι.

K: Ναι, είναι.

E: Και αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι τι θα άλλαζες;

K: Αν το ξανάγραφα θα έβαζα όλα όσο είπα και θα το έκανα πιο ζεστό και πιο ανθρώπινο

E: Σ' ευχαριστώ πολύ. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 8^η

E: Καλώς την! Τι κάνεις Χρ.;

Χρ: Καλά είμαι. Εσείς;

E: Κι εγώ καλά, σ' ευχαριστώ πολύ. Είσαι έτοιμη να ακούσεις το παραμύθι που είπαμε;

Χρ: Ναι είμαι

E: Μμμ...! Μου φαίνεται ότι σου αρέσουν πολύ τα παραμύθια ε;

Χρ: Ναι! Μου αρέσουν γιατί μπορώ να ονειρεύομαι

E: Πολύ ενδιαφέρον αυτό. Τι ονειρεύεσαι;

Χρ: Ονειρεύομαι ότι είμαι ένα από τα πρόσωπα του παραμυθιού, αλλά το καλό.

E: Α! Κατάλαβα! Είσαι έτοιμος για το παραμύθι μας;

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Πως σου φάνηκε;

Χρ: Καλό ήταν.

E: Δεν σε βλέπω όμως και πολύ ενθουσιασμένη.

Χρ: Όχι μου άρεσε αλήθεια.

E: Για πες μου, ας πούμε, ένα λόγο για τον οποίο σου άρεσε;

Χρ: Μου άρεσε γιατί μου έβγαλε πάρα πολλά συναισθήματα.

E: Δηλαδή τι συναισθήματα σου έβγαλε;

Χρ: Πολλά! Πρώτα -πρώτα μου άρεσε η υπομονή που είχε το κοριτσάκι και η προσευχή που έκανε στο Θεό. Αλλά με λύπησε πολύ η αχαριστία και η κακία της γυναίκας και με φόβισε ο τρόπος που μεταχειριζόταν για να τη χτυπάει. Α! και χάρηκα πολύ που στο τέλος έγινε το κοριτσάκι πουλί και γλίτωσε αλλά και πάλι στενοχωρήθηκα που το κοριτσάκι ακόμα και σαν παιδί συνέχισε να λέει παντού το παράπονο του.

E: Μάλιστα, κατάλαβα πολύ καλά τι λες. Για να σε ρωτήσω τώρα. Πως νομίζεις λοιπόν ότι νιώθει το κορίτσι.

Χρ: Νιώθει πολύ χάλια. Πολύ στενοχωρημένο.

E: Γιατί νομίζεις ότι νιώθει έτσι;

Χρ: Γιατί περνάει τόσα πολλά βάσανα. Γι' αυτό και εγώ νιώθω ότι το συμπαθώ πολύ.

E: Πως σου φαίνεται η συμπεριφορά του κοριτσιού;

Χρ: Καλή είναι αλλά δεν της κάνει καλό της κοπελίτσας.

E: Τι εννοείς μ' αυτό;

Χρ: Εννοώ ότι έτσι όπως δεν μιλάει για ό,τι της συμβαίνει η γυναίκα της κάνει συνέχεια άσχημα πράγματα και έτσι υποφέρει περισσότερο.

Ε: Τι νομίζεις δηλαδή ότι πρέπει να κάνει;

Χρ: Εεε... δεν ξέρω... αλλά κάτι πρέπει να κάνει εεε... θα μπορούσε ίσως να φύγει από εκεί και να πάει στο μπαμπά του ή να βρει μια δουλειά αλλού. – αφού ξέρει να κάνει τόσα πράγματα.

Ε: Εσύ δηλ. αυτό θα έκανες;

Χρ: Ναι! Θα έλεγα την αλήθεια στο μπαμπά μου και θα έφευγα από κει μέσα.

Ε: Μάλιστα! Πολύ ωραία. Αν σε ρωτούσα πιο πρόσωπο σου άρεσε περισσότερο στο παραμύθι τι θα μου απαντούσες;

Χρ: Το κοριτσάκι φυσικά;

Ε: Για ποιο λόγο σου άρεσε;

Χρ: Για την καλοσύνη και την εργατικότητα και την υπομονή του στις δυσκολίες.

Ε: Μάλιστα. Και τι δεν σου άρεσε στο παραμύθι.

Χρ: Δεν μου άρεσε η άσχημη συμπεριφορά της κακιάς γυναίκας.

Ε: Πολύ ωραία Χρ. Και μια τελευταία ερώτηση Χρ. Μου. Αν μπορούσες ν' αλλάξεις το παραμύθι τι θα άλλαζες;

Χρ: Την άσχημη συμπεριφορά της γυναίκας και το ξύλο. Δεν μου άρεσαν καθόλου αυτά μέσα στο παραμύθι.

Ε: Σ' ευχαριστώ πολύ Χρ. μου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 9^η

E: Καλημέρα Τ. μου; Είσαι καλά;

T: Πολύ καλά εσείς;

E: Κι εγώ είμαι καλά και ανυπομονώ να δω πως θα σου φανεί το παραμύθι μας.

T: Κι εγώ, γιατί μου άρεσαν πολύ τα παραμύθια, ιδίως αυτά που μιλάνε για μικρά παιδιά και ζώα, κυρίως γάτες.

E: Κι εμένα μου άρεσαν αυτά τα παραμύθια. Είσαι έτοιμη ν' αρχίσω;

T: Ναι, ναι.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν Τ. μου σου άρεσε το παραμύθι που άκουσες;

T: Ναι μου άρεσε γιατί ήταν μια ωραία ιστορία που δεν την είχα ξανακούσει.

E: Δηλ τι σου άρεσε πιο πολύ σ' αυτή την ιστορία.

T: Το ότι είχε για ήρωα ένα μικρό κοριτσάκι και ότι ήταν συγκινητική ιστορία.

E: Πως ένιωσες; Χάρηκες, στενοχωρήθηκες;

T: Να σου πω χάρηκα μόνο όταν το κοριτσάκι γλύτωσε, αλλά όλα τα υπόλοιπα ήταν πολύ στενάχωρα και φοβερά πράγματα ιδίως το ξύλο που έδινε η κακιά γυναίκα στο παιδάκι.

E: Αυτό σε στενοχώρησε ε;

T: Ναι πολύ και με φόβισε και λίγο γιατί ήταν άγριος ο τρόπος που τιμωρούσε η γυναίκα το παιδί.

E: Ποιο πρόσωπο σου άρεσε περισσότερο;

T: Και βέβαια το κοριτσάκι που ήταν υπομονετικό, ενώ η γυναίκα ήταν κακιά και δεν μου άρεσε καθόλου.

E: Τι θα έκανες εσύ αν ήσουν στη θέση της;

T: Μμμμ... ε..δεν ξέρω τι θα έκανα αλλά σίγουρα δεν θα έκανα έτσι. Δεν θα χτυπούσα ένα παιδί.

E: Και αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού; Τι θα έκανες;

T: Χρ! πάλι δεν ξέρω, ούτε είμαι σίγουρη για το τι θα έκανα... αλλά δεν θα καθόμουν έτσι να τρώω όλη μέρα ξύλο... Δεν ξέρω.. ίσως να πήγαινα στον μπαμπά μου.

E: Αν λοιπόν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

T: Ναι θα άλλαζα πολλά πράγματα.

E: Τι θα άλλαζες δηλ;

T: Να πρώτα -πρώτα θα άλλαζα τον χαρακτήρα της κακιάς γυναίκας και θα την έκανα καλή. Μετά θα άλλαζα και το τέλος. Θα έκανα το κοριτσάκι να ξεχάσει το θάνατο της μαμάς του. Και φυσικά θα έβγαζα το ξύλο από το παραμύθι... εεεε... αυτά.

E: Και γιατί θα τα έκανες όλα αυτά;

T: Γιατί έτσι το παραμύθι θα ήταν πιο ευχάριστο και δεν θα τρόμαζε τα παιδιά η κακιά γυναίκα.

E:Μμμ! Πολύ ωραία η απάντησή σου αυτή T... μου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 10^η

E: Καλή σου μέρα Μ..... μου. τι κάνεις;

M: Καλά

E: Χαίρομαι πολύ που θα ακούσεις το παραμύθι μου

M: .....

E: Είσαι έτοιμη;

M: (καταφατικό γένημο του κεφαλιού)

E: Ωραίαααα!!!! Πάμε λοιπόν

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Πως σου φάνηκε Μ... μου το παραμύθι;

M: Ωραίο ήταν.

E: Γιατί σου άρεσε;

M: Επειδή ήταν συγκινητικό.

E: Τι εννοείς συγκινητικό;

M: Εε! ... δεν ξέρω πώς να το πω...να, νιώθεις διάφορα πράγματα.

E: Τι ένιωσες εσύ ακριβώς;

M: Ένιωσα χαρά στην αρχή, μετά ένιωσα λύπη μεγάλη και στο τέλος ένιωσα και τα δύο μαζί.

E: Ωωω, πόσα πράγματα ένιωσες Μ. μου! Ας τα πάρουμε όμως με τη σειρά. Στην αρχή γιατί ένιωσες χαρά;

M: Επειδή το κοριτσάκι περιγράφεται με όμορφο τρόπο και σ'ένα όμορφο τοπίο.

E: Μετά;

M: Μετά, ένιωσα λύπη όταν άκουσα πως φερόταν αυτή η γυναίκα στο μικρό κορίτσι και πόσο ξύλο της έδωσε.

E: Και μετά, γιατί ένιωσες και λύπη και χαρά;

M: Γιατί χάρηκα που το κοριτσάκι ξέφυγε από τα χέρια της γυναίκας, αλλά συνέχισε να γυρνά παραπονεμένο και να φωνάζει το δικίο του.

E: Μάλιστα ... κατάλαβα. Ποιό πρόσωπο, λοιπόν σου άρεσε περισσότερο Μ... μου;

M: Το κοριτσάκι.

E: Γιατί σου άρεσε το κοριτσάκι;

M: Γιατί ήταν υπομονετικό.

E: Και τι είναι αυτό που δεν σου άρεσε;

M: Η κακιά νοικοκυρά.

E: Γιατί δεν σου άρεσε αυτή η γυναίκα;

M: Δε μου άρεσε γιατί κάνει τόσα άσχημα πράγματα στο κοριτσάκι.

E: Υπάρχει κάτι που θα μπορούσε να κάνει το κοριτσάκι για να γλιτώσει; Τι νομίζεις;

M: Μμμ... νομίζω ότι θα μπορούσε να φύγει.

E: Ναι βέβαια! Εσύ έτσι θα έκανες αν ήσουν στη θέση της;

M: Μμμ... ε... δεν ξέρω μάλλον.

E: Ωραία M. μου. Για πες μου τώρα, αν μπορούσες ν' αλλάξεις κάτι στο παραμύθι, τι θα ήταν αυτό;

M: Ναι ... θα ήθελα να ήταν πιο ευχάριστο.

E: Δηλ. τι ακριβώς θα' θελες ν' αλλάξεις;

M: Θα... θα ήθελα να μην είχε το παράπονο το πουλάκι και να λέει συνέχεια δεκαοχτώ, να μην την χτυπούσαν άδικα ... αυτά.

E: Πολύ ωραία M. μου. Σ' ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια σου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 11^η

E: Καλώς τον Κ.... τι κάνεις;

Κ: Καλά είμαι! Ήρθα για το παραμύθι που θα μου πεις.

E: Μμμ. Ανυπόμονο σε βλέπω... φαίνεται θα σου άρεσαν πολύ τα παραμύθια.

Κ: E! εντάξει... καλά είναι ... αλλά πιο πολύ μου αρέσει που δεν το έχω ξανακάνει αυτό ... γι' αυτό μ' αρέσει.

E: Ωραία ... ας μην καθυστερούμε λοιπόν... Έτοιμος;

Κ: Ναι... έτοιμος.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Πως σου φάνηκε Κ..... μου;

Κ: Μου άρεσε... ήταν ωραία ιστορία.

E: Ναι. Γιατί σου άρεσε όμως;

Κ: Εμ.. επειδή ... ήταν συγκινητική και επειδή είναι η πρώτη φορά που την ακούω.

E: Ωραία! Τι σου άρεσε περισσότερο στο παραμύθι μας;

Κ: Μου άρεσε πιο πολύ το κοριτσάκι και η ζωή του πριν πάει στη γυναίκα για υπηρέτρια.

E: Και γιατί σου άρεσε τόσο πολύ το κοριτσάκι;

Κ: Μου άρεσε επειδή το κοριτσάκι ήταν καλό και το λυπήθηκα που δεν περνούσε καλά. Ήταν αδύναμο όμως και δεν έκανε κάτι για να γλιτώσει.

E: Σαν τι θα μπορούσε δηλ. να κάνει; Τι νομίζεις;

Κ: E... δεν ξέρω... κάτι.

E: Εσύ τι θα έκανες στη θέση του κοριτσιού;

Κ: E! δεν ξέρω... δεν είμαι στη θέση του.

E: Μάλιστα, ωραία. Υπήρχε κάτι που δεν σου άρεσε στο παραμύθι μας;

Κ: Ναι.. δεν μου άρεσε η κακιά γυναίκα που βασάνιζε το κοριτσάκι ... και ότι της έριχνε ξύλο και την έβριζε. Όλα αυτά δεν μου άρεσαν.

E: Γιατί δεν σου άρεσαν όλα αυτά Κ.... μου;

Κ: Γιατί στενοχωριέμαι. Όπως δεν θα μου άρεσε εμένα να με χτυπάνε, γιατί πονάω έτσι θα πόναγε και το κοριτσάκι.

E: Μάλιστα! Δηλαδή Κ. μου αν μπορούσες ν' αλλάξεις το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

Κ: Ναι θα το άλλαζα για να μην έχει κακά πράγματα μέσα.

E: Ποια είναι αυτά τα κακά πράγματα;

K: Το ξύλο, τις βρισιές, τις φωνές. Όλα αυτά.

E: Γιατί, τα θεωρείς κακά αυτά;

K: Επειδή με φόβιζαν και σκέφτομαι ότι όλα αυτά κάνουν κακό στους άλλους. Γι' αυτό δεν τα θέλω.

E: Θα προτιμούσες κάτι άλλο στα παραμύθια σου;

K: Ναι θα ήθελα να έχουν τα παραμύθια μου πολύ φως και χαρά και να μιλάω για παιχνίδια και για περιπέτειες με ζωάκια.

E: Ναι ωραία θα ήταν Κ. μου. Σου εύχομαι να γράφεις πολλά τέτοια παραμύθια μια μέρα.

K: Δεν το 'χω σκεφθεί. Αλλά ευχαριστώ.

E: Παρακαλώ! Σ' ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια σου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 12^η

E: Καλημέρα Ν..... μου. Πως είσαι;

N: Καλά είμαι! Ωραία είναι εδώ. Βάλατε και μαξιλάρια.

E: Ε! πως έτσι θα σας αφήσουμε; Είμαστε εδώ για να μοιραστούμε ένα παραμύθι.
Εσένα σου άρεσαν τα παραμύθια.

N: Ναι μερικές φορές μου διαβάζει παραμύθια η μαμά μου.

E: Πολύ καλό αυτό. Ποιό σου αρέσει περισσότερο από όλα;

N: Μου αρέσει ένα παραμύθι που λέγεται *Πρασινοδρακούλης*.

E: Γιατί σου αρέσει αυτό το παραμύθι συγκεκριμένα;

N: Επειδή ο *Πρασινοδρακούλης* είναι μικρούλης και αστείος και μπλέκεται συνέχεια σε περιπέτειες.

E: Κατάλαβα! Έτοιμος να αρχίσουμε και το δικό μου παραμύθι, να μας πεις τη γνώμη σου;

N: Έτοιμος

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, σου άρεσε;

N: Ναι μου άρεσε. Βέβαια όχι σαν αυτά που μου διαβάζει η μαμά μου, αλλά μου άρεσε γιατί ήταν συγκινητικό παραμύθι.

E: Τι εννοεί, διαφορετικό από την μαμάς σου;

N: Η μαμά μου, μου διαβάζει πιο χαρούμενα παραμύθια. Το δικό σου είναι λυπητερό.

E: Τι είναι αυτό που σε λύπησε;

N: Η συμπεριφορά της γυναίκας προς το κοριτσάκι. Η γυναίκα ήταν πολύ κακιά. Έβαζε το κοριτσάκι κι έκανε όλες τις δουλειές και εκείνη καθόταν κι από πάνω την έλεγε και τεμπέλα.

E: Τι άλλα συναισθήματα ένιωσες;

N: Ένιωσα οργή για τον πατέρα που έβαλε το παιδί του να δουλεύει σ' αυτή για να το προσέχει, υποτίθεται.

E: Τίποτε άλλο;

N: Ένιωσα και χαρά εκεί που το μικρό κοριτσάκι έγινε πουλί και ξέφυγε από τα βάσανα.

E: Υπήρχε κάτι που σου άρεσε σ' αυτό το παραμύθι;

N: Μου άρεσε το κοριτσάκι που ήταν καλό. Ακόμα μου άρεσε η αρχή και το τέλος γιατί είχαν κάτι χαρούμενο.

E: Κάτι που δεν σου άρεσε;

N: Δεν μου άρεσε η γυναίκα.

E: Γιατί;

N: Γιατί σου είπα ήταν κακιά και φερόταν πολύ άσχημα και άδικα στο κοριτσάκι. Με κάνει και λυπάμαι.

E: Τι θα άλλαζε σ' αυτό το παραμύθι αν μπορούσες;

N: Θα το άλλαζα όλο – το κοριτσάκι θα είχε τη μαμά του. Ο πατέρας του θα το πρόσεχε, δεν θα είχε την κακιά γυναίκα και το κοριτσάκι θα ζούσε ευτυχισμένο με τους γονείς του όπως ζω και εγώ.

E: Σ' ευχαριστώ πολύ N... μου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 13^η

E: Καλημέρα, Σ.....μου. Είσαι καλά;

Σ: Καλημέρα! Θα διαβάσουμε παραμύθι;

E: Ναι. Έλα κάθισε εδώ να είμαστε κοντά....Μπράβο! Σου αρέσουν τα παραμύθια;

Σ: Και βέβαια μου αρέσουν.

E: Υπάρχουν κάποια συγκεκριμένα παραμύθια που σου αρέσουν ή δεν έχεις κάποια ιδιαίτερη προτίμηση;

Σ: Μμμ! Πιο πολύ μου αρέσουν τα παραμύθια με πρίγκιπες και πριγκίπισσες με ωραία μακριά φουστάνια και μαλλιά.

E: Ας πούμε ποιο από αυτά τα παραμύθια είναι το αγαπημένο σου;

Σ: Μου αρέσει η *Ραπουνζέλ*, η *Χιονάτη* και πολύ -πολύ μου αρέσει η *Ωραία Κοιμωμένη*. Αυτό το ξέρω όλο απέξω και το έχω και σε DVD.

E: Πολύ ωραία. Θέλεις να ακούσεις και αυτό το παραμύθι που έφερα εγώ;

Σ: Ναι!!! Έχει πριγκίπισσες;

Σ: Θα δεις.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, σου άρεσε;

Σ: Όχι! Καθόλου.

E: Για ποιο λόγο Δε σου άρεσε;

Σ: Γιατί δεν είχε πριγκίπισσες και γιατί ήταν λυπητερό. Με στενοχώρησε πολύ.

E: Τι ήταν αυτό που στενοχώρησε;

Σ: Με στενοχώρησε που το κοριτσάκι βασανιζόταν και με στενοχώρησε η κακιά γυναίκα.

E: Τι άλλο ένιωσες γι αυτό το πρόσωπο;

Σ: Ένιωσα και φόβο και μίσος.

E: Για ποιο λόγο;

Σ: Γιατί έπιασε το κοριτσάκι από τα μαλλιά και το χτυπούσε. Νόμισα ότι θα το σκότωνε. Ήταν απαίσια σαν κακιά μάγισσα.

E: Ναι, αλλά αφού έτυχε έτσι; Θα μπορούσε να κάνει κάτι το κοριτσάκι γι αυτή την κατάσταση;

Σ: Και βέβαια θα μπορούσε, αλλά μάλλον φοβόταν.

E: Τι θα μπορούσε, δηλαδή, να κάνει;

Σ: Θα μπορούσε να χτυπήσει και αυτή τη γυναίκα και να έφευγε.

Ε: Ναι, είναι και αυτή μια λύση. Εσύ τι θα έκανες στη θέση του;

Σ: Θα τη χτυπούσα κι εγώ κι έτσι θα με φοβόταν και δεν θα με βασάνιζε άλλο.

Ε: Μάλιστα! Δε μου λες τώρα Σ...μου, αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

Σ: Ναι. Θα έβγαζα από το παραμύθι το ξύλο. Αυτό με πείραξε περισσότερο.

Ε: Θα ήθελες να μου πεις κάποια άλλη σκέψη σου Σ...μου σχετικά με το παραμύθι που άκουσες;

Σ: Όχι, μόνο ότι Δε μου άρεσε.

Ε: Πολύ ωραία. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 14^η

E: Καλώς την! Τι κάνεις Ά...μου;

A: Μια χαρά! Πριν που κάναμε μάθημα με την κυρία πήρα σφραγίδα!

E: Μπράβο σου Ά...μου. Με τα παραμύθια πως τα πας; Σου αρέσουν;

A: Ναι, πολύ! Αλλά πρέπει να έχουν αστεία πράγματα ή έξυπνα ή να μιλάνε για κούκλες και παιδάκια.

E: Για πες μου ένα τέτοιο παραμύθι που σου αρέσει πολύ.

Α: Ο Πινόκιο είναι το αγαπημένο μου παραμύθι.

E: Ναι, είναι ένα ωραίο παραμύθι . Και μένα μου αρέσει. Εσένα γιατί σου αρέσει;

Α: Επειδή μου αρέσει η φατσούλα του Πινόκιο και είναι αστεία τα όσα παθαίνει...ά...και μου αρέσει επίσης που είναι λίγο χαζούλης.

E: Μάλιστα! Πολύ ωραία. Για να ακούσεις τώρα και το δικό μου το παραμύθι...Τι λες, είσαι έτοιμη;

A: Ναι!!!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Ά...μου πως σου φάνηκε;

A: Εεεε...δεν μου άρεσε και πολύ

E: Για ποιο λόγο δεν σου άρεσε;

A: Εεεε...δεν ξέρω... μάλλον... νομίζω ότι στενοχωρήθηκα όσο το άκουγα που το διάβαζες.

E: Τι είναι αυτό που σε στενοχώρησε;

Α: Η γυναίκα του παραμυθιού με έκανε να στενοχωρηθώ.

E: Γιατί σε στενοχώρησε;

Α: Μα, με όλα αυτά που έκανε στο κοριτσάκι...δεν αισθάνθηκα καλά.

E: Για βοήθησε με να καταλάβω καλύτερα τη σκέψη σου. Τι ήταν αυτό που σε πείραξε πιο πολύ.

Α: Η κακιά γυναίκα που έδινε ξύλο.

E: Μάλιστα, κατάλαβα. Υπήρχε κάποιο σημείο στο παραμύθι που σου άρεσε;

Α: Ναι...μόνο το τέλος μου άρεσε...που...γλίτωσε το κοριτσάκι.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσε αυτό το κομμάτι;

Α: Επειδή γλίτωσε το κοριτσάκι από τα βάσανα και ησύχασε από την κακία της γυναίκας.

E: Πως βλέπεις τη συμπεριφορά του κοριτσιού;

Α: Εεε...δεν ξέρω...απλά... να πιστεύω ότι καλά έκανε το κοριτσάκι που δεν της αντιμιλούσε, αλλά έκανε υπομονή γιατί θα έτρωγε περισσότερο ξύλο από τη γυναίκα και θα χειροτέρευε η κατάσταση.. Γι αυτό μου αρέσει πολύ ο χαρακτήρας του κοριτσιού.

Ε: Εσύ τι θα έκανες στη θέση του;

Α: Χμμ...δεν είμαι σίγουρη... αλλά νομίζω ότι θα έκανα και εγώ ό,τι έκανε και το κοριτσάκι.

Ε: Δηλαδή;

Α: Θα προσευχόμουν κι εγώ στο Θεό και θα με γλίτωνε.

Ε: Αλλά, αν ήσουν τώρα στη θέση της γυναίκας τι θα έκανες;

Α: Θα το φρόντιζα το κοριτσάκι και θα του μιλούσα καλύτερα.

Ε: Δηλαδή δεν σου άρεσε ο τρόπος συμπεριφοράς της γυναίκας ε;

Α: Όχι ήταν πολύ άσχημος, πολύ τρομακτικός

Ε: Αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι, θα άλλαζες κάτι;

Α: Ναι! Θα ήθελα να αλλάξω την κακιά κυρία και να την κάνω καλή:

Ε: Τίποτε άλλο:

Α: Όχι, μόνο αυτό, γιατί με φόβισε πολύ.

Ε: Εντάξει, Α... μου, τελειώσαμε. Σε ευχαριστώ πολύ για την όμορφη κουβεντούλα μας. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 15^η

E: Καλώς τον Δ.... Είσαι καλά Δ...μου;

Δ: Ναι... Γιατί καθόμαστε εδώ και δεν πάμε στην τάξη;

E: Για να είμαστε πιο ήσυχα και να καθόμαστε πιο αναπαυτικά.

Δ: Ά! Καλά.

E: Δεν σου αρέσει εδώ;

Δ: Όχι, ωραία είναι.

E: Ωραία, λοιπόν! Για να προχωρήσουμε.... Θα ακούσεις ένα παραμύθι και μετά θα το συζητήσουμε...ναι;

Δ: Εντάξει (με ταυτόχρονο γνέψιμο του κεφαλιού).

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Δ...μου, σου άρεσε το παραμύθι που μόλις άκουσες;

Δ: Ναι, μου άρεσε.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσε;

Δ: Γιατί με έκανε να συγκινηθώ και γιατί ήταν καινούριο παραμύθι. Δεν το έχω ξανακούσει.

E: Ενδιαφέρον! Τι σου άρεσε περισσότερο από το παραμύθι αυτό;

Δ: Ά! Πιο πολύ μου άρεσε ο ρόλος του κοριτσιού.

E: Γιατί; Είχε κάτι το ιδιαίτερο;

Δ: Ναι... μου άρεσε το κορίτσι γιατί δεν το επηρέασε το ότι είχε χάσει τη μαμά του και δεν έγινε κακομαθημένο, αλλά έγινε ευαίσθητο και φιλότιμο.

E: Μάλιστα! Για πες μου τώρα τι δε σου άρεσε καθόλου στο παραμύθι;

Δ: Δεν μου άρεσε καθόλου η κακιά γυναίκα, που έβριζε και χτυπούσε το κοριτσάκι. Ο τρόπος της ήταν απαίσιος.

E: Πως ένιωσες όταν άκουσες το παραμύθι;

Δ: Δεν ένιωσα καθόλου καλά.

E: Μπορείς να μου το εξηγήσεις λίγο περισσότερο αυτό;

Δ: Να...θύμωσα πάρα πολύ όταν η κακιά γυναίκα έβαζε το κοριτσάκι να κάνει τόσες δουλειές και εκείνη να κοιμάται. Μετά στενοχωρήθηκα πολύ και φοβήθηκα εκεί που η κακιά κυρία χτυπούσε το κοριτσάκι.

E: Γιατί λυπήθηκες και φοβήθηκες;

Δ: Επειδή σκέφθηκα πόσο θα πόνναγε το κοριτσάκι κι επειδή φοβήθηκα ότι έτσι που το χτυπούσε θα το σκότωνε.

E: Ένωσες κάτι άλλο;

Δ: Εεε...ναι... ένιωσα και χαρά όταν τα κοριτσάκι έγινε πουλί και έφυγε μακριά...αλλά στενοχωρήθηκα πάλι γιατί δεν είχε καλό τέλος, κι εμένα δεν μου αρέσουν τα παραμύθια χωρίς καλό τέλος.

E: Γιατί δεν είχε καλό τέλος, δεν σώθηκε το κοριτσάκι;

Δ: Ναι, σώθηκε το κοριτσάκι, αλλά δεν ήταν ποτέ πια χαρούμενο και ξέγνοιαστο...έμεινε για πάντα στεναχωρημένο και αυτό είναι πολύ κακό. Δεν μου άρεσε καθόλου.

E: Έχεις δίκιο σε αυτό, αλλά τι άλλο θα μπορούσε να κάνει το κοριτσάκι;

Δ: Δεν ξέρω...δεν...α! ίσως θα κατάφερνε κάτι αν μιλούσε κι αυτό άσχημα στην κυρία του.

E: Πως νομίζεις ότι θα τη βοηθούσε αυτό;

Δ: Έεε...δεν ξέρω...νομίζω...νομίζω ότι θα τη φοβόταν η κυρία και θα σταματούσε να της φέρεται άσχημα.

E: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

Δ: Εεε...δεν ξέρω, δεν έχω καμία ιδέα.

E: Αν ήσουν στη θέση της κυρίας τι θα έκανες;

Δ: Δεν θα μιλούσα ποτέ έτσι στο κοριτσάκι.

E: Έχεις πολλές ιδέες για το παραμύθι βλέπω Δ...μου. Γι αυτό θα σε ρωτήσω κάτι τελευταίο. Αν μπορούσες να γράψεις εσύ το παραμύθι από την αρχή, θα άλλαζες κάτι;

Δ: Ούου! Και βέβαια. Θα άλλαζα την κυρία. Θα την έκανα καλή και δεν θα είχε κακία μέσα της. Έτσι δεν θα χτυπούσε το κοριτσάκι κι αυτό δεν θα χρειαζόνταν να γίνει πουλί, αλλά θα έμενε κορίτσι, που θα μεγάλωνε και θα παντρευόταν και θα έκανε πολλά παιδιά.

E: Πολύ όμορφο τέλος στ' αλήθεια. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 16^η

E: Καλημέρα! Καλημέρα T...μου.

T: Καλημέρα.

E: Πως είσαι;

Tα: Καλά είμαι ...αλλά να ...νιώθω λίγο...δεν μπορώ να το εξηγήσω.

E: Είναι κάτι που σε κάνει να νιώθεις άσχημα;

Tα: Ναι ...να...φοβάμαι λίγο...ότι μπορεί να με ρωτήσεις κάτι και να μην το ξέρω και να μην μπορώ να απαντήσω.

E: Αυτό ήταν βρε T...μου; Άντε και με τρώμαξες. Μη φοβάσαι! Όπως είπαμε και στην τάξη δεν κάνουμε μάθημα εδώ,. Απλά θέλω να δω αν το παραμύθι που θα σου διαβάσω αρέσει στα παιδιά ή όχι. Αυτό είναι όλο εντάξει;

Tα: Ουφ, ευτυχώς. Εντάξει, είμαι έτοιμος. Έτσι κι έτσι μου αρέσουν πολύ τα παραμύθια.

E: Ναι; Πολύ χαίρομαι γι αυτό. Ποια παραμύθια σου αρέσουν περισσότερο;

Tα: Μμμ...μου αρέσουν πολύ αυτά που έχουν εξωγήινους και δράκους και μεγάλα ζώα που τα νικά ο καλός με το σπαθί του.

E: Για πες μου ένα παραμύθι που είναι το αγαπημένο σου;

Tα: Το αγαπημένο μου είναι ο *Χάρι Πότερ*. Το έχω δει και στο σινεμά και έχω και τα DVD.

E: Ωραία, ας διαβάσουμε και το δικό μας παραμύθι, τώρα, τι λες;

Tα: Εντάξει.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Πως σου φάνηκε T...μου; Σου άρεσε;

Tα: Ναι! Ωραίο ήταν, αν και ήταν λίγο βαρετό.

E: Τότε γιατί σου άρεσε;

Tα: Να, μου άρεσε επειδή ήταν διαφορετικό από όσα άλλα παραμύθια έχω ακούσει.

E: Μάλιστα, κατάλαβα! Πως ένιωσες, λοιπόν, όταν άκουσες αυτό το παραμύθι;

Tα: Και καλά και άσχημα.

E: Πότε ένιωσες καλά;

Tα: Καλά ένιωσα στην αρχή του παραμυθιού, όταν διάβασες για το που ζούσε το κοριτσάκι και το πόσο όμορφο και καλό ήταν...α!... και στο τέλος ένιωσα χαρά, ότν το κοριτσάκι γλίτωσε κι έγινε πουλί.

E: Και πότε ένιωσες άσχημα;

Tα: Όταν η γυναίκα χτύπησε πολύ το κοριτσάκι και το τραβούσε από τα μαλλιά!

E: Γιατί ένιωσες άσχημα σε αυτό το σημείο;

Tα; Γιατί ήταν ... σαν να το έβλεπα μπροστά μου...σαν να γινόταν τώρα και λυπήθηκα που δεν μπορούσα να βοηθήσω το κοριτσάκι. Ένιωσα πολύ λυπημένος και δεν θέλω να το ξανακούσω.

E: Μάλιστα! Αν δηλαδή έγραφες εσύ το παραμύθι από την αρχή, τι θα άλλαζες;

Tα: Όλα αυτά που σου είπα. Θα έβγαζα ό,τι δείχνει ξύλο και θα έβγαζα και τον πατέρα του κοριτσιού από το παραμύθι και την κακιά γυναίκα.

E: Γιατί θα έβγαζες από το παραμύθι αυτά τα πρόσωπα;

Tα: Γιατί δεν έκαναν καθόλου καλό στο κοριτσάκι. Ο πατέρας δεν έπρεπε να το στείλει για δουλειά...έπρεπε να το φροντίζει εκείνος. Γι αυτό καλύτερα να μην είχε πατέρα το κοριτσάκι. Και την κακιά γυναίκα θα την έκανα κακιά μάγισσα και θα ερχόταν ένας καλός βασιλιάς και θα την εξαφάνιζε μαγικά και θα έπαιρνε το κοριτσάκι κοντά του να κάνει παρέα στην κόρη του. Και όλοι θα ζούσαν καλά.

E: Πολύ όμορφο το παραμύθι σου! Σε ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σου και τη βοήθειά σου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 17^η

E: Γειά σου, Β...μου, τι κάνεις; Είσαι καλά;

B: Ναι...μου είπε η κυρία να έρθω . Είναι για το παραμύθι;

E: Ναι, Β...μου. Σου αρέσουν πολύ τα παραμύθια και είσαι ανυπομονείς τόσο;

B: Ναι! Η γιαγιά μου, όταν έμενε μαζί μας, όσο ήμουνα πιο μικρός, μου έλεγε συνέχεια παραμύθια.

E: Τι παραμύθια, δηλαδή, σου έλεγε;

B: Την *Κοκκινোসκουφίτσα*, τον *Παπουτσωμένο Γάτο* και διάφορα παραμύθια που λέγανε στο χωριό της Αλλά αυτά τα δύο μου αρέσουν περισσότερο από τα άλλα..

E: Ναι κι εγώ τα έχω ακούσει αυτά τα παραμύθια. Γιατί σου αρέσουν πιο πολύ αυτά;

B: Επειδή έχουν μαγικά και όλοι στο τέλος είναι χαρούμενοι κι ευτυχισμένοι.

E; Α! κατάλαβα. Ωραία...είσαι έτοιμος να ακούσεις τη *Δεκοχτούρα*;

B: Ποια; Χα, χα! Αστείο όνομα...έτοιμος είμαι.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, σου άρεσε;

B: Όχι, Δε μου άρεσε και πολύ.

E; Για ποιο λόγο δε σου άρεσε, Β... μου;

B: Επειδή είχε πολύ κακία μέσα του. Είχε αυτή την κακιά γυναίκα που βασάνιζε το κοριτσάκι.

E: Είχε κακία, λες ε;

B: Και βέβαια είχε! Δεν είδες εκεί που η γυναίκα χτυπούσε το κοριτσάκι και του τραβούσε τα μαλλιά, πόσο άγρια ήταν;

E: Και πως ένιωσες όταν το άκουσες αυτό το σημείο του παραμυθιού;

B: Πολύ τρομακτικό ήταν... σαν να ήμουν στο σινεμά ένιωσα...και δεν ξέρω...να ...φοβήθηκα κάποια στιγμή, γιατί ένιωσα ότι δεν μπορούσα να το σταματήσω όλο αυτό που γινόταν, αλλά ούτε και να φύγω. Δε μου άρεσε καθόλου...και φοβήθηκα ότι θα το σκότωνε το καημένο το κοριτσάκι. Κρίμα ήταν.

E: Πωπώ! Πόσα συναισθήματα ένιωσες Β...μου. Για να αλλάξουμε, όμως κλίμα και να σε ρωτήσω αν υπήρχε κάτι που σου άρεσε στο παραμύθι αυτό.

B: Μόνο το κοριτσάκι μου άρεσε από όλα αυτά.

E: Γιατί σου άρεσε αυτό, τι το ιδιαίτερο είχε;

B: Μου άρεσε γιατί ήταν ήρεμο και ευγενικό και παρόλα όσα τραβούσε δεν έβρισε ποτέ ή δεν χτύπησε κι αυτή την κυρία της ,ούτε έφυγε.

E: Βλέπω ότι σου άρεσε η στάση του κοριτσιού, ε;

B: Ναι, πιστεύω ότι δεν μπορούσε το κοριτσάκι να κάνει κάτι άλλο...κι εγώ το ίδιο θα έκανα.

E: Γιατί;

B: Επειδή είμαι μικρός και η γυναίκα ήταν μεγάλη και πιο δυνατή από εμένα

E: Αν μπορούσες να γράψεις εσύ το παραμύθι, θα άλλαζες κάτι;

B: Ναι. Θα έβαζα μια καλή κυρία, αντί για την κακιά. Γιατί, όλα αυτά η κακιά γυναίκα τα έκανε! Και μετά θα έβαζα κι ένα ωραίο τέλος.

E: Τι θα έβαζες δηλαδή ως τέλος;

B: Μμμ...εε...θα έκανα την καλή γυναίκα να αγαπήσει πολύ το κοριτσάκι και να το πάρει για κόρη της. Έτσι θα ήταν ευτυχισμένο και ήταν ακόμα άνθρωπος.

E: Πολύ ωραίες οι αλλαγές που θα έκανες στο παραμύθι Β...μου! Και η κουβεντούλα μας ήταν πολύ ευχάριστη. Σε ευχαριστώ πολύ. Πριν τελειώσουμε, όμως, θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 18^η

E: Καλημέρα Π...μου. Τι κάνεις;

Π: Καλημέρα!

E: Πως τα πας με τα παραμύθια;

Π: Καλά.

E: Σου αρέσουν;

Π: Ναι, πολύ.

E: Ποια παραμύθια σου αρέσουν πολύ- πολύ;

Π: Μου αρέσουν τα παραμύθια που έχουν μαγικά πράγματα και βασιλιάδες και γοργόνες.

E: Κατάλαβα! Ποιο είναι το αγαπημένο σου;

Π: Μου αρέσουν πολύ όλα τα παραμύθια με τη *Μπάρμπι*, που δείχνει η τηλεόραση.

E: Δηλαδή; Μήπως θυμάσαι κάποιον τίτλο;

Π: Οι *12 Βασιλοπούλες* και η *Ραπουνζέλ*.

E; Γιατί προτιμάς αυτά τα συγκεκριμένα παραμύθια;

Π: Γιατί έχουν πολλή μαγεία μέσα τους και σε ταξιδεύουν σε όμορφους τόπους.

E: Ωραία! Για να δούμε αν θα σου αρέσει και το δικό μου παραμύθι.

Π: Εντάξει...είμαι έτοιμη!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Αυτό ήταν το παραμύθι μου Π... μου, σου άρεσε;

Π: Ναι...καλή ήταν σαν ιστορία.

E: Αλλά; Είναι κάτι που δεν σου άρεσε;

Π: Δεν ξέρω...πώς να το πω... εε...δεν μοιάζει με τα άλλα παραμύθια που διαβάζουμε στο σπίτι.

E: Τι διαφορά έχει;

Π: Να... δεν έχει μαγικά, δεν έχει χρώματα και τραγούδια. Έχει μόνο κακία και λύπη...Να ...είναι... πώς να το πω... στενάχωρο παραμύθι.

E: Σε στενοχώρησε, δηλαδή, όταν το άκουσες;

Π: Ναι, στενοχωρήθηκα που η κακιά γυναίκα χτυπούσε το κοριτσάκι που είχε χάσει τη μαμά του... στενοχωρήθηκα τόσο πολύ που ήθελα να κλάψω από τη λύπη μου για το κοριτσάκι.

E: Σε καταλαβαίνω! Ποιο πρόσωπο του παραμυθιού σου άρεσε περισσότερο;

Π: Το κοριτσάκι μου άρεσε γιατί ανεχόταν την κακιά γυναίκα.

Ε: Για τη γυναίκα πως ένιωσες;

Π: Πολύ θυμό...έπρεπε να τρέπεται που φερόταν έτσι σε ένα μικρό κορίτσι...Δε μου άρεσε καθόλου ο τρόπος της.

Ε: Μου φαίνεται ότι το συμπαθείς πολύ το κοριτσάκι, έτσι;

Π: Ναι, το αγαπώ πολύ το κοριτσάκι...Όμως νομίζω ότι κάνει λάθος που συνεχίζει να μένει σε αυτό το σπίτι. Θα έπρεπε να σηκωθεί και να φύγει...Εγώ αυτό θα έκανα!

Ε: Μάλιστα! Αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι, θα άλλαζες κάτι;

Π: Ναι! Θα έβγαζα όλα τα κομμάτια που έχουν άσχημα πράγματα, όπως το ξύλο και τα άσχημα λόγια της κακιάς γυναίκας. Και μετά θα έβαζα ένα τζίνι να κάνει πλούσιο το κοριτσάκι για να μη χρειάζεται να μένει μακριά από το μπαμπά της. Έτσι, θα ζούσαν όλοι ευτυχισμένοι.

Ε: Όμορφο το παραμύθι όπως το έκανες, Π...μου. Σε ευχαριστώ πολύ για τη βοήθειά σου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 19^η

E: Καλημέρα, Β...μου. Πως είσαι;

B: Καλά είμαι, ευχαριστώ. Θα μου διαβάσετε παραμύθι;

E: Ναι! Σου αρέσουν τα παραμύθια;

B: Αμέ! Παλιά η μαμά μου διάβαζε κάθε μέρα και ήταν όλα ωραία και με έπαιρνε ο ύπνος ωραία.

E: Τώρα Δε σου διαβάζει η μαμά;

B: Ναι, μου διαβάζει και τώρα..., αλλά όχι τόσα πολλά, γιατί έχω μαθήματα τώρα και κοιμάμαι αργά.

E: Ποια παραμύθια σου αρέσουν περισσότερο;

B: Μου αρέσουν πολύ αυτά που έχουν ζωάκια που μιλάνε και έχουν πολλές περιπέτειες και κάνουν και καλές πράξεις.

E: Μάλιστα, κατάλαβα. Ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι από όλα αυτά;

B: Μου αρέσουν πολύ *Ο Λύκος και τα Εφτά Κατσικάκια* και *Τα Τρία Γουρουνάκια*.

E: Ωραία παραμύθια πράγματι! Και το δικό μου παραμύθι που θα ακούσεις τώρα μιλάει για το πώς δημιουργήθηκε η Δεκοχτούρα, ένα πουλί.

B: Ωραία!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν; Σου άρεσε αυτό το παραμύθι που άκουσες;

B: Ναι, ωραίο ήταν...αλλά δεν είχε ζωάκια.

E: Μόνο στο τέλος λίγο έ;

B: Ναι, αλλά δεν πειράζει. Ήταν καινούριο παραμύθι, δεν το έχω ξανακούσει και έτσι μου άρεσε.

E: Τι σου άρεσε, δηλαδή περισσότερο;

B: Το κοριτσάκι μου άρεσε που έγινε πουλί...μου αρέσουν τα πουλιά, είναι όμορφα. Αλήθεια, πως είναι η *Δεκοχτούρα*;

E: Είναι σαν μικρό περιστέρι με μια μαύρη ταινία γύρω από το λαιμό του.

B: Α! Ξέρω ποιο λέτε. Το έχω δει πολλές φορές στο πάρκο. Όμορφο είναι !

E: Υπάρχει κάτι άλλο που σου άρεσε;

B: Μου άρεσε επίσης που το κοριτσάκι ήταν καλό και όμορφο.

E: Μάλιστα. Υπάρχει κάτι τώρα που δεν σου άρεσε;

B: Ναι, όλα τα υπόλοιπα δεν μου άρεσαν.

E: Μπορείς να μου πεις πιο συγκεκριμένα τι δεν σου άρεσε;

B: Μμμμ! Να... δεν μου άρεσε η κακιά γυναίκα του παραμυθιού.

E: Τι Δε σου άρεσε σε αυτό το πρόσωπο;

B: Δεν μου άρεσε που δεν δέχθηκε το λάθος της και κατηγορεί το κοριτσάκι. Ακόμα Δε μου άρεσε που της ρίχνει ξύλο και τη βρίζει. Αυτό με λύπησε πολύ.

E: Μόνο λύπη ένιωσες με το παραμύθι;

B: Όχι, ένιωσα και θυμό... και θα θελα να πάρω ένα ξύλο και να ρίξω κι εγώ μερικές ξυλιές στην κυρία για να δει πως νιώθει το παιδάκι.

E: Εσύ νομίζεις ότι θα μπορούσε να κάνει κάτι το κοριτσάκι για να γλιτώσει;

B: Μα έκανε... αφού έγινε πουλί και σώθηκε

E: Ένωσες κάτι άλλο ακούγοντας αυτό το παραμύθι;

B: Ένωσα και χαρά που γλίτωσε το κοριτσάκι. Αλλά πιο πολύ λύπη ένιωσα παρά χαρά.

E; Αν, λοιπόν, μπορούσες να γράψεις το παραμύθι από την αρχή, θα άλλαζες κάτι;

B: Ναι... να μην ήταν η κακιά γυναίκα, αλλά άλλη καλή.

E: Πολύ ωραία, Β...μου. Σε ευχαριστώ πολύ για τη συζήτηση που είχαμε. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 20η

E: Καλημέρα X...μου. Τι κάνεις;

X: Μια χαρά είμαι. Εσύ τι κάνεις;

E: Κι εγώ καλά είμαι, σε ευχαριστώ που ρωτάς. Είμαστε έτοιμοι να διαβάσουμε και να ακούσουμε παραμύθι;

X: Ναι!!! Μου αρέσουν τα παραμύθια πολύ. Ποιο παραμύθι είναι;

E: Εσύ ποιο θα θελες να είναι;

X: Μμμ... δεν ξέρω...αλλά θα θελα να ναι...*Ο Τζακ και η Φασολιά!!!* Αυτό είναι το αγαπημένο μου. Το έχω και σε DVD και στα αγγλικά και το βλέπω συνέχεια!! Έχει πολύ πλάκα!!! (Φαίνεται ενθουσιασμένος).

E: Φαίνεσαι ενθουσιασμένος X.... Τι είναι αυτό που σου αρέσει τόσο πολύ σε αυτό το παραμύθι;

X: Μάλλον η χαζομάρα του Τζακ, και τα μαγικά κόλπα. Επίσης είναι αστείο...εκεί που ο γίγαντας κυνηγά τον Τζακ και τον βοηθά τα ποντικάκια του κάστρου και βάζουν τρικλοποδιά στον γίγαντα έχει πολύ πλάκα.

E: Πολύ ωραία X.... Είσαι έτοιμος να ακούσεις το παραμύθι μας;

X: Και βέβαια!!!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν X...μου, πως σου φάνηκε το παραμύθι;

X: Ωραίο ήταν και...λίγο ασυνήθιστο. Δεν το έχω ξανακούσει.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσε αυτό το παραμύθι;

X: Μου άρεσε γιατί μιλούσε για ένα καλό κοριτσάκι που ανεχόταν πολλά.

E: Αυτό είναι το στοιχείο που σου άρεσε στο κοριτσάκι του παραμυθιού;

X: Ναι, που είχε υπομονή στις δυσκολίες και ανεχόταν τα πάντα.

E: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

X: Εγώ δεν έχω υπομονή...μου το λέει και η μαμά μου συνέχεια. Δεν θα μπορούσα να κάτσω και να περνάω όλα αυτά που πέρναγε το κοριτσάκι. Θα σηκωνόμουν και θα φευγα.

E: Γιατί νομίζεις ότι το κοριτσάκι δεν έκανε το ίδιο;

X: Μα το ίδιο έκανε. Έγινε πουλί και έφυγε!

E: Μμμ...μάλλον έχεις δίκιο, αν και δεν το είχα σκεφθεί ποτέ έτσι. Για πες μου τώρα υπήρχε κάτι στο παραμύθι που δεν σου άρεσε;

X: Δεν μου άρεσε η κακιά γυναίκα που μιλούσε άσχημα στο κοριτσάκι και το χτυπούσε.

E: Πως ένιωσες όταν άκουγες αυτό το σημείο του παραμυθιού;

X: Και χαρά και λύπη, αλλά μάλλον περισσότερο λύπη.

E: Για ποιο πράγμα λυπήθηκες;

X: Λυπήθηκα για το κοριτσάκι που το χτυπούσε η κακιά κυρία του. Αλλά λυπήθηκα και για τον πατέρα του κοριτσιού, που τώρα δεν θα είχε πια παιδί.

E: Και πότε ένιωσες χαρά;

X: Όταν γλίτωσε το κοριτσάκι...και δεν πειράζει που έφυγε μακριά...αρκεί που γλίτωσε.

E: Πολύ σωστό αυτό X... μου. Για πες μου τώρα κάτι τελευταίο. Αν ξανάγραφες το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

X: Ναι, και βέβαια θα άλλαζα.

E: Τι θα ήταν αυτό που θα άλλαζες;

X: Θα άλλαζα τη συμπεριφορά της κακιάς γυναίκας και κυρίως το ξύλο και θα άλλαζα και το τέλος.

E: Τι θα έβαζες δηλαδή για τέλος;

X: Θα άφηνα το κοριτσάκι να γίνει πουλί, αλλά θα ήταν ένα χαρούμενο πουλί, που θα γύριζε εδώ κι εκεί και θα φώναζε ζήτω που γλίτωσε, και όχι συνέχεια εκείνο το παραπονιάρικο δεκαοχτώ

E: Πολύ ενδιαφέρον αυτό X... μου. Αλλά ξέρεις κάτι; Θα έπρεπε να αλλάξεις και τον τίτλο του παραμυθιού. Δεν θα μπορούσε το πουλάκι να λέγεται Δεκοχτούρα πια, Δε νομίζεις;

X: Μάλλον έχεις δίκιο! Δεν πειράζει όμως...θα λέγανε το πουλάκι Ζητούρα, χα, χα,χα!!! (πολλά γέλια και από τους δύο μας)

E: Χα, χα, χα!!! Ωραίο όνομα X...μου. Πολύ ωραίο. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 21^η

E: Καλώς τον Ο...! Καλημέρα.

O: Καλημέρα. Εδώ θα μου διαβάσεις το παραμύθι;

E: Ναι. Σου αρέσει ο χώρος όπως τον έφτιαξα;

E: Οου!!! Πολύ ωραία είναι!

E: Και τα παραμύθια; Σου αρέσουν τα παραμύθια;

O: Εεεε! Έτσι κι έτσι....Αν είναι καλό το παραμύθι.

E: Δηλαδή πως πρέπει να είναι ένα παραμύθι για να σου αρέσει;

O: Εεεε! Δεν ξέρω, δεν το έχω σκεφθεί ποτέ.

E: Μμμμ! Καλά. Ας πούμε, ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι;

O: Α! Είναι *Ο Γίγαντας και ο Πέτρος*

E: Γιατί σου αρέσει αυτό το παραμύθι συγκεκριμένα;

O: Μου αρέσει για την εξυπνάδα του Πέτρου, γιατί δείχνει ότι άμα ο άλλος είναι έξυπνος μπορεί να νικήσει τα πάντα....ακόμα και γίγαντες.

E: Μάλιστα, πολύ ωραία! Για να ακούσεις και το δικό μου παραμύθι τώρα να μου πεις τη γνώμη σου. Εντάξει; Έτοιμος;

O: Έτοιμος, σε ακούω!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, σου άρεσε Ο...μου;

O: Ναι, μου άρεσε

E: Τι σου άρεσε από αυτό το παραμύθι;

O: Κοίτα, σαν ιστορία ήταν λίγο βαρετή και λίγο άγρια.

E: Με συγχωρείς λίγο, να σε διακόψω. Τι εννοείς 'άγρια' θα μπορούσες να μου εξηγήσεις;

O: Να...είχε πολύ ξύλο και φωνές και κατάρες. Δεν μου αρέσουν αυτά τα παραμύθια.

E: Μάλιστα το κατάλαβα τώρα. Τότε όμως βρε Ο...μου γιατί μου είπες στην αρχή ότι σου άρεσε το παραμύθι;

O: Όχι, μου άρεσε γιατί με συγκίνησε πολύ το κοριτσάκι του παραμυθιού.

E: Τι ήταν αυτό που σε συγκίνησε περισσότερο σε αυτό το πρόσωπο;

O: Το ότι έκανε τόσο μεγάλη υπομονή στην κακιά κυρία.

E: Τι άλλο σου έκανε εντύπωση στο παραμύθι που άκουσες;

O: Το πόσο κακιά ήταν η κυρία...αλλά αυτό δεν μου άρεσε.

E: Για ποιο λόγο;

- Ο: Γιατί έκανε το κοριτσάκι να είναι πολύ λυπημένο με όλο αυτό το ξύλο που έτρωγε.
- Ε: Καταλαβαίνω. Πως ένιωσες εκείνη τη στιγμή που το άκουσες;
- Ο: Πάρα πολύ λυπημένος, τόσο πολύ που ήθελα να κλάψω...αλλά δεν κράτησε πολύ όλο αυτό και έτσι δεν έκλαψα.
- Ε: Ένιωσες κάτι άλλο Ο...μου;
- Ο: Ναι, φοβήθηκα κιόλας, εκεί που η κακιά γυναίκα τραβούσε το κοριτσάκι από τα μαλλιά.
- Ε: Γιατί σε φόβισε αυτό το σημείο, Ο...;
- Ο: Φοβήθηκα ότι έτσι που το χτυπούσε, θα πέθαινε το κακόμοιρο το κοριτσάκι, αλλά ευτυχώς δεν έγινε έτσι. Πρόλαβε και το γλίτωσε ο Θεός το κοριτσάκι και το ελευθέρωσε.
- Ε: Ναι, Ο... μου έχεις δίκιο. Για σκέψου, λίγο τώρα κάτι άλλο. Αν έγραφες το παραμύθι τώρα από την αρχή, θα άλλαζες κάτι;
- Ο: Ναι, θα άλλαζα. Θα έβγαζα το σημείο που περιγράφει το πώς χτυπούσε η γυναίκα το κοριτσάκι. Αυτό μόνο.
- Ε: Εντάξει Ο...μου τελειώσαμε. Σ' ευχαριστώ πολύ για τη βοήθειά σου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 22^η

E: Καλή σου μέρα A..... Πως είσαι σήμερα;

A: Καλά, εσύ;

E: Πολύ καλά και έτοιμη να σου αφηγηθώ ένα πολύ όμορφο παραμύθι.

A: Πως το λένε το παραμύθι;

E: *Δεκοχτούρα*. Το ξέρεις;

A: Όχι, δεν το έχω ξανακούσει!

E: Έχεις ακούσει πολλά παραμύθια ως τώρα A.... μου;

A: Ναι, αμέ! Μου διαβάζει κάθε μέρα παραμύθια η μαμά μου και η γιαγιά μου.

E: Μπράβο Α...μου. Αυτή είναι μια πολύ καλή συνήθεια. Για πες μου ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι;

A: Παλιά μου άρεσε ο Πινόκιο και οι περιπέτειές του. Το ζητούσα κάθε βράδυ.

E: Τώρα άλλαξες, δηλαδή, προτίμηση;

A: Ναι, τώρα που μεγάλωσα μου αρέσουν πιο πολύ οι εξωγήινοι και τα *Gormiti* και ο *Ben-ten*.

E: A!!! Κατάλαβα. Γιατί σου αρέσουν αυτά τα παραμύθια, A...;

A: Γιατί έχουν δράση και περιπέτεια και μιλάνε για το διάστημα.

E: Μάλιστα, πολύ ωραία! Θέλεις να ακούσεις το παραμύθι μας τώρα;

A: Εντάξει.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Πως σου φάνηκε A...;

A: Δε μου άρεσε και πολύ.

E: Τι εννοείς με αυτό;

A: Εεε...να ...από όλο το παραμύθι μόνο το κοριτσάκι μου άρεσε.

E; Γιατί σου άρεσε αυτό το πρόσωπο;

A: Επειδή ήταν ήσυχο και καλό.

E: Υπήρχε κάτι που δεν σου άρεσε στο παραμύθι;

A: Μμμ...δεν μου άρεσαν δύο πράγματα.

E: Ποια είναι αυτά;

A: Δεν μου άρεσε που το κοριτσάκι έχασε τη μητέρα του και δεν μου άρεσε και ο τρόπος της γυναίκας προς το κοριτσάκι.

E: Γιατί δεν σου άρεσαν αυτά τα πράγματα;

A: Γιατί αν δεν είχε πεθάνει η μαμά του κοριτσιού, αυτό δεν θα χρειάζονταν να δουλέψει στη γυναίκα και δεν θα τραβούσε τόσα βάσανα!

E: Γιατί δεν αντιδρούσε το κοριτσάκι, πιστεύεις;

A: Ίσως δεν μπορούσε, αν και θα μπορούσε νομίζω να προσπαθήσει τουλάχιστον να μιλήσει στη γυναίκα και να της πει ότι δεν αντέχει άλλο.

E: Πως αισθάνθηκες, όσιο άκουγες το παραμύθι, A..... μου;

A: Και καλά και άσχημα!

E: Πότε αισθάνθηκες καλά, ας πούμε;

A: Καλά αισθάνθηκα όταν το κοριτσάκι έγινε πουλί, γιατί χάρηκα που γλίτωσε από τα βάσανά του.

E: Και άσχημα πότε αισθάνθηκες;

A: Όταν η κακιά γυναίκα χτυπούσε το κοριτσάκι. Αν μπορούσα θα την έκανα να πεθάνει εκείνη τη στιγμή για να λευτερωθεί το παιδάκι.

E: Δηλαδή, αν ξανάγραφες το παραμύθι, θα έκανες αλλαγές;

A: Αυτό που είπα θα άλλαζα. Θα έβαζα τη γυναίκα να πέθαινε ξαφνικά εκείνη την ώρα που ετοιμαζόταν να χτυπήσει το κοριτσάκι. Έτσι, το κοριτσάκι θα γλίτωνε και θα της έμεναν και τα λεφτά της κυρίας και θα ζούσε ευτυχισμένο.

E: Σε ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σου A...μου. Χάρηκα πολύ που το μοιραστήκαμε όλο αυτό. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 23^η

E: Καλημέρα, Σ....Τι κάνεις;

Σ: Καλά είμαι, εσύ είσαι καλά;

E: Κι εγώ καλά είμαι, αγόρι μου, σε ευχαριστώ πολύ. Έλα κάθισε. Λοιπόν, Σ...μου, σου αρέσουν τα παραμύθια;

Σ: Μμμμ...παλιά μου άρεσαν πολύ, τώρα όχι και τόσο.

E: Γιατί δεν σου αρέσουν πια;

Σ: Εεεε...να μεγάλωσα πια. Τα παραμύθια είναι για μικρά παιδιά.

E: Να σου πω την αλήθεια, εμένα μου αρέσουν ακόμα, γιατί με κάνουν και νιώθω ακόμη παιδί. Για να δούμε όμως, θα σου αρέσει το παραμύθι που έφερα να διαβάσουμε;

Σ: Εντάξει, για να δούμε!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, για πες μου τη γνώμη σου, Σ.....μου, σου άρεσε το παραμύθι τελικά;

Σ: Όχι!

E: Για ποιο λόγο Σ....μου;

Σ: Γιατί στενοχωρήθηκα που βασανιζόταν το κοριτσάκι

E: Και δεν σου άρεσε αυτό ε;

Σ: Όχι, βέβαια! Ήταν τόσο άσχημα όταν άκουγα τον τρόπο που η κακιά γυναίκα φερόταν στο κοριτσάκι, πως το έβριζε και πως το χτυπούσε. Απαίσιο ήταν.

E: Δηλαδή, η κακιά γυναίκα ήταν που σε στενοχώρησε;

Σ: Ναι, πάρα πολύ μάλιστα! Με φόβισαν πολύ οι σκηνές που τη χτυπούσε.

E: Υπάρχει κάτι που σου άρεσε σε αυτό το παραμύθι;

Σ: Τίποτε...εκτός μόνο από τα κοριτσάκι.

E: Τι ήταν αυτό που σου άρεσε περισσότερο στο κοριτσάκι;

Σ: Το ότι ήταν μικρό κι έκανε υπομονή στην κακιά γυναίκα.

E: Συμφωνείς με τον τρόπο που αντιμετώπισε την κατάσταση το κοριτσάκι;

Σ: Νομίζω, ότι θα μπορούσε να πει αυτό που του συνέβη στον μπαμπά του και να σηκωθεί να φύγει. Αλλά μπορεί να μην ήξερε που ήταν ο μπαμπάς του....Δεν ξέρω.

E: Ίσως να έχεις δίκιο. Ένιωσες κάποιο άλλο συναίσθημα για το παραμύθι, εκτός από όσα μου είπες ως τώρα;

Σ: Όχι, γενικά ήταν ένα πολύ λυπητερό παραμύθι και δεν είχε και ωραίο τέλος τουλάχιστον.

E: Γιατί δεν ήταν ωραίο το τέλος του; Αφού σώθηκε το κοριτσάκι.

Σ: Ναι, σώθηκε...αλλά δεν ήταν ποτέ πια κοριτσάκι. Έγινε πουλί. Κι αυτό είναι άσχημο. Δεν θα θελα ποτέ να μου συμβεί κάτι τέτοιο...θα ήταν απαίσιο.

E: Σε καταλαβαίνω, Σ...μου. Για πες μου κάτι τελευταίο. Αν ξανάγραφες το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

Σ: Ναι, το τέλος θα το άλλαζα σίγουρα.

E: Δηλαδή, τι θα έβαζες για τέλος;

Σ: Δεν ξέρω...δεν μπορώ να σκεφθώ κάτι τώρα, αλλά το κοριτσάκι δεν θα το έκανα πουλί... θα το άφηνα κοριτσάκι.

E: Και πως θα γλίτωνε από την κυρία του;

Σ: Μμμ... έχεις δίκιο. Τότε θα άλλαζα την κυρία και θα την έκανα καλή και δεν θα έδινε ξύλο και το κοριτσάκι δεν θα χρειαζόταν να γλιτώσει από τίποτε.

E: Είναι μια ωραία λύση αυτή, συμφωνώ. Κάτι άλλο σχετικά με το παραμύθι έχεις να μου πεις.

Σ: Όχι. Γενικά δεν μου άρεσε.

E: Εντάξει. Σε ευχαριστώ πολύ για τη συζήτησή μας. Ήταν πολύ ευχάριστη. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 24^η

E: Καλημέρα, Λ...μου. Τι κάνεις;

Λ: Καλά! Εσύ τι κάνεις εδώ;

E: Δεν είπαμε προχθές ότι είμαι εδώ για να διαβάσουμε ένα παραμύθι και μετά να συζητήσουμε γι αυτό;

Λ: Α! ναι. Τώρα θα το διαβάσουμε;

E: Ναι! Για πες μου όμως πρώτα. Σου αρέσουν τα παραμύθια Λ... μου;

Λ: Βέβαια, μου αρέσουν, αλλά όλα είναι κάπως ίδια. Τα έχω βαρεθεί λίγο.

E: Δηλαδή, δεν έχεις ένα παραμύθι αγαπημένο που να σου αρέσει και να το ακούς συχνά;

Λ: Εεεε! Όχι ιδιαίτερα...αλλά μερικές φορές μου αρέσει να ακούω ιστορίες από την ελληνική μυθολογία...για το Θησέα, τον Ηρακλή κλπ.

E: Α, ναι...και στο γιο μου αρέσει η μυθολογία. Σου αρέσουν οι ήρωες ε;

Λ:Ναι...και το ότι ζουν σε μια εποχή διαφορετική από τη δική μας. Φαντάζομαι ωραία πράγματα όταν ακούω αυτούς τους μύθους.

E: Δηλαδή, τι φαντάζεσαι;

Λ; Φαντάζομαι ότι είμαι σαν τους ήρωες και κάνω κι εγώ σπουδαία κατορθώματα και όλοι με θαυμάζουν.

E: Πολύ όμορφες εικόνες πράγματι, Λ... μου. Για να δούμε, τώρα τι εικόνες θα σου δημιουργηθούν όταν ακούσεις το σημερινό παραμύθι;

Λ: Εντάξει....

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, τι εικόνες σου δημιούργησε το παραμύθι, Λ... μου;

Λ: Μμμ... άσχημες.

E: Γιατί, Λ...μου;

Λ: Γιατί είχε πολύ ξύλο το παραμύθι και πολλές άσχημες κουβέντες.

E: Τι ακριβώς δεν σου άρεσε, από το παραμύθι Λ...ΜΟΥ;

Λ: Το ξύλο και η κακιά γυναίκα.

E: Πως ένιωσες, Λ...μου γι αυτό;

Λ: Ένιωσα, χάλια, αλλά μου έδωσε χαρά που το κοριτσάκι που έγινε πουλί.

E: Υπήρχε κάτι Λ... μου που σου άρεσε στο παραμύθι;

Λ: Μου άρεσε το κοριτσάκι που έγινε πουλί.

E: Τι σου άρεσε σχετικά με το κοριτσάκι;

Λ: Η υπομονή του και η καλοσύνη του.

Ε: Νομίζεις ότι θα μπορούσε να αντιδράσει το κοριτσάκι σε αυτή την κατάσταση;

Λ: Θα μπορούσε ίσως να φύγει

Ε: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του;

Λ: Δεν ξέρω!

Ε: Καλά, Λ...μου. Για πες μου τώρα κάτι τελευταίο. Αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι, θα άλλαζες κάτι σε αυτό;

Λ: Ναι, θα άλλαζα, για να έχει πιο ωραίες σκηνές...αλλά δεν ξέρω πως.

Ε: Ε, καλά δεν είναι κι εύκολο αυτό που ζητάω. Η συγγραφή θέλει το χρόνο της. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 25^η

- E: Καλημέρα, Φ...μου. Τι ωραίες κονκάρδες είναι αυτές;
- Φ: Είναι της Πάτυ, Μου αρέσουν πολύ.
- E: Σου αρέσει πολύ η Πάτυ ε;
- Φ: Ναι, πάρα πολύ!!! Δεν χάνω κανένα επεισόδιο. Πήγα και στη συναυλία της.
- E: Γιατί σου αρέσει τόσο πολύ η Πάτυ;
- Φ: Επειδή είναι καλόκαρδη κι ενώ όλοι την αδικούν, αυτή νικά τη ντροπή της και καταφέρνει πολλά πράγματα.
- E: Κατάλαβα, μικρή φαν της Πάτυ. Για πες μου, όμως, αν σε ρωτούσα ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι τι θα απαντούσες;
- Φ: Μα φυσικά η *Πάτυ*. Το καλύτερο παραμύθι του κόσμου.
- E: Το περίμενα, χα, χα, χα!!! Για πάμε να ακούσουμε και το δικό μας παραμύθι τώρα.
- Φ: Εντάξει...αλλά σαν τη Πάτυ δεν θα είναι, είμαι σίγουρη.
- [Ανάγνωση παραμυθιού]
- E: Αυτό ήταν το παραμύθι μας, Φ... μου. Λοιπόν, πως σου φάνηκε;
- Φ: Μμμμ. Καλό ήταν
- E: Για ποιο λόγο σου άρεσε;
- Φ: Γιατί ήταν συγκινητικό...παραλίγο να κλάψω.
- E: Τι σε έκανε να συγκινηθείς τόσο, Φ... μου;
- Φ: Το κοριτσάκι με συγκίνησε...που έκανε ό,τι της έλεγε η κυρία του και βασανιζόταν. Με στενοχώρησε αυτή η κατάσταση.
- E: Τι σε στενοχώρησε ακριβώς;
- Φ: Με στενοχώρησε το ξύλο που δίνει η κακιά κυρία στο κοριτσάκι...ήταν πολύ άσχημο να το ακούς.
- E: Πως αισθάνθηκες;
- Φ: Φοβήθηκα λίγο μήπως το κοριτσάκι πάθει κακό, αλλά μετά που έγινε πουλί ησύχασα...γιατί γλίτωσε το κοριτσάκι.
- E: Ποιος ήταν ο ήρωας που σου άρεσε περισσότερο στο παραμύθι;
- Φ: Το μικρό κοριτσάκι.
- E: Γιατί σου άρεσε;
- Φ: Επειδή ήταν μικρό και καλό και είχε περάσει πολλά βάσανα στη ζωή του.
- E: Και ποιος ήρωας δεν σου άρεσε καθόλου;
- Φ: Θέλει και ρώτημα; Η κακιά γυναίκα.

Ε: Μάλιστα, κατάλαβα! Για πες μου, αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

Φ: Ναι, θα άλλαζα την κακιά γυναίκα και θα την έκανα καλή, κι έτσι το κοριτσάκι θα ήταν χαρούμενο και δεν θα έτρωγε ξύλο.

Ε: Πολύ ωραία! Χάρηκα πολύ για τη συζήτησή μας Φ...μου. Με βοήθησες πολύ. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 26^η

E: Καλώς τον Z... . Τι κάνεις;

Z: Μια χαρά είμαι!

E: Μπράβο Z... μου. Πολύ χαίρομαι γι αυτό. Είσαι έτοιμος για την ώρα του παραμυθιού;

Z: Ναι, πανέτοιμος.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Αυτό ήταν Z... μου το παραμύθι μας. Σου άρεσε;

Z: Ναι, μου άρεσε αρκετά.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσε;

Z: Μου άρεσε γιατί ήταν ένα ζωντανό παραμύθι.

E: Τι εννοείς «ζωντανό»;

Z: Να...δεν ήταν σαν τα άλλα παραμύθια που μιλάν για φανταστικές χώρες και τέρατα, αλλά έχει κανονικούς ανθρώπους σαν να είναι πραγματικότητα, σαν να είναι ζωντανό.

E: Α! κατάλαβα τι εννοείς. Τι σου άρεσε περισσότερο από αυτό το παραμύθι;

Z: Μου άρεσε το κοριτσάκι του παραμυθιού, γιατί ήταν πολύ καλό και αθώο.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου άρεσε στο παραμύθι;

Z: Ναι, δεν μου άρεσε ο τρόπος που μιλούσε η γυναίκα στο κοριτσάκι. Και φυσικά δεν μου άρεσε που η γυναίκα έδινε τόσο ξύλο στο κοριτσάκι. Έκανε σαν να το μισούσε. Δεν ήταν σωστό αυτό.

E: Πως ένιωσες όσο άκουγες το παραμύθι;

Z: Ένιωσα πολλά πράγματα.

E: Μπορείς να μου πεις λίγο πιο συγκεκριμένα τι ένιωσες για να καταλάβω καλύτερα;

Z: Ναι. Στην αρχή ένιωσα όμορφα όταν διάβαζες για το χωριό του κοριτσιού και τι ωραία που ζούσε. Μετά όμως που πέθανε η μαμά του και ο μπαμπάς του το έδωσε στη γυναίκα στενοχωρήθηκα γιατί περνούσε άσχημα...ένιωσα σαν να ήταν δίπλα μου το κοριτσάκι κι εγώ δεν μπορούσα να το βοηθήσω. Αλλά μετά που έγινε πουλί το κοριτσάκι πάλι χάρηκα γιατί γλίτωσε.

E: Πολύ ωραίες οι σκέψεις σου Z...μου. Και μια τελευταία ερώτηση τώρα. Αν ξανάγραφες το παραμύθι που άκουσες, θα άλλαζες κάποια πράγματα ή όχι;

Z: Ναι, θα άλλαζα. Θα έκανα να μην πεθάνει η μαμά του κοριτσιού, γιατί άμα ζούσε όλα θα ήταν μια χαρά και δεν θα συνέβαιναν τόσα κακά πράγματα στο κοριτσάκι.

Ε: Ζ.... μου σε ευχαριστώ πολύ για την κουβεντούλα που είχαμε. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 27^η

E: Καλημέρα, Σ....μου. Τι κάνεις;

Σ: Καλά.

E: Τι ομορφιές είναι αυτές σήμερα;...Για κάθισε εδώ να τα πούμε...έτσι...πολύ ωραία. Είσαι εντάξει;

Σ: Ναι (με ταυτόχρονο καταφατικό γνέψιμο του κεφαλιού)

E: Για πες μου, Σ....μου. Πως τα πας με τα παραμύθια; Σου αρέσουν;

Σ: Ναι, μου αρέσουν πολύ.

E: Για ποιο λόγο σου αρέσουν;

Σ: Γιατί...εε...σε ταξιδεύουν σε μαγικούς κόσμους με χρώματα και περίεργα πράγματα.

E: Έχεις δίκιο. Κι έμένα μου αρέσουν τα παραμύθια. Ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι;

Σ: Μμμ...είναι πολλά που μου αρέσουν ...αλλά περισσότερο μου αρέσει Ο Παπουτσωμένος Γάτος.

E: Ναι, ωραίο παραμύθι πράγματι! Γιατί το ξεχωρίζεις;

Σ: Γιατί έχει ωραίες εικόνες, και οι ήρωες τα καταφέρνουν πάντα και στο τέλος ζουν ευτυχισμένοι!

E: Πολύ ωραία! Για να δούμε τώρα πως θα σου φανεί και το δικό μου παραμύθι!

Σ: Εντάξει!

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν...σου άρεσε;

Σ: Ναι...ωραίο ήταν, δεν το έχω ξανακούσει.

E: Είδες πόσα παραμύθια υπάρχουν που δεν τα χουμε ξανακούσει, ούτε τα έχουμε ξαναδιαβάσει; Για πες μου τώρα για ποιο λόγο σου άρεσε;

Σ: Μου άρεσε γιατί μιλάει για ένα κορίτσι που δεν περνά καλά και συγκινήθηκα.

E: Τι ένιωσες, δηλαδή, ακριβώς;

Σ: Ένιωσα λύπη για το κοριτσάκι που ήταν όμορφο και καλό, αλλά το χτυπούσε η κακιά γυναίκα, άδικα χωρίς να φταίει.

E: Μάλιστα, κατάλαβα! Σε στενοχώρησε αυτό;

Σ: Ναι, πολύ. Αν μπορούσα θα ήθελα να σταματήσω την κακιά γυναίκα, αλλά δεν μπορούσα.

E: Σε καταλαβαίνω! Αν σε ρωτούσα τι ήταν αυτό που δεν σου άρεσε καθόλου στο παραμύθι, τι θα μου έλεγες;

Σ: Η κακιά γυναίκα δεν μου άρεσε καθόλου.

E: Και τι ήταν αυτό που σου άρεσε περισσότερο από όλα στο παραμύθι μας;

Σ: Το μικρό κοριτσάκι.

E: Γιατί σου άρεσε αυτό το πρόσωπο, Σ... μου;

Σ: Επειδή, παρόλα τα βάσανά του δεν φώναζε, δεν παραπονιόταν, αλλά καθόταν ήσυχο και καλό και προσπαθούσε να τα βγάλει πέρα.

E: Εσένα σου άρεσε η συμπεριφορά του κοριτσιού;

Σ: Μου άρεσε γιατί ...είναι ....να ... κάπως διαφορετική.

E: Τι εννοείς;

Σ: Να...κανονικά με τόσα βάσανα θα έπρεπε να σηκωθεί και να φύγει, για να γλιτώσει. Αλλά αυτή έμεινε και συνέχισε...κι αυτό είναι όμορφο.

E: Πολύ ωραία Αυτή η παρατήρησή σου Σ.... μου! Αν έγραφες εσύ το παραμύθι, θα άλλαζες κάτι;

Σ: Μμμμμ...θα έβγαζα σίγουρα το ξύλο που έδινε η γυναίκα στο κοριτσάκι και θα έβαζα κι ένα πιο όμορφο τέλος.

E: Δηλαδή, τι τέλος θα έβαζες;

Σ: Μμμμμ...θα έβαζα το Θεό να κάνει πουλί το κοριτσάκι για να γλιτώσει από την κακιά γυναίκα και θα πήγαινε σε μια άλλη χώρα. Κι εκεί ο Θεός θα το ξανάκανε κοριτσάκι, θα το έβλεπε ο πρίγκιπας της χώρας, θα το παντρευόταν και θα ζούσαν όλοι ευτυχισμένοι.

E: Πολύ όμορφο τέλος, πράγματι! Σε ευχαριστώ πολύ για την κουβεντούλα που κάναμε. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 28^η

E: Καλημέρα, καλημέρα, Γ.... μου. Τι κάνεις;

Γ: Μια χαρά!

E: Πολύ χαίρομαι γι αυτό! Για πες μου Γ...μου, σου αρέσουν τα παραμύθια;

Γ: Και βέβαια μου αρέσουν. Μου διαβάζει η μαμά μου κάθε βράδυ, πριν κοιμηθώ.

E: Πολύ ωραία συνήθεια αυτή Γ.... μου. Μπράβο. Και ποια παραμύθια σου αρέσουν;

Γ: Μου αρέσουν αυτά που έχουν μυστήριο και περιπέτεια και ...έχουν ωραίο τέλος.

Επίσης μου αρέσουν αυτά που έχουν πρίγκιπες και πριγκίπισσες.

E: Ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι;

Γ: Δύο είναι τα αγαπημένα μου. *Η Ραπουνζέλ* και ο *Χάνς και Γκρέτελ*.

E: Μμμμ πολύ ωραία παραμύθια και τα δύο. Για να δούμε αν θα σου αρέσει και το δικό μου παραμύθι;

Γ: Δεν ξέρω.

E: Λογικό, αφού δεν το έχεις ακούσει ακόμα. Έτοιμη;

Γ: Να!!!

[Ανάγνωση του παραμυθιού].

E: Αυτό ήταν το παραμύθι, Γ...μου. Πως σου φάνηκε;

Γ: Ωραίο ήταν...διαφορετικό.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσε;

Γ: Γιατί το κοριτσάκι είχε τεράστια υπομονή και αυτό με συγκίνησε.

E: Πολύ ωραία. Τι σου άρεσε περισσότερο στο παραμύθι;

Γ: Μου άρεσε το βασανισμένο κοριτσάκι.

E: Γιατί σου άρεσε περισσότερο αυτό το πρόσωπο;

Γ: Γιατί είχε υπομονή, ήταν καλό...και μπορούσε και ανεχόταν πολλά.

E: Υπάρχει τώρα κάτι που δεν σου άρεσε στο παραμύθι;

Γ: Ναι. Η κακιά γυναίκα και η συμπεριφορά της προς το κοριτσάκι δεν μου άρεσε.

E: Τι εννοείς, ακριβώς;

Γ: Να που καταριόταν το κοριτσάκι με άσχημα λόγια, που την τραβούσε από τα μαλλιά και τη χτυπούσε τόσο πολύ.

E: Πως αισθάνθηκες εκείνη την ώρα, Γ...μου;

Γ: Πολύ άσχημα...Ένιωθα τόσο λυπημένη που...ήθελα να κλάψω.

E: Γιατί ήθελες να κλάψεις;

Γ: Ένιωσα σαν να ήμουν κι εγώ στο μέρος που γινόταν όλο αυτό και στενοχωρήθηκα που δεν μπορούσα να βοηθήσω το κοριτσάκι και φοβήθηκα.

E: Μάλιστα, κατάλαβα! Ένωσες κάτι άλλο που θα θελες να μοιραστείς μαζί μου.

Γ: Ναι, ένιωσα και χαρά, στο τέλος του παραμυθιού.

E: Τι ήταν αυτό που σε έκανε να χαρείς;

Γ: Το τέλος του.

E: Δηλαδή;

Γ: Να, που το κοριτσάκι έγινε πουλί και γλιτώσε και τώρα κανείς δεν θα μπορούσε να του κάνει κακό.

E: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

Γ: Εγώ θα έφευγα από το σπίτι. Δεν θα μπορούσα να αντέξω όπως το κοριτσάκι. Θα έφευγα να γλιτώσω.

E: Κι αν ήσουν στη θέση της γυναίκας;

Γ: Αν ήμουν στη θέση της γυναίκας δεν φερόμουνα τόσο χάλια στο κορίτσι.

E: Για πες μου κάτι τελευταίο τώρα! Αν ξανάγραφες το παραμύθι, θα άλλαζες κάτι;

Γ: Μμμ... νομίζω ότι θα άλλαζα αρκετά πράγματα.

E: Δηλαδή, τι θα άλλαζες ακριβώς;

Γ: Μμμ... σίγουρα το χαρακτήρα της γυναίκας. Θα την έκανα καλή και ευγενική, για να μη δίνει ξύλο στο κοριτσάκι.

E: Πολύ ωραία, Γ... μου. Σε ευχαριστώ που συζήτησες όλα αυτά μαζί μου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 29^η

E: Καλημέρα Χ... μου. Τι κάνεις;

X: Καλά είμαι!

E: Είσαι έτοιμος να ακούσεις παραμύθι;

X: Ναι, μου αρέσουν τα παραμύθια. Ποιο παραμύθι είναι;

E: Λέγεται *Η Δεκοχτούρα*. Το έχεις ξανακούσει;

X: Όχι, ποτέ.

E: Τι είδους παραμύθια σου αρέσουν Χ... μου περισσότερο.

X: Μου αρέσουν αυτά που έχουν πειρατές και μαγικά.

E: Πολύ ωραία! Ποιο είναι το αγαπημένο σου παραμύθι;

X: *Ο Πίτερ Παν*

E: Α! Το θυμάμαι αυτό το παραμύθι, μου άρεσε κι εμένα! Είσαι έτοιμος τώρα να ακούσεις τη Δεκοχτούρα και να μου πεις τη γνώμη σου;

X: Ναι, έτοιμος είμαι.

[Ανάγνωση του παραμυθιού].

E: Αυτό ήταν το παραμύθι μας Χ... μου. Πως σου φάνηκε;

X: Δε μου άρεσε και πολύ!

E: Για ποιο λόγο Δε σου άρεσε;

X: Επειδή ένιωσα λύπη για το κορίτσι.

X: Γιατί ένιωσες έτσι;

X: Γιατί η γυναίκα ήταν κακιά και του έλεγε συνέχεια να κάνει διάφορες δουλειές και αυτή να κάθεται. Κι από πάνω το έβριζε κιόλας. Είναι άδικο.

E: Μάλιστα. Τι ήταν αυτό που σου άρεσε στο παραμύθι μας;

X: Μου άρεσε πολύ το κορίτσι.

E: Για ποιο λόγο σου άρεσε;

X: Επειδή το κορίτσι είναι το μόνο που Δε φταίει.

E: Τι ένιωσες για το κορίτσι αυτό, όταν σου διάβαζα το παραμύθι.

X: Ένιωσα λύπη για τα όσα περνούσε.

E: Γιατί λυπήθηκες τόσο;

X: Γιατί σκεφτόμουν ότι θα στενοχωριόταν πολύ κάθε μέρα το κοριτσάκι και θα έκλαιγε μετά τις βρισιές της κυρίας κι αυτό με στενοχωρούσε πολύ.

E: Μπορούσε να κάνει κάτι το κοριτσάκι για να σωθεί;

X: Μμμμ, νομίζω ότι θα έπρεπε να μιλήσει στο μπαμπά του για να το πάρει από το σπίτι της γυναίκας.

E: Εσύ τι θα έκανες αν ήσουν στη θέση του;

X: Θα έλεγα στη γυναίκα να μου μιλούσε καλύτερα.

E: Πολύ ωραία. Για πες μου τώρα τι άλλα συναισθήματα ένιωσες, όταν άκουγες το παραμύθι, X... μου.

X: Μμμμ... ένιωσα και χαρά.

E: Για ποιο λόγο;

X: Ένιωσα χαρά όταν το κοριτσάκι έγινε πουλί και γλίτωσε από την κακιά γυναίκα.

E: Πολύ ωραία.. Για πες μου τώρα X...κάτι τελευταίο. Αν ξανάγραφες το παραμύθι θα άλλαζες κάτι;

X: Και βέβαια. Θα άλλαζα τη γυναίκα. Θα την έκανα καλή και ήρεμη για να μην ταλαιπωρεί το κορίτσι.

E: Όμορφη σκέψη X...μου. Σε ευχαριστώ πολύ για τη βοήθειά σου. Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

Συνέντευξη 30η

E: Καλώς τον Δ..... Καλημέρα!

Δ: Καλημέρα!

E: Είσαι έτοιμος Δ... μου να διαβάσουμε παραμύθι;

Δ: Ναι, είναι ωραία τα παραμύθια!

E: Πολύ ωραία πράγματι. Ποια παραμύθια σου αρέσουν περισσότερο Δ...μου;

Δ: Μμμ...όλα τα παραμύθια μου αρέσουν, αλλά πιο πολύ αυτά που έχουν ζώα που μιλάνε και έχουν διάφορες περιπέτειες.

E: Πολύ ωραία! Ποιο είναι δηλαδή το αγαπημένο σου παραμύθι;

Δ: *Οι Μύθοι του Αισώπου*. Μου τους έχει διαβάσει η μαμά μου όλους ...και τους δύο τόμους.

E: Α! Αυτό είναι πολύ ωραίο. Ποιος είναι ο αγαπημένος σου μύθος ας πούμε.

Δ: *Ο Λαγός και η Χελώνα*. Έχει πολύ π-λάκα γιατί στο τέλος την παθαίνει ο λαγός!

E: Ναι, είναι αστείο αυτό το σημείο. Λοιπόν είσαι έτοιμος να ακούσεις και το δικό μου παραμύθι. Κι αυτό με ζώα είναι.

Δ: Αλήθεια; Πως το λένε το παραμύθι;

E: *Η Δεκοχτούρα*

Δ: Α! Το έχω ακούσει μια φορά από τη γιαγιά μου

E: Ωραία! Για άκουσέ το και από μένα.

[Ανάγνωση παραμυθιού]

E: Λοιπόν, Δ....., μου; Πως σου φάνηκε;

Δ: Καλό ήταν...αλλά δεν ήταν όπως αυτό που είχα ακούσει από τη γιαγιά μου.

E: Πως ήταν αυτό που είχες ακούσει από τη γιαγιά σου;

Δ:Εεε...δεν το θυμάμαι, όλο πολύ καλά...αλλά ήταν λέει ένα μικρό κοριτσάκι που πήγαινε στο σχολείο. Μια μέρα η δασκάλα της την έστειλε να της αγοράσει λίγο πράσινο μετάξι. Το κοριτσάκι πήγε, αλλά της έφερε λάθος χρώμα. Η δασκάλα νευριασμένη την ξανάστειλε, αλλά και πάλι έφερε λάθος χρώμα. Κι αυτό έγινε ξανά και ξανά...Τότε η δασκάλα νευρίασε τόσο πολύ που πήγε να την πνίξει με το μετάξι. Τότε ο Θεός την έκανε πουλί κι έφυγε και γλίτωσε. Έτσι λέει η γιαγιά της έμεινε και η λουρίδα γύρω από το λαιμό.

E: Να πεις; μπράβο στη γιαγιά σου. Πολύ ωραίο παραμύθι. Και τη θυμάσαι πολύ καλά, μπράβο.

Δ: Ναι, τη θυμάμαι γιατί μου έκανε εντύπωση πόσες φορές έκανε λάθος το κοριτσάκι και πόσο θύμωσε η δασκάλα. Μόνο τη σειρά με τα χρώματα δεν θυμάμαι.

Ε: Δεν πειράζει. Το είπες πολύ όμορφα. Για πες μου, Δ... μου, σου άρεσε το παραμύθι που άκουσες;

Δ: Ναι, ήταν πολύ ωραίο.

Ε: Για ποιο λόγο σου άρεσε;

Δ: Γιατί είναι ένα συγκινητικό παραμύθι

Ε: Τι εννοείς με αυτό;

Δ: Εννοώ ότι είναι ένα παραμύθι που σε κάνει και να χαρείς και να λυπηθείς.

Ε: Εσύ ένιωσες να λυπάσαι την ώρα που διάβαζα το παραμύθι;

Δ: Ναι, λυπήθηκα όταν άκουγα πόσα παιδέματα έκανε η κακιά γυναίκα στο κοριτσάκι και που το χτυπούσε.

Ε: Γιατί σε λύπησε αυτό;

Δ: Γιατί; Γιατί ήταν κρίμα το κοριτσάκι. Σκέφθηκα πόσο θα στενοχωριόταν μόνο του με αυτή την κακιά γυναίκα και πόσο φοβισμένο θα ήταν.

Ε: Έχεις δίκιο. Και τότε ένιωσες χαρά;

Δ: Στο τέλος του παραμυθιού που το κοριτσάκι έγινε πουλί και γλίτωσε από τα βάσανα.

Ε: Τη συμπεριφορά του κοριτσιού πως τη βλέπεις;

Δ: Μου άρεσε.

Ε: Για ποιο λόγο;

Δ: Επειδή είναι ωραίο που μπορούσε να κάνει υπομονή. Αλλά νομίζω 'τσι το κοριτσάκι έπρεπε να μιλάει πιο πολύ στην κυρία για να την κάνει να το υπολογίζει.

Ε: Δηλαδή εσύ αυτό θα έκανες αν ήσουν στη θέση του κοριτσιού;

Δ: Μμμμ! Όχι. Εγώ θα τη χτυπούσα για να με αφήνει ήσυχο.

Ε: Βλέπω ότι δεν τη συμπαθείς και πολύ τη γυναίκα, ε;

Δ: Καθόλου δεν τη συμπαθώ. Ήταν πολύ κακιά και δεν μου άρεσε!

Ε: Το κατάλαβα αυτό, χα,χα,χα!!! Τι θα έκανες δηλαδή αν ήσουν στη θέση της;

Δ: Δεν θα φερόμουν έτσι. Θα το αγαπούσα το κοριτσάκι σαν να ήταν δικό μου παιδί και θα το φρόντιζα.

Ε: Αν μπορούσες να ξαναγράψεις το παραμύθι, Δ...μου θα ήθελες να αλλάξεις κάτι.

Δ: Ναι, θα άλλαζα... Δεν θα είχε ξύλο μέσα.

Ε: Γιατί;

Δ: Επειδή με κάνει και στενοχωριέμαι που δεν μπορώ να βοηθήσω αυτόν που τρώει ξύλο. Είναι άσχημο να το ακούς.

Ε: Έχεις δίκιο Δ... μου. Λοιπόν, Δ.... μου, τελειώσαμε! Σε ευχαριστώ πάρα πολύ για την κουβεντούλα μας και για το ωραίο παραμύθι που μου είπες από τη γιαγιά σου.

Πριν τελειώσουμε θα ήθελες να μου ζωγραφίσεις κάτι σχετικό με το παραμύθι;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

(ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

(ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ)

ΟΜΑΔΑ 1η: ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΔΕΚΟΧΤΟΥΡΑΣ

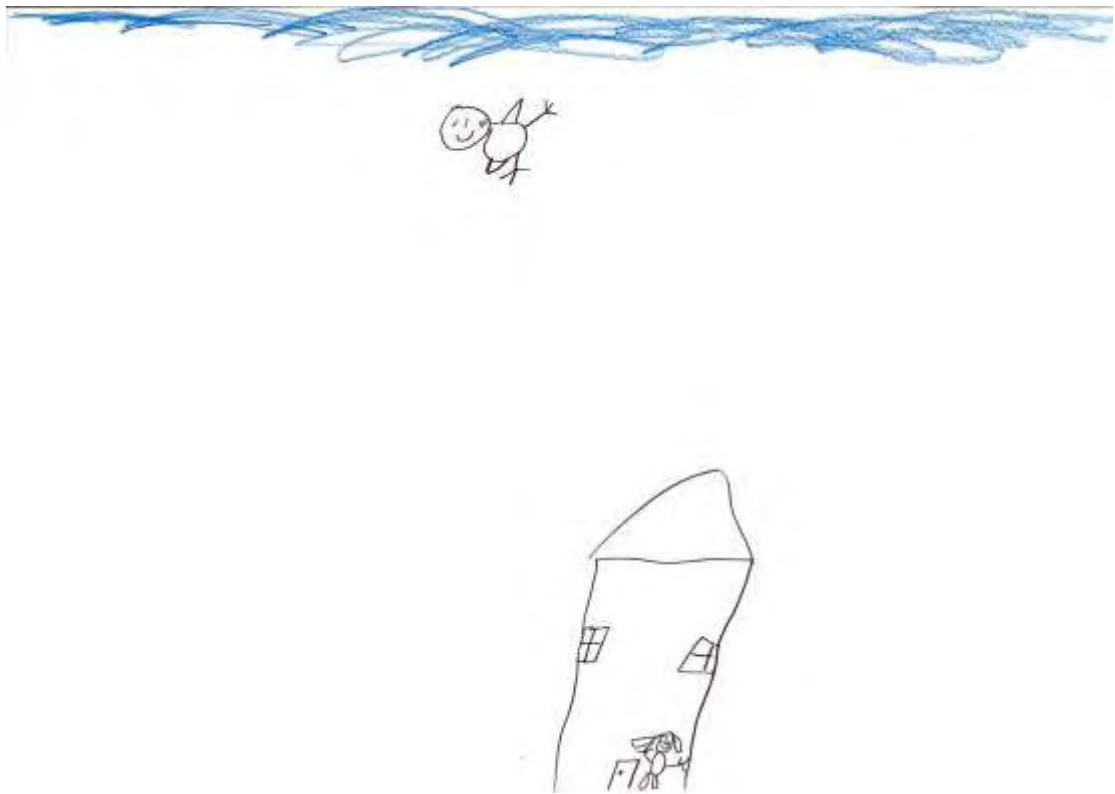

Ζωγραφιά Νο1

Ζωγραφιά Νο2

Ζωγραφιά Νο3

Ζωγραφιά Νο4

Ζωγραφιά Νο5

Ζωγραφιά Νο6

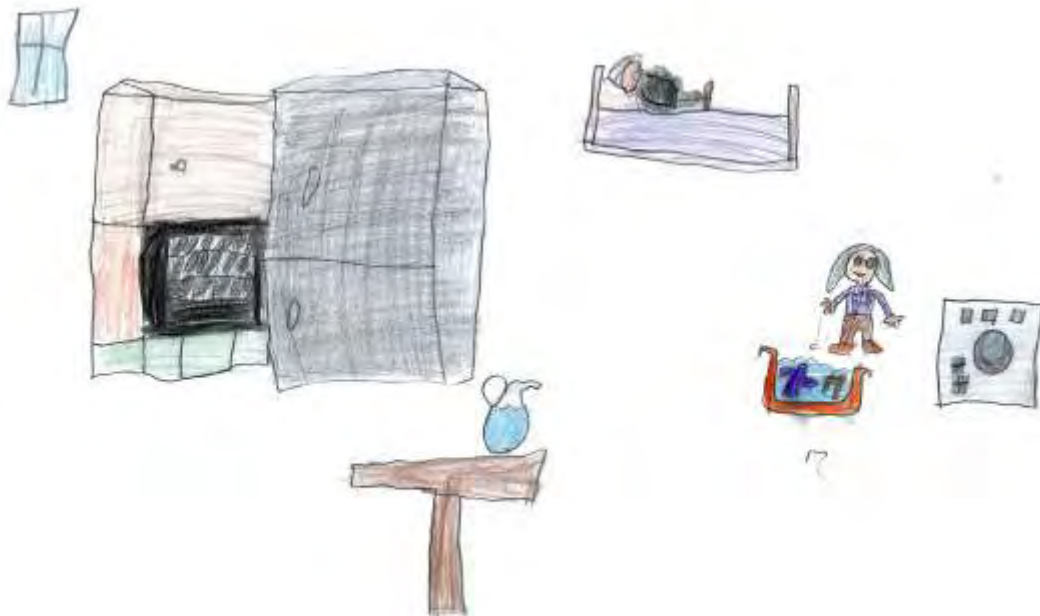

Ζωγραφιά Νο7

ΟΜΑΔΑ 2η : ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΣΚΗΝΩΝ ΒΙΑΣ

Ζωγραφιά Νο1

Ζωγραφιά Νο 2

Ζωγραφιά Νο3

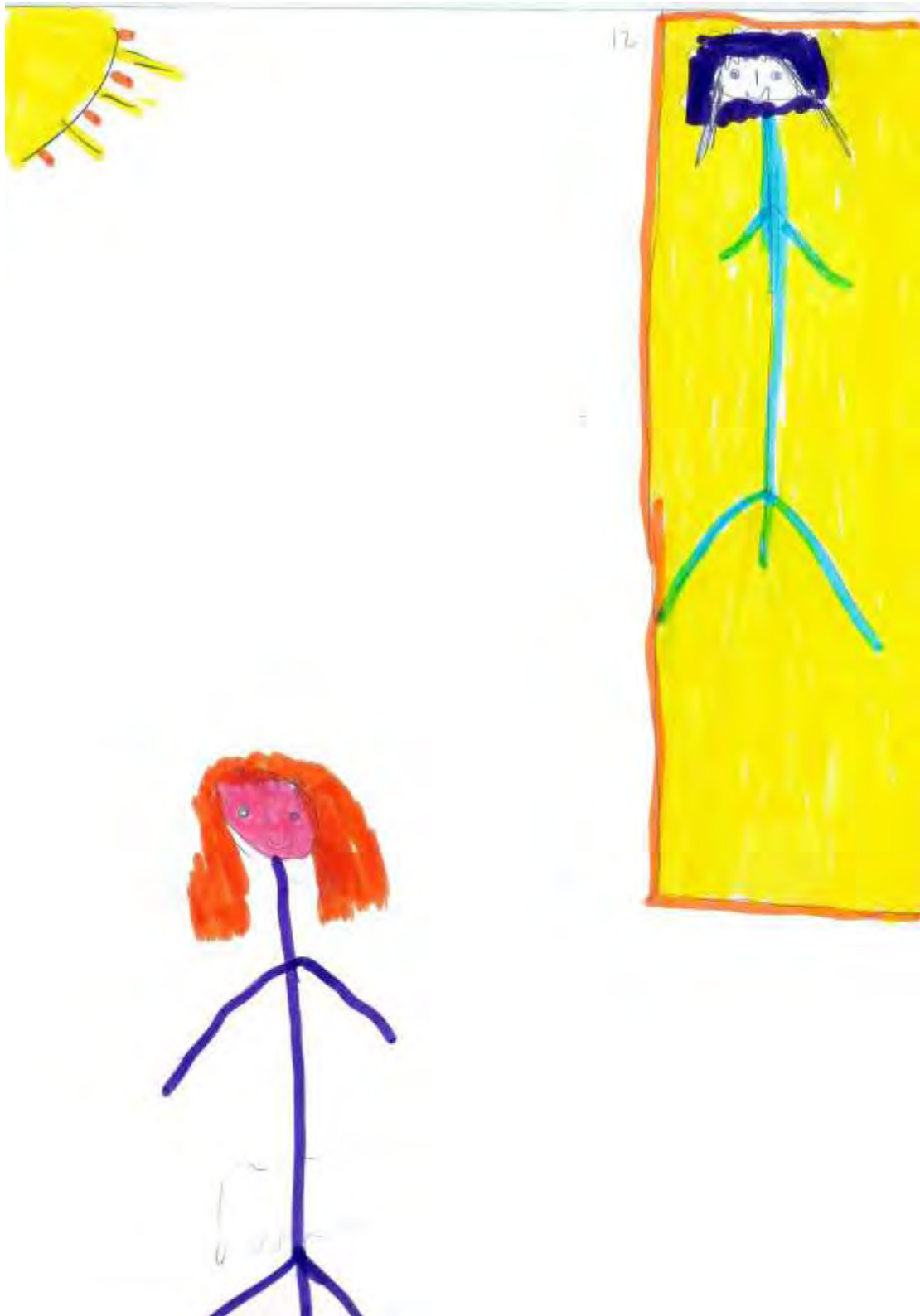
Ζωγραφιά Νο4

Ζωγραφιά Νο5

Ζωγραφιά Νο6

Ζωγραφιά Νο7

Ζωγραφιά Νο8

Ζωγραφιά Νο9

ΟΜΑΔΑ 3η : ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΙΔΩΝ

Ζωγραφιά Νο1

Ζωγραφιά Νο2

Ζωγραφιά Νο 3

Ζωγραφιά Νο4

Ζωγραφιά Νο5

Ζωγραφιά Νο6

ΟΜΑΔΑ 4η: ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ

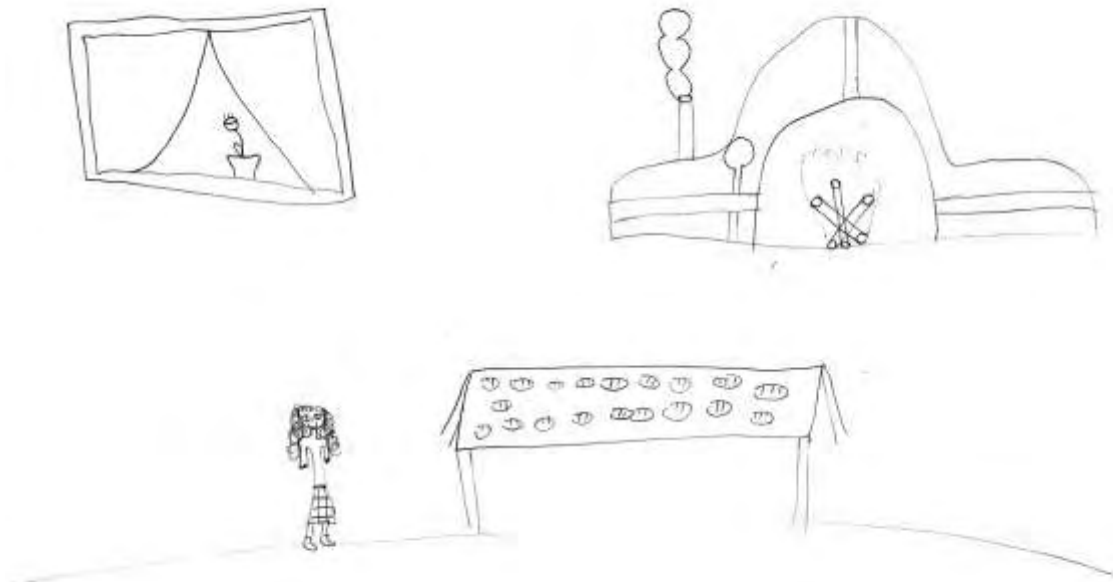
Ζωγραφιά Νο1

Ζωγραφιά Νο2

Ζωγραφιά Νο3

Ζωγραφιά Νο4

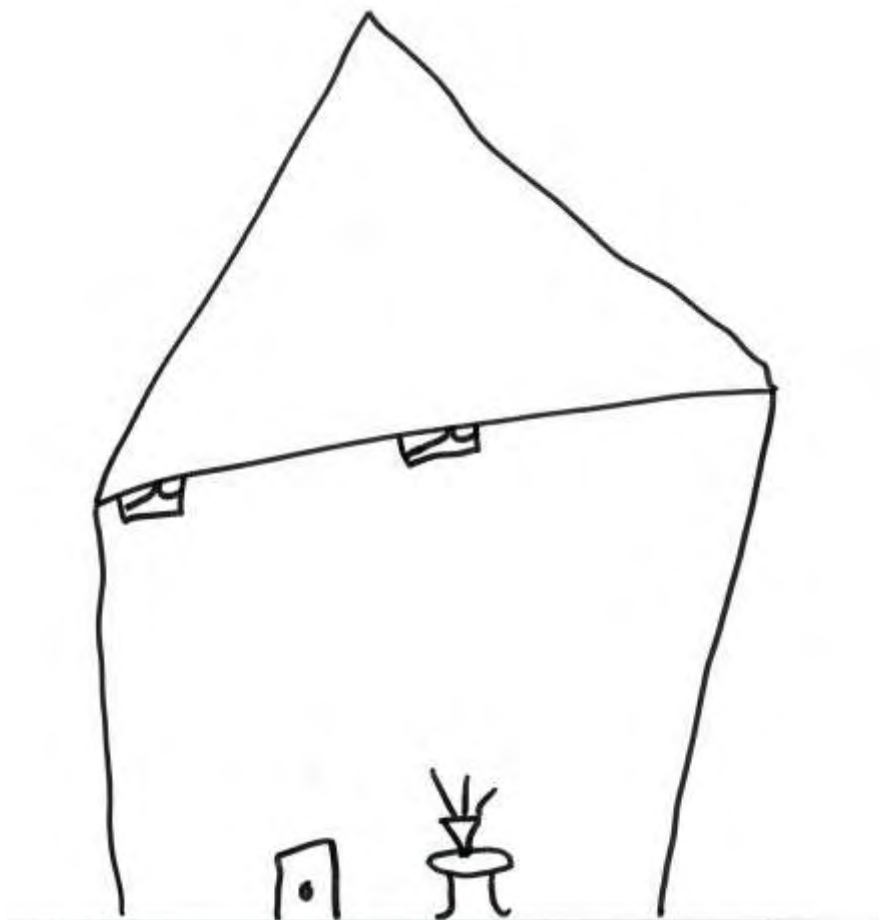
ΟΜΑΔΑ 5η: ΟΥΔΕΤΕΡΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ

Ζωγραφιά Νο1

Ζωγραφιά Νο2

Ζωγραφιά Νο3

Ζωγραφιά Νο4